

ՖԵԼԻՔՍ ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

ԳՈՅԱՊԱՀՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Բաղադրական բառարան

ՀԱՅԵՐԵՆ – ՌՈՒՍԵՐԵՆ - ԱՆԳԼԵՐԵՆ

801 3 ՆՎԵՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՐԹԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԻՆԻՍՏԵՐՈՒԹՅԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

ԵՐԵՎԱՆԻ ՄԱՐԶԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

Տպագրությունը իրագործվել է «Ղուկասեանց եղբայրներ»
հիմնադրամի (Ժնև, Շվեյցարիա) ֆինանսական աջակցությամբ

Издание осуществлено при финансовой поддержке
Фонда „Братья Гукасянц“ (г. Женева, Швейцария)

The publication is sponsored by „Brothers Ghoukassiants”
(Geneva, Switzerland) foundation

ՀՀ ԳԱԱ Հ.Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտ

Ֆելիքս Հայրապետյան

Գոյապահպանություն

Բացատրական բառարան

ՀԱՅԵՐԵՆ – ՌՈՒՍԵՐԵՆ - ԱՆԳԼԵՐԵՆ

II
A 93189

Երևան
Հեղինակային հրատարակություն
2007

ՅՏԴ 801.3=919.81=82=20=574/577
ԳՄԴ 81.2Յ-4+81.2Ռ-4+81.2Անգլ-4+28.081

Տպագրվում է ՀՀ ԳԱԱ Հ. Աճառյանի անվան
լեզվի ինստիտուտի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Խմբագիր՝ բանասիրական գիտությունների
թեկնածու, Ն. Ժ. Սարգսյան

Հայրապետյան Ֆելիքս

Հ 300 Գոյապահպանություն, բացատրական բառարան, հայերեն-
ռուսերեն-անգլերեն. Եր., Հեղինակային հրատարակություն, 2007, 246 էջ:

Բառարանն ընդգրկում է գոյապահպանության և առնչվող
գիտությունների (կենսաբանության, լանդշաֆտագիտության,
ֆիզիկական աշխարհագրության, գյուղատնտեսության) շուրջ 2000
տերմին ու հասկացություն:

Կարող է օգտակար լինել գոյապահպանության մասնագետներին,
կենսաբաններին, աշխարհագրագետներին, ճարտարապետներին,
գյուղատնտեսներին, քարզմանիչներին, լրագրողներին, բարձրագույն
ուսումնական հաստատությունների ուսանողներին, շրջակա
միջավայրի պահպանության խնդիրներով հետաքրքրվողներին:

ԳՄԴ 81.2Յ-4+81.2Ռ-4+81.2Անգլ-
4+28.081

ISBN 978-99930-4-987-6

© Ֆ. Հայրապետյան, 2007թ.

Институт языка им. Р. Ачаряна НАН РА

Феликс Айрапетян

Экология

Толковый словарь

АРМЯНСКИЙ - РУССКИЙ- АНГЛИЙСКИЙ

Ереван

Авторское издание

2007

AS Institute of linguistics of NAS of RA

Felix Hayrapetyan

Ecology

Explanatory Dictionary

ARMENIAN - RUSSIAN- ENGLISH

Yerevan
Author's publication
2007

Նախաբան

Այսօր կյանքի բոլոր ոլորտներում օտար լեզուն անարգել գրավում է հայերենի դիրքերը և շատերը հանիրաժի կասկածում են թե մայրենի լեզվով մասնագիտական տերմիններ ունենալն անհրաժեշտ է: Մինչդեռ հայերենը թարգմանության, այդ թվում տերմինների, դարերից եկող փորձ ու ձգտում ունի: Եվ այդ ձգտումը, մեր կարծիքով, միշտ հաղթել և հաղթելու է: Գիտատեխնիկական բառարանների ստեղծումը դրա ճանապարհներից մեկն է:

Հայերեն գիտատեխնիկական բառարանների շարքը կհամալրի մարդու և բնության փոխազդեցության գիտագործնական խնդիրների ամբողջությունն ուսումնասիրող գոյապահպանության սույն բառարանը: Գոյապահպանության նպատակն է մարդու գոյության համար ապահովել նպաստավոր պայմաններ՝ իր իսկ կողմից շրջակա միջավայրի անընդհատ փոփոխման ընթացքում:

Բառարանում ընդգրկված են շուրջ 2000 տերմին, հասկացություն, անվանում: Դրանք բուն գոյապահպանության, դրա հետ անմիջականորեն առնչվող աշխարհագրության, կենսաբանության, լանդշաֆտագիտության, գյուղատնտեսության և բնօգտագործման բազմաթիվ տերմիններ ու հասկացություններ են: Բառարանը բացատրական է՝ սեղմ շարադրանքով, հանրագիտարանային ամբողջականության հավակնություն չունի: Հնարավոր է, որ տերմինների ոչ բոլոր բնորոշումներն են անվիճելի: Կարծում ենք՝ կլինեն դիտողություններ՝ բացատրությունների երբեմն չափից ավելի համառոտ լինելու համար: Բայց սկզբունքը եղել է մեկը՝ բնորոշումները պետք է լինեն սեղմ և համապատասխանեն գիտության արդի վիճակին: Կան տերմիններ ու անվանումներ, որոնք ունեն մի քանի հոմանիշներ: Նման դեպքում բնորոշումը կիրառելի տերմինային տարբերակում է: Միջազգային, օտարալեզու հոմանիշները տրվում են հիմնականում տես-ով: Հղումների թվացյալ առատությունը պայմանավորված է մեկ ցանկությամբ՝ օտարալեզու ընթերցողի համար հեշտացնել հայերեն համարժեքների օգտագործումը: Բաղադրյալ տերմինները որպես գլխաբառ տրվում են ուղիղ շարադասությամբ:

Նախապատվությունը տրված է հիմնականում պատճենման սկզբունքով հայերեն դարձված տերմիններին, անվանումներին և հասկացություններին: Առանձին դեպքերում, երբ հայերեն տարբերակը առայժմ ամբողջովին չի արտահայտում միջազգային տերմինի իմաստը կամ բարեհունչ չէ, թողել ենք սկզբնաղբյուրը: Դրանք դիտարկել ենք որպես փոխառություններ:

Միջազգային տերմինները և հասկացությունները պատճենման համար պայմանականորեն բաժանված են երկու խմբի: Առաջինում այն տերմիններն են, որոնք տարածված են գիտական գրականության մեջ և մամուլում: Օրինակ՝ պոպուլացիա, գրունտ, պրոդուցենտ և այլն: Կարծում ենք՝ որպես դրանց համարժեք պետք է օգտագործվեն տեղախումբ, հիմնահող, արտադրող և այլն: Երկրորդ պայմանական խմբում այն տերմիններն են, որոնք առօրյա կյանքում գրեթե չեն օգտագործվում, երբեմն էլ շատ դժվար արտասանելի կամ անհասկանալի են: Դրանք հիմնականում բաղադրյալ տերմիններն են: Նման դեպքերում հիմնականում թարգմանվել են նախածանցն ու վերջածանցը (ֆիտ՝ բույս, խոր՝ տարածում, ցրում, ստեղծ՝ նեղ, փոքր, բիոնտ՝ բնակ և այլն): Կան տերմիններ,

որոնք առայժմ, չնայած պատճենման հնարավորությանը, չեն արտահայտում մասնագիտական իմաստը: Օրինակ՝ ամենսալիզմ, բենթոս, էդիֆիկատոր, մեզապոլիս, պարոյկիա և այլն:

Բառարանը կազմված է տերմինարանի սկզբունքով: Տերմիններն ու անվանումները համարակալված և դասավորված են այբբենական կարգով: Տրված են ռուսերեն և անգլերեն համարժեքները: Բառարանի վերջում, համապատասխան համարակալումով, դրանց այբբենական ցուցակներն են:

Առաջարկվող հայերեն տերմինները, մեզ կլանող օտարալեզու տերմինային հորձանուտում ինչպիսի ապագա կունենան, դժվարանում ենք կանխատեսել: Սակայն եթե դրանց մի փոքր մասն անգամ լրատվության, գիտատեխնիկական գրականության մեջ օգտագործվի և հիմնավորվի, արդեն առաջընթաց կլինի և մեր աշխատանքն անիմաստ չենք համարի:

Մեր խորհին երախտագիտությունը ժնկի (Շվեյցարիա) «Ղուկասեանց եղբայրներ» հիմնադրամի ղեկավարությանը՝ բառարանի տպագրմանը պատրաստական աջակցելու համար: Շնորհակալություն բառարանի խմբագիր, բանասիրական գիտությունների թեկնածու Նվեր Սարգսյանին, ոճաբան Օֆելյա Միքայելյանին՝ արժեքավոր և օգտակար խորհուրդների ու դիտողությունների, նաև Աննա Օհանջանյանին՝ համակարգչային մշակման աշխատանքի համար:

Գոհունակությամբ կընդունենք դիտողություններն ու առաջարկությունները: Դրանք հաշվի կառնվեն հետագա աշխատանքների ժամանակ:

Համառոտագրությունների ցանկ

ԱՊՀ- Անկախ Պետությունների Համագործակցություն

գ - գրամ

գ/լ - գրամ/լիտր

դք - դեցիբել

Ջվ - զիվերտա

Ժ - ժամ

լ - լիտր

կգ - կիլոգրամ

կմ - կիլոմետր

կՎտ - կիլովատ

կ - կյուրի

ՀՀ - Հայաստանի Հանրապետություն

հա - հեկտար

մ - մետր

ՄԱԿ - Միավորված Ազգերի Կազմակերպություն

մմ - միլիմետր

մ/վ - մետր/վայրկյան

Պ - Պասկալ

Ջ - Ջոուլ

ջրէկ - ջրաէլեկտրակայան

սմ - սանտիմետր

վ - վայրկյան

տ - տոննա

օր. - օրինակ (փակագծերում)

1. Աբիսալ-**Абиссаль**-**Abyssal**-Ծովային խորջրյա շերտ, որը տարածվում է արևի լույսի թափանցման ամենաստորին սահմանից ներքև՝ սովորաբար սկսած ջրի մակերևույթի 200-ից մինչև 6000 մ խորությունը: Գոյապահպանության ուրույն գոտի է: Բնորոշվում է ջրի հարաբերականորեն թույլ շարժունությամբ, մշտական ցածր ջերմաստիճանով (0° C-ից ցածր), արևի լույսի բացակայությամբ, ինքնատիպ կենդանական աշխարհով:

2. Ագլոմերացիա-**Агломерация**-**Agglomeration**-տե՛ս Քաղաքակուտակ:

3. Ագրեսիվ ջուր-**Агрессивная вода**-**Aggressive water**-Մետաղների, բետոնի և այլ նյութերի քիմիական քայքայման բարձր ունակությամբ ջուր: Հատկապես մեծ է ամոնիումի աղեր, աղաթթու և այլ թթուներ պարունակող, ինչպես նաև չմաքրված, քիմիական պարարտանյութերով պարարտացված դաշտերից դուրս հոսող աղտոտված, ազոտի ու ծծմբի միացություններով հագեցած մթնոլորտային ջրերի ագրեսիվությունը:

4. Ագրոբուսահամակենցություն-**Агрофитоценоз**-**Agrophytocenosis**-Մարդու կողմից ստեղծվող և կարգավորվող բուսական համակենցություն: Բնական բուսահամակենցությունից տարբերվում է մշակաբույսերի գերակայությամբ: Դրանց համար ագրոտեխնիկական մեթոդներով (հողի մշակում, պարարտացում, պայքար վնասատուների ու մոլախոտերի դեմ և այլն) մարդը ստեղծում է բարենպաստ պայմաններ: Կախված մարդու ազդեցության աստիճանից ու բնույթից՝ տարբերվում են մշակովի, կիսամշակովի և արդյունավետ մշակովի ագրոբուսահամակենցություններ:

5. Ագրոգոյապահպանություն-**Агроэкология**-**Agroecology**-Ագրոհամակենցությունների օրգանիզմների գոյություն ունեցող կապերը, դրանց վրա միջավայրի ազդեցությունը, տեղախմբերի առանձնահատկությունները, կենսահամակենցության միջավայրի ստեղծման գործում ագրոօրգանիզմների դերը, ագրոհամակենցությունների կառուցվածքն ու տեսակներն ուսումնասիրող գիտության ճյուղ:

6. Ագրոլանդշաֆտ-**Агроландшафт**-**Agrolandscape**-Բնական բուսականությունը ագրոհամակենցությունների վերափոխված մարդածին լանդշաֆտ:

7. Ագրոհամակենցություն-**Агроценоз**-**Agrocoenosis**-Մարդու ստեղծած և մշտապես պահպանվող կենսահամակենցություն, որն աչքի է ընկնում բույսերի կամ կենդանիների մեկ կամ մի քանի ընտրված տեսակների (սորսերի, ցեղերի) բարձր արդյունավետությամբ:

8. Աերացիա-**Аэрация**-**Aeration**-տե՛ս Օդահարստացում:

9. Աերոբ-**Аэроб**-**Aerob**-տե՛ս Օդակյաց:

10. Աերոբիոզ-**Аэробiosis**-**Aerobiosis**-տե՛ս Օդակյանք:

11. Աերոզոլ-**Аэрозоль**-**Aerosol**-տե՛ս Օդալուծույթ:

12. Աերոհիդրոֆիտ-**Аэрогидрофит**-**Aerohydrophyte**-տե՛ս Օդաջրաբույս:

13. Աերոփոս-**Аэросфера**-**Aerosphere**-տե՛ս Օդոլորտ:

14. Աերոփոնիկա-**Аэрофоника**-**Aerophonic**-տե՛ս Օդաճեցում:

15. Աերոֆիտ-**Аэрофит**-**Aerophyte**-տե՛ս Օդաբույս:

16. Ազգաբնակչության գոյապահպանություն-**Экология населения**-**Population ecology**-Սոցիալական գոյապահպանության ճյուղ, որն ուսումնասիրում է ժողովրդագրական գործընթացների ազդեցությունը հասարակության և միջավայրի փոխազդեցության ու զարգացման հեռանկարների վրա:

17. Ազգային հարստություն-**Национальное богатство**-**National riches**-Հասարակության նյութական բարիքների ամբողջությունը: Ընդգրկում է կուտակված նյութ-

թական բարիքները (արտադրության միջոցներ), սպառման առարկաները և տնտեսական շրջանառության մեջ ընդգրկված բնական պաշարները:

18. Ազգային պարկ-**Национальный парк-National park**-Տարածք, որը հանված է արդյունաբերական և գյուղատնտեսական շահագործումից՝ հատուկ տնտեսական, պատմական ու գեղագիտական արժեք ունեցող բնական համալիրները պահպանելու և դրանք ճեկրեացիոն ու մշակութային նպատակներով օգտագործելու համար: Ունի պահպանության համալիր գործելակարգ: Ազգային պարկի տարածքում հերթագայվում են արգելավայրային և արգելոցային գործելակարգով հողամասերը, ինչպես նաև հողհանդակները, որոնց օգտագործումը խիստ սահմանափակ է: Աշխարհում առաջին՝ Իելլուստոնյան ազգային պարկը (ԱՄՆ) ստեղծվել է 1872-ին: «Սևան» ազգային պարկը ստեղծվել է 1978-ին, «Դիլիջանը»՝ 2002-ին:

19. Ազոտաբույս-**Humrocfum-Nitrophite**-Ազոտային աղերով հարուստ հողերում աճող բույս:

20. Ազոտաթթվացում-**Humrocfum-Nitrification**-Հողում ազոտ պարունակող նյութերի՝ բույսերի կողմից յուրացման վիճակին հասնելու գործընթաց: Իրագործվում է հատուկ մանրէների միջոցով: Կարևոր մշանակություն ունի հողի բերրության բարձրացման գործում:

21. Ազոտասեր-**Humrocfum-Nitrophile**-Ազոտով հարուստ հողերում աճող բույս (օր. եղինգ, բանգի, ցորեն, վուշ, սնկեր և այլն):

22. Ազոտի շրջապտույտ-**Круговорот азота-Cycle of nitrogen** Ազոտի կուտակումը բույսերի համար մատչելի աղերի տեսքով և ազոտագերծման ժամանակ դրա տարանջատումը:

23. Ալբեդո-**Альбедо-Albedo**-Որևէ մակերեսի (օր.՝ ամպ, օվկիանոս, բուսականություն) անդրադարձնող հատկության մեծությունը: Ցույց է տալիս, թե լույսի որ մասն է անդրադարձնում տվյալ մակերեսը կամ մարմինը: Արտահայտվում է միավորի մասով կամ տոկոսով:

24. Ալգիցիդ-**Альгицид-Algaecide**-տե՛ս Ջրիմուռասպան:

25. Ալելուպաթիա-**Аллелопатия-Allelopathy**-տե՛ս Փոխազդեցախտ:

26. Ալենի կանոն-**Правило Аллена-Allen's rule**-Ցուրտ երկրներում կենդանիներն ավելի կարծ ծայրանդամներ ու մարմնի դուրս ցցված այլ մասեր ունեն քան տաք երկրներում ապրողները: Դրա շնորհիվ շրջակա միջավայրին ավելի քիչ ջերմություն են տալիս: Մասամբ աղպես է նաև բարձրակարգ բույսերի մոտ:

27. Ալերգիա-**Аллергия-Allergy**-Օրգանիզմի խիստ կամ հակաբնական արձագանքման վիճակ: Տարբեր գրգռիչների (մանրէներ, օտարածին սպիտակուցներ և այլն) կրկնական ներգործությամբ առաջացող հակամարմինների ազդեցության հետևանք է: Հատկապես լայն տարածում է ստացել շրջակա միջավայրի աղտոտման հետևանքով:

28. Ալոխոր-**Аллохор-Allochore**-տե՛ս Բազմացիր:

29. Ալոխտոն-**Аллохтон-Allochthon**-տե՛ս Այլատարած:

30. Ալոմոն-**Алломон-Allomon**-Օրգանիզմների հոտեր և նեկտար, որոնք այլ տեսակի սռանձնյակների մոտ առաջացնում են բնախոսական հակազդումներ:

31. Ալպինարիում-**Альпинариум-Alpinary, Rock garden**-Լեռնային լանդշաֆտի և բուսականության գեղեցկությունը ալպիական բույսերի, ժայռաբեկորների ու ջրի զուգորդման միջոցով վերարտադրող պարտեզ:

32. Ախտածնություն-**Патогенность-Pathogenecity**-Հիմնականում միկրոօրգանիզմների՝ այլ օրգանիզմներում հիվանդություններ առաջացնելու հատկությունը:

33. Ախտահանում-**Дезинфекция-Disinfection**-Մարդու և ընտանի կենդանիների

վարակիչ հիվանդությունների հարուցիչների ոչնչացումը շրջակա միջավայրում՝ քիմիական ու կենսաբանական եղանակներով: Տարբերում են նախապահպանական (շենքերի, վազոնների, մթերքի, ջրի և այլն), ընթացիկ (հիվանդի շրջակա տարածքի և առարկաների) ու վերջնական (վարակի աղբյուրի հեռացումից հետո) ախտահանումներ:

34. Ածխաթթվի շրջապտույտ-**Круговорот углекислоты-Cycle of carbonic acid**-Ածխաթթու գազի (CO_2) անջատման կամ առաջացման գործընթաց: Մարդածին բափոցների հաշվին դրանց հաշվեկշիռը կենսոլորտում դրական է:

35. Ակտիվացիր-**Механохор-Mechanochore**-Պտուղները, սերմերը կամ սպորները ակտիվ կերպով ցրող բույսեր:

36. Ակտիվ ջերմաստիճան-**Активная температура-Active temperature**-Գյուղատնտեսական մշակաբույսի զարգացման փուլի անցման կամ այդ բույսի վեգետացիայի ամբողջ ժամանակաշրջանի համար օդի անհրաժեշտ նվազագույնը գերազանցող ջերմաստիճանը:

37. Ակցելերացիա (արագահասունություն)-**Акселерация-Acceleration**-Օրգանիզմի աճի և հասունացման արագացում: Հասարակության մեջ տեղի է ունենում սոցիալական և կենսագոյապահպանական գործոնների համատեղ ազդեցության հետևանքով:

38. Աղաբույս-**Галофит-Halophytic plant**-Աղակալած հողերում ապրելուն հարմարված բույս (օշինդր, կարմրան, բալախ և այլն): Կազմաբանորեն հաճախ նման է սուկուլենտներին, բայց տարբերվում է բարձր օսմոտիկ ճնշումով: Լայնորեն տարածված է անապատներում և կիսաանապատներում, օվկիանոսային ափերին:

39. Աղադիմացկուն-**Эвругал-Еuryhall**-Շրջակա միջավայրի աղայնության կամ քիմիական կազմի զգալի տատանումներին դիմացող օրգանիզմ:

40. Աղադիմացկունություն- **Эвругалность-Euryhallnity**-Ջրի աղայնության զգալի տատանումներին դիմանալու ջրային օրգանիզմների ունակությունը:

41. Աղածին հողեր-**Галогенные почвы-Halogenous soils**-Հողեր (աղուտ, աղտաղտուկ և այլն), որոնց առաջացման գործում էական դեր են կատարում հեշտ լուծված և հողի այլ մակարդակներից տեղափոխված աղերը:

42. Աղակայունություն-**Солеустойчивость-Salt resistance**-Բույսերի՝ հողային աղերի բարձր խտությամբ դիմանալու հատկությունը:

43. Աղաչորաբույս-**Галохерофит-Haloxerophyte**-Աղասեր, չորադիմացկուն բույս:

44. Աղաջուր-**Рассол-Pickle**-Կզում 50 գ-ից ավելի տարբեր աղեր պարունակող բնական ջրեր:

45. Աղասեր-**Галофил-Halophile**-Աղերի բարձր պարունակությամբ բնակատեղը գերադասող օրգանիզմ: Տերմինը սովորաբար օգտագործվում է միկրոօրգանիզմների և մանր կենդանիների համար:

46. Աղավախ-**Галофоб-Halophobe**-Շրջակա միջավայրի բարձր աղիությունը չսիրող բուսական և կենդանական օրգանիզմներ:

47. Աղբաբույս-**Рудерал-Ruderal plant**-Աղբակույտերի վրա և շրջակայքում աճող բույս (եղինջ, դառնուկ և այլն):

48. Աղբանոց-**Свалка-Dump**-Կենցաղային և արդյունաբերական թափոնների հավաքման կամ թաղման տարածք:

49. Աղբոտում-**Замысывание-Clogging**-Երկրի մակերևույթի և ջրավազանի հատակի աղտոտում կենցաղային, արտադրական մնացորդներով ու թափված առարկաներով:

50. Աղետային սուրժեսիա-**Катастрофическая сукцессия-Catastrophic succession**-Գոյահամակարգի համար աղետալի բնական (հրդեհ, ջրհեղեղ, վնասատուների զանգվածային բազմացում և այլն) կամ մարդածին (ծառահատում, թունավոր նյութերով ոչնչացում և այլն) գործոնի առաջացրած սուրժեսիա:

51. Աղի ջրեր-**Солёные воды-Saline water**-3-10գ/լ (թույլ աղի) - 10-50գ/լ (աղի ու շատ աղի) և 50գ/լ-ից ավելի (աղալուծույթ) լուծված աղեր պարունակող ջրեր:

52. Աղիավուն ջրեր-**Солоноватые воды-Brackish water**-1-3 գ/լ լուծված աղերի պարունակությամբ ջրեր:

53. Աղմկային բարեհարմարություն-**Шумовой комфорт-Noise comfort**-Մարդու համար աղմուկի հաճախականության բարձրացման, հանկարծակիության և բնական ընտելացման աստիճանը: Աղմուկի թույլատրելի չափը գիշերը համարվում է 30, ցերեկը՝ 40 դբ:

54. Աղմկապաշտպան կանաչ գոտի-**Шумозащитная зеленая полоса-Noise-break green belt**-Բնակելի շենքերից, վարչական և արդյունաբերական շինություններից աղմուկի աղբյուրն անջատող ծառափային բուսականության գոտի: Այդպիսի 15-20 մ լայնությամբ կանաչ գոտին ամռանը աղմուկը պակասեցնում է մոտ 10 դբ-ով:

55. Աղմկապաշտպանություն-**Шумозащита-Noise defence**-Արտադրությունում, տրանսպորտում, քաղաքացիական և արդյունաբերական շինարարությունում, ճանապարհներին ու փողոցներում աղմուկի պակասեցման մպատակով իրագործվող միջոցառումներ: Իրականացվում է ծայնակլանիչ շինանյութերի օգտագործման, բնակելի շենքերը թաղամասերի ներքին հատվածներում, իսկ աղմուկոտ արտադրությունները բնակելի թաղամասերից դուրս կառուցման, կանաչապատ գոտիների ստեղծման և այլ միջոցներով:

56. Աղմուկ-**Шум-Noise**-Ֆիզիկական աղտոտման ձև: 90դբ-ից բարձր աղմուկն առաջացնում է նյարդահոգեբանական սթրես ու լսողության վատացում:

57. Աղմուկի սթրես-**Шумовой стресс-Noise stress**-Օրգանիզմի հուզական և ֆիզիկական հակազդումը մշտական բարձր ծայններին և անբարեհարմարվածությանը: 25 դբ-ից բարձր աղմուկն ազդում է արտադրողականության վրա (շատանում է խտւտանը):

58. Աղտաղտներ-**Солончаки-Solonchaks**-Հոծ ծածկ չառաջացնող աղաղիմացկուն բուսականության տակ և հանքաճացված հիմնահողային ջրերի հարևանությամբ ձևավորվող հողեր: Բնորոշվում են աղերի բարձր պարունակությամբ (վերին հորիզոնում 1% -ից ավելի): Հողի մակերեսին հաճախ առաջանում է աղակեղև (երբեմն գունաթափում):

59. Աղտոտիչ-**Загрязнитель-Contaminant**-Բնական ու մարդածին քիմիական նյութ, կենդանի օրգանիզմ կամ ֆիզիկական ազդակ, որը շրջակա միջավայրում գերազանցում է միջին բնական համապատկերը կամ օգտագործման ցանկալի մակարդակը:

60. Աղտոտիչների խտություն-**Концентрация загрязнителей-Concentration of pollutants**-Աղտոտիչների քանակությունն օդի, ջրի, հողի որոշակի ծավալում:

61. Աղտոտիչների կուտակում-**Аккумуляция загрязнителей-Accumulation of contaminants**-Կենդանի օրգանիզմներում շրջակա միջավայրն աղտոտող քիմիական տարրերի կուտակում: Սնման շղթայի հաջորդ մակարդակներում դրանց խտությունը բազմապատկվում է:

62. Աղտոտման աղբյուր-**Источник-загрязнения-Contaminant source**-1. Աղտոտիչի արտանետման տեղը (տնտեսական կամ բնական օբյեկտ): 2. Տարածաշրջան,

որտեղից ստացվում է աղտոտող նյութը: 3. Միջավայրի աղտոտման արտատարածաշրջանային աղբյուր (օր.՝ օդային ավազանում ածխաթթու գազը և այլն):

63. Աղտոտման արտահանում-**Вывоз загрязнителей-Contaminant export**-Մարդու շրջակա միջավայրի վրա անբարենպաստ ազդող ձեռնարկությունների, անգամ աղյուսաբերության ճյուղերի տեղափոխումը տնտեսապես զարգացած երկրներից այլ երկրներ: Գոյապահպանական զավթման (էքսպանսիա) ձև: Աղտոտման արտահանման տարատեսակներից մեկն է նույն երկրի ներսում աղտոտվածից ավելի քիչ աղտոտված տարածաշրջան նման ձեռնարկությունների տեղափոխումը:

64. Աղտոտման հաստատագիր-**Лицензия на загрязнение-Contaminant license**-Հայտնի քիմիական կազմով վնասակար հեղուկ կամ գազային թափոնների որոշակի քանակի արտանետման նախօրոք պայմանավորված կամ իրավաբանորեն ձևակերպված վճարովի թույլտվությունը:

65. Աղտոտման մակարդակ-**Уровень загрязнения-Contamination level**-Շրջակա միջավայրում աղտոտող նյութերի պարունակության բացարձակ և հարաբերական մեծությունը:

66. Աղտոտման վնասի գնահատում-**Оценка ущерба от загрязнения-Estimation of pollution damage**-Շրջակա միջավայրի ֆիզիկական, քիմիական կամ կենսաբանական աղտոտմամբ պայմանավորված կառուցվածքների, շենքերի արագ մաշվածության, մետաղների քայքայման, մոտակա արտադրությունների տեխնոլոգիական գործընթացների աղճատման, հիվանդությունների ավելացման ու մարդկանց աշխատունակության իջեցման, բերքատվության նվազման կամ գյուղմթերքների որակի անկման հետ կապված տնտեսական և արտատնտեսական կորուստների որոշումը:

67. Աղտոտման ցուցանիշ-**Показатель загрязнения-Contamination Index**-Շրջակա միջավայրն աղտոտող նյութերի ու ռադիոակտիվ ճառագայթների որակական ու քանակական բնութագիրը:

68. Աղտոտվածության վտանգավոր մակարդակ-**Критический уровень загрязнения-Contaminant critical level**-Շրջակա միջավայրի աղտոտվածության չափ, որի գերազանցումը վտանգ է ներկայացնում բնակչության առողջության և շրջակա միջավայրի համար:

69. Աղտոտում-**Загрязнение-Pollution, Contamination**-1. Շրջակա միջավայր թափանցած կամ այնտեղ առաջացած ոչ բնորոշ ֆիզիկական, քիմիական, կենսաբանական նյութերի գերազանցումը բնական բազմամյա միջին մակարդակը: 2. Բնական պատճառներով կամ մարդածին գործունեությամբ պայմանավորված ֆիզիկական, քիմիական կամ կենսաբանական նյութերի նորմայից ավելացումը: Որոշվում է միջավայրի աղտոտիչների սահմանաթույլատրելի խտություններով, արտանետումներով և այլ չափորոշիչներով:

70. Աղուտներ-**Солонцы-Solonetz**-Հողերի տեսակ, որը ձևավորվում է հիմնականում անտառատափաստանային, տափաստանային և կիսաանապատային գոտիներում: Բնորոշվում է հումուսի շերտում փոխանակային նատրիումի առկայությամբ, որը պայմանավորում է հողերի հիմնային ռեակցիան, օրգանական նյութերի մեծ լուծելիությունը, հանքային մանրահողի բարձր տարաբաժանումը, խոնավ վիճակում հողի մածուցիկությունը և կաշուկությունը, իսկ չորանալիս՝ կարծրացումը: Կտրվածքի ստորին հորիզոնները հաճախ պարունակում են գիպս և բույսերի համար թունավոր աղեր:

71. Աճագոյապահպանություն-**Динэкология-Dynecology**-Գոյապահպանության բաժին: Ուսումնասիրում է բնական պայմանների հետ առանձնյակների ու դրանց

խմբերի հարաբերությունների շարժմնաքննում և էվոլյուցիան:

72. Աճի խթանիչ-**Стимулятор роста-Growth stimulator**-Քիմիական նյութ, որի փոքր չափաքանակն ուժեղացնում, իսկ մեծ չափաքանակը ճնշում է բույսերի աճը: Օգտագործվում է պատվաստների զարգացումը խթանելու, պտղաբերումը կարգավորելու, պտուղների հասունացումը արագացնելու, պալարների աճի վրա ազդելու, բույսերի աճն ու պտղաբերումն ուժեղացնելու համար:

73. Ամառային վարարում-**Летний наводок-Summer flood**-Բարձր լեռների ծյան և սառցադաշտերի հալոցքի, անձրևների հետևանքով գետաջրերի մակարդակի կարճաժամկետ բարձրացում ամռանը:

74. Ամառնաբույս-**Терофит-Therophyte**-Հիմնականում միամյա բույս, որը տարվա ամբարենպաստ ժամանակահատվածում (չոր կամ ցուրտ) սերմերի տեսքով է:

75. Ամբողջախառնում-**Панмиксия-Panmixia**-Առանձնյակների ազատ ու պատահական զուգորդումներով խաչասերում տեղախմբի սահմաններում:

76. Ամբողջաճարակ-**Пандемия-Pandemy**-Ամբողջ երկրագունդը կամ դրա մեծ մասն ընդգրկող համաճարակ:

77. Ամենաբնակ-**Эврибионт-Euryblont**-Գոյապահպանական մեծ արժեքականություն ունեցող օրգանիզմ, որը կարող է հարմարվել տարբեր գոյատեղերին:

78. Ամենաբնակ տեսակ-**Панэнкуменный вид-Cosmopolitan species**-Հնարավոր բոլոր գոյապահպանական խորշերը զբաղեցրած տեսակ (օր. մարդը):

79. Ամենակեր-**Эврифаг-Euryphage**-Բուսական և կենդանական ծագման բազմատեսակ կերով սնվող կենդանի: Օրինակ՝ սովորական գերմանամուկը, որը սնվում է պտուղներով, սերմերով, հատապտուղներով, բույսերի կանաչ մասերով, միջատներով, մանր կրծողներով:

80. Ամենաշատ հարմարվածների ապրելունակություն-**Выживание наиболее приспособленных-Survival of most adapted**-Դարվինիզմի սկզբունք, ըստ որի՝ միայն միջավայրի փոփոխվող պայմաններին ամենից հարմարված օրգանիզմներն են կենսակայուն ու սերունդ տալու ունակ:

81. Ամենատարած-**Убиквист-Ubiquist**-Գոյապահպանական լայն արժեքականություն ունեցող բույսերի և կենդանիների տեսակներ: Հաճախ ունեն տարածման մեծ սահման: Օրինակ սովորական եղեգը աճում է արևադարձային շրջաններից մինչև արկտիկա՝ ջրամբարներում և ցամաքում, կրային և ավազային հողերում:

82. Ամենասալիզմ-**Амонсаллизм-Amensalism**-Մեկ օրգանիզմի ճնշումը մյուսի վրա՝ առանց մյուսի կողմից հակազդեցության:

83. Անլուծություն-**Бесплодие-Sterility**-Օրգանիզմների՝ բազմանալու կամ կենսունակ սերունդ տալու ունակ չլինելը: Հաճախ առաջանում է կենսաբանական, ֆիզիկական, քիմիական և այլ գործոնների, այդ թվում՝ բնական միջավայրի աղտոտման ազդեցության հետևանքով:

84. Ամպագոյացում-**Облакообразование-Cloud formation**-Ջերմաստիճանի իջեցման և օդի խոնավության մեծացման հետևանքով ջրային գոլորշու խտացման ու ամպերի առաջացման գործընթաց: Դրան նպաստում են օդի մրրկային փոխանակությունը և ջերմության ճառագայթային կորուստը:

85. Ամպամածություն-**Облачность-Cloudiness**-Որոշակի պահին կամ որևէ ժամանակահատվածում երկնականարում դիտվող ամպերը: Ավելի նեղ իմաստով՝ երկնականարը ծածկող ամպերի քանակը:

86. Ամպելային բույս-**Ампельное растение-Ampel plant**-Փաթաթվող կամ ցած թափվող ցողուններով բույս: Աճեցվում է կախովի ծաղկաթաղարներում, հատուկ զամբյուղներում և այլն:

87. Այլաջերմ-**Гетеротерм-Heterotherm**-Ակտիվ վիճակում մարմնի հաստատուն ջերմաստիճան, իսկ պարբերական խոր քնի, ընդարմացման կամ քնատության ժամանակ՝ մարմնի ոչ հաստատուն ջերմաստիճան ունեցող կենդանի:

88. Այլասերում-**Дегенерация-Degeneration**-1. Գոյության անբարենպաստ պայմանների հետևանքով որևէ օրգանիզմի հատկությունների վատացումը սերնդից սերունդ: 2. Նույնն է, ինչ կենսաբանական ապաճումը, այսինքն՝ էվոլյուցիոն նշանակություն չունեցող օրգանների (օր.՝ ցամաքի վրա ապրող կենդանիների խոիկները) պարզեցում, թուլացում կամ գրեթե լրիվ անհետացում: 3. Լանդշաֆտի, կենսաերկրահամակեցության, հողի, ցանկացած այլ բնական համակարգի պարզեցում և կառուցվածքի խախտում, դրանք բնակեցնող կենդանի տեսակների քանակի փոքրացում, գոյապահպանական կապերի քայքայում, բնական հավասարակշռության խախտում, քիմիական կազմալուծում և նման գործընթացներ՝ պայմանավորված բնական, բայց գլխավորապես մարդածին ազդեցությամբ: 4. Մտավոր, սոցիալ-մշակութային կամ կենսաբանական այլասերում մարդկային սերունդների շղթայում: Բնութագրվում է բնախոսակազմաբանական շեղումներով, մտավոր թուլությամբ, հոգեկան շեղումներով և հավասարակշռական արարքների հակումներով: Առաջանում են անբարենպաստ սոցիալական կամ բնական պայմանների, այդ թվում՝ ուժեղ ու մշտական մարդածին աղտոտման հետևանքով:

89. Այլատարած-**Аллохтон-Allochthon**-Տվյալ վայրում ապրող տեսակ կամ օրգանիզմ, որը էվոլյուցիայի ընթացքում տեղափոխվել կամ բերվել է ուրիշ, սովորաբար, հեռավոր տարածքից: Օրինակ՝ Դյուսիսային Ամերիկայի այլատարածը օպոսումն է, որը տեղափոխվել է Դարավային Ամերիկայից:

90. Այլափոխում-**Демутация-Demutation**-1. Բուսականության մարդածին փոփոխություն (հաճախակի անտառային հորեհների հետևանքով): Բերում է հիմնական (ոչ կլիմաքսային) համակեցությունների ամրապնդմանը: 2. Բուսական և կենդանական աշխարհների հերթափոխում: Կատարվում է դրանց խախտումից հետո և վերականգնում է համակեցության նախկին կազմը:

91. Այրուքատեղ-**Гарь-Burn**-Հրդեհից վնասված բուսական (հիմնականում անտառային) տարածք:

92. Անաբլոզ-**Анаблос-Anablosis**-տես՝ Կենսադադար:

93. Անաբոլիզմ-**Анаболизм-Anabolism**-տես՝ Նյութագոյացում:

94. Անաերոբ-**Анаэроб-Anaerob**-տես՝ Անօդակյաց:

95. Անապատ-**Пустыня-Desert**-Լանդշաֆտի տեսակ, որը ձևավորվում է ցամաքային բուսականության համար անբարենպաստ պայմանների դեպքում (խիստ բարձր ջերմաստիճան, խոնավության պակաս, ջերմության պակաս): Հողերը թույլ են զարգացած: Տարբերում են քարային, ավազային, կավային, աղուտային և այլ անապատներ:

96. Անապատացում-**Опустынивание-Desertification**-Տեղանքի բուսականության ամբողջական վերացում՝ պայմանավորված մարդու գործունեությամբ, չորային ու շոգ պայմաններով, հողի կենսաբանական հնարավորությունների սպառմամբ և այլն: Չի կարող վերականգնվել առանց մարդու կողմից նպաստավոր պայմանների ստեղծման:

97. Անգոտիական բուսականություն-**Азональная растительность-Azonal vegetation**-Բուսական համակեցություններ, որոնք ինքնուրույն գոտիներ չեն առաջացնում, այլ հանդիպում են տարբեր գոտիներում: Օրինակ՝ ժայռերի, քարացրոնների բուսականություն:

98. Անգոտիականություն-**Азональность-Azonality**-Տվյալ տարածքի գոտիա-

կան յուրահատկությունների հետ կապ չունեցող, բայց երբեմն հանդիպող բնական որևէ երևույթ: Ֆիզիկաաշխարհագրական գլխավոր օրինաչափություններից մեկն է: Գոտիականության հետ կանխորոշում է բնական համալիրների կառուցվածքի ձևավորումը:

99. Անդորրի գոտի-**Зона покоя-Rest zone**-Տարածք, որի բնական համալիրների վրա սահմանված է մարդածին ազդեցության ամենափոքր գործելակարգը:

100. Անընդհատում-**Континуум-Continuum**-Պատկերացում «կյանքի թաղանթի» մասին՝ որպես առանձին գոյահամակարգերի ամբողջության:

101. Անբափոն արտադրություն-**Безотходное производство-Non-waste production**-Տնտեսական գործունեության ընթացքում չեն առաջանում բնության համար վնասակար թափոններ: Պայմանական հասկացություն է, որովհետև ինչ-որ ձևով և որոշակի քանակի թափոններ միշտ էլ լինում են:

102. Անթրոպահամակարգ-**Антропоцустема-Anthroposystem**-տե՛ս Մարդահամակարգ:

103. Անթրոպոխոր-**Антропохор-Anthropochore**-տե՛ս Մարդացիր:

104. Անթրոպոցենոլոգիա-**Антропоценология-Anthropocenology**-տե՛ս Մարդահամակենցություն:

105. Անլուսակենսոլորտ-**Афотобiosфера-Aphotobiosphere**-Արեգակի ճառագայթներ չթափանցող կենսոլորտի մասը (ջրոլորտի և քարոլորտի սահմանում):

106. Անկայուն բուսահամակենցություն-**Неустойчивый фитоценоз-Unstable phytocoenosis**-Ժամանակի ընթացքում արագ փոփոխությունների և հերթափոխման ենթակա բուսական համակենցություն:

107. Անկենսոլորտ-**Аобiosфера-Aobiosphere**-Երկրագնդի մակերևույթից 60-80 կմ բարձրության վրա մթնոլորտի շերտը, որտեղ երբեք կենդանի օրգանիզմներ չեն հայտնվում (եղած կենսածին նյութերն էլ անմշան են):

108. Անկյանք-**Антибиоз-Antibiosis**-Շրջակա միջավայրի ինքնաբուժման պատճառով տարբեր տեսակների գոյության անհնարինությունը:

109. Անհետացող համակենցություն-**Исчезающее сообщество-Vanishing community**-Համակենցություն, որի տեսակների մի մասը գոյության անբարենպաստ պայմանների պատճառով ոչնչացված կամ ոչնչացման ճանապարհին են:

110. Անհետացող տեսակ-**Исчезающий вид-Endangered species**-Իսպառ ոչնչացման վտանգին ենթակա տեսակ, որի առաձայակների քանակը անբավարար է բազմացման բնական պայմաններում տեղախմբի ինքնապահպանման համար և պահանջում է պահպանման հատուկ միջոցառումներ, երբեմն էլ՝ արհեստական վերարտադրություն:

111. Անհողմություն-**Шторм-Calm-1**. Առանց քամու խաղաղ եղանակ՝ անդորրություն: Քամու արագությունը 0-0,2 մ/վ է: Հովիտներում և քամբարդներում ավելի հաճախ է առաջանում, քան բաց տեղանքում: 2. Ծովի վիճակը, երբ նրա մակերևույթին քամու առաջացրած ալիքներ չկան:

112. Անձեռնմխելիացում-**Заповедование-Reservationing**-Բնական ու մշակութային արժեքների պահպանման մեթոդ: Արգելում կամ էապես սահմանափակում է դրանց տնտեսական, վերականգնողական, մշակութաառաջապահական նպատակներով օգտագործումը: Նպատակը գիտության և մշակույթի այդ արժեքները սերունդների համար պահպանելն է:

113. Անձրևաբույս-**Омброфит-Ombrophyte**-Բույսեր, որոնց ջրային սնուցումը կատարվում է մթնոլորտային տեղումների հաշվին:

114. Անձրևային ժամանակաշրջան-**Дождливый период-Period of rain**-Տարվա

մի քանի ամիս տևող ժամանակաշրջան (սեզոն)՝ ցայտուն արտահայտված առավելագույն տեղումներով: Բնորոշ է կլիմայի որոշ տիպերի, օրինակ՝ սավաննաների մուսսոնային կլիմային: Հասարակածի մոտ առանձին շրջաններ տարվա ընթացքում ունեն երկու ամօրևային ժամանակաշրջան:

115. Անձրևավարարում-**Дождливый период-Flood resulting from rains, Rainfall flood**-Անձրևը գոլորշիացումը պակասելու և անձրևներ սկսվելու հետևանքով գետերի մակարդակի ամենամյա բարձրացումը:

116. Անձրևացման համակարգ-**Система дождевания-Sprinkling-irrigation system**-Ջրման նպատակով ջրի համաչափ փոշիացման ու ցրման համակարգ (պտտվող անձրևացաններ, անցքերով գլխադիրներ ունեցող խողովակաշար, ջրցան կաշեփող և այլն):

117. Անմշակ հողատարածք-**Пустовы-Waste land**-Անտառազուրկ, նվազ արտադրողական համակեցություն, երբեմն՝ բուսականությունից զուրկ: Մոտ է պարապուտ հասկացությանը:

118. Անջրդի երկրագործություն-**Богарное земледелие-Boghar soil cultivation**-Միայն մթնոլորտային տեղումներով և ակտիվ հողամշակմամբ իրագործվող հողագործություն: Կիրառվում է հիմնականում 300 մմ-ից ոչ պակաս տեղումների դեպքում:

119. Անսառնամանիք ժամանակամիջոց-**Безморозный период-Frost-free period**-Գարնան վերջին և աշման առաջին ցրտահարությունների ժամկետների միջև ընկած ժամանակահատվածը: Կարևոր նշանակություն ունի գյուղատնտեսական կլիմայագիտության մեջ, քանի որ որոշում է տվյալ վայրում այս կամ այն բույսի մշակման հնարավորությունը:

120. Անվտանգությունը բնօգտագործման մեջ-**Безопасность в природопользовании-Safety in environmental management**-Մարդկանց առողջության վրա բնության և դրա յուրացման տեխնոլոգիական գործընթացների անբարենպաստ ազդեցության նվազագույն մակարդակն ապահովող պայմանները: Հատկապես կարևոր է բնօգտագործման անվտանգության սոցիալական կողմը, քանի որ նվազագույն սպառնալիքը կարող է բերել սթրեսի ուժեղացման և դրանով՝ բնակչության հիվանդությունների շատացմանը:

121. Անտառ-**Лес-Forest**-Բուսականության տիպ, որը միավորում է բուսական համակեցություններ, որտեղ տիրապետող շարահարկերը ձևավորվում են քիչ թե շատ խիտ սաղարթ ունեցող ծառաբույսերով: Ավելի լայն իմաստով՝ անտառային համակեցություններով զբաղված լանդշաֆտ: Անտառի համար բնորոշ են ծառերի վերին շարահարկեր, թփուտային ենթանտառ, խոտածածկ, քարաքոսերի և մամուռների շարահարկ: Երբեմն աճում են արտաշարահարկ բույսեր՝ փաթաթվողներ և մագլցողներ, ինչպես նաև մակաբույսեր: Անտառը զգալի ներգործություն ունի հողառաջացող գործընթացների, կլիմայի, խոնավության շրջապտույտի վրա: Անտառի հիմնական տիպերն են՝ փշատերև, սաղարթավոր, մշտականաչ, տերևաթափ, մանրատերև, լայնատերև, արևադարձային, մերձարևադարձային, խոնավ արևադարձային, մուսսոնային և այլն:

122. Անտառակ-**Роща-Grove**-Տնկարկների զանգված, զբոսայգու բնապատկերի տարր՝ 1- 1,5 հա տարածքով: Կազմված է մույն ծառատեսակներից: Կարևոր պայման է ծառերի բների արանքով տարածության պարտադիր դիտելիությունը:

123. Անտառահատում-**Рубка леса-Forest cutting**-Տնտեսական տարբեր նպատակներով անտառի հատում: Տարբերում են սանիտարական, համատարած, աստիճանական, ընտրողական, խնամքի, կուլիսային և այլ հատումներ:

124. Անտառահողաբարելավում-**Лесомелиорация-Forest Improvement**-Մշակա-

բույսերի բերքատվությունը բարձրացնելու նպատակով շրջակա միջավայրի բարելավում կամ բնական պայմանների ուղղորդված փոփոխում: Իրագործվում է անտառաձևակման միջոցառումներով՝ անտառատնկմամբ, անտառների տեսակային կազմի կամ տեղադրության փոփոխմամբ:

125. Անտառայգի-Лесосад-Forest-garden-Բնական կամ արհեստական անտառի հիման վրա ստեղծված այգի: Ունի ինչպես զբոսայգու, այնպես էլ պտղատու այգու գործառնական ու գործնական նշանակություն: Ստեղծվում է՝ վայրի պտղատուները (սզնի, զկեռենի, սալորենի, տանձենի, հոնի և այլն) պատվաստելով և ազնվացնելով:

126. Անտառային կենսաերկրահամակեցություն-Лесной биогеоценоз-Forest biogeocoenosis-Անտառի հատված, որը միատարր է տեսակային կազմով, կառուցվածքով, կազմի բաղադրամասերի հատկանիշներով ու փոխհարաբերությամբ:

127. Անտառային ռեսուրսներ-Лесные ресурсы-Forest resources-Բնական ռեսուրսների ամենակարևոր տեսակներից մեկը: Ընդգրկում է անտառների պաշարները, ինչպես նաև կերային, որսարդյունագործական ռեսուրսները, վայրի բույսերի պտուղներն ու հատապտուղները, սնկերը, դեղաբույսերը և այլն: Անտառները զբաղեցնում են երկրագնդի ցամաքի մոտավորապես 30%-ը: Անտառային ռեսուրսներով հարուստ են Ռուսաստանը, ԱՄՆ-ը, Կանադան և Բրազիլիան:

128. Անտառապատվածություն-Лесистость-Forest density-Որոշակի տարածաշրջանի ընդհանուր տարածքի և անտառածածկի հարաբերակցությունը (արտահայտված տոկոսով):

129. Անտառապատում-Облесение-Afforestation-Անտառի վերականգնում անտառահատված տեղանքում կամ արհեստական աճեցում ոչ անտառապատ վայրում:

130. Անտառապուրակ-Лесопарк-Forest park-Բնական անտառազանգված՝ մասամբ արհեստական կամ բարեկարգված: Կազմակերպված է որոշակի լանդշաֆտային հատակագծով՝ տնկարկների աստիճանական վերակառուցմամբ, ճանապարհների, ճեմուղիների, հետիոտն արահետների, բացատների, ջրամբարների և այլնի նպատակային ստեղծմամբ: Նախատեսված է բնակչության կարճատև հանգստի համար:

131. Անտառավերացում-Обезлесивание-Deforestation-Բնական կամ մարդածին ազդեցությունների հետևանքով անտառի անհետացում:

132. Անտառաորակում-Бонитет леса-Quality of stand-Անտառի առանձին հատվածների տնտեսական արտադրողականության ցուցանիշ: Բնութագրվում է բնափայտի համեմատելի չափսերով (1-5 դասեր՝ ըստ արտադրողականության պակասման):

133. Անտառի բոնիտետ-Бонитет леса-Quality of stand-տե՛ս Անտառաորակում:

134. Անտառի կլիմա-Климат леса-Forest climate-Ներանտառային եղանակ: Բնորոշվում է բարձր խոնավությամբ, օրվա ընթացքում ջերմաստիճանի ոչ մեծ տատանումներով, մեղմ քամիներով, շրջապատի համեմատությամբ՝ ավելի ցածր ջերմաստիճանով:

135. Անտառի ռեկրեացիոն տարողություն-Рекреационная емкость леса-Forest recreation capacity-Անտառի միավոր մակերեսի հատկությունը, առանց ծառերի աճման պայմանների կամ գոյահամակարգերի խախտման, որոշակի քանակի մարդկանց համար ապահովելու հանգստի պայմաններ:

136. Անտառի սակադրում-Таксация леса-Forest taxation-Անտառի փայտանյութի և պաշարների արժեքը, անտառի որակի ու մթերումների գնահատումը:

137. Անտառի վերականգնում-Восстановление леса-Reafforestation-Համալիր

միջոցառումներ, որոնք ապահովում են անտառային բուսականության հաստատվելը այնպիսի վայրերում, որտեղ այն ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն վերացել է մարդու գործունեությամբ կամ բնական աղետի հետևանքով: Իրագործվում է սերմերի ցանման կամ տնկիների տնկման ծանապարհով: Անտառի վերականգնումից մինչև նրա արդյունագործական օգտագործումը պահանջվում է 30-200 տարի՝ կախված աճման պայմաններից ու ծառատեսակներից: Միջավայրի խոր փոփոխման (բազմաթիվ հատումներ, հրդեհներ և այլն) դեպքում անտառը հնարավոր է վերականգնել միայն հատուկ ագրոտեխնիկայի օգնությամբ:

138. Անտերև բույս- **Безлистное растение-Leafless plant**-Բույս, որը չորային կլիմայի պայմաններում զոլորչիացնող մակերևույթի փոքրացման միջոցով սահմանափակում է ջրի կորուստը: Լուսասինթեզը կատարվում է կանաչ ցողուններում:

139. Անցողագաղթ-**Катадромная миграция-Catadrom migration**-Բազմացման համար ջրային կենդանիների անցումը գետերից ծով:

140. Անուշահամ լիճ-**Пресное озеро-Fresh-water lake**-Անուշահամ ջուր՝ այսինքն լուծված հանքային նյութերի փոքր քանակ (մինչև 1 գ/լ) ունեցող լիճ: Նման լճերի ջուրը մշտապես փոխվում է մթնոլորտային տեղումների, վտակների, ստորգետնյա ջրերի ներհոսքի և լճից արտահոսքի հաշվին:

141. Անուշահամ ջուր-**Пресная вода-Fresh-water**-Մինչև 1գ/լ լուծված աղերի պարունակությամբ (կախված քիմիական կազմից) ջուր:

142. Անփոխարինելի ռեսուրսներ-**Незаменимые ресурсы-Irreplaceable resources**-Բնական ռեսուրսների այն մասը, որը ոչ այժմ, ոչ էլ դիտարկելի հեռավարում ոչ գործնականորեն, ոչ էլ տեսականորեն չի կարող փոխարինվել ուրիշով (օր. օդի թթվածինը, ծագումնաբանական ռեսուրսները, ինչպես նաև տեղեկատվական ռեսուրսների մի մասը):

143. Անօդակյաց-**Анаэроб-Anaerob**-Անթթվածին միջավայրում ապրելուն ունակ օրգանիզմ:

144. Աշխատանքային ռեսուրսներ-**Трудовые ресурсы-Labour resources**-Բնակչության հասարակական օգտակար աշխատանքով զբաղվածների թիվը և կրթանշակության կարգաստիճանը:

145. Աշխարհագրական գոտի-**Географическая зона-Geographical zone**-Երկրագնդի մակերևույթի լայն գոտի, որը բնորոշվում է կլիմայի, բուսականության, հողերի, կենդանական աշխարհի և դրանց՝ այլ գոտիներից գործառնապես տարբերվող գոյահամակարգերի առանձնահատուկ տիպով:

146. Աշխարհագրական թաղանթ-**Географическая оболочка-Geographical sphere**-Բնական համալիր, որն առաջացել է քարոլորտի, ջրոլորտի, մթնոլորտի փոխազդեցության ու փոխներթափանցման շերտում և ձևավորվել է արեգակի էներգիայի և օրգանական կյանքի ազդեցությամբ: Աշխարհագրական թաղանթը կազմում են մթնոլորտի 10 կմ-ոց շերտը (հաշված օվկիանոսի մակերեսից), ամբողջ ջրոլորտը և քարոլորտի 4-5 կմ-ոց շերտը (այսպիսով, աշխարհագրական թաղանթի հզորությունը 15-25 կմ է):

147. Աշխարհագրական լանդշաֆտ-**Географический ландшафт-Geographical landscape**-1. Լայն իմաստով՝ աշխարհագրական լանդշաֆտը բնական տարածքային համալիրի հոմանիշն է: Այսինքն՝ մի միավոր է, որը կարող է դիտվել ինչպես տարածաշրջանային պլանում ֆիզիկաաշխարհագրական շրջանացման տարբեր միավորների առանձնացման հիմք, այնպես էլ տիպաբանականում՝ որպես կազմաբանական և գործառնական յուրահատկություններով նման բնական հողամասերի միագումարություն (տայգայի լանդշաֆտ, ճահճային լանդշաֆտ, քաղաքային լանդշաֆտ,

լանդշաֆտի գոտիական տիպեր և այլն): 2. Ծագմամբ և զարգացման պատմությամբ միատարր որոշակի տարածք, որն ունի միասնական երկրաբանական հիմք, միատեսակ ռելիեֆ, կլիմա, հողերի և կենսահամակեցությունների միօրինակ զուգակցում, որոշակի կառուցվածք, այսինքն՝ կազմաբանական մասերի՝ տեղանքի, բնավայրի, ֆացիայի օրինաչափ համակցություն: Այն ֆիզիկաաշխարհագրական շրջանացման հիմնական միավորն է:

148. Աշխարհագրական լավագույնի կանոն-**Правило географического optimuma-Geographic optimum rule**-Տեսակային տարածասահմանի կենտրոնում տվորաբար տեսակի գոյության լավագույն պայմաններն են: Դրանք աստիճանաբար վատանում են դեպի տարածասահմանի ծայրամասերը:

149. Աշխարհագրական խոչընդոտ-**Географическая преграда-Geographical block**-Ֆիզիկական (մեխանիկական, քիմիական) խոչընդոտ (գետ, ծովային նեղուց, լեռնաշղթա, աղերի պարունակություն, ջրի ջերմաստիճան և այլն) օրգանիզմների տարածման ճանապարհին:

150. Աշխարհագրական համալիր-**Географический комплекс-Geographical complex**-Բարդ փոխազդեցության մեջ գտնվող և տարբեր մակարդակների (աշխարհագրական թաղանթից մինչև ֆացիա) միասնական անքակտելի համակարգ առաջացնող աշխարհագրական բաղադրամասերի օրինաչափ զուգակցումը:

151. Աշխարհագրական պատճառականություն (գոեիկ աշխարհագրություն)-**Географический детерминизм (вульгарный географизм)-Geographical determinism (vulgar geographism)**-Հայացքների համակարգ, ըստ որի՝ հասարակության զարգացումը որոշվում է երկրի բնական պայմանների և աշխարհագրական դիրքի յուրահատկություններով:

152. Աշխարհագրական տեղախումբ-**Географическая популяция-Geographical population**-Գոյության միանման աշխարհագրական պայմաններով բավականաչափ մեծ տարածք, որի սահմաններում դիտվում են խաչաձև բազմացում, կենսական երևույթների միասնական ռիթմ և գործառնական այլ յուրահատկություններ, որոնք էլ ստեղծում են այլ աշխարհագրական պայմաններում գտնվող տեղախմբերից տարբերվող տիպ:

153. Ապազգայունացում-**Десенсибилизация-Desensitivation**-Որևէ նյութի ազդեցության նկատմամբ օրգանիզմի զգայունակության պակասեցում այդ նյութի բազմակի օգտագործման միջոցով (սկսելով փոքր չափաբաժնից):

154. Ապոֆիտ-**Апофит-Апофиты**-տես՝ Փոխաբույս:

155. Ապրելունակության ներուժ-**Потенциал выживания-Survival potential**-Միջավայրի անբարենպաստ պայմաններին տեսակի դիմակայելու ունակությունը:

156. Ապրելունակություն-**Выживаемость-Survival rate**-տես՝ Կենսակայունություն:

157. Առագաստ-**Полор-Canopy, Crown cover**-Ամտառի ծառերի սաղարթների միագումարությունը: Կարող է ներկայացված լինել ծառերի մեկ կամ մի քանի հարկաշարով: Նույն առագաստին են դասում այն ծառերը, որոնք այդ առագաստի միջին բարձրությունից տարբերվում են 10%-ից ոչ ավելի:

158. Առանձնյակ-**Особь-Individual**-Օրգանիզմի առանձին նմուշ: Մասերի բաժանելիս կորցնում է իր անհատականությունը: Վերաբերում է բարձրակարգ (ոչ գաղութային) օրգանիզմներին: Առաջանում է մեկ զիգոտից կամ գամետից, մեկ սպորից կամ բողբոջից:

159. Առանձնյակների կուտակումների (Վ. Օլիի) սկզբունք-**Принцип агрегации особей (В. Оли)-Principle of individuals aggregation (V. Oliy)**-Առանձնյակների կուտակումները սրում են սննդի և բնակատեղի օգտագործման համար դրանց մրցակ-

ցությունը, բայց նպաստում են ամբողջ խմբի կենսակայունության բարձրացմանը: Այսինքն՝ ինչպես «գերբնակեցվածությունը», անպես էլ «թերբնակեցվածությունը» գոյապահպանական սահմանափակող գործոններ են:

160. Առաջնաբուսականություն-Пионерная растительность-Pioneer vegetation-Մերկ տարածությունները զբաղեցնող բուսականություն: Բնորոշվում է միջավայրի ուղղակի ազդեցությամբ, բույսերի պատահական կազմով, սովորության և փոխադարձ ազդեցության բացակայությամբ: Բուսահամակեցության զարգացման սկզբնական փուլն է:

161. Առաջնային անտառ-Первичный лес-Virgin forest, Primeval forest-Կուսական, մարդու ազդեցությանը չենթարկված անտառ:

162. Առավելագույն թույլատրելի արտանետում-Предельно допустимый выброс-Maximum permissible discharge-Առանձին աղբյուրի կողմից ժամանակի միավորի ընթացքում արտանետվող աղտոտող նյութի այն քանակը, որի գերազանցումն առաջացնում է շրջակա միջավայրի բացասական հետևանքներ կամ վտանգավոր է մարդու առողջության համար:

163. Առավելագույն թույլատրելի կուտակում-Предельно допустимая концентрация-Maximum permissible concentration-տե՛ս Սահմանաթույլատրելի խտություն:

164. Առավելագույն թույլատրելի մակարդակ-Максимально допустимый уровень-Maximum permissible level-Վարակասպանի կամ այլ աղտոտիչների առավելագույն թույլատրելի մակարդակը սննդում:

165. Առավելագույն թույլատրելի չափաքանակ-Предельно допустимая доза-Maximum allowable dose-տե՛ս Սահմանաթույլատրելի չափաքանակ:

166. Առավելագույն ջերմաստիճան-Максимальная температура-Maximum temperature-Օդի, հողի, ջրի և այլնի ջերմաստիճանների բացարձակ կամ միջին ցուցանիշների առավելագույն միջը՝ դիտված տվյալ տեղում կամ շրջանում օրվա, տասնօրյակի, ամսվա, տարվա կամ այդ ժամկետներից ցանկացածի բազմամյա ժամանակաշրջանի ընթացքում:

167. Առատության սանդղակ-Шкала обилия-Abundance scale-1. Բույսերի թիվը և նրանցով տարածքի նկատելի ծածկվածությունը: Հաշվարկվում է բալլերով: Օգտագործվում են տարբեր սանդղակներ: 2.Կենդանիների առատության հաշվարկման տարբեր եղանակներ: Օրինակ՝ մեկ օրում 100 թակարդ ընկած կենդանիների թիվը:

168. Առափնյա ծովահատակ-Литораль-Littoral-Ծովի հատակի գոյապահպանական գոտի, որը մակընթացության ժամանակ ողողվում է, իսկ տեղատվության ժամանակ չորանում: Ընկած է ամենացածր տեղատվության և ամենաբարձր մակընթացության ջրի մակարդակների միջև: Երբեմն այն ավելի լայն են դիտում. ընդգրկում են նաև առափնյա ծովահատակից վերև գտնվող հատվածը, իսկ լճերում՝ հատակաբույսերով զբաղված գոտին:

169. Առափնյա ծովահատակի բուսաշխարհ-Литоральная флора-Littoral flore-Առափնյա ծովահատակի բուսական աշխարհը: Կազմված է հիմնականում հիմնահողին ամրացած կանաչ, գորշ, կարմիր և կապտականաչ ջրիմուռներից: Ամենից հարուստ է բարեխառն գոտու առափնյա ծովահատակի բուսաշխարհը: Հյուսիսային լայնություններում այն թույլ է զարգացած:

170. Առափնյա ծովահատակի կենդանաշխարհ-Литоральная фауна-Littoral fauna-Առափնյա ծովահատակում ապրող կենդանական օրգանիզմների ամբողջությունը. անողնաշարավորներ (սպունգներ, որդեր, ասեղնամորթներ, խխունջակերպներ, կակղամորթներ և այլն), ձկներ: Դրանց բնորոշ է պարբերաբար օդում մնալուն, չերմաստիճանի և աղիության օրական ու սեզոնային կտրուկ տատանումներին,

արեգակնային ուղիղ ճառագայթմանը և ալեբախության ազդեցությանը դիմանալը (օր.՝ խեցին պինդ փակելու և լորձով ծածկվելու, քարերին պինդ կպչելու շնորհիվ):

171. Առողջագիտություն-**Гигиена-Hygiene**-Նախապահպանական բժշկության բաժին: Ուսումնասիրում է մարդու շրջակա միջավայրի ազդեցությունն առողջության, աշխատունակության և կյանքի տևողության վրա:

172. Առողջավայր-**Курорт-Health resort**-Բուժիչ գործոններ (հանքային աղբյուր, բուժիչ ցեխ, բարենպաստ կլիմա) և դրանք բուժական նպատակներով օգտագործելու համար անհրաժեշտ պայմաններ ունեցող վայր: ՀՀ առաջին առողջարանը բացվել է Դիլիջանում՝ 1921-ին: Հանրահայտ առողջավայրեր են մաս Արզնին, Ջերմուկը, Հանքավանը, Ծաղկաձորը և այլն:

173. Առողջավայրային գոտի-**Курортная зона-Health resort zone**-Պահպանվող տարածքի տարատեսակ, հողային կամ ջրային տարածքի մաս, որն ընդգրկում է առողջավայրի և նրա սանիտարական պահպանության սահմանները: Առողջավայրային գոտին սանիտարաառողջարարական ու ռեկրեացիոն պայմաններ ապահովելու համար ունի հատուկ պահպանության գործելակարգ:

174. Առողջավայրային հիվանդություն-**Курортная болезнь-Health resort illness**-1. Առողջավայրից վերադառնալուց հետո ի հայտ եկող հիվանդություն, որն առաջանում է առօրյա՝ ավելի անբարենպաստ (քան հանգստի վայրում) պայմաններին չհարմարվելու պատճառով: 2. Հիվանդություն, որն առաջանում է հանգստի գոտիներում մեծ քանակությամբ մարդկանց կուտակվելու հետևանքով:

175. Առողջություն-**Здоровье-Health**-Ֆիզիկական, հոգեբանական ու հասարակական հարմարավետության օբյեկտիվ վիճակ և սուբյեկտիվ զգացողություն:

176. Ասեկտատոր-**Ассектамор-Assectator**-տես Ուղեկցող:

177. Ասիմիլացում-**Ассимиляция-Assimilation**-տես Յուրացում:

178. Ասպեկտ-**Аспект-Aspect**-տես Տեսույթ:

179. Աստիճանափոխում-**Градиент-Gradient**-Երկարության միավորի վրա տարածության որևէ բնութագրի փոփոխման մեծությունը: Աստիճանափոխման հասկացությունը լայնորեն օգտագործվում է օվկիանոսագիտության, օդերևութաբանության մեջ, ֆենոլոգիայում և այլուր (օր.՝ աղայնության, ծովաջրի խորության, ճնշման, ջերմաստիճանի, խոնավության, բարձունքային, ֆենոլոգիական և այլ աստիճանափոխումներ):

180. Ավազաբնակ-**Псаммобионт-Psammbiонт**-Սորուն ավազներում ապրող օրգանիզմներ:

181. Ավազաբույս-**Псаммофит-Psamrophyte**-Սորուն ավազների վրա աճող բույսեր: Կարող են ավազածածկ շիվերի վրա առաջացնել վերականգնման բողբոջներ, հավելյալ արմատներ և ընձյուղներ (օր.՝ ավազային օշինդրը, սաքսաուլը, կարմրածաղիկը և այլն):

182. Ավազասեր-**Псаммофил-Psamphille**-Սորուն ավազներում ապրել գերադասող օրգանիզմներ:

183. Ավազների ամրացում-**Закрепление песков-Stabilization of sands**-Ավազների չարժահոսքերի, դրանցով տնտեսական օբյեկտները (տրանսպորտային ուղիներ, ջրանցքներ, խողովակաշարեր, կառույցներ, բնակավայրեր, դաշտեր և այլն) ծածկելու դեմ պայքար: Արտարևադարձային անապատներում կատարվում է բուսապատմամբ (տեղական բույսերով անտառապատում), խիստ չորային անապատներում՝ մեխանիկական տարբեր եղանակներով:

184. Ավանդական էներգետիկա-**Традиционная энергетика-Traditional energetics**-Ածխաջրածնային էներգակիրներից (ածուխ, մալթ, գազ) և ուրանից ստացվող

եներգիա: Այդ էներգետիկայի հնարավորությունները սահմանափակ են էներգակիրների սպառվող լիմեյտը և էներգիայի ստացման ժամանակ միջավայրի աղտոտման պատճառով: Անսպառ է ավանդական էներգետիկայի մյուս տեսակը՝ ջրաէներգետիկան:

185. Ավտոխոր-**Автoхoр-Autochore**-տե՛ս Ինքնացիր:

186. Ավտոխտոն-**Автoхтoн-Autochthon**-տե՛ս Բնածին:

187. Ավտոտրոֆ-**Автoтрoф-Autotroph**-տե՛ս Ինքնասուն:

188. Ատրակտանտ-**Аттрактaнт-Atractor**-տե՛ս Հրապուրանյութ:

189. Արագած ծառաթփեր-**Быстрorастущие деревья и кустарники-Fast-growing trees and bushes**-Կարճ ժամանակամիջոցում տնկարկներ ստեղծող գեղազարդային ծառաթփեր: Ծառերից՝ բարդիներ, սոսիներ, ուռենիներ և այլն, թփերից՝ կոտկենի, ֆորզիցիա, սրնգենի, բոլոր լիանները և այլն:

190. Արագացված տարալվացում-**Ускoрeнная эрозия-Accelerated erosion**-Ոչ ռացիոնալ տնտեսավարմամբ պայմանավորված հողի և դրա տակ գտնվող լեռնային ապարների արագացված քայքայում մակերևութային ջրերով:

191. Արբորետում-**Арбoрeтyм-Arboretum**-տե՛ս Ծառապարտեզ:

192. Արբորիցիդ-**Арбoрyцид-Arboricide**-տե՛ս Ծառասպան:

193. Արգելավայր-**Заказник-Reservation**-Երկրագնդի ցամաքային կամ ջրային տարածքի հատված, որտեղ մշտապես կամ ժամանակավորապես արգելվում է բնական ռեսուրսների մեկ կամ մի քանի տեսակների (բույսեր, կենդանիներ, որոշակի օգտակար հանածոներ, բուսահամալիրներ) օգտագործումը: Ընդ որում՝ թույլատրվում է օգտագործել այլ բնական ռեսուրսներ՝ առանց վնաս հասցնելու պահպանվող օբյեկտին: Կան անժամկետ, լանդշաֆտային, կարճաժամկետ, կենդանական, բուսական արգելավայրեր:

194. Արգելավայրային գործելակարգ-**Заказной режим-Protection regime, Protection conditions**-Հողային կամ ջրային տարածքների պահպանման գործելակարգ, որով կասեցվում է դրանց մասնակի կամ ժամանակավոր տնտեսական օգտագործումը: Կիրառվում է արգելավայրերի և բնական տարածքների այլ ձևերի պահպանման ժամանակ, երբ հոգածության օբյեկտ է ոչ թե ամբողջ բնական համալիրը, այլ դրա առանձին տարրեր (օր.՝ որսորդական արգելավայրերի բոլոր կենդանիները կամ դրանց առանձին տեսակներ, բնապարկերի բուսականությունը և այլն):

195. Արգելոց-**Заповедник-Reserve**-Տարածք, որն ամբողջապես հանված է տնտեսական օգտագործումից: Նպատակ ունի պահպանել և ուսումնասիրել այնտեղ եղած բնական օբյեկտներն ու գործընթացները: Արգելոցը փաստորեն կենսաերկրահամակարգերի չափանմուշ է, լաբորատորիա բնության մեջ:

196. Արգելոցային գործ-**Заповедное дело-Reserving affair**-Արգելոցային տարածքների կազմակերպման ու պահպանման տեսություն ու գործնական աշխատանք:

197. Արգելոցային գործելակարգ-**Заповедный режим-Reserving regime**-Գիտական և ուսումնալուսավորական նպատակով բնական տարածքների և ջրատարածքների պահպանության գործելակարգ, որն ապահովում է դրանց դուրսբերումը ամեն տեսակի ավանդական տնտեսական օգտագործումից: Կիրառվում է արգելոցների և բնության պահպանության մի քանի ուրիշ կազմակերպական ձևերի՝ բնության հուշարձանների (այդ թվում՝ պահպանվող բնավայրերի), ազգային պարկերի սահմաններում գտնվող կուսական բնության չափանմուշների պահանման ժամանակ:

198. Արդյունաբերական անմշակ հողատարածք-**Промышленная пустошь-Industrial waste land**-Տնտեսական գործունեությամբ պայմանավորված նվազ ար-

տադրողական, աղբատ բուսականությամբ ու կենդանական աշխարհով տեղամաս:

199. Արդյունաբերական գոյապահպանություն-Промышленная экология-Industrial ecology-Գիտական ուղղություն, որն ուսումնասիրում է մարդու տնտեսական գործունեության անմիջական բացասական ազդեցությունը շրջակա միջավայրի վրա: Ընդգրկում է մոնիտորինգը, կարգավորումը և ղեկավարումը:

200. Արդյունաբերական թափոնների օգտագործում-Использование промышленных отходов-Industrial waste utilization-Արդյունաբերական թափոնների օգտակար բաղադրամասերի առանձնացումը և օգտագործումը, ինչպես նաև այդ թափոնների վերամշակումը վերջնական արտադրանք ստանալու համար:

201. Արդյունաբերական ձեռնարկության գոյապահպանական անձնագիր-Паспорт предприятия промышленного предприятия-Ecological passport of industrial undertaking-Կանոնավորիչ-տեխնիկական փաստաթուղթ: Ընդգրկում է պաշարների և պատրաստի արտադրանքի օգտագործման, շրջակա միջավայրի վրա ձեռնարկության ազդեցության մասին համակարգված տվյալների լրակազմը:

202. Արդյունաբերական ջուր-Промышленная вода-Industrial water-Ջուր, որի պաշարները և քիմիական կազմը բավարար են արդյունաբերական մասշտաբներով օգտագործելու համար:

203. Արդյունագործության չափաքանակ-Норма промысла-Hunting quota, Trapping norm-Բնական որոշ պաշարների (անտառ, ցամաքային ու ծովային կենդանիներ, այդ թվում՝ ձկներ, հատապտուղ, սունկ և այլն) օգտագործման չափաբաժին, որի ղեկավարումը դրանք կարող են ինքնավերականգնվել կամ աստիճանաբար օգտագործվել:

204. Արդյունագործություն-Промысел-Hunting, Trapping-Տնտեսական նպատակներով (որսորդություն, անտառահատում, ձկնորսություն և այլն) կենսազանգվածի ինչ-որ մասի իրացումն օգտակար արտադրանքի տեսքով՝ գլխավորապես առանց շահագործվող օբյեկտների արհեստական բազմացման: Երբեմն օգտագործվում են արհեստական վերականգնման մեթոդներ (օր.՝ ձկնաբուծական կայաններ, արհեստական անտառատնկումներ և այլն):

205. Արդյունավետ ճառագայթում-Эффективное излучение-Effective radiation-Երկրագնդի մակերևույթի ճառագայթման և այն կլանած մթնոլորտի հանդիպակաց ճառագայթման տարբերությունը:

206. Արդյունավետ տեղումներ-Эффективные осадки-Effective precipitation-Մթնոլորտային տեղումների մաս, որը մնում է հողում (չի հոսում), և բույսերը կարող են օգտագործել:

207. Արեգակնային ակտիվություն-Солнечная активность-Solar activity-Արեգակին բնորոշ գոյացումների և երևույթների (արեգակնային բծեր, բռնկումներ, ժայթքալեզուներ) կանոնավոր առաջացումը: Գոյություն ունի արեգակնային ակտիվության տարեշրջանների մոտավորապես 11-ամյա պարբերականություն: Արեգակնային ակտիվությունն իր ազդեցությունն ունի երկրային գործընթացների (մագնիսական փոթորիկներ, գազերի իոնացում, մշակաբույսերի բերքատվություն ու համաճարակներ) վրա:

208. Արեգակնային ճառագայթում-Солнечная радиация-Solar radiation-Արեգակի էլեկտրամագնիսական և մանրամասնիկ ճառագայթումը: Էլեկտրամագնիսական ճառագայթումը (արեգակի լուսասփյուռ էներգիան) տարածվում է 300000 կմ/վ արագությամբ: Մանրամասնիկ ճառագայթումը հիմնականում կազմված է պրոտոններից, որոնք շարժվում են 300-1500 կմ/վ արագությամբ և գործնականորեն լրիվ որսվում են երկրագնդի մագնիսոլորտի կողմից: Արեգակնային ճառագայթումը երկ-

րագնդի մակերևույթի վրա և մթնոլորտում տեղի ունեցող արտածին գործընթացների էներգիայի միակ աղբյուրն է:

209. Արխեոֆիտ-**Археофит-Archeophyte**-տե՛ս Հնարույս:

210. Արհեստական ընտրություն-**Искусственный отбор-Artificial selection**-Բուսական և կենդանական աշխարհների անհրաժեշտ տնտեսական հատկանիշներ ունեցող առանձնյակների գիտակցված և չգիտակցված ընտրասերում:

211. Արհեստական տարածասահման-**Искусственный ареал-Artificial area**-Մարդու կանխամտածված կամ չգիտակցված գործունեության հետևանքով կենդանի օրգանիզմների սահմանափակված, ընդարձակված կամ արհեստականորեն ձևավորված տարածասահման:

212. Արհեստակենսոլորտ-**Артебиосфера-Artebiosphere**-Երկրամերձ կենսոլորտի՝ մարդու կողմից յուրացվող շերտը, որտեղ կան բնակելի արհեստական արբանյակներ:

213. Արմատաբնակ-**Ризобиот-Rhizobiont**-Ամոթային բույսերի արմատները տարածքում բնակվող օրգանիզմներ:

214. Արմատական կենսատերկրահամակեցություն-**Коренной биогеоценоз-Primary biogeocoenosis**-Բնական պայմաններին համապատասխանող և մարդու գործունեության հետևանքով զրեթե չխախտված կենսատերկրահամակեցություն:

215. Արտավայրի տարողություն-**Емкость пастбища-Grazing capacity**-Որոշակի արտավայրում կամ դրա միավոր մակերեսի վրա մեկ ամսվա ընթացքում արածող կենդանիների քիվը:

216. Արտագոտի բուսականություն-**Экстрazonальная растительность-Extrazonal vegetation**-Բուսական համակեցություն, որը մնան է բնական որևէ գոտու բուսականությանը, բայց աճում է դրանից դուրս այնպիսի վայրերում, որտեղ կան շնորոշ պայմաններ: Օրինակ՝ տափաստանային բուսականության կղզյակներ լեռների հարավային լանջերին, անտառային գոտու սահմաններում:

217. Արտադրական միջավայր-**Производственная среда-Working environment**-Արտադրական ձեռնարկությունում մարդուն շրջապատող միջավայրը:

218. Արտադրող-**Продуцент-Producer**-Ինքնասուն և քիմիասուն (արևի և քիմիական ռեակցիաների էներգիան օգտագործող) օրգանիզմներ, որոնք պարզ անօրգանական բաղադրամասերից ստեղծում են օրգանական նյութ:

219. Արտադրության գոյապահպանացում-**Экологизация производства-Ecologization of Industry**-Բնության վրա արդյունաբերական վնասակար ազդեցությունը կանխարգելելու միջոցառումներ: Այդ նպատակով մշակվում են անբափոն կամ սակավաբափոն տեխնոլոգիաներ, ստեղծվում ռեալ մաքրման համակարգեր:

220. Արտադրության ջրատարողություն-**Водоёмкость производства-Water capacity of production**-Միավոր պատրաստի արտադրանք ստանալու համար օգտագործվող ջրի քանակը:

221. Արտադրության վնասակարության գործակից-**Коэффициент вредности производства-Industrial hazard coefficient**-Արտադրական ձեռնարկություններում առանձին աղտոտող նյութերի կշիռը (ծավալը) օգտագործվող հումքի կամ պատրաստի արտադրանքի կշռի (ծավալի) համեմատությամբ:

222. Արտազուգավորում-**Аутбридинг-Outbreeding**-4-6 սերունդներում անմիջական ազգակցական կապեր չունեցող (մերձավոր նախնիների բացակայություն) մույն տեսակի առանձնյակների տրամախաչում անասնաբուծությունում:

223. Արտաթորանք-**Экскрем-Excrete**-Օրգանիզմի նյութափոխանակության վերջնական արդյունքը:

224. Արտածին գործընթացներ-**Экзогенные процессы-Exogenic processes**-երկրագնդի մակերևույթի վրա և երկրակեղևի վերին շերտի երկրաբանական գործընթացները: Պայմանավորված են արեգակնային ճառագայթման էներգիայով, ծանրության ուժով և օրգանիզմների կենսագործունեությամբ (հողմնահարում, ջրի, սառույցի, քանու և այլ ազդեցություններ):

225. Արտակենդանացիր-**Эпизооцор-Epizoochore**-բույսեր, որոնց պտուղները, սերմերը և սպորները տարածվում են կենդանիների արտաքին ծածկույթի (մազիկներ, փետուրներ) և ծայրանդամների միջոցով:

226. Արտամակարայծ-**Эктопаразит-Ectoparasite**-Տիրոջ (կենդանու, բույսի) մաշկի վրա մակարածվող օրգանիզմներ:

227. Արտամղում-**Элисон-Ellison**-Գոյության փոփոխվող պայմանների պատճառով համակեցությունից տեսակի դուրս մղում:

228. Արտանետման չափաբաժին-**Норма выброса-Emission standard**-Արդյունաբերական ձեռնարկության շրջակա միջավայրն աղտոտող գազանման կամ հեղուկ քույլատրելի թափոնների քանակը:

229. Արտանետում-**Выброс-Emission, Discharge**-Արտադրության ու տրանսպորտի տեխնոլոգիական գործընթացներում առաջացող և շրջակա միջավայր թափանցող աղտոտիչ նյութեր:

230. Արտաջերմ-**Экотерм-Ectotherm**-Օրգանիզմներ, որոնք առանց ջերմության արտաքին աղբյուրների գոյություն ունենալ չեն կարող (օր.՝ բույսերը):

231. Արտաքին միջավայր-**Внешняя среда-Outdoor environment**-Ուսումնասիրվող օբյեկտից և սուբյեկտից դուրս գտնվող բնության ուժերը և երևույթները, նյութերը և տարածքները, մարդու գործունեությունը:

232. Արտաքին միջավայրի պայմանների նշանացույց-**Индикатор условий внешней среды-Outdoor environment condition indicator**-Գլխավորապես կենդանի օրգանիզմ - նշանացույցներ կամ նշանացույցային համակեցություններ, որոնք արտաքին միջավայրի ընդհանուր վիճակի ցուցիչներ են: Ընդգրկում են ֆիզիկական, քիմիական, կենսաբանական և այլ գործոններ, դրանց ուժգնությունը և հարաբերակցությունը, փոփոխման արագությունը և աստիճանը:

233. Արտեզյան ջուր-**Артезианская вода-Artesian water**-Զրակայուն շերտերով սահմանափակված ստորգետնյա ավազանների ջուրը: Ավելցուկային ճնշման դեպքում դուրս է գալիս գետնի երես կամ շատրվանում է:

234. Արտոլորտ-**Экосфера-Exosphere**-երկրագնդի մակերևույթից ամենահեռու գտնվող (800-1600 կմ) թաղանթը, որտեղ դեռ նկատելի են մթնոլորտի գազերը, և որտեղից տեղի է ունենում ատոմների (հիմնականում՝ ջրածնի և հելիումի) հոսք տիեզերական տարածություն:

235. Արևաբուժություն-**Гелиотерапия-Heliotherapeutics**-Հիվանդությունների բուժման և կանխարգելման, նյութափոխանակության խթանման, վարակամերժության բարձրացման նպատակով արևային ճառագայթների օգտագործումը: Չմշակված կատարվում է հատուկ կահավորված շինություններում: Չարաշահումը վտանգավոր է առողջության համար: Հակացուցված է որոշ հիվանդությունների ժամանակ:

236. Արևաբույս-**Гелиофит-Heliophyte**-Արևի լույսով պայծառ լուսավորված վայրերը գերադասող բույսերը (լայնատերև և փշատերև ծառերի, հացազգիների մեծամասնությունը):

237. Արևաէներգետիկա-**Гелиоэнергетика-Helioenergetics**-Արևից էներգիայի ստացում: Կան արևային էներգետիկայի մի քանի տեխնոլոգիաներ: Հեռանկարային է ՀՀ-ի համար:

238. Արևալուգարան-**Солнцелюб-Solary**-Արևալուգանքներ ընդունելու ոչ մեծ հրապարակ: Ստեղծվում է զբոսայգիներում, անտառապուրակներում, բաց, լավ արևակող վայրերում:

239. Արևասեր-**Геллофил-Hellophile**-Կյանքի և զարգացման համար լուսավոր վայրեր գերադասող օրգանիզմներ:

240. Արևասուն-**Геллоτροφ-Helloctroph**-Արևի էներգիայի շնորհիվ անօրգանականից օրգանական նյութեր սինթեզող օրգանիզմ:

241. Արևափայլքի տևողություն-**Продолжительность солнечного сияния-Sunshine duration**-Այն ժամանակը (օրվա, ամսվա, տարվա մի մասի բազմամյա միջինը), երբ տվյալ վայրում արևը հորիզոնի վրա է և ծածկված չէ ամպերով, մառախուղով, մշուշով և այլն: Արտահայտվում է ժամերով կամ տվյալ ժամանակահատվածի և ցերեկվա տևողության տոկոսային հարաբերակցությամբ:

242. Արևնակ-**Бельведер-Belvedere**-Շենքի վրա աշտարակ կամ հրապարակ, առանձին կառույց բարձրադիր վայրում, որտեղից դիտվում է գեղատեսիլ շրջակայքը:

243. Ացիդոֆիլ-**Ацидофил-Acidophile**-1. Թթվային (քացախաթթվային, կաթնաթթվային) միջավայրում ապրող մանրէներ: 2. Թթու հողերի բույսեր:

244. Աուտէկոլոգիա-**Аутэкология-Autecology**-տե՛ս Ինքնագոյապահպանություն:

245. Ափահովիկ-**Бриз-Breeze**-Ուղղության օրական պարբերականություն ունեցող տեղական քամի ծովերի, լճերի, երբեմն՝ գետերի ափերին: Պայմանավորված է ցամաքի և ջրատարածքի ջերմաստիճանների տարբերությամբ: Տերեկային (այսինքն՝ ծովային) ափահովիկը փչում է ծովից դեպի ավելի տաք ցամաքը, գիշերայինը (ափայինը)՝ ավելի հովացած ցամաքից դեպի ծովը: Ափահովիկն ընդգրկում է ափի համեմատաբար նեղ շերտ (մինչև մի քանի տասնյակ կմ): Հատկապես լավ է արտահայտված արևադարձերում:

246. Աֆիդիդ-**Афида-Aphide**-տե՛ս Տիգասպան:

247. Բազիֆիլ-**Базифил-Basiphile**-տե՛ս Հիմնասեր

248. Բազիֆիտ-**Базифит-Basiphite**-տե՛ս Հիմնաբույս:

249. Բազմաթվածնաբնակ-**Эвруксубионт-Euryoxylont**-Ջրային օրգանիզմներ, որոնք ունակ են դիմնալու ջրում լուծված թթվածնի զգալի տատանումներին:

250. Բազմալույս-**Эвруфот-Euryphot**-Լուսային ռեժիմի ու ճառագայթման ամենատարբեր պայմաններում բնականոն զարգանալու և գոյություն ունենալու ունակ օրգանիզմ:

251. Բազմածնություն-**Поливольтинность-Polyvoltinty**-Հիմնականում միջատների՝ տարվա ընթացքում մի քանի սերունդ ունենալու հատկությունը:

252. Բազմակեր-**Полуфаг-Polyphage**-Տարբեր և բազմազան կերերով սնվող օրգանիզմ, որը, սակայն, ամենակեր չէ: Գերադասում է ընդարձակ, բայց համեմատաբար ամբողջական համակարգային կատեգորիայի (օր.՝ անողնաշարավորներ, սնկեր և այլն) կերերի խումբ:

253. Բազմաձևություն-**Полиморфизм-Polymorphism**-Տեղախմբի տարածասահմանում մեկից ավելի ծագումնաբանորեն տարբեր ձևեր ունենալու երևույթը: Այն տեղախումբը պահպանում է որպես մեկ ամբողջական համակարգ:

254. Բազմանեխ-**Полусанроб-Polysaprobe**-Խիստ աղտոտված ջրավազաններ:

րում բնակվող անօդակյաց օրգանիզմներ: Կարող են ընդունվել որպես կենսածին նյութերով ջրի մեծ աղտոտվածության կենսանշանացույցներ:

255. Բազմանելի ջրավազան-**Полисапробный водоём**-**Polysaprobe pond**-Օրգանական նյութերի մեծ պարունակություն և այդ պատճառով բազմատիղմածին օրգանիզմներով բնակեցված ջրավազան: Հաճախ ձևավորվում է կեղտաջրերի թափման տեղերում:

256. Բազմաջերմ-**Эвритерм**-**Eurytherm**-Շրջակա միջավայրի ջերմաստիճանի զգալի տատանումների պայմաններում ապրելու ունակ օրգանիզմ:

257. Բազմաջերմաբնակ-**Эвритермобийонт**-**Eurythermobiont**-Ջերմաստիճանի մեծ տատանումներին դիմացող օրգանիզմներ (օր.՝ բարեխառն գոտու կենդանիները և բույսերը):

258. Բազմասուն-**Эвритроф**-**Eurytroph**-Սննդի բազմազան տեսակով սնվող օրգանիզմ:

259. Բազմատեղաբնակ-**Эвритопобийонт**-**Eurytopobiont**-Բուսական և կենդանական օրգանիզմներ, որոնք տարածված են գոյության բազմազան պայմաններ ունեցող վայրերում: Օրինակ՝ սովորական եղեգը, որն աճում է ջրամբարների ափերին, ջրում, աղուտներում, աղակալած հողերում:

260. Բազմացիր-**Аллохор**-**Allochore**-Բույսեր, որոնց սաղմերը (պտուղները, սերմերը, սպորները) տարածվում են քամու, ջրի, կենդանիների և մարդկանց միջոցով:

261. Բազմացման գաղթ-**Анадромная миграция**-**Anadromous migration**-Բազմացման համար ջրային կենդանիների անցումը ծովերից գետերը:

262. Բազմացման իներցիա-**Инерция размножения**-**Reproduction inertia**-1. Բազմացման հասակի օրգանիզմների շատացման և ծերացած օրգանիզմների երկարակեցության հետևանքով առանձնյակների թվաքանակի կայուն ավելացում: 2. Չնայած կերի անբավարարությանը՝ տեղախմբի առանձնյակների քանակի ավելացում, որը հետագայում բերում է դրանց մեծաքանակ ոչնչացմանը:

263. Բաթիալ-**Батискаль**-**Bathyscal**-Աբիսալի վերին շերտը: Սովորաբար ջրի մակերևույթից 200-500-ից 1000-1500 մ խորությունը, որը համապատասխանում է մայրցամաքային լանջին:

264. Բաժնեդադար-**Дунайза-Дипауза**-Հոդվածոտանի կենդանիների (այդ թվում՝ միջատների) բնախոսական վիճակը, երբ դադարում են ձևագոյացնող գործընթացները, և իջնում է նյութափոխանակության ընդհանուր մակարդակը: Շրջակա միջավայրի անբարենպաստ սեզոնային պայմաններին հարմարվելու եղանակներից մեկն է:

265. Բախարգելիչ գոտի-**Буферная зона**-**Buffery zone**-Արգելոցի, արգելավայրի, ազգային պարկի շուրջը տարածք (սովորաբար՝ քիչ թե շատ լայն գոտի), որտեղ սահմանափակված է տնտեսական գործունեությունը: Նպատակ ունի օժանդակել հիմնական տարածքում (արգելոց, ազգային պարկ և այլն) հաստատուն հավասարակշռության պահպանմանը:

266. Բակտերիոֆագ-**Бактериофаг**-**Bacteriophag**-տե՛ս Մանրէակեր:

267. Բանական ոլորտ-**Ноосфера**-**Noosphere**-տե՛ս Մտադուրտ:

268. Բանջարբուսուկ-**Измороз**-**Soft rime, Rime deposits**-Ծառերի ճյուղերի, հաղորդալարերի և այլ առարկաների վրա մառախուղի ժամանակ սառույցի մանր բյուրեղների նստվածքի առաջացում՝ օդի ջերմաստիճանի բարձրացման ընթացքում ջրային գոլորշու ցնդման հետևանքով: Սովորաբար լինում է խաղաղ, ցուրտ եղանակին:

269. Բարենպաստ կենավայր-**Стация опыта**-**Station of experiences**-Կյանքի համար բացառիկ բարենպաստ պայմաններով ցամաքային կամ ջրային տա-

րածք, որտեղ տեսակը պահպանվում է իր համար ամենածանր շրջանում:

270. Բարձրաջերմ-Merameri-Megatherm- Բույսեր, որոնք հիմնականում բնորոշ են 20°C-ից ոչ ցածր տարեկան միջին ջերմաստիճան և խոնավ կլիմա ունեցող արևադարձային գոտում:

271. Բարձրաֆաներաբույս-Megaфанерофум-Megaphanerophyte- 30 մ-ից բարձր ծառեր:

272. Բարձունքային գոտիականություն-Высотная поясность-Altitudinal zonality, Vertical differentiation- Լանդշաֆտների օրինաչափ հերթափոխը լեռներում պայմանավորված ծովի մակարդակից ունեցած բարձրությամբ և լանջի տեղադիրքով: Գլխավորապես կապված է ջերմության պակասի և տեղումների քանակի փոփոխության հետ: Արտահայտվում է կլիմայի, հողերի, բուսածածկույթի, ռելիեֆագոյացմող գործընթացների փոփոխությամբ:

273. Բարձունքային հիվանդություն-Высотная болезнь-Altitudinal sickness- Հիվանդություն, որը պայմանավորված է 2000 մ-ից ավելի բարձրություն ունեցող տարածքների լանդշաֆտակլիմայական յուրահատկություններով, մասնավորապես՝ գերկարճ մանուշակագույն մեծ ճառագայթմամբ, ցածր ջերմաստիճաններով, մթնոլորտի ցածր ճնշմամբ, մթնոլորտում թթվածնի պակասությամբ: Հայտնի են ծնակությունը, թոքերի այտուցումը, տեղաբնակների քրոնիկական լեռնային հիվանդությունը:

274. Բարձունքային ջերմաստիճանային աստիճանափոխում-Вертикальный температурный градиент-Altitudinal temperature gradient- Օդի ջերմաստիճանի ուղղաձիգ փոփոխումը տարածության միավորի վրա: Դրական է համարվում, եթե ըստ բարձրության ջերմաստիճանն իջնում է: Հակառակ դեպքում (ջերմաստիճանի շրջում)՝ բարձունքային ջերմաստիճանային աստիճանափոխումը բացասական է: Աստիճանափոխման նշանակությունը հյուսիսային կիսագնդի միջին լայնություններում մոտավորապես յուրաքանչյուր 100 մ բարձրանալիս 0,65° C է:

275. Բացասական սթրես-Дистресс-Distress- Օրգանիզմի բացասական ոչ բնորոշ հակազդեցությունը իրեն ուղղված արտաքին ցանկացած ազդեցությանը («վատ սթրես»):

276. Բացարձակ առավելագույն-Абсолютный максимум-Absolute maximum- Ժամանակի ընթացքում փոփոխվող օդերևութաբանական որևէ տարրի (օդի ջերմաստիճան, մթնոլորտային ճնշում և այլն) բազմամյա ամենամեծ նշանակությունը տվյալ կետում, մարզում, երկրում կամ ամբողջ երկրագնդում:

277. Բացարձակ խոնավություն-Абсолютная влажность-Absolute humidity- Օդում ջրային գոլորշու խտությունը՝ արտահայտված գ/մ³-ով:

278. Բացարձակ նվազագույն-Абсолютный минимум-Absolute minimum- Ժամանակի ընթացքում փոփոխվող օդերևութաբանական որևէ տարրի (օդի ջերմաստիճան, մթնոլորտային ճնշում և այլն) բազմամյա ամենափոքր նշանակությունը տվյալ կետում, մարզում, երկրում կամ ամբողջ երկրագնդում:

279. Բաց բուսահամակեցություն-Открытое растительное сообщество-Open plant community- Բուսական համակեցություն, որը բնորոշվում է անկայուն տեսակային կազմով, ձևավորված կառուցվածքի և տեսակների փոխազդեցության բացակայությամբ: Նոր տեսակները հեշտությամբ են թափանցում այդ համակեցություն: Բնորոշ է սուբցեսիաների սկզբնական փուլերին:

280. Բեղէնդ-Бедленд-Bad lands- Բառացիորեն՝ վատ հողեր: Խիստ ու բարդ նորատված, հիմնականում ցածրալեռ ռելիեֆ, որը հողագործության համար պիտանի չէ: Առաջանում է հիմնականում չորային կլիմա ունեցող մարզերում՝ անջրաթա-

փանց կավային ապարների վրա՝ առավելագույն տեղումների ժամանակահատվածում՝ մակերեսային ջրերի լվացման հետևանքով: Դասական բեղլենող զարգացած է Դյուսիսային Ամերիկայի ժայռոտ լեռների արևելյան լանջերին: Գտնվում է հարավային շրջաններում:

281. **Բեղունության գործակից-Коэффициент плодovitости-Reproduction rate**-1000 բնակչի (առանձնյակների) կամ 1000 կնոջ (եզերի, բազմացող առանձնյակների) հաշվով մեկ տարում ծնվածների քանակը:

282. **Բեղունություն-Плодовитость-Fecundity**-Կենդանիների ժառանգականորեն և արտաքին ազդեցություններով ձեռք բերած բազմացման արագության աստիճանը: Արտաքին ազդեցություններից են վարակասպանները և այլ քիմիական միացություններ, ծայրային և այլ աղտոտիչներ:

283. **Բենթոս-Бентос-Benthos**-Ջրամբարների հատակին ապրող օրգանիզմների ամբողջությունը: Սննդի օբյեկտ են ձկների և այլ ջրային օրգանիզմների համար:

284. **Բերգմանի կանոն-Правило Бергмана-Bergman's rule**-Դեպի տարածաշրջանի հյուսիս էվոլյուցիայի ընթացքում կենդանիների մույն տեսակի առանձնյակների մարմինների չափսերն ավելի մեծանում են:

285. **Բերրիություն-Плодородие-Fertility**-Բույսերին սննդանյութերով ու խոնավությամբ բավարարելու հողի հատկությունը:

286. **Բերքատվություն-Урожайность-Productivity, Yield**-Առավելագույն օգտակար արտադրանք տալու մշակաբույսերի հատկությունը կամ միավոր մակերեսից ստացվող առավելագույն արտադրանքը:

287. **Բլեկմանի օրենք-Закон Блекмана-Blectman's law**-Չափարկված գործոնների ընդհանուր ազդեցությունը կարող է գերազանցել այլ գործոնների գումարային լրացուցիչ ներգործությունը:

288. **Բծավոր տարածաշրջան-Пятнистый ареал-Spotty area**-Տեսակի, այլ կարգաբանական խմբի կամ համակեցության տարածաշրջան, որը մարդու գործունեությամբ բաժանված է ոչ մեծ մեկուսացված հատվածների: Արհեստական տարածաշրջանի տարատեսակ է:

289. **Բնաարգելոցային օբյեկտ-Природозаповедный объект-Naturaforbidden object**-Հասարակության մշակութաառողջարարական, գիտական, գոյապահպանական պահանջները բավարարելու համար նախատեսված բնական օբյեկտ: Ստեղծվում է տնտեսական կամ տնտեսառեկրեացիոն լրիվ կամ մասնակի օգտագործումից այդ օբյեկտները պահպանելու համար:

290. **Բնախոսական նվազագույնին համապատասխանող խտություն-Плотность, соответствующая физиологическому минимуму-Physiological minimize corresponding density**-Տարածության բնակեցման խտություն, որի մեծացման դեպքում օրգանիզմն արդեն գոյության համար նվազագույն պայմաններ չի ունենա:

291. **Բնախոսական չորություն-Физиологическая сухость-Physiological drought**-Դյուսիսային երկրների կամ բարձրլեռնային հողերի վիճակ, երբ հողում եղած հեղուկը բույսերը չեն կարող օգտագործել: Բնախոսական չորության պատճառներն են հողի ցածր ջերմաստիճանը, բարձր թթվայնությունը, թթվածնի անբավարարությունը, աղային լուծույթի բարձր խտությունը, մոլեկուլային օրգանական նյութերի առկայությունը, վնասակար աղերը կամ թունանյութերը:

292. **Բնախոսոլորտ-Физиосфера-Physiosphere**-երկրագնդի ոլորտ, որը կազմված է ոչ կենսածին երկրաոլորտներից (քարոլորտ, ջրոլորտ, մթնոլորտ):

293. **Բնածին-Автохтон-Autochthon**-Տվյալ տեղանքում առաջացած և այնտեղ էլ ներկայումս գոյություն ունեցող տեսակ կամ կարգաբանական այլ միավոր (օր.

բաղակալուցը և նվենին Ավստրալիայում):

294. Բնակակցություն-**Сино́нная-Synolka**-տե՛ս Համագոյություն:

295. Բնական աղտոտում-**Естественное загрязнение-Natural pollution**-Աղտոտում, որն առաջանում է որևէ բնական, սովորաբար աղետալի պատճառներից (հրաբխի ժայթքում, սելավի հոսք և այլն): Երբեմն լինում է մարդկանց կողմից բնության վրա անուղղակի ազդեցության հետևանքով:

296. Բնական բարիքներ-**Природные блага-Natural wealth**-Բնական պաշարների և հասարակության կյանքի բնական պայմանների ամբողջություն, որն օգտագործվում է ներկայումս կամ կարող է օգտագործվել տեսանելի ապագայում:

297. Բնական բուսականություն-**Естественная растительность-Natural vegetation**-Մարդու ազդեցությանը (վարուցանք, հատումներ, արածեցում, խոտհարք) չենթարկված առաջնային բուսականություն:

298. Բնական գազ-**Природный газ-Natural gas**-Տարբեր երկրաբանական պայմաններում բնականորեն առաջացող այրվող գազ: Կան նավթային, այդ թվում՝ ուղեկցող, ինքնուրույն գազային, բարձր ճնշմամբ գազախտացված հանքավայրեր և այլն: Բնական գազի սովորական բաղադրությունն է՝ մեթան (մինչև 98%), էթան, պրոպան, բութան, խլորոբութան և պենտան:

299. Բնական գործոն-**Природный фактор-Natural factor**-Մարդուց անկախ կամ միայն նրա կենսաբանական էության հետ կապված բնության կամ բնական միջավայրի ազդեցությունը:

300. Բնական լանդշաֆտ-**Природный ландшафт-Natural landscape**-Միայն բնական գործոնների ազդեցությամբ ձևավորված կամ ձևավորվող (մարդկային գործունեության ազդեցությունը չկրած) լանդշաֆտ:

301. Բնական համալիր-**Природный комплекс-Natural complex**-1. Բնության ցանկացած փոխկապակցված երևույթները: Այն ավելի լայն հասկացություն է, քան լանդշաֆտը: 2. Տերմին, որը նշում է հողերի, բուսականության, լանդշաֆտների օրինաչափ տարածական համադրությունները:

302. Բնական համակարգերի ստորակարգություն-**Иерархия природных систем-Hierarchy of natural systems**-Բնության գործառնական համակարգերի համաստորադասությունը: Սկսվում է միջուկային տարրական մասնիկով և ավարտվում է տիեզերքով: Փոքր համակարգերը կազմում են մեծ համակարգերի ենթահամակարգեր (օր.՝ մասնիկները կազմում են ատոմ, իսկ վերջիններս՝ մոլեկուլներ):

303. Բնական համակարգի ինքնակարգավորում-**Саморегуляция природной системы-Self-regulation of natural system**-Բնական կամ մարդածին ներգործությունից հետո համակարգի վերականգնվելու ունակությունը: Սովորաբար հիմնված է առանձին ենթահամակարգերի ու գոյապահպանական բաղադրամասերի հակադարձ կապի սկզբունքի վրա և այդ պատճառով իրագործվում է ինքնաբերաբար:

304. Բնական համակարգի հուսալիություն-**Надежность природной системы-Reliability of natural system**-Կենսատեղիական համակեցության, լանդշաֆտի և բնական այլ համակարգի՝ առանց կառուցվածքների և գործընթացների կտրուկ փոփոխությունների անվերջ գործելու հատկությունը:

305. Բնական համակարգի շարժընթացի որակ-**Динамическое качество природной системы-Dynamical quality of natural system**-Բնական համակարգերի՝ ժամանակի ընթացքում փոփոխվելու և կառուցվածքագործառնական բնութագրերը պահպանելու հատկությունը: Առանձնացվում են դինամիկ մի քանի որակներ՝ մատչելիություն, մեկուսացվածություն, հուսալիություն, կայունություն և այլն:

306. Բնական համակեցություն-**Естественное сообщество-Natural community**

Առանց մարդու ուղղակի ազդեցության առաջացած ու զարգացող համակեցություն:

307. Բնական համապատկեր-Природный фон-Natural background-Բնական նյութերի կամ ազդակների խտության կամ ազդեցության աստիճանը: Օրգանիզմի նորմալ ապրելակերպը կոնկրետ վայրում համապատասխանում է էվոլյուցիայի ընթացքում բնական համապատկերի ազդեցության որոշակի մակարդակին: Առանձին նյութերի շատ կամ քիչ պարունակությունը բնության մեջ կարող է առաջացնել հիվանդագին փոփոխություններ օրգանիզմներում:

308. Բնական հավասարակշռության խախտում-Нарушение природного равновесия-Disturbance of natural balance-Գոյահամակարգի բաղադրամասերի կամ տարրերի փոփոխություն, որը հանգեցնում է դրա վերակառուցմանը և այլ գոյահամակարգով փաստացի փոխարինմանը: Օրինակ՝ չորային գոտու անտառների հատումը կարող է պատճառ դառնալ դրա փոխարինմանը թփուտային գոյահամակարգով:

309. Բնական հավասարակշռություն-Естественное равновесие-Natural balance-Գոյապահպանական հավասարակշռություն, որը ձևավորվում է անփոփոխ կամ մարդու գործունեությամբ թույլ փոփոխված միջավայրաստեղծ բաղադրամասերի և բնական գործընթացների հիման վրա: Բնական հավասարակշռության նշանացույց է գոյապահպանական համակարգերի՝ սուբցեսիայի կլիմաքսային փուլերից հետո զարգանալու հատկությունը:

310. Բնական հարստություն-Природное богатство-Natural diversity-Բնական ռեսուրսների (պաշարների) միագումարությունը:

311. Բնական միջավայր-Природная среда-Natural environment-Մարդու և մյուս օրգանիզմների վրա ազդող բնական ու մարդու գործունեությամբ փոփոխված ոչ կենսածին և կենսածին գործոնների ամբողջությունը: Շրջակա միջավայրի մյուս բաղադրիչներից տարբերվում է մարդու միջամտության բացակայությամբ, ինքնապահպանման և ինքնակարգավորման հատկությամբ:

312. Բնական միջավայրի գոյապահպանական վնաս-Экологический вред природной среде-Ecological damage of natural environment-Մարդու կյանքի, առողջության, նրա բնական և սոցիալական շրջապատի համար սպառնալիք ստեղծող բացասական փոփոխություններ, որոնք առաջանում են բնական միջավայրի աղտոտման, բնական պաշարների սպառման, գոյապահպանական համակարգերի վնասման կամ քայքայման պատճառով: Դրանցից են բնախոտակալ և ծագումնաբանական վնասները: Ուղղելի գոյապահպանական վնասը փոխհատուցվում է բնական միջավայրի առանձին բաղադրամասերի վերականգնման, բնական ռեսուրսների վերարտադրության, շրջակա միջավայրի առողջացման միջոցով:

313. Բնական միջավայրի հսկողություն-Контроль природной среды-Natural environment control-Պետական և հասարակական միջոցառումների համակարգ, որը նպատակաուղղված է բնական միջավայրի և դրա առանձին օբյեկտների վիճակի ստուգմանն ու դիտարկումների կազմակերպմանը, բնության պահպանության միջոցառումների կատարմանը, բնական պաշարների նպատակահարմար օգտագործմանը, շրջակա միջավայրի առողջացմանը, բնապաշտպանական օրենսդրության իրագործմանը:

314. Բնական միջավայրի մարդածին աղտոտում-Антропогенное загрязнение природной среды-Anthropogenic pollution of natural environment-Բնական միջավայրի ֆիզիկաքիմիական, կենսաբանական որակական փոփոխություն, որը տեղի է ունենում տնտեսական գործունեության հետևանքով և գերազանցում է վնասակար ազդեցության նախատեսված չափանիշները: Տարբերում են ճառագայթային, ջերմային,

կենսաբանական, փոշու, գազային, ծայնային, բուրմուքային և այլ աղտոտումներ:

315. Բնական միջավայրի պահպանություն-**Охрана природной среды-Environmental protection**-տես Միջավայրի պահպանություն:

316. Բնական միջավայրի սպառում-**Исощение природной среды-Natural environment exhaustion**-Բնական օբյեկտի, շրջապատող բնական միջավայրի կենսապահովող գործառնությունների լրիվ կամ մասնակի դադարում՝ բնության վրա մարդածին բացասական ազդեցության հետևանքով: Արտահայտվում է բնական միջավայրի արտադրողականության, ինքնակարգավորման, վերականգնման, վերարտադրման, նյութերի և էներգիայի փոխանակության հատկությունների կորստով:

317. Բնական միջավայրի վատթարացում-**Деградация природной среды-Natural environment degradation**-Բնության մեջ, բնության ու մարդու միջև նյութափոխանակությունն ու էներգափոխանակությունն ապահովող գոյապահպանական կապերի քայքայում կամ էական խախտում, որն առաջանում է առանց բնության զարգացման օրենքները հաշվի առնելու մարդու կողմից իրագործվող տնտեսական գործունեությամբ:

318. Բնական միջավայրի վնաս-**Вред природной среды-Natural environment damage**-Բնապաշտպանական օրենսդրության խախտման, մարդու չմտածված գործունեության հետևանքով բնական միջավայրում առաջացած բացասական փոփոխություններ: Տարբերում են անուղղելի և ուղղելի բացասական հետևանքներով վնասներ:

319. Բնական միջավայրի տարողունակություն-**Емкость природной среды-Natural environment capacity**-Բնական միջավայրի ունակությունը՝ կրելու սոցիալ-տնտեսական ծանրաբեռնվածություն (ժողովրդատնտեսական, ռեկրեացիոն, մշակութաառողջապահական և այլն), առանց էապես խախտելու իրագործվող կենսապահովման գործառնությունը: Պարտադիր ցուցանիշ է հասարակության տնտեսական ու սոցիալական զարգացումը պլանավորելիս:

320. Բնական միջավայրի տնտեսական վնաս-**Экономический вред природной среды-Economical damage of natural environment**-Բնական միջավայրի բացասական փոփոխությունները (աղտոտում, բնական ռեսուրսների սպառում, գոյապահպանական համակարգերի վնասում կամ քայքայում): Փչացնում են ապրանքանյութական արժեքները, մեծացնում խախտված բնական միջավայրի վերականգնման ծախսերը, չեն արդարացվում ներդրված ծախսերը, չեն ստացվում պլանավորված օգուտները:

321. Բնական ներուժ-**Природный потенциал-Natural potential**-Գոյապահպանական ցուցանիշների խումբ, որն արտահայտում է բնական համակարգերի (երկրահամակարգ, գոյահամակարգ և այլն)՝ տնտեսության մեջ որևէ աշխատանք կատարելու կամ արտադրանք տալու հատկությունը:

322. Բնական նոսրացում-**Естественное упрощение-Natural self-thinning**-Գերբնակության (գոյապահպանական խորշ զբաղեցնող տեղախմբի կամ մի շարք տեղախմբերի բարձր խտություն) պատճառով բույսերի չորացում և կենդանիների ոչնչացում:

323. Բնական շղթայական փոխազդում-**Природная цепная реакция-Natural chain reaction**-Երևույթ, որը բերում է իր հետ կապված այլ երևույթների փոփոխության: Օրինակ՝ փոշոտող միջատի անհետացումը անհնար է դարձնում պտղաբերունը, հետևապես և սերմերով բազմացող բույսերի նոր սերունդների հայտնվելը, որն իր հերթին բերում է այդ բույսով սնվող կենդանիների վերացմանը և այլն:

324. Բնական պայմաններ-**Природные условия-Natural conditions**-1. Մարդու

գործունեությունից անկախ (առանձին դեպքերում նրա կողմից վերափոխված) օրգանիզմների, մարմինների, երևույթների ամբողջությունը, որն ազդում է ուսումնասիրվող համակարգում կենտրոնական համարվող ուրիշ օրգանիզմների, մարմինների և երևույթների վրա: 2. Տնտեսաաշխարհագրական իմաստով՝ մարդկային հասարակության կյանքի ու գործունեության համար էական, բայց մարդկանց նյութական արտադրությունում ու ոչ արտադրական գործունեությունում անմիջական մասնակցություն չունեցող բնության պայմանները, մարմինները և ուժերը:

325. Բնական պարկ-Природный парк-Natural park-ուսումնասլուսավորական կամ մշակութային նպատակներով անձեռնմխելի գործելակարգ ունեցող յուրօրինակ և գեղատեսիլ բնական տարածքների պահպանության ձև: Երբեմն ընդգրկում է սահմանափակ տնտեսական օգտագործմամբ հողահանդակներ, որը թույլ է տալիս այդ դեպքում այն համարել ոչ թե բնական, այլ բնատնտեսական պարկ:

326. Բնական ջրերի որակ-Качество природных вод-Natural water quality-խնդիր, արդյունաբերության և գյուղատնտեսության համար օգտագործվող ջրերի ֆիզիկաքիմիական ու կենսաբանական բնութագրերի համապատասխանության աստիճանը:

327. Բնական ռեսուրսներ (պաշարներ)-Природные ресурсы-Natural resources-Բնական օբյեկտներ և երևույթներ, ուղղակի կամ անուղղակի օգտագործման համար բնության բոլոր բարիքները, որոնք նպաստում են նյութական արժեքներ ստեղծելուն, աշխատանքային ռեսուրսները վերարտադրելուն, շրջակա միջավայրի պայմաններին աջակցելուն ու կյանքի որակը բարելավելուն: Քաղաքատնտեսական իմաստով՝ բնության մարմիններ և ուժեր (բնական բարիքներ), որոնց հասարակական օգտակարությունը՝ դրական կամ բացասական, փոփոխվում է մարդու աշխատանքային գործունեության հետևանքով: Օգտագործվում են (կամ օգտագործման համար պիտանի են) որպես աշխատանքի միջոցներ (հող, ջրային ուղիներ, ոռոգման հողեր), էներգիայի աղբյուրներ (ջրաէներգիա, ատոմային վառելիք, այրվող հանածոների պաշարներ), հումք և նյութեր (միներալներ, անտառներ, տեխնիկական ջրի պաշարներ), անմիջապես սպառման նպատակով օգտագործվող նյութեր (խմելու ջուր, վայրի հատապտուղներ, պտուղներ), ռեկրեացիա (բնության զրկում հանգստի վայրեր), ծագումնաբանական պահեստապաշարի բանկ (գոյահամակարգի հուսալիության ռեսուրսներ, նոր սորտերի ու տեսակների ստեղծում) կամ շրջապատող աշխարհի մասին տեղեկությունների աղբյուրներ (ղեկավարող հնէաբանական ձևեր, կենսաանշանագույցներ): Լինում են ներուժային, անփոխարինելի, փոխհատուցվող, վերականգնվող, չվերականգնվող, բուսական, կենդանական, հողային:

328. Բնական ռեսուրսների (պաշարների) անվճար օգտագործում-Бесплатное пользование природными ресурсами-Free of charge make use of natural resources-Բնական ռեսուրսի՝ օգտագործումից դուրսբերում կամ արդյունաբերության և գյուղատնտեսության մեջ ժամանակավոր օգտագործում՝ առանց տնտեսական շահագործման համար վարձ վճարելու:

329. Բնական ռեսուրսների (պաշարների) աշխարհագրություն-География природных ресурсов-Natural resources geography-Աշխարհագրության բաժին, որն ուսումնասիրում է բնական ռեսուրսների առանձին տեսակների ու զուգակցությունների տեղաբաշխումը, դրանց գնահատման, համալիր օգտագործման ու վերարտադրման խնդիրները:

330. Բնական ռեսուրսների (պաշարների) լրացում-Восполнение природных ресурсов-Fill uping natural resources-երկրաբանահետախուզական և այլ որոնողական ու հետազոտական աշխատանքների ընթացքում բնական նոր պաշարների և

աղբյուրների հայտնաբերումը:

331. Բնական ռեսուրսների (պաշարների) կադաստր-**Кадастр природных ресурсов-Natural resources cadastre**-Բնական ռեսուրսների քանակական ու որակական վիճակի, դրանց գոյապահպանական և տնտեսական գնահատման մասին տեղեկությունների ամբողջությունը: Գոյություն ունեն հողային, ջրային, անտառային, ընդերքի, կենդանական աշխարհի և այլ կադաստրներ:

332. Բնական ռեսուրսների (պաշարների) կադաստրային գնահատում-**Кадастровая оценка природных ресурсов-Natural resources cadastre estimation**-Տնտեսական հետազոտությունների և հաշվարկների արդյունքում բնական ռեսուրսների արժեքի որոշումը: Կարող է օգտագործվել հեռանկարային պլանատնտեսական հաշվարկները և երկրի զուլմարային ազգային հարստությունը ծշտելու համար:

333. Բնական ռեսուրսների (պաշարների) հաշվառում-**Учет естественных ресурсов-Natural resources estimate**-Բնական ռեսուրսների քանակի և որակի բացահայտումը: Ռեսուրսները կարող են զույգագրվել որևէ դասակարգմամբ (եներգետիկ, նավթի և այլ պաշարներ), բնական շտեմարանների ծավալներով (ծովի, անուշահամ ջրերի պաշարներ և այլն) և միասնական՝ հաշվի առնելով մեկ տեսակի ռեսուրսի ազդեցությունը ուրիշների վրա (օր.՝ անտառի ազդեցությունը ջրային պաշարների վրա):

334. Բնական ռեսուրսների (պաշարների) սահմանափակության օրենք-**Закон ограниченности природных ресурсов-Law of natural resources scarcity**-Երկրն զնդի բնական բոլոր ռեսուրսները և պայմանները սպառվող են: Մեր մոլորակը սահմանափակ ամբողջություն է և չի կարող ունենալ անսահմանափակ մասեր: Ցանկացած անսպառ կոչված ռեսուրսը հարաբերական իմաստ ունի:

335. Բնական ռեսուրսների (պաշարների) սոցիալ-տնտեսական գնահատում-**Социально-экономическая оценка природных ресурсов-Social-economic estimation of natural resources**-Հասարակական արտադրության մեջ բնական ռեսուրսների օգտագործման սոցիալ-տնտեսական արդյունավետության որոշումը:

336. Բնական ռեսուրսների (պաշարների) սպառում-**Истощение природных ресурсов-Depletion of natural resources**-Մատչելի պաշարների կամ բնական համակարգերից դրանց հանելու անվտանգ չափորոշիչների և հասարակության կարիքների միջև անհամապատասխանությունը, բնության արգասավորության և վերականգման հատկության խախտումը (վերականգնվող ռեսուրսների արդյունահանման տեմպերն ու ծավալը բնական վերականգման տեմպերի ու ծավալի համեմատությամբ ավելացնելիս, չափից ավելի հատում, որսում և այլն):

337. Բնական ռեսուրսների (պաշարների) վերականգնում-**Вособновление природных ресурсов-Reproduction of natural resources**-1. Նյութերի ակտիվ շրջապտույտի շնորհիվ ռեսուրսների (օր.՝ բուսական ծածկույթի, անուշահամ ջրերի և այլն) վերականգնում: Հաջողությամբ տեղի է ունենում այնպիսի պայմաններում, երբ մարդու կողմից ռեսուրսների օգտագործման արագությունը չի գերազանցում դրանց բնական վերականգման ունակությունը: 2. Հարաբերականորեն նախկին քանակով բնական ռեսուրսներ ստանալուն ուղղված համալիր միջոցառումներ: Իրագործվում է այդ ռեսուրսների լրիվ կամ մասնակի սպառումից հետո (օր.՝ անտառների վերականգնում):

338. Բնական ռեսուրսների (պաշարների) վերարտադրություն-**Воспроизводство природных ресурсов-Restoration of natural resources**-1. Հասարակական արտադրության հատուկ ոլորտ, որը կազմված է մի շարք տնտեսական ճյուղերից և ուղղված է բնական պաշարների ընդլայնված ստացմանն ու ապահովմանը կամ քիչ թե շատ նախկին քանակով ու որակով պահպանմանը՝ բնական գործընթացների գիտականո-

րեն հիմնավորված և ուղղորդված ղեկավարման հիման վրա: 2. Մշակման, գոյահամակարգերը արտադրողական վիճակում պահելու և այլնի միջոցով բնական ռեսուրսների որոշակի մակարդակի վրա արհեստականորեն պահպանում (օր.՝ ձկնաբուծություն, ագրոանտառանշակում և այլն): Բնօգտագործման մեջ ընդունված է խոսել բնական ռեսուրսների ընդարձակվող վերարտադրության, այսինքն՝ բնական հարստության աճի, այլ ոչ թե դրանց անփոփոխ մասշտաբների պահպանման մասին:

339. Բնական ռեսուրսների (պաշարների) վճարովի օգտագործում-Платное пользование природными ресурсами-Natural resources paid make use-Որոշակի վարձով բնական ռեսուրսի տնտեսական շահագործումը: Այդ գումարն օգտագործվում է ծախսված ռեսուրսների վերականգնման կամ վերարտադրման համար:

340. Բնական ռեսուրսների (պաշարների) տնտեսագիտական գնահատում-Экономическая оценка природных ресурсов-Natural resources economic estimation-Բնական ռեսուրսի տնտեսագիտական արժեքավորության որոշումը՝ հաշվի առնելով դրա շահագործման տնտեսական հետևանքները և գոյապահպանական փոփոխությունների շղթայում հետագա կորուստներն ու շահումները:

341. Բնական ռեսուրսների (պաշարների) տնտեսական գնահատում-Хозяйственная оценка природных ресурсов-Natural resources economy estimation-Բնական ռեսուրսների ճյուղային արժեքի որոշումը՝ առանց հաշվի առնելու հասարակական արտադրության մեջ գնահատվողի և այլ ռեսուրսների փոխհարաբերությունը:

342. Բնական ռեսուրսների (պաշարների) ուժասպառություն-Обесцеливание природных ресурсов-Natural resources working-out-Բնական ռեսուրսի արտահանման (որոշ դեպքերում՝ նաև հարստացման ու վերամշակման) ծախսերը մոտենում են վերջնական նյութի ստացման գնին: Այդ դեպքում դրա օգտագործումը սոցիալապես և տնտեսապես դառնում է անշահութաբեր:

343. Բնական ռեսուրսների (պաշարների) փոխարինում-Замена природных ресурсов-Substitution of natural resources-Մարդկության զարգացման ընթացքում բնական որևէ ռեսուրսը մեկ այլ նյութի մպատակով օգտագործվող, տնտեսապես շահութաբեր փոխարինումը (օր.՝ էներգիայի աղբյուրների փոփոխումը՝ փայտից մինչև միջուկային էներգիան):

344. Բնական տարածասահման-Естественный ареал-Natural area-Մարդկային գործունեությամբ չփոփոխված (ընդարձակված, նեղացած և այլն) տարածասահման:

345. Բնական տարածքային համալիր-Природный территориальный комплекс-Natural territorial complex-Աշխարհագրական համալիր, երկրահամալիր: Բարդ փոխազդեցության մեջ գտնվող և տարբեր մակարդակների (սկսած աշխարհագրական թաղանթից մինչև ֆացիան) միասնական համակարգ առաջացնող աշխարհագրական բաղադրամասերի օրինաչափ զուգակցում: Ֆիզիկական աշխարհագրության հիմնական հասկացությունն է: Բնական տարածքային համալիրը սովորաբար ընդգրկում է երկրակեղևի մի հատված, որն ունի բնորոշ ռելիեֆ, մթնոլորտի երկրամերձ շերտ, մակերևութային ու ստորգետնյա ջրեր, հողեր, համակեցություններ և այլն: Առանձին բնական տարածքային համալիրների ու դրանց բաղադրամասերի միջև կատարվում է նյութափոխանակություն և էներգափոխանակություն:

346. Բնական օբյեկտների արտատնտեսագիտական գնահատում-Внеэкономическая оценка природных объектов-Out economic estimation of natural objects-Օբյեկտի տնտեսական ցուցանիշներով չարտահայտվող, սոցիալ-հոգե-

բանական (բարոյական ու մշակութային), հավատքապաշտամունքային և այլ արժեքների սահմանում:

347. Բնական օբյեկտների տնտեսագիտական գնահատում-**Экономическая оценка природных объектов**-Economic estimation of natural objects-Օբյեկտի դրամական կամ ապրանքային արժեքի որոշումը բացարձակ կամ հարաբերական ցուցանիշներով (դրամական կամ բալլային միավորներով):

348. Բնակատեղ-**Местообитание**-Site-Ցամաքային կամ ջրային տարածքի հատված, որը զբաղեցված է որոշակի օրգանիզմով, մի տեսակի առանձնյակների խմբով, կենսահամակեցությունով կամ սինուզիայով և ունի դրանց գոյությանն անհրաժեշտ բոլոր պայմանները (կլիմա, ռելիեֆ, հողեր և այլն):

349. Բնակարանների օդ-**Воздух помещений**-Room's air-Պատերով և պատուհաններով մասամբ զտված մթնոլորտի տաք կամ սառն օդը: Շատ է ածխաթթու գազը, և քիչ է թթվածինը, սովորաբար բարձր է ինքնաճառագայթումը (հատկապես որոշ տեսակի բետոնից և սիլիկատային սալիկներից կառուցված շենքերում):

350. Բնակչության շարժընթաց-**Динамика населения**-Dynamics of population-1. Բնակչության տեղաշարժի (այդ թվում՝ ժամանակի և տարածության մեջ) տարբեր ձևերը: 2. Փոփոխություններ կենսաբանական համակեցությունների կազմում և կառուցվածքում՝ կապված ժամանակի ընթացքում տարբեր տեսակների առանձնյակների քանակի կամ աստիճանի ավելացման կամ պակասեցման հետ:

351. Բնակչության վերարտադրություն-**Воспроизводство населения**-Restoration of population-Հասարակական արտադրության հատուկ ձև ու ոլորտ՝ կազմված արտադրական և ոչ արտադրական տնտեսական ճյուղերից, միջոցառումներից (սոցիալական ապահովում և այլն), ծառայություններից (հանգիստ, այլ ծառայությունների ոլորտ), որն ապահովում է մարդկային սերունդների պլանաչափ փոփոխումը, մարդկանց առողջության պահպանումը և բարելավումը, նրանց կրթական ու մշակութային, ինչպես նաև մարդու այլ պահանջմունքների մակարդակի բարձրացումը: Դրանք էլ վերջին հաշվով բարձրացնում են աշխատանքի արտադրողականությունը և մեծացնում ազգային հարստությունը: Մարդկության վերարտադրությունն անմիջականորեն կապված է բնօգտագործման ու բնության պահպանության հետ:

352. Բնակության միջավայր-**Среда обитания**-Habitat-Որոշակի կենսածին և ոչ կենսածին պայմանների ամբողջությամբ տարածք, որտեղ բնակվում են առանձնյակը, տեղախումբը կամ տեսակը:

353. Բնակության պայմաններ-**Условия обитания**-Habitat conditions-Կենդանի օրգանիզմի ապրելու բնական յուրահատկությունների ամբողջությունը (ընդգրկում է ոչ կենսածին և կենսածին գործոնները):

354. Բնամարդածին գործելակարգ-**Регим природоантропогенный**-Nature-anthropogenic regime-Օրգանիզմների և համակեցությունների համար գոյապահպանական նոր պայմաններ ստեղծող բնական ու մարդածին գործոնների ամբողջությունը:

355. Բնամարդածին հավասարակշռություն-**Природоантропогенное равновесие**-Nature-anthropogenic balance-Երկրորդային գոյապահպանական հավասարակշռություն, որը ձևավորվում է մարդու գործունեությանը փոփոխված միջավայրաստեղծ չնաղադրամասերի և բնական գործընթացների հիման վրա: Կարող է լինել տարբեր մակարդակների՝ սկսած համակեցությունների հնարավոր վերականգնումից մինչև տարածքի կայուն անապատացումը:

356. Բնապահպանական ազդ-**Природоохранный ашлар**-Nature protection sold out-Բնավոր կամ գրավոր հայտարարություն (վերջին դեպքում, որպես կանոն.

գեղարվեստորեն ձևավորված), որը կոչ է անում խնամքով վերաբերվել բնությանը կամ ծանուցում է բնօգտագործման որոշ տեսակների (որսորդություն, այցելություն արգելավայրեր և այլն) սահմանափակման կամ արգելման մասին:

357. **Բնապահպանական աշխարհայացք-Природоохранное мировоззрение-Vision of conservation**-Սկզբունքների, հայացքների և համոզմունքների ամբողջությունը, որը որոշում է առանձին մարդու, ամբողջ հասարակության վերաբերմունքը բնության հիմնահարցերի նկատմամբ:

358. **Բնապահպանական լուսավորություն-Природоохранное просвещение-Nature protection education**-Մարդկության ժամանակակից և ապագա սերունդների կարիքների համար հասարակության դաստիարակումը և կրթումը երկրագնդի ու տիեզերքի բնական հարստությունների նկատմամբ հոգատար վերաբերմունքի ոգով:

359. **Բնապատմական օրենք-Естественно-исторический закон-Naturally-historical law**-Առարկաների և երևույթների անհրաժեշտ զարգացումը (դրանց կարևորագույն գծերն ու միտումները) պայմանավորող ներքին կայուն կապ:

360. **Բնաջնջում-Девастация-Devastation**-Մարդու, կենդանիների և բույսերի համաճարակային ու զանգվածային հիվանդությունների հարուցիչների ոչնչացման համալիր միջոցառումներ:

361. **Բնավայր-Урочище-Urozhiste, Stow**-1. Ֆիզիկաաշխարհագրական շրջանացման ստորին կարգի միավորներից մեկը, աշխարհագրական լանդշաֆտի ձևաբանական մաս (օր. մորենային բլուր, աղուտային իջվածք և այլն): Ստորաբաժանվում է բավականին միատեսակ հիմնանյութ, խոնավություն և հողաբուսածածկ ունեցող ֆացիաների: 2. Լայն իմաստով՝ շրջապատից տարբերվող տեղանքի ցանկացած մաս:

362. **Բնատնտեսական համալիր-Природохозяйственный комплекс-Environmental-economy complex**-Համապատասխան տարածաշրջանի բնատնտեսական օբյեկտների ամբողջությունը:

363. **Բնատնտեսական օբյեկտ-Природохозяйственный объект-Environmental-economy object**-Հասարակության տնտեսական և մշակութաառողջապահական կարիքների բավարարման համար նախատեսված բնական օբյեկտ: Ըստ տնտեսական ռեսուրսային նախատեսվածության՝ ստորաբաժանվում է առանձին հիմնապաշարների: Այսպես՝ հայտնի են հողային, ջրային, անտառային, ընդերքի հիմնապաշարներ:

364. **Բնիկ-Абориген-Aboriginal**-Որևէ տեղանքում շատ վաղուց ապրող հիմնական օրգանիզմ, բնակիչ:

365. **Բնորոշ տեսակ-Характерный вид-Characteristic species**-Որոշակի բուսական զուգակցությունում բացարձակապես կամ առավելապես հանդիպող բուսատեսակ:

366. **Բնության անշրջելի փոփոխություն-Необратимое изменение природы-Irreversible changes of nature**-Բնության փոփոխություններ, որոնք ժամանակի ընթացքում չեն փոխհատուցվում: Կարող է առաջանալ մեկ մարդու ազդեցությամբ:

367. «Բնության համաշխարհային խարտիա»-«**Всемирная хартия природы**»-„The World Charter of Nature”-ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի 1982-ին ընդունած փաստաթուղթ, ըստ որի՝ հիմնական բնական գործընթացները (նյութերի համընդհանուր շրջապտույտ և այլն) պետք է պահպանվեն համեմատաբար անփոփոխ մակարդակի վրա, իսկ կյանքի բոլոր ձևերի համար պետք է ապահովվի գոյության հնարավորություն:

368. **Բնության հուշարձան-Памятник природы-Natural monument**-Բնական առանձին օբյեկտ, որն իր գիտական, ուսումնալուսավորական, պատմահուշային

կամ մշակութազեղագիտական նշանակության շնորհիվ պահպանվում է կամ արժանի է պահպանման: Բնական հուշարձանի օրինակներ են ջրվեժը, քարանձավը, ժայռը, երկրաբանական եզակի բացվածքը, արժանահիշատակ ծառը և այլն: Ավելի լայն իմաստով՝ բնության հուշարձաններ են համարվում նաև ցամաքային և ջրային տարածքների տեսարժան հատվածները (պահպանվող բնատարածքներ), օրինակ՝ երկնաքարային խառնարան, հազվագյուտ ծառերի պուրակ, հովտի և առափի հատված, լիճ, ծովածոց և այլն: Բնության հուշարձանների մեծ մասի համար հաստատվում է արգելոցային, ավելի արժեքավորների համար՝ արգելավայրային գործելակարգ:

369. Բնության մարդածին փոփոխություններ-Антропогенные изменения природы-Anthropogenic variations of nature-Մարդու գործունեության հետևանքով բնության մեջ տեղի ունեցող փոփոխությունները:

370. Բնության շրջելի փոփոխություններ-Обратимые изменения природы-Reversible changes of nature-Նախկին պայմանների վերականգնման դեպքում տատանողական բնույթի փոփոխություններ: Հարաբերական հասկացություն է, որով հետև կազմում է էկոլոգիոն անշրջելի գործընթացների մի մասը:

371. Բնության պահպանության միջազգային միություն-Meждународный союз охраны природы и природных ресурсов (МСОП)-International Union for Conservation of Nature and Natural Resources (IUCN)-Միջազգային ոչ կառավարական կազմակերպություն: Կատարում է բնության պահպանության ու բնական ռեսուրսների հաշվենկատ օգտագործման հետազոտություններ ու քարոզչություն: Ստեղծվել է 1948-ին:

372. Բնության պահպանություն-Охрана природы-Nature protection-Բնության (դրա առանձին մասերի՝ բնական լանդշաֆտների և մարդածին լանդշաֆտների բնական բաղադրամասերի) ռեսուրսավերարտադրող և միջավայրավերարտադրող գործառույթների պահպանության հնարավորության, ինչպես նաև չվերականգնվող պաշարների պահպանությունն ապահովող միջոցառումների համակարգի (տեխնոլոգիական, տնտեսական, վարչաիրավական, կենսատեխնիկական, լուսավորական և քարոզչական) ընդհանուր անվանումը: Հասկացության իմաստը պատմականորեն փոփոխվել է: Ժամանակակից հասկացությամբ՝ բնության պահպանումն ընդգրկում է բնական ռեսուրսների նպատակահարմար, խնայողական օգտագործումը, շրջակա միջավայրի, ծագումնաֆոնի, ինչպես նաև բնական բազմազանության պահպանումը:

373. Բնության պաշտպանություն-Консервация природы-Nature conservation-Անգլերենում ընդունված տերմին, որը համապատասխանում է «բնության պասսիվ պահպանություն» հասկացությանը:

374. Բնության վերափոխում-Преобразование природы-Transformation of nature-Կենսաբանական արդյունավետությունը կամ բնական համալիրների տնտեսական արտադրողականությունն ավելացնելու նպատակով բնական միջավայրի և ձևավորված զոյապահպանական հավասարակշռության բաղադրամասերի հարաբերակցության արհեստական փոփոխում: Կարող է նպատակաուղղված լինել նոր տարածքների տնտեսական յուրացմանը, զոյահամակարգերի կամ ագրոհամակարգերի կորսված օգտակար հատկանիշների վերականգնմանը: Սերտորեն կապված է բնության պահպանության հետ:

375. Բնության քրոնիկոն-Аemonусь природы-Nature annals-Բնական համակարգերի գնահատման նպատակով կազմվող զոյահամակարգերի ու դրանց բաղադրիչների վիճակի և փոփոխությունների ամենամյա տվյալների ամփոփագիր:

376. Բնություն-Природа-Nature-1. Մարդկությանը շրջապատող նյութական աշ-

խարհը՝ ձևերի ողջ բազմազանությամբ: 2. Մարդկային հասարակության գոյության բնական պայմանների և ստեղծված նյութական արժեքների ամբողջությունը: Տեղացի և Երջակա միջավայր:

377. Բնօգտագործման էներգետիկ արդյունավետության նվազման օրենք-Закон о снижении энергетической эффективности природопользования-Law of energetic efficiency reduction of nature use-Բնական համակարգերից ստացված օգտակար արտադրանքի միավորի վրա ժամանակի ընթացքում ծախսվում է ավելի շատ էներգիա:

378. Բնօգտագործման լարվածություն-Интенси́вность природопользования-Environmental management rate-Հասարակության համար բնական ռեսուրսների շահագործման արդյունավետության աստիճանը: Արտաքին դրսևորումն է գյուղական և քաղաքային համակարգերում բնական գոյահամակարգերի վերափոխման թափը կամ բնական գոյահամակարգերի ամբողջ պաշարից կորզվող օգտակար արտադրանքի բաժինը: Կարող է որոշվել նաև բնական ռեսուրսների վերարտադրման մեջ կատարվող կապիտալ ներդրումներով:

379. Բնօգտագործման կորստի փոխհատուցում-Возмещение ущерба в природопользовании-Compensation of damage in environmental management-1. Սեկ բնօգտագործողի լրացուցիչ ծախսերի փոխհատուցումը մյուս բնօգտագործողի կողմից: Կորուստը (վնասը) առաջանում է բնական ռեսուրսների կամ տեխնոլոգիական գործընթացների փոփոխման ու որակի վատթարացման հետևանքով: 2. Ֆիզիկական անձանց վնասների (առաջանում են շրջակա միջավայրի աղտոտման կամ դրա այլ անբարենպաստ փոփոխությունների հետևանքով) փոխհատուցում: Իրագործվում է վնաս պատճառողների՝ իրավաբանական անձանց (ծեռնարկություններ) կամ առանձին քաղաքացիների միջոցներով:

380. Բնօգտագործման հաստատագրում-Лицензирование природопользования-Environmental management license-Բնօգտագործման իրավական փաստաթղթերի մշակումը, ձևավորումը և իրագործման հսկողությունը:

381. Բնօգտագործում-Природопользование-Environmental management-Հասարակական-արտադրական գործունեության ոլորտ, որն ուղղված է ներկա և ապագա սերունդների պահանջները բավարարելուն, շրջապատող բնական միջավայրի, բնական ռեսուրսների օգտագործման որակի բարելավմանը: Տնտեսության մի մյուլի շահերի համար օգտակար հատկությունների կորզումը բերում է այլ հատկությունների «օգտակարության» աստիճանի փոփոխման: Օրինակ՝ անտառատունները կարող են հանգեցնել տարալվացման ուժեղացմանը, լանդշաֆտի ջրային գործելակարգի փոփոխմանը, ջրամբարների աղտոտվածության մեծացմանը և այլն:

382. Բոնիտետ-Бонитет-Quality-տե՛ս Որակում:

383. Բուժահարմարում-Натурализация-Naturalization-Կլիմայավարժեցված տեսակի ամրացումը նոր վայրում. նախկինում օտար գոյապահպանական խորշում վերջնական տեղ գրավելը:

384. Բույսերի գոյապահպանություն-Экология растений-Plant ecology, Phytocology-Գոյապահպանության բաժին, որն ուսումնասիրում է բուսական օրգանիզմների, համակեցությունների ու դրանց գոյության միջավայրի միջև փոխադարձ կախվածությունը և փոխազդեցությունը:

385. Բույսերի խոնավապահովվածություն-Влагообеспеченность растений-Plants waterprovided-Հողում եղած արդյունավետ խոնավության պաշարի հարաբերակցությունը մշակաբույսերի զարգացման տվյալ փուլի համար խոնավության ամենաբարենպաստ պաշարին:

386. Բույսերի ներմուծում-**Импортация растений-Plants' Introduction**-Բնապատմական մեծ պայմաններ ունեցող երկրներից բույսերի ներմուծում և բազմացում:

387. Բույսերի պաշտպանություն-**Защита растений-Plant conservation**-Մշակաբույսերի և բնական մշակովի հողահանդակների վնասատուների ու հիվանդությունների դեմ պայքարի ագրոտեխնիկական, կենսաբանական, մեխանիկական, քիմիական և այլ միջոցառումներ:

388. Բույսերի վնասատու-**Вредитель растений-Plant pest**-Պայմանական հասկացություն, որն օգտագործվում է կենդանիների, բույսերի, սնկերի և միկրոօրգանիզմների այնպիսի տեսակների համար, որոնք առաջացնում են բույսերի կենսագործունեության տնտեսական կամ գոյապահպանական նշանակալի խախտումներ: Այն տեսակները, որոնք պատճառում են աննշան վնասվածքներ, չեն առաջացնում տնտեսական կորուստներ և առնչվում են ոչ մեծ թվով բույսերի, վնասատուներ չեն համարվում: Բույսերի վնասատուներ չեն համարվում նաև այն տեսակները, որոնք արժեքավորությունը բարձր է իրենց օգտագործած բուսական կերի արժեքից:

389. Բուսաբենթոս-**Фитобентос-Phytobenthos**-Ջրամբարների հատակում ապրող բուսական օրգանիզմների (գլխավորապես ջրիմուռներ, որոշ ծաղկավորներ և այլն) ամբողջությունը:

390. Բուսազանգված-**Фитомасса-Phytomass**-Բուսահամակեցության բոլոր բուսական օրգանիզմների, դրանց խմբերի կամ առանձին բույսերի ընդհանուր զանգվածը: Չափվում է նույն միավորներով, ինչ կենսազանգվածը:

391. Բուսածածկ-**Растительный покров-Plant cover, Vegetation cover**-տե՛ս Բուսականություն:

392. Բուսական զուգակցություն-**Растительная ассоциация-Plant association**-1. Տարածաշրջանում գոյության նույն պայմաններ ունեցող բուսականություն, որը միատարր է տեսակային կազմով, կենսածների հարաբերության արդյունավետությամբ, նյութերի շրջանառության ու զարգացման միտումներով: 2. Միատիպ համակարգեր ներկայացնող բուսահամակեցությունների միավորում: Այն հիմնական միավոր է, ունի որոշակի արտաքին տեսք և բնորոշվում է համակեցությունում համապատկեր ստեղծող տեսակով:

393. Բուսական զուգակցությունների համալիր- **Комплекс растительных ассоциаций-Plant community complex, Plant association complex**-Միկրոռելիեֆի, հողածածկի և այլ յուրահատկություններով պայմանավորված տարածքում իրար փոխարինող տարբեր զուգակցությունների ամբողջությունը (օր.՝ զուգակցությունների համալիրներ կիսաանապատում, տունդրայի շատ տիպերում և այլն):

394. Բուսական համակեցություն-**Растительное сообщество-Phytocommunity**-Որոշակի տարածքում բույսերի պատմականորեն ձևավորված զուգակցում: Ունի որոշակի տեսակային կազմ, կառուցվածք և աճելավայր, ստեղծում է իր բուսամիջավայրը: Բնույթը կարող է փոփոխվել՝ ըստ տարվա եղանակների: Արտաքին փոփոխված պայմանների հետևանքով համակեցությունը կարող է անհետանալ և փոխարինվել նորով: Համակեցության տեսակների միջև գոյություն ունի մշտական պայքար: Ըստ իրենց ծագման՝ համակեցությունները լինում են բնական կամ մարդածին: Տարբերում են բաց, փակ և կայուն բուսական համակեցություններ:

395. Բուսական տատանում-**Растительная флюктуация-Vegetational fluctuation**-Բուսահամակեցության տարբեր տարիների փոփոխությունները՝ պայմանավորված այդ տարիների ընթացքում շրջակա միջավայրի փոփոխություններով: Բնորոշվում է չուղղորդվածությամբ, հետդարձությամբ և բուսական կազմի հարաբերական

կայունությամբ:

396. Բուսականության հերթափոխ-Смена растительности-Vegetational change-Բուսականության փոփոխումը զարգացման ընթացքում: Տե՛ս նաև Սուբցեսիա:

397. Բուսականության սեզոնային տեսություն-Сезонные аспекты растительности-Vegetation seasonal aspects-Առանձին բուսատեսակների զարգացման փուլերի հերթափոխով և հատկապես այս կամ այն բույսի զանգվածային ծաղկմամբ բնութագրվող բուսական համակեցության արտաքին տեսքը ու, դրանով պայմանավորված, բուսածածկույթի բնորոշ գույնը:

398. Բուսականության տիպ-Тип растительности-Type of vegetation-Բուսածածկի կարգաբանական կատեգորիա, որը կազմավորումը միավորում է միջավայրի պայմանների հետ: Ստեղծվում է նույն գոյաբանաձևաբանականին բնորոշ տիրապետող տեսակներով (օր. տափաստան, մարգագետին և այլն): Ըստ տարբեր հեղինակների՝ բուսականության տիպերի թիվը 4-ից 22 է:

399. Բուսականության ուղղաձիգ գոտիականություն-Вертикальная зональность растительности-Altitudinal zonality of vegetation-Բուսական գոտիների հերթափոխ, որը կապված է կլիմայի և հողերի փոփոխության հետ՝ պայմանավորված ծովի մակարդակից ունեցած բարձրությամբ: ՀՀ-ում, օրինակ, ըստ բարձրության կիսաանապատային բուսականությունը հաջորդաբար հերթափոխվում է տափաստանային, անտառային, մերձալպյան և ալպյան մարգագետինների գոտիներով:

400. Բուսականություն-Растительность-Vegetation-Երկրագնդի կամ առանձին տարածաշրջանների բուսական համակեցությունների ամբողջությունը: Կենսոլորտի կարևոր բաղադրամասն է, որն անընդհատ փոխազդեցությամբ սերտորեն կապված է շրջակա միջավայրի հետ: Հիմնականում գոտիական բնույթ ունի և կապված է արևային ճառագայթման ու մթնոլորտային տեղումների հետ: Կարևոր դեր ունի բնության մեջ նյութերի շրջապտույտում, էներգիայի վերափոխման ու օրգանական նյութերի սկզբնական սինթեզում:

401. Բուսակեր-Фитофаг-Phytophage-Կենդանիներ, որոնք սնվում են միայն բուսական կերով: Օրինակ՝ կաթնասուններից՝ բուրբուկները, միջատներից՝ մոլորեխները:

402. Բուսակլիմա-Фитоклимат-Phytoclimate-Օդերևութաբանական (միկրոկլիմայական) պայմանները բույսերի գոյամիջավայրում (օր.՝ խոտածածկում, ծառերի սաղարթում):

403. Բուսակյաց-Эпифит-Epiphyte-Բուսական օրգանիզմներ, որոնք ապրում են ուրիշ բույսերի վրա և սննդանյութերը ստանում են շրջապատող միջավայրից: Մակաբույծներ չեն: Հատկապես լայնորեն տարածված են խոնավ արևադարձային անտառներում (խլորձներ, պտերամաններ):

404. Բուսահամակեցություն-Фитоценоз-Phytocoenosis-Կենսահամակեցության մաս, բույսերի միագումարություն, որն զբաղեցնում է երկրի մակերևույթի միատարր հատված, բնորոշվում է որոշակի կազմով, կառուցվածքով, դասավորությամբ և ինչպես միմյանց, այնպես էլ շրջակա միջավայրի հետ բույսերի փոխկապակցվածությամբ:

405. Բուսահամակեցությունների շարժընթաց-Динамика фитоценозов-Dynamics of phytocoenosis-Համակեցությունների փոփոխությունների տարբեր տեսակներ: Տարբերում են սեզոնային և կլիմայական փոփոխություններ, համակեցության հերթափոխներ և այլն:

406. Բուսաշխարհ-Флора-Flora-Որև տեղանքին, երկրին կամ երկրաբանական ժամանակաշրջանի որոշակի հատվածին բնորոշ բուսատեսակների (կամ դասա-

կարգման այլ կարգաբանությունների) ամբողջությունը: Տերմինն օգտագործվում է նաև որևէ կարգաբանության համար. օրինակ՝ ջրիմուռների բուսաշխարհ:

407. Բուսապլանկտոն-**Фитопланктон-Phytoplankton**-Պլանկտոնի մասը կազմող բուսական օրգանիզմների ամբողջությունը: Թթվածնի և օրգանական նյութերի աղբյուր է ջրային այլ օրգանիզմների համար:

408. Բուսասպան-**Фитонцид-Phytoncide**-Մանրէների, սնկերի, պարզագույն օրգանիզմների և մանր միջատների ածը ճնշող կամ սպանիչ ներգործող պաշտպանական՝ բուսական, ցնդող նյութերի ոչ մեծ չափաքանակներ առաջացնելու բույսերի հատկությունը (ընկուզենի, դափնեվարդ, թխենի, ցախակեռաս և այլն):

409. Բուսհողաբնակ-**Фитосадафон-Phytosadaphon**-Հողային բուսական միկրոօրգանիզմների (սնկեր, ջրիմուռներ և այլն) ամբողջությունը:

410. Բուսոլորտ-**Фитосфера-Phytosphere**-Երկրագնդի մինչև 150մ խորությամբ շերտ, որտեղ միջավայրի պայմանները հիմնականում որոշվում են բուսականությամբ:

411. Բուրաստան-**Душистый сад-Fragrant garden**-Պարտեզ, որտեղ գերակշռում են բուրուճնավետ և ախորժաբույր բույսերը:

412. Բուր-**Мемель, Вьюга-Snow-storm**-Չնախառն քամի ներքնոլորտի գետնամերձ շերտում: Առաջանում է ուժեղ քամու և բացասական ջերմաստիճանի պայմաններում: Փակում է ճանապարհները, ցրտահարում աշնանացան մշակաբույսերը:

Գ

413. Գազադիմացկուն բույս-**Газоустойчивое растение-Gas-resistant plant**-Բույս, որը դիմանում է արդյունաբերական օբյեկտների և ավտոտրանսպորտի արտանետումներում եղած բուսավոր գազերի մեծ քանակին:

414. Գազազտում-**Газоочистка-Gasdecontamination**-Արդյունաբերական գազերի վնասակար խառնուրդների տեխնիկական և կենսաբանական գտում:

415. Գազակայունություն-**Газоустойчивость-Gas resistance**-Մթնոլորտի վնասակար գազերի մեծ խտություններին դիմանալու օրգանիզմների և դրանց համակենցությունների հատկությունը:

416. Գազային հաշվեկշիռ-**Газовый баланс-Gas balance**-Միջավայր (մթնոլորտ, ջուր, հող) մտնող և այնտեղից հեռացող գազերի հարաբերակցությունը:

417. Գազատար-**Газопровод-Main gas**-Խողովակաշար՝ բնական այրվող գազը ստացման կամ արտադրման վայրից օգտագործման վայրերը տեղափոխելու համար: Գազատարների երկարությունը ամբողջ աշխարհում գերազանցում է 900000 կմ-ը:

418. Գազովաժութություն-**Газогазованность-Gas content**-Վնասակար գազանման նյութերի որոշակի խտության առկայությունն օդում: Կարող է աղետալի հետևանքներ ունենալ:

419. Գաղթ-**Миграция-Migration**-տե՛ս Բոջ:

420. Գաճաճառելիե՛ք-**Нанорельеф-Nanorelief**-Ռելիեֆի մանր ձևեր (մինչև մի քանի տասնյակ սմ բարձրությամբ), որոնք առաջանում են սիֆոնգիոն-կարստային, ջերմակարստային, հավերժական սառույցի տարալվացման, էոլային և հողառաջացման գործընթացների, ինչպես նաև կենդանիների (ընտանի, հողափոր կրծողներ) և մարդու կենսագործունեության հետևանքով:

421. Գաճաճաֆաներաբույս-**Нанофанерофит-Nanophanerophyte**-Մանր բիեր:

422. Գաճաճ ձև-**Карликовая форма-Dwarf form, Dwarfish form**-Ցածրահասակ բուսական օրգանիզմ, որը սովորաբար զարգանում է շրջակա միջավայրի անբարեն-

պատկերային հետազոտություն:

423. Գարնանային հորդացում-**Весеннее половодье-Spring flood, Flood caused by snowmelt, Freshet**-Գետի ջրային ռեժիմի փուլ, որը հարթավայրային գետերում բնութագրվում է ջրի մեծ ու երկարատև բարձրացմամբ՝ պայմանավորված ձյան գարնանային հալոցքով:

424. Գեղազարդիչ բույս-**Декоративное растение-Adornment plant**-Հատուկ տնկարաններում, ջերմոցներում, ծաղկատնտեսություններում կանաչապատման համար աճեցվող ծառեր, թփեր, խոտեր: Այժմ են ընկնում ուրվագծի բարեկազմությանը, սաղարթի գեղատեսիլությանը, ծաղիկների առատությանը, ծաղկման երկարատևությանը, քաղաքային միջավայրի ազդեցության նկատմամբ կայունությանը:

425. Գեն-Գեն-**Ген-Geno**-Դեգոբսիոիզոնոլիկեինաթթվի (ԴԽԹ) մոլեկուլներ, որոնք իրականացնում են օրգանիզմների կառուցվածքային ու գործառնական բոլոր հատկանիշների, հատկությունների ձևավորումը, կայուն կերպով դրանք փոխանցում են սերնդից սերունդ: Ժառանգականության նյութական կրողներ են: Կարող է փոփոխվել մուտացիայի հետևանքով:

426. Գենագոյապահպանություն-**Генетология-Genecology**-Ներտեսակային խմբերն ու դրանց գենոֆոնդն ուսումնասիրող կենսաբանության բաժին:

427. Գենոտիպ-**Генотип-Genotype**-Օրգանիզմի բոլոր ժառանգական մեխանիզմների, գործոնների ու հատկանիշների (ժառանգական հիմք), մուտացիայի դեպքում՝ նաև մուտանտ գենների ամբողջությունը: Դրանով է պայմանավորված արտաքին միջավայրի տարբեր պայմաններում օրգանիզմի ցուցաբերած հակազդման չափը, հատկությունների ու հատկանիշների դրսևորումը:

428. Գենոֆոնդ-**Генотип-Genofund**-Կենդանի օրգանիզմների տեսակների ամբողջությունը՝ իրենց ժառանգական տվյալներով: Յուրաքանչյուր տեսակի համար ենթադրաբար հավասար է 10^{50} վերափոխությունների:

429. Գեոբոտանիկ շերտ-**Геоботанический слой-Geobotanic layer**-Մեկ բուսական գոյակենսաձևով (ծառատեսակներով, թփերով, խոտերով) առաջացած և բուսառազատների (տերևածածկի, բների) ու շարահարկերի (վերգետնյա, արմատային) մասնատվող ստվարաշերտ:

430. Գեոբոտանիկ քարտեզ-**Геоботаническая карта-Geobotanic map**-Քարտեզ, որը պատկերում է բուսականության տիպաբանական ստորաբաժանումների (զուգակցություն, զուգակցությունների խմբեր, կազմավորումներ) տարածումը, ինչպես նաև դրանց տարածական համակցությունները (համալիրներ, զուգորդություններ, շարքեր):

431. Գեոտոպ-**Геотоп-Geotop**-տե՛ս Երկրատեղ:

432. Գետային տարալվացում-**Речная эрозия-Stream erosion**-Հոսող ջրի լվացող գործունեությունը: Տարբերում են խորքային, կողային և հետընթաց (հակադարձ) տարալվացում:

433. Գետավարարում-**Половодье-High water**-Ամեն տարի, սովորաբար նույն սեզոնին, ջրի համեմատաբար երկարատև և զգալի ավելացում գետում: Առաջացնում է գետի մակարդակի բարձրացում: Սովորաբար ուղեկցվում է գետահունից ջրերի դուրս գալով և ողողահունը ջրածածկելով: Գետավարարումն առաջանում է հարթավայրերում՝ ձյան գարնանային հալոցքով (գարնանային գետավարարում), լեռներում՝ ձյան և սառցի ամառային հալոցքով (ամառային գետավարարում), մուսսոնային կլիմայի շրջաններում՝ առավելագույն տեղումների սեզոնում:

434. Գետի ջրայնություն-**Водоносность реки-Discharge of stream**-Ջրի քանակ, որ բերում են գետերը որևէ ժամանակահատվածի (տասնօրյակ, ամիս, սեզոն,

առանձին տարի կամ տարիների շարք) ընթացում՝ բազմամյա տարիների միջին քանակների համեմատությամբ:

435. Գետի տեղափոխող հատկություն-Транспортирующая способность реки-Carrying capacity of river, Carrying power of river-Որոշակի քանակով կարծր բերուկներ (կախված և քաշվող) տեղափոխելու գետի հատկությունը: Կախված է գետի ջրառատությունից և հոսանքի արագությունից: Օրինակ՝ Միսսիսիպի գետը օրական օվկիանոս է հասցնում 2 միլիոն տ բերուկներ:

436. Գետնահողմ-Поземок-Storm of drifting snow-Չյան տեղումների բացակայության պայմաններում ձնածածկի մակերեսի ձյան տեղափոխումը քամու միջոցով:

437. Գետնատարած մառախուղ-Поземный туман-Ground fog-Մառախուղ, որն առաջանում է երկրի մակերեսից մի քանի մ բարձրության վրա՝ գիշերային սառեցման հետևանքով: Գետնատարած մառախուղի առաջացմանը նպաստում է ռելիեֆի բացասական ձևերի (օր.՝ գետահովիտներ, փոսորակներ), ճահիճների առկայությունը:

438. Գերակա-Доминант-Dominant-Տեսակ, որը գերակշռում է տվյալ համակեցությունում կամ գոյապահպանական բուրգում (նույն մակարդակի ձևերի համեմատությամբ):

439. Գերակայություն-Доминантность-Dominanting-Համակեցություններում գլխավոր դիրք գրավելու և ներքին գործընթացների, այդ թվում՝ կենսամիջավայրի առաջացման վրա տիրապետող ազդեցություն ունենալու որոշ տեսակների ունակությունը:

440. Գերարածեցում-Презерный выпас, Презервыпас-Overbrowsing, Overgrazing-Անասունների անվերահսկելի արածեցում, որը բերում է արոտավայրի բուսականության վատթարացմանը և արտադրողականության անկմանը: Չորային և մերձչորային գոտիներում ընտանի կենդանիների գլխաքանակի անվերահսկելի ավելացումը հանգեցնում է արոտավայրերի անապատացմանը:

441. Գերբնակեցվածություն-Перенаселенность-Overpopulation-Գոյահամակարգի ժամանակավոր վիճակ, երբ մեկ կամ մի քանի տեսակներում առանձնյակների քանակը գերազանցում է այն մեծությունը, որը համապատասխանում է դրանց բնականոն գոյության պայմաններին, այդ թվում՝ առանձնյակների՝ միմյանց վրա փոխազդելու առավելագույն թույլատրելի սահմանին: Մարդկային հասարակության դեպքում իր մեջ, ֆիզիկականից բացի, ընդգրկում է նաև սոցիալ-տնտեսական և սոցիալ- հոգեբանական գործոնները:

442. Գերծխաճարակ-Гиперкапния-Hypercapny-Չարկերակային արյան մեջ ածխաթթվի գերպարունակությամբ առաջացող բարձր ճնշում: Առաջացնում է հիվանդագին վիճակ: Կարող է լինել նաև թնրանյութերով թունավորման կամ այլ պատճառներով: Բերում է քնատության, սուր դեպքերում՝ մահվան: Լայնորեն տարածված է աղտոտված մթնոլորտ ունեցող քաղաքներում:

443. Գերմակաբույծ-Гиперпаразит-Hyperparasite-Մակաբույծի վրա մակաբուծվող օրգանիզմ:

444. Գերսառած ջուր-Переохлажденная вода-Supercooled water-0° C-ից ցածր ջերմաստիճանում հեղուկ վիճակում գտնվող ջուր: Մթնոլորտում (ամպերում, մառախուղում) գերսառած ջրի կաթիլները կարող են ունենալ մինչև -30°, -40° C ջերմաստիճան:

445. Գերսնդացում-Эвтрофикация-Eutrophication-Ջրավազաններում կենսածին տարրերի կուտակում բնական կամ մարդածին գործոնների ազդեցությամբ: Դրա հետևանքով սկզբում բարձանում է ջրավազանի արդյունավետությունը, ավելի ուշ

բնաջնջվում են օրգանիզմները (թվածնի պակասի հետևանքով):

446. **Գիշատիչ-Хищник-Predator-1.** Որպես սննդի աղբյուր այլ կենդանիներ օգտագործող կենդանի կամ բույս: 2. Կարգաբանորեն մոտ կանգնած տեսակներով սնվող կենդանի:

447. **Գիշերային ճառագայթում-Ночное излучение-Nocturnal radiation-**Արդյունավետ ճառագայթում գիշերվա ընթացքում, երբ այն չի հավասարակշռվում արեգակի գունարային ճառագայթման ներհոսքով:

448. **Գիպսասեր բույս-Гипсофильное растение-Gypsophilous plant-**Բույս, որը հիմնականում աճում է գիպսով հարուստ հողերում (որոշ գազեր, ուրցեր, սմախ և այլն):

449. **Գլոգերի կանոն-Правило Глогера-Gloger's rule-**Խոնավ վայրերում ապրող կենդանիները սովորաբար ավելի մուգ են գունավորված, քան չոր վայրերում ապրող նույն տեսակները:

450. **Գծային տարավազում-Линейная эрозия-Linear erosion-**Երկրի մակերևույթի մեղ շերտի լվացումը ջրի հոսքով և դրանով ռելիեֆի բացասական ձևերի (հովիտ, հեղեղատ, ձորակ) ստեղծումը:

451. **Գոլորշիացում-Испарение-Evaporation, Vaporization-**Չեղուկ կամ պինդ նյութի գազանմանի (գոլորշու) անցման գործընթացը: Բնության մեջ ջրագոլորշին մթնոլորտ է անցնում ջրի, հողի, ձյան, սառույցի, բուսականության մակերեսներից:

452. **Գոլորշունակություն-Испаряемость-Evaporative capacity, Potential evaporation-**Պայմանական մեծություն, որը բնութագրում է տվյալ վայրի կլիմայական պայմաններում խոնավության անսահմանափակ քանակության հնարավոր գոլորշիացումը: Արտահայտվում է մմ-ով: Կարող է խիստ տարբերվել, հատկապես անապատում, փաստացի գոլորշիացումից:

453. **Գոյազարգացում-Экоразвитие-Ecodevelopment-**Ագրոտեխնիկայի, գոյապահպանական պլանավորման ու սահմանափակումների վրա հիմնված քաղաքական ու տնտեսական լուծումներ:

454. **Գոյաքեցում-Экоклим-Ecocline-**Տեսակի տարածասահմանում որևէ գործոնի ձևափոխմանը համապատասխան փոփոխվող միջավայրին ծագումնաբանորեն և ֆենոլոգիապես հարմարված կենսատիպերի շարք:

455. **Գոյաիրավական կանոններ-Эколого-правовые нормы-Ecologylawful standards-**Պայմանականորեն այսպես են կոչվում օրենսդրական կանոնները, որոնք ծառայում են որպես իրավունքի գոյապահպանական գործընթացը իրականացնող միջոց: Ըստ ձևի՝ առաջանում ու զարգանում են իրավաբանական օրենքներին համապատասխան, իսկ ըստ էության՝ արտահայտում են հասարակության ու բնության փոխազդեցության օբյեկտիվ օրինաչափությունները: Այսինքն՝ գոյապահպանիրավական կանոնների ամբողջությունը, մի կողմից, իրավունքի համակարգի մաս է, մյուս կողմից՝ սոցիալական գոյապահպանության անմիջական մաս:

456. **Գոյածագում-Экогенез-Ecogenesis-**Օրգանիզմների և շրջակա միջավայրի հարաբերությունների զարգացման գործընթացը երկրագնդի պատմության ընթացքում:

457. **Գոյակենսաձև-Экобиоморфа-Ecobiomorph-**Նման ձևաբանական գծեր, կենսաբանական ռիթմ, գոյաբնախոսական, այդ թվում՝ միջավայրաստեղծ յուրահատկություններ ունեցող, հետևապես համակենցություններում նույնանման դեր կատարող տեսակների ամբողջությունը:

458. **Գոյահամակարգ-Экосистема-Ecosystem-**Էվոլյուցիայի ընթացքում ձևավորված համակարգ, որտեղ հանդես են գալիս, մի կողմից, օրգանիզմները,

դրանց խմբերը կամ միագումարությունները (առանձնյակներ, տեսակներ, տեղախմբեր, համակեցություններ), մյուս կողմից միջավայրը, ապրելավայրի գործոնների ամբողջությունը: Տերմինն օգտագործվում է և՛ այնպիսի համակարգերի համար, որոնց կազմում միայն մեկ օրգանիզմ է, և՛ այնպիսի համակարգերի համար, որոնց կազմում օրգանիզմների միագումարություն է: Կան փոքր գոյահամակարգեր (օր. արջի որջը), միջին գոյահամակարգեր (լիճ, անտառ և այլն), մեծ գոյահամակարգեր (մայրցամաք, օվկիանոս և այլն):

459. Գոյահամակարգի դարավոր շարժընթաց-Вековая динамика экосистемы-Century dynamics of ecosystem-Համակեցության շրջելի կամ անշրջելի փոփոխություններ, որոնք պայմանավորված են տարբեր պարբերական գործոններով և ընթանում են շատ երկար ժամանակահատվածում (դարեր):

460. Գոյահամակարգի դիմացկունություն-Живучесть экосистемы-Ecosystem vitality-Գոյահամակարգի ունակությունը՝ դիմանալու միջավայրի մարդածին բեռնվածության հետևանքով առաջացող կտրուկ տատանումներին:

461. Գոյահամակարգի մարդածին շարժընթաց-Антропогенная динамика экосистемы-Anthropogenic dynamics of ecosystem-Մարդկային գործունեության ազդեցության տակ համակեցության կամ սուբցեսիայի փոփոխությունները: Որպես կանոն՝ դրանք աղետաբեր բնույթի են (օր.՝ անտառի հատումից հետո):

462. Գոյահամակարգի շարժընթացի հատկություն-Динамическое свойство экосистемы-Dynamic property of ecosystem-Արտաքին ազդեցության և ներքին խտորումների նկատմամբ գոյապահպանական համակարգերի հակազդման ձև: Խախտում է դրանց շարժընթացային հավասարակշռությունը: Գոյահամակարգերի շարժընթացային հատկությունների (մատչելիություն, մեկուսացվածություն, կայունություն և այլն) տեսությունը թույլ է մշակված, և այդ պատճառով տերմինների բացատրությունները տարբեր են:

463. Գոյահամակարգի կառուցվածք-Структура экосистемы-Structure of ecosystem-Գոյահամակարգի գործառնական ու կազմաբանական բաժանումը կառուցվածքային ենթահամակարգերի: Դրանցից են տեղախմբերը, բուսականության շարահարկերը, սինուզիաները և այլն:

464. Գոյահամակարգի կենսունակություն-Жизнеспособность экосистемы-Viability of ecosystem-Ոչ կենսածին միջավայրի կտրուկ տատանումներին, զանգվածային բազմացմանը, առանձին տեսակների անհետացմանը և մարդկային բեռնվածությանը դիմանալու գոյահամակարգի ունակությունը:

465. Գոյահամակարգի կղզիացում-Инсулярность экосистемы-Insularity of ecosystem-Մարդածին պատճառներով գոյահամակարգի տրոհումը առանձին, միմյանց հետ չհաղորդակցվող մասերի կամ սուբցեսիաների տարբեր հասակում գտնվող տեղամասերի:

466. Գոյահամակարգի շարժընթաց որակներ-Динамические качества экосистемы-Ecosystem dynamic properties-Բնական համակարգերի հատկությունը՝ ժամանակի ընթացքում պահպանելու կամ փոփոխելու իրենց կառուցվածքային - գործառնական բնութագիրը:

467. Գոյահամակարգի չափ-Размер экосистемы-Ecosystems dimension-Այն տարածքը, որի առկայության դեպքում հնարավոր է իրագործել համակարգը կազմող տարրերի ամբողջության ինքնակարգավորման և ինքնավերականգնման գործընթացները: Ցանկացած համակարգի, այդ թվում՝ գոյապահպանականի, մեծությունը չի կարող չափվել ֆիզիկական միավորներով (երկարությամբ, մակերեսով, ծավալով), այլ միայն համակարգային չափով, որը հաշվի է առնում փոխանակության ու

ղեկավարման իրականախիությունը:

468. Գոյահամակարգի սահման-Граница экосистемы-Boundary of ecosystem- Անցումային գոտի, որի սահմաններում փոխվում է միջավայրաստեղծ (գոյապահպանական) բաղադրամասերի հարաբերակցությունը, հետևապես փոխվում են միջավայրի գործոնները և կենսույթի տեսակային կազմը: Սովորաբար ցայտուն չի լինում, որովհետև ոչ այնքան կազմաբանական է, որքան գործառնական ու համակարգային:

469. Գոյահամակարգի սեզոնային շարժընթաց-Сезонная динамика экосистемы-Seasonal dynamics of ecosystem- Համակենցության պարբերական փոփոխությունների ձևերից մեկը, որը կապված է տարվա սեզոնների հերթափոխման հետ:

470. Գոյածև-Экоморфа-Ecomorph- տես Գոյակենսածև:

471. Գոյաշուրտ-Экосфера-Ecosphere- Երկրագնդի վրա կյանքի զարգացման համար պայմաններ ստեղծող առանձնահատկությունների ամբողջությունը: Տարածականորեն ընդգրկում է մթնոլորտը, կենսոլորտը, ջրոլորտը և քարոլորտի ու երկրամիջուկի խորքային այն գործառնական մասը, որը ստեղծում է կյանքի երկրածնաբանական, երկրաֆիզիկական և երկրաքիմիական բնութագրերը:

472. Գոյապահպանաբանություն-Экологистика-Ecologistics- Ժամանակակից գոյապահպանական հիմնահարցերի լուծմանն ուղղված գիտական բնագավառների և ուղղությունների ամբողջությունը:

473. Գոյապահպանական աղետ-Экологическая катастрофа-Ecological catastrophe- 1. Բնական գործընթացների վրա մարդու գործունեության ազդեցության հետևանքով առաջացող երկարատև չորություն, անասունների ու կենդանիների զանգվածային ոչնչացում: Կարող է հասցնել մինչև իսկ բնակչության զանգվածային մահվան: 2. Տեխնիկական խոշոր վթար, որն առաջացնում է միջավայրի կործանարար փոփոխություն և դրանով՝ կենդանի օրգանիզմների ոչնչացում և տնտեսական մեծ վնաս:

474. Գոյապահպանական անվտանգություն-Экологическая безопасность-Ecological safety- 1. Գործողությունների, վիճակների և գործընթացների ամբողջություն, որն ուղղակի կամ անուղղակի չի բերում կենսական վնասներ (կամ այդպիսի վնասների սպառնալիք) բնական միջավայրին, առանձին մարդկանց և մարդկությանը: 2. Վիճակների, երևույթների ու գործողությունների համալիր, որն ապահովում է գոյապահպանական հաշվեկշիռը երկրագնդի վրա և դրա առանձին տարածաշրջաններում այնպիսի մակարդակով, որին ֆիզիկապես, սոցիալ-տնտեսապես, տեխնոլոգիապես և քաղաքականապես պատրաստ է մարդկությունը: Գոյապահպանական անվտանգությունը սահմանափակված է ժամանակով և իրագործվող գործողությունների թափով. կարճաժամկետ ազդեցությունը կարող է հարաբերականորեն անվտանգ լինել, իսկ երկարաժամկետը՝ վտանգավոր, սահմանափակ շրջանակներում փոփոխությունը գրեթե անվնաս է, իսկ լայնամասշտաբը՝ կործանարար:

475. Գոյապահպանական ապակայունացում-Экологическая депривация-Ecological deprivation- Կենսահամակենցության պարզեցման հետևանքով գոյապահպանական կայունության խիստ անկում:

476. Գոյապահպանական արժեքականություն-Экологическая валентность-Ecological valence- Շրջակա միջավայրի բազմազան պայմաններում օրգանիզմի տեսակի գոյության հնարավորության սահմանները: Փոքր գոյապահպանական արժեքականություն ունեցող տեսակը կարող է դիմանալ գոյապահպանական գործոնների միայն սահմանափակ տարատեսակություններին: Մեծ արժեքականություն ունեցող տեսակը կարող է զբաղեցնել տարբեր գոյատեղեր կամ շատ փոփոխական պայման-

ներով գոյավայրեր:

477. **Գոյապահպանական արտակարգ իրավիճակ-Экологически-критическая ситуация-Ecologically critical situation**-Բնակչության առողջությանը մեծ վնաս հասցնող և գոյահամակարգերը վատթարացնող տարերային աղետներ և արտադրական խոշոր վթարներ:

478. **Գոյապահպանական բաղադրամաս-Экологический компонент-Ecological component**-Գոյապահպանական համակարգերի հիմնական նյութաէներգետիկ մասերը՝ էներգիան, գազային կազմը (մթնոլորտ), ջուրը, հողը (սննդատու միջավայր), բույսերը (օրգանական նյութերի ստեղծողներ), օրգանիզմները (օրգանական նյութերով սնվողներ և դրանք քայքայողներ):

479. **Գոյապահպանական բաղադրամասերի հաշվեկշիռ-Баланс экологических компонентов-Balance of ecological components**-Բնական հավասարակշռություն ապահովող գոյապահպանական բաղադրամասերի քանակական զուգորդում: Օրինակ՝ անտառի աճի համար անհրաժեշտ են որոշակի խոնավություն ու հողային պայմաններ: Սակայն խոնավությունը կախված է բուսականության առկայությունից, իսկ հողերը ձևավորվում են վերջինիս կենսագործունեության հետևանքով:

480. **Գոյապահպանական բաղադրամասերի հավելյալության օրենք-Закон дополнительности экологических компонентов-Law of ecological components supplementary**-Գոյահամակարգում բաղադրամասերը միմյանց լրացնում են այնպես, որ դրանցից ցանկացածի միջին բազմամյա քանակի երկարատև փոփոխումը բերում է մյուսների որակական, քանակական և ամբողջ գոյահամակարգի բնույթի փոփոխմանը:

481. **Գոյապահպանական բարոյականություն-Экологическая этика-Ecological ethics**-Ուսմունք շրջակա միջավայրի նկատմամբ մարդու և նրա տնտեսական գործունեության պատշաճ վերաբերմունքի մասին, որը հիմնված է ներքին բարոյական սկզբունքների վրա:

482. **Գոյապահպանական բժշկություն-Экологическая медицина-Ecological medicine**-Համալիր գիտական ճյուղ: Ուսումնասիրում է մարդու առողջության վրա շրջապատող միջավայրի ազդեցության բոլոր տեսակետները, ըստ որում՝ հիմնական ուշադրություն է դարձվում այն գործոններին, որոնք բերում են «միջավայրի հիվանդացմանը»: Այն զնահատում է նաև արդյունաբերության մեջ և կենցաղում դեղերի, քիմիական նյութերի, շինանյութերի և վարակասպանների օգտագործման վտանգը, ուսումնասիրում է արդյունաբերության և գյուղատնտեսության թունավոր քափոնների ազդեցությունը, իրագործում է կյանքի միջավայրի մաքրության հսկողություն և այլն:

483. **Գոյապահպանական բուրգ-Экологическая пирамида-Ecological pyramid**-Գոյահամակարգի արտադրողների, օգտագործողների և վերականգնողների սնուցողական մակարդակներից յուրաքանչյուրում առանձնյակների թիվը, դրանց կենսազանգվածի կամ դրանցում ներփակված էներգիայի քանակն արտահայտող գծագրական մոդել. յուրաքանչյուր բաղադրիչ ուղղանկյուն է, ունի բուրգի տեսք:

484. **Գոյապահպանական գործոն-Экологический фактор-Ecological factor**-Արտաքին միջավայրի տարրեր, որոնք որոշում են օրգանիզմների գոյության պայմանները: Լինում են անօրգանական և մարդածին:

485. **Գոյապահպանական գործոնների փոխազդեցության օրենք-Закон взаимодействия экологических факторов-Law of ecological factors interaction**-Օրգանիզմի այն նյութը, որն ունի ավելի մեծ խտություն, մասնակիորեն կարող է փոխադրվել ավելի քիչ խտություն ունեցող նյութին (օր.՝ կալցիումի պակասորդի դեպքում

դրան կարող է փոխարինել ստորոնցիումը):

486. Գոյապահպանական էներգետիկա-Экологическая энергетика-Ecological energetics-1. Կենսաբանական աղբյուրներից ստացվող էներգիան (օր.՝ աղբավայրերից ստացվող մեթանը): 2. Գոյապահպանական տեսակետից անվնաս աղբյուրներից ստացվող էներգիան:

487. Գոյապահպանական զոհ-Экологическая жертва-Ecological prey-Անբարենպաստ պայմանների ու երևույթների ազդեցությամբ բնական միջավայրի բնակիչների, այդ թվում՝ մարդու կյանքի վատթարացումը, մինչև իսկ մահանալը:

488. Գոյապահպանական լավագույն-Экологический optimum-Ecological optimum-1. Կենսաբանական տեսակի պայմաններ ամենամեծ կենսունակությամբ, բազմացման ունակություն, առողջություն և հարմարվածություն ոչ կենսածին գոյապահպանական գործոններին: 2. Կենսածին համակեցության պայմաններ, որոնցում տվյալ համակեցությունն առավելություններ ունի մյուսների նկատմամբ: 3. Գոյապահպանական համար միջավայրաստեղծ բաղադրամասերի հաշվեկշռային համադրություն, որը դրանց բնական բոլորապտույտի պայմաններում ապահովում է կլիմաքսային գոյապահպանարգում բնական հավասարակշռությունը կամ սուբցեսիայի գործընթացն ուղղում է կլիմաքսի առաջացման կողմը:

489. Գոյապահպանական լարված իրավիճակ-Экологически напряженная ситуация-Ecologically tense situation-Գոյապահպանական հավասարակշռության աստիճանական խախտման ու քայքայման հանգեցնող շրջակա միջավայրի փոփոխությունը:

490. Գոյապահպանական լուսավորություն-Экологическое просвещение-Ecological education-Գոյապահպանական գործընթացների հետ մարդկության սերտ կապի փաստը ըմբռնելու հասարակության դաստիարակումը և կրթումը:

491. Գոյապահպանական խորշ-Экологическая ниша-Ecological niche-Գոյապահպանական ներսում կյանքի պայմանների ամբողջությունը, որը համապատասխանում է շրջակա պայմաններին տեսակի կամ տեղախմբի պահանջներին: Այդ պայմաններում ապրող օրգանիզմները ձեռք են բերում հարմարվողական նոր հատկանիշներ: Նման հարմարվողականություն չունեցող օրգանիզմներն այդպիսի տեղամասեր զբաղեցնել չեն կարող: Միևնույն տեսակը կարող է զբաղեցնել տարբեր գոյապահպանական խորշեր՝ տարածքի տարբեր մասերում: Նույն խորշը տարբեր աշխարհագրական կետերում կարող է զբաղեցված լինել տարբեր տեսակներով:

492. Գոյապահպանական խորշերը լրացնելու կանոն-Правило заполнения экологических ниш-Rule of obligatory ecological niche fill-up-Դատարկ գոյապահպանական խորշեր գոյություն չունեն: Երբեմն դրանք լցվում են ամենամասպասելի ձևով:

493. Գոյապահպանական կադաստր-Экологический кадастр-Ecological cadastre-Որոշակի տարածքի բնական միջավայրի յուրահատկությունների ամբողջության բնութագիրը, որն ուղեկցվում է դրանց գործնական նշանակության համալիր գնահատականով:

494. Գոյապահպանական կանխագուշակում-Экологическое прогнозирование-Ecological forecasting-Բնական գործընթացների և դրանց վրա մարդու ազդեցության միջոցով համակարգերի ու բաղադրամասերի վարքի կանխատեսումը:

495. Գոյապահպանական կանոններ-Экологические правила-Ecological rules-Միջավայրի հետ օրգանիզմի, այդ թվում՝ մարդու, փոխկապակցությունը որոշող օրինաչափությունների խումբ: Հայտնի են Ալենի, Բերգմանի, Դալինգտոնի, Ջորդանի և այլ կանոններ:

496. Գոյապահպանական կոլապս-Экологический коллапс-Ecological collapse-Տարածության ու ժամանակի մեջ գործնականում անշրջելի բնական և մարդածին երևույթներ:

497. Գոյապահպանական համակարգ-Экологическая система-Ecological system-տես Գոյահամակարգ:

498. Գոյապահպանական համատեղելիություն-Экологическая совместимость-Ecological compatibility-Նույն կամ շատ մեծ գոյապահպանական խորշերի սահմաններում գոյություն ունենալու տեղախմբի ունակությունը:

499. Գոյապահպանական հավասարակշռության խախտում-Нарушение экологического равновесия-Disturbance of ecological balance-տես Բնական հավասարակշռության խախտում:

500. Գոյապահպանական հավասարակշռություն-Экологическое равновесие-Ecological balance-Միջավայրաստեղծ բաղադրամասերի և բնական գործընթացների հաշվեկշիռ, որը սուբցեսիայի զարգացման ընթացքում բերում է տվյալ գոյահամակարգի երկարատև գոյությանը կամ զարգացմանը: Գոյապահպանական հավասարակշռության նշանացույց կարող է ծառայել ածանցյալ համակեցությունների ենթադրյալ հատկությունը՝ զարգանալու դեպի սուբցեսիայի զոնակլիմայական վերջնական փուլերը:

501. Գոյապահպանական հարաբերակցության օրենք-Закон экологической корреляции-Ecological correlation law-Գոյահամակարգի բոլոր տեսակները գործառնականորեն համապատասխանում են միմյանց: Դրանով պայմանավորված՝ մեկ տեսակի կամ տեսակների ոչնչացումը մշտապես բերում է փոխկապակցված տեսակների անհետացմանը:

502. Գոյապահպանական հուսալիություն-Экологическая надежность-Ecological reliability-Գոյապահպանական համակարգի՝ մշտապես էներգարտադրողական աշխատանք կատարելու հատկությունը: Դրա ընթացքում (օրական, սեզոնային, տարեկան ու դարավոր տատանումների ժամանակ) հարաբերականորեն ինքնավերականգնվում և ինքնակարգավորվում է:

503. Գոյապահպանական ճարտարագիտություն-Экологическая инженерия-Ecological engineering-Գոյապահպանական հիմնավորումների և եղանակների վրա հիմնված տնտեսական միջոցառումների իրագործումը:

504. Գոյապահպանական ճարտարապետություն-Экологическая архитектура-Ecological architecture-ճարտարապետության և հատակագծման ուղղություն, որը ձգտում է առավելագույնս հաշվի առնել մարդու (ծննդից մինչև ծերություն) սոցիալ-տնտեսական և գոյապահպանական կարիքները: Ձգտում է մարդկանց մոտեցնել բնությանը (բնակելի զանգվածների և տների մոտ հանգստի գոտիների, փոքրիկ պարտեզների ստեղծումով և այլն), նրանց ազատել քաղաքային տարածքի միօրինակությունից, անշարժությունից, բնակչությանը հավասարաչափ տեղաբաշխել տարածքի վրա (100 մարդուց ոչ ավելի 1 հա վրա, բարձրահարկ և ցածրահարկ շինարարության համամասնությունը՝ 3:7), բնակելի տարածքի 50 %-ից ոչ պակասը հատկացնել կանաչ տնկարկների համար, բնակչությանը մեկուսացնել մայրուղիներից, պայմաններ ստեղծել մարդկանց շփման համար և այլն:

505. Գոյապահպանական ճգնաժամ-Экологический кризис-Ecological crisis-Մարդկության և բնության միջև փոխհարաբերությունների լարված վիճակ, որը բնորոշվում է հասարակության արտադրողական ուժերի և արտադրողական հարաբերությունների զարգացման ու կենսոլորտի ռեսուրսագոյապահպանական հնարավորությունների անհամապատասխանությամբ: Ամենից հայտնի են խոշոր կենդանիներ-

րի ոչնչացման (10-50 հազար տարի առաջ) և մարդու ժամանակակից գործունեությանը պայմանավորված գոյապահպանական ճգնաժամերը:

506. Գոյապահպանական ճկունություն-Экологическая пластичность-Ecological plasticity-Միջավայրի գործոնների ազդեցության նկատմամբ օրգանիզմի կամ համակեցությունների դիմացկունության աստիճանը:

507. Գոյապահպանական միջուկ-Экологическая амплитуда-Ecological amplitude-Միջավայրի փոփոխվող պայմաններին տեսակի կամ համակեցության հարմարվողականության սահմանները:

508. Գոյապահպանական մշակույթ-Экологическая культура-Ecological culture-Մարդկության զարգացման փուլ: Գիտակցվում է գոյապահպանական հիմնախնդիրների առաջնահերթ ու լիարժեք լուծման խիստ անհրաժեշտությունը:

509. Գոյապահպանական նախահարմարում-Экологическая преадаптация-Ecological preadaptation-Տեսակի համար նոր՝ էվոլյուցիայի ընթացքում ծեղք բերած հատկանիշներ, որոնք կյանքի փոփոխվող պայմաններին հարմարվելու (սննդի կուտակում, քուն մտնել և այլն) ժառանգական մեխանիզմներ են ստեղծում:

510. Գոյապահպանական նպատակահարմար հավասարակշռություն-Целесообразное экологическое равновесие-Expedient ecological balance-Բնական և մարդածին (երկրորդային գոյապահպանական) հավասարակշռություն, առավելագույն սոցիալ-տնտեսական ներգործության մակարդակով միջավայրատեղծ բաղադրամասերի և բնական գործընթացների հաշվեկշիռ: Դրա նշանացույցն է սուրբե-սիայի զարգացման ընթացքում հանգուցային համակեցություններին հասնելու գոյահամակարգերի հատկությունը:

511. Գոյապահպանական շարք-Экологический ряд-Ecological series-Գոյապահպանական որևէ գործոնի ազդեցության աճով կամ նվազմամբ պայմանավորված՝ բույսերի կամ համակեցությունների դասավորությունը: Օրինակ՝ բույսերի և համակեցությունների դասավորությունը՝ պայմանավորված ռելիեֆով, երբ ներքևից վերև ձևավորվում է խոնավության ուժեղացման գոյապահպանական շարքը:

512. Գոյապահպանական չափավորում-Экологическое нормирование-Ecological standardization-Վնասակար ու թունավոր նյութերով միջավայրի հնարավոր աղտոտման նվազագույն թույլատրելի չափաբաժինների կանխորոշումը:

513. Գոյապահպանական չափանիշ-Экологический критерий-Ecological criteria-Հատկանիշ, որի հիման վրա իրագործվում է գոյապահպանական համակարգերի, գործընթացների ու երևույթների գնահատումը և դասակարգումը: Շատ կարևոր է նախագծի գոյապահպանական հիմնավորման և կատարելիք պլանավորման ու կանխատեսման, փորձաքննության, բնօգտագործման միջոցառումների բոլոր տեսակների գոյապահպանական ու տնտեսական գնահատման համար:

514. Գոյապահպանական պահանջունք-Экологическая потребность-Ecological need-Օրգանիզմի տեղախմբի կամ տեսակի պահանջների միագումարությունը, որն ընդգրկում է միջավայրատեղծ բաղադրամասերը, սնուցումը, նույն ալլ տեսակների օրգանիզմների հետ փոխհարաբերությունը և այլն:

515. Գոյապահպանական պայմանների փոխարինման Ալյոխինի կանոն-Правило Алехина замещения экологических условий-Alyokhin's rule of substitution of ecological conditions-Միջավայրի ցանկացած գործոն կարող է փոխարինվել մեկ ուրիշով: Այսինքն՝ արտաքին միանման ազդեցության դեպքում գոյապահպանական երևույթների ներքին պատճառները կարող են լինել տարբեր:

516. Գոյապահպանական պլանավորում-Экологическое планирование-Ecological planning-Գյուղատնտեսական տեսակետից նպատակահարմար, առանց

գոյապահպանական հաշվեկշռի էական խախտումների, բնական ռեսուրսների կամ տարածքների ներուժի օգտագործման կամ շահագործման հաշվարկը:

517. Գոյապահպանական ռեսուրսներ-Экологические ресурсы-Ecological resources-Կենսոլորտում և ենթաբաժիններում (էներգիա, գազային կազմ, ջուր, բնահող, արտադրողներ, սպառողներ, վերականգնողներ) գոյապահպանական հավասարակշռությունն ապահովող միջավայրաստեղծ բաղադրամասերի ամբողջությունը:

518. Գոյապահպանական ռիսկ-Экологический риск-Ecological risk-Գոյապահպանակարգերի ստորակարգության տարբեր մակարդակների հաշվեկշռում բնական միջավայրի ցանկացած մարդածին փոփոխությունների (ֆիզիկաքիմիական, օտար տեսակների ներմուծման) հնարավոր անբարենպաստ հետևանքները:

519. Գոյապահպանական ռիսկի գոտի-Зона экологического риска-Ecological risk zone-Ցամաքային և ջրային տարածքներ, որտեղ մարդկային գործունեությունը կարող է ստեղծել վտանգավոր գոյապահպանական իրավիճակներ: Օրինակ՝ նավթի ստորջրյա հանույթի գոտիներ, նավթատար նավերի անցման համար վտանգավոր հատվածներ և այլն:

520. Գոյապահպանական սահմանափակում-Экологическое ограничение-Ecological limitation-Բնական ռեսուրսների և բնակության միջավայրի շահագործման ու ձևափոխման սահմանափակում (օր.՝ անտառի բնապահպանական իրավիճակը չխախտող անտառահատումների թույլատրում և այլն): Նկատի է առնվում, որ ցանկացած տնտեսական լայնամասշտաբ գործունեությունը բերում է բնության խախտման անբարենպաստ հետևանքների:

521. Գոյապահպանական սուբցեսիա-Экологическая сукцессия-Ecological succession-Ներքին ու արտաքին պայմանների ազդեցությամբ գոյապահպանակարգի աստիճանական փոփոխումը:

522. Գոյապահպանական վտանգավոր իրավիճակ-Экологически опасная ситуация-Ecologically hazardous situation-Մարդկային կյանքի, աշխատանքի, հանգստի նորմալ պայմանները խախտող մարդ-շրջակա միջավայր գոյապահպանական հավասարակշռության փոփոխությունը:

523. Գոյապահպանական տեղախումբ-Экологическая популяция-Ecological population-Տեղախումբ, որը տարածված է մեկ կենսահամակեցությունում: Տարրական տեղախմբերի ամբողջություն է և հարևաններից թույլ է մեկուսացված: Այդ պատճառով էլ ունի միայն ժամանակավոր ձևաբանական գծեր:

524. Գոյապահպանական տիպ-Экологический тип-Ecological type-Ներտեսակային ձևեր, որոնք, որոշակի լանդշաֆտներին ու կենսատեղերին հարմարվելով, տարբերվում են կազմաբանորեն, ձևաբանորեն և գոյապահպանորեն:

525. Գոյապահպանական տիպօրինակ-Экологический стандарт-Ecological standard-Շրջակա բնական միջավայրի վրա վնասակար մարդածին ազդեցության հնարավոր թույլատրելի չափորոշիչ, որի գերազանցումը սպառնալիք է մարդու գոյության և շրջակա միջավայրի բնականոն պայմանների պահպանման համար: Սահմանվում է մթնոլորտի, ջրամբարների, հողի, տնտեսական, բնակելի ու ռեկրեացիոն նպատակներով օգտագործվող բնական միջավայրի համար:

526. Գոյապահպանական ցնցակաթված-Экологический шок-Ecological shock-Մարդկության սոցիալ-տնտեսական զարգացման որոշակի փուլում գոյապահպանական դժվար լուծվող խնդիրների հանկարծակի գիտակցում: Լինում են գոյապահպանական ճգնաժամ, գոյապահպանական աղետ, գոյապահպանական կոլլապս:

527. Գոյապահպանական փոխգոյություն-Экологический выкату-

Ecological vicariat-Միևնույն աշխարհագրական տարածքում, սակայն գոյապահպանական տարբեր պայմաններում և տարբեր տեղամասերում կենդանիների նման տեսակների գոյությունը (օր.՝ ավազային անապատներում ապրում է թավոտ ճագարամուկը, իսկ կավային անապատներում՝ փոքր ճագարամուկը):

528. Գոյապահպանական փորձաքննություն-Экологическая экспертиза-Ecological expertise-Շրջակա միջավայրի և մարդու առողջության գոյապահպանական կանոններին համապատասխանության նպատակով հատուկ անցկացվող տնտեսական հաշվարկների ու միջոցառումների, շինարարության ու արտադրատնտեսական օբյեկտների տեղաբաշխման նախագծերի, շահագործման հանձնվող ձեռնարկությունների ու կառույցների, արտադրվող և օգտագործվող արտադրանքների ու նյութերի տեխնոլոգիական գործընթացների, գյուտերի, հայտնագործությունների, գնվող սարքավորման ազդեցության գնահատում:

529. Գոյապահպանության՝ Բ. Կոմոների օրենքներ-Законы экологии Б. Коммонера-Ecological B. Kommoner's law-Առաջին օրենք - Բոլորը կապված են միմյանց հետ: Երկրորդ օրենք - Ամբողջը պետք է ինչ-որ տեղ կորչի: Երրորդ օրենք - Բնությունն ավելի լավ գիտի: Չորրորդ օրենք - Ոչ մի բան հենց այնպես չի տրվում:

530. Գոյապահպանություն-Экология-Ecology-Սկզբնապես նշանակում էր բուսական ու կենդանական աշխարհների օրգանիզմների և միջավայրի փոխադարձ կապի մասին կենսաբանության բաժին: Ներկայումս տերմինի, այնպես էլ բազմաթիվ ածանցյալների (օր.՝ գոյապահպանական մտածողություն, ճգնաժամ և այլն) մեկնաբանության խիստ բազմազանություն կա: Տերմինի լայն օգտագործումը բացատրվում է բնության «կենդանի» մասի և մարդու՝ պահպանման հարցերի նկատմամբ հետաքրքրության կտրուկ աճով: Ժամանակակից իմաստներն են 1. գոյապահպանությունը՝ կենսաբանական գիտություններից մեկն է, որն ուսումնասիրում է օրգանիզմների և միջավայրի փոխհարաբերությունները, 2. համալիր վերգիտություն է, որը համադրում է բնության ու մարդկության փոխազդեցության մասին հասարակական գիտությունների բոլոր բնապատմական գիտելիքները և եզրակացությունները, 3. օրգանիզմների, կենսաբանական համակարգերի և միջավայրի փոխազդեցության խնդիրների հետազոտման հատուկ ընդհանուր գիտական մոտեցում է, 4. մարդու և բնության փոխազդեցության գիտական ու գործնական խնդիրների ամբողջությունն է: Ավելի քիչ գոյապահպանություն տերմինն օգտագործվում է բնական համակարգերում հետազոտությունների կողմնորոշումն ընդգծելու համար (օր.՝ լանդշաֆտի գոյապահպանություն Կ. Կրուլի ըմբռնմամբ): Տարբերում են տեսակների, բուսական և կենդանական համակեցությունների ու տեղախմբերի գոյապահպանություն: 1970-ական թվականներից ձևավորվել է մարդու կամ սոցիալական գոյապահպանությունը:

531. Գոյապայքար-Борьба за существование-Struggle for existence-Ընդգրկում է ներտեսակային և միջտեսակային բոլոր հարաբերությունները, ինչպես նաև ոչ կենսածին գործոնների հետ օրգանիզմների փոխհարաբերությունները: Գոյապայքարի արդյունք են բնական ընտրությունը և տեսակների էվոլյուցիան:

532. Գոյասպան-Экоцелл-Ecoidle-Օրգանիզմների գոյամիջավայրի կանխամտածված ավերում, որը հասցնում է կենսաոչնչացման:

533. Գոյատեղ-Экомон-Ecotope-Օրգանիզմների ապրելատեղ՝ հողի, հիմնահողի, միկրոլիմնայի և այլ գործոնների բնորոշ յուրահատկություններով: Նման է կենսատեղին, բայց ավելի ընդգծված են համակեցության նկատմամբ արտաքին միջավայրի գործոնները:

534. Գոյատեսակ-Экосида-Ecospecies-Գեների ազատ փոխանակությամբ գոյատիպերի խումբ: Ներգոյատեսակային խաչասերման դեպքում առաջանում է կենսու-

մակ սերունդ: Կազմված է մի քանի գոյատիպերից:

535. **Գոյատիպ-Экомун-Есоfуpe**-Այլ կենսատիպերից իր զբաղեցրած սահմաններով, բնախոսական ու ծագումնաբանական առանձնահատկություններով տարբերվող ուրույն կենսատիպ: Կազմաբանորեն զգալի տարբերվող գոյատիպերն առանձնացվում են որպես տարատեսակներ:

536. **Գործառաշերտ-Дейтeльный слой-Active layer**-Հողի այն շերտը, որի ջերմային վիճակը և խոնավության առկայությունը պայմանավորված են մթնոլորտի հետ ունեցած ջերմափոխանակությամբ: Դրա սահմաններում են տեղի ունենում ջերմաստիճանի օրական և սեզոնային տատանումները:

537. **Գործառնական նյութափոխանակություն-Функциональный метаболизм-Functional metabolism**-Օրգանիզմի ակտիվ կենսագործունեության ընթացքում նյութերի և էներգիայի օգտագործումը:

538. **Գրունտ-Грунт-Edaphe**-տե՛ս Հիմնահող:

539. **Գուանո-Гуано-Guano**-1. Չոր կլիմայի պայմաններում ծովային թռչունների բայքայված ծերտը: Օգտագործվում է որպես ազոտական և ֆոսֆորական պարարտանյութ: Հանքավայրերը բնորոշ են Չիլիին, Պերուին, Հարավային Աֆրիկայի և Կարիբյան ծովի կղզիներին: 2. Չկնորսության և զազանորսության մնացորդներից արհեստականորեն պատրաստվող պարարտանյութ:

540. **Գումարային արտանետում-Суммарный выброс-Total discharge**-Որոշակի վայրում արտանետված աղտոտիչների ընդհանուր քանակը:

541. **Գումարային գոլորշիացում-Суммарное испарение-Total evaporation, Evapotranspiration**-Երկրագնդի մակերեսից, այդ թվում՝ բուսածածկից, կատարվող գոլորշիացումը:

542. **Գումարային ճառագայթում-Суммарная радиация-Global radiation, Total radiation**-Ընդհանուր ճառագայթում: Երկրագնդի մակերեսի ստացած արևի ուղիղ և ցրված ճառագայթման միագումարը:

Դ

543. **Դառլինգտոնի կանոն-Правило Дарлингтона-Darlington's rule**-Կղզիների մակերեսի 10 անգամ փոքրացումը կրկնակի կրճատում է այնտեղ ապրող տեսակների թիվը:

544. **Դեգեներացիա-Дегенерация-Degeneration**-տե՛ս Այլասերում:

545. **Դեզակտիվացում-Дезактивация-Desactivation**-Առարկաների մակերեսից ինքնաճառագայթող աղտոտման հեռացում:

546. **Դեմուտացում-Демутация-Deimutation**-տե՛ս Այլափոխում:

547. **Դենդրարիում-Дендрарий-Arboretum**-Բաց հիմնահողում մշակվող կենդանի ծառերի ու թփերի համախումբ: Դենդրարիումի տնկարկները սովորաբար ձևավորվում են լանդշաֆտային պարկի ոճով: Կարող են լինել ինքնուրույն կամ կազմել բուսաբանական այգու մի մասը: Բույսերի տեղաբաշխումն իրագործվում է ըստ կարգաբանական, աշխարհագրական, գոյապահպանական, գեղազարդային կամ այլ հատկանիշերի:

548. **Դենդրոբլոնտ-Дендроблонт-Dendroblont**-տե՛ս Ծառաբնակ:

549. **Դենուդացիա-Денудация-Denudation**-տե՛ս Տեղատարում:

550. **Դետերմինանտ-Детерминант-Determinant**-տե՛ս Որոշիչ:

551. **Դետրիտ-Детрит-Detritus**-տե՛ս Քայքայուկ:

552. **Դետրիտակեր-Детритофаг-Detritophage**-տե՛ս Քայքայակեր:

553. Դերատիզացում-**Дератизация-Deratization**-տե՛ս Կրծողավերացում:
554. Դեցիբել-**Децибел-Decibel**-Աղմուկի, ծայրի ուժգնության չափման միավոր: Աղմուկին մարդու լիահարմարությունը՝ 30-40 դբ է, իսկ ցավային սահմանը՝ 120:
555. Դեֆլացիա-**Дефляция-Deflation**-տե՛ս Փչաքայքայում:
556. Դիակեր-**Некрофаг-Necrophage**-Կենդանի, որը սնվում է սատկած կենդանական օրգանիզմների (հիմնականում՝ ողնաշարավորների) մնացորդներով: Այդպիսիք են բզեզ գերեզմանափորը, անգղը, մարաբուն, շնագայլը, բորենին և այլն:
557. Դիբրոնտ-**Дибронт-Dibront**-տե՛ս Երկկեն:
558. Դիգրեսիա-**Дигрессия-Digression**-տե՛ս Նահանջ:
559. Դիմացկունության օրենք(Վ.Շելֆորդի)-**Закон толерантности (V. Shelford's)**-Օրգանիզմի (տեսակի) բարգավաճումը սահմանափակող գործոնը կարող է լինել գոյապահպանական գործոնի ինչպես նվազագույնը, այնպես էլ առավելագույնը: Դրանց միջև եղած ընդգրկույթը ծառայում է որպես օրգանիզմի (տեսակի) դիմացկունության սահման:
560. Դինեկոլոգիա-**Динэкология-Dynecology**-տե՛ս Ածաղոյապահպանություն:
561. Դիսթրես-**Дистресс-Distress**-տե՛ս Բացասական սթրես:
562. Դիսիմիլացում-**Диссимляция-Dissimilation**-Նյութափոխանակության փուլերից մեկը: Կենդանի մարմինների մասը կազմող օրգանական նյութերի քայքայման, օքսիդացման, վերականգնման գործընթաց:
563. Դիվերգենցիա-**Дивергенция-Divergence**-տե՛ս Տարամիտում:
564. Դոմեստիկացում-**Доместикация-Domestication**-տե՛ս Ընտանեցում:
565. Դոմինանտ-**Доминант-Dominant**-տե՛ս Գերիշխող:
566. Դուստ-**Дуст-Dust**-Փոշենման վարակասպան: Պարունակում է թունաքիմիկատի մինչև 10% ակտիվ մաս:
567. Դուրս գրված հողեր-**Бросовые земли-Abandon soils**-Գյուղատնտեսական օգտագործման համար անպիտան, ճահճակալած, քարքարոտ, աղակալած, հանքերի մշակումից հետո մնացած հողեր: Օգտագործելի դարձնելու համար պահանջվում է արմատական ջրարբիացում, վերականգնում:
568. Դուրսմղում-**Вытеснение-Displacement, Supplantation**-Գոյապահպանական պայմանների փոփոխման հետևանքով բուսական կամ կենդանական մեկ տեսակի փոխարինումը մեկ ուրիշով: Կարող է բերել դուրս մղված տեսակի վերացմանը:
569. Դևաստացիա-**Девастация-Devastation**-տե՛ս Բնաջնջում:

Ե

570. Եզրաշերտ-**Бордюр-Kerb**-Որոշակի տեսակի ոչ բարձր, մինչև 50 սմ, ծաղկող թփերի կամ գեղազարդատերև խոտաբույսերի մեկ կամ երկու շարքով նեղ (10-30սմ) տնկարկ: Ծառայում է ծաղկաթմբերի, ծաղկամարգերի կամ արահետների եզրապատման համար:
571. Եկվոր բույս-**Примлое растение-Stranger plant**-Այլ տարածքներից պատահականորեն բերված օտար տեսակներ: Երբեմն դրանց արագ տարածումը խախտում է կենսահամակեցությունների բնական վիճակը:
572. Եղանակ-**Погода-Weather**-Տվյալ պահին կամ որևէ ժամանակահատվածի ընթացքում տվյալ տեղանքում օդերևութաբանական տարրերի ամբողջությամբ բնութագրվող մթնոլորտի վիճակը: Ամբողջատ փոփոխվող մթնոլորտային գործընթացների արդյունք է:
573. Եղանակի երկարաժամկետ կանխատեսում-**Долгосрочный прогноз**

level-Միջավայրում ճառագայթող տարրերի ինքնատրոհման գումարային չափը: Չափման միավորը Կյուրին է:

736. Ինքնաճառագայթող թափոններ- Радиоактивные отходы-Radioactive waste-Մարդու կողմից ճառագայթաակտիվ նյութերի օգտագործման ժամանակ առաջացող և հաստատված չափաքանակները գերազանցող, հետագա օգտագործման համար ոչ պիտանի նյութերը ու կենսաբանական օբյեկտները: Պահպանման համար դրանք հիմնականում թաղվում են այնպիսի վայրերում և այնպիսի խորությամբ պահեստարաններում, որ հետագայում չթափանցեն շրջակա միջավայր:

737. Ինքնաճառագայթող մառախուղ- Радиоактивный туман-Radioactive fog-ճառագայթաակտիվ գազեր, փոշի կամ կաթիլաձեղուկ պարունակող մառախուղ:

738. Ինքնաճառագայթող նուկլիդներ- Радиоактивные нуклиды-Radioactive nuclide-Անկայուն քիմիական տարրերի միջուկներ, որոնք լիցքավորված մասնիկներ ու ճառագայթներ են արձակում: Մարդու օրգանիզմ ընկնելով՝ դրանք քայքայում են բջիջները՝ առաջացնելով տարբեր հիվանդություններ, այդ թվում՝ ճառագայթային: Չափման միավորն է զիվերտան: Մարդու համար մահացու ճառագայթային ժամային չափաքանակը 4 Չվ է, միջատների համար՝ 1000 Չվ:

739. Ինքնամաքրում- Самоочищение-Self-purification-Միջավայրն աղտոտող նյութերի քայքայում ոչ կենսածին գործոններով և օրգանիզմների կենսագործունեության շնորհիվ:

740. Ինքնասուն- Автотроф-Autotroph-Արևի կամ քիմիական ռեակցիաների ընթացքում ազատվող էներգիայի հաշվին անօրգանական նյութերից կենսագործունեության համար անհրաժեշտ օրգանական նյութեր համադրելու (սինթեզելու) ունակ օրգանիզմներ: Դրանք թվում են բարձրակարգ բույսեր (մակաբույծներից և փտաբույսերից բացի), ջրիմուռներ, որոշ մանրէներ և այլն: Սննդառության շղթայում համարվում են արտադրող:

741. Ինքնացիր- Автотроф-Autochore-Բույս, որի սաղմերը (պտուղները, սերմերը, սպորները) տարածվում են առանց կողմնակի ազդակների՝ մեխանիկական ինքնացրմամբ և ծանրության ազդեցությամբ:

742. Իոնացում- Ионизация-Ionization-Բացասական լիցքավորված մասնիկներով կամ թեթև իոններով օդը հարստացնելու միջոցով այն մաքրելու գործընթացը: Կամաչ տնկարկները մեծապես նպաստում են օդի իոնացմանը:

743. Իոնոլորտ- Ионосфера-Ionosphere-Մթնոլորտի վերին շերտը, որը տարածվում է 50-80-ից մինչև մի քանի հազար կիլոմետր բարձրության վրա: Իոնոլորտի մասնիկներն առաջացնում են շատ նոսրացած և մեծ էլեկտրահաղորդիչ միջավայր: Կարևոր դեր է կատարում երկրագնդի վրա կարճ ռադիոալիքների տարածման գործում: Իոնոլորտում դիտվում են բևեռափայլեր և իոնոլորտային մագնիսական փոթորիկներ:

744. Իրավական գոյապահպանություն- Правовая экология-Lawful ecology-Հասարակության և բնության փոխազդեցության ոլորտում հասարակական հարաբերությունները կարգավորող իրավունքի տարբեր ճյուղերի ամբողջությունը սոցիալական գոյապահպանության կազմում: Գոյաիրավական ճյուղերից են բնառեսուրսայինները (հողային, լեռնային, ջրային, անտառային իրավունք) և բնապահպանական իրավունքը:

տասնյակ մետրեր: Սովորաբար նկատվում է տափաստաններում և անապատներում (երբեմն անվանում են չոր մառախուղ):

584. Երկարակյաց բույս-Долговечное растение-Lasting plant-100 տարուց ավելի կյանքի տևողությամբ բույսեր: Ստորաբաժանվում են շատ երկարակյացների՝ 500 և ավելի (սեբվոյա, կաղնի, տոսախ), երկարակյացների՝ 200- 500 (լորենի, սոսի, հաճարենի), քիչ երկարակյացների՝ 100-200 (բարդի, ուռենի, կեչի, կաղամախի) տարի ապրողների:

585. Երկբևեռություն-Биполярность-Bipolarity-Տեսակի կամ կարգաբանական այլ խմբի տարածասահմանի տեսակ, որը բնորոշ է հյուսիսային և հարավային կիսագնդերի բարեխառն լայնություններին: Բացակայում է մերձարևադարձային և արևադարձային գոտիներում:

586. Երկկեն-Дибонт-Dibont-կյանքի ընթացքում երկու տարբեր միջավայրերում (օր.՝ ջրում և օդում) ապրող օրգանիզմ:

587. Երկնքի գույն-Цвет неба-Sky colour-Ամպերից ազատ երկնականարի գույնը, որը դիտվում է երկրագնդի մակերևույթից: Ցերեկը երկինքը երկնագույն է: Բարձրության հետ երկնքի գույնը մգանում է. 30-40 կմ բարձրության վրա սև է: Երկնքի գույնը պայմանավորված է երկրագնդի մթնոլորտի գազերի՝ մոլեկուլներից արևի լույսի ցրմամբ: Կարճալիք ճառագումը (կապույտ և մանուշակագույն ճառագայթներ) ցրվում է ավելի ուժեղ, քան երկարալիքը (դեղին և կարմիր ճառագայթներ): Այդ պատճառով էլ երկրագունդ հասնող ցրված լույսում տիրապետում է կապույտը:

588. Երկրաբույս-Геофит-Geophyte-Բազմամյա բույս, որի վերականգնման բողբոջները (կոճղեզների, տխուկների, պալարների վրա) գտնվելով հողի տակ, դիմանում են տարվա չորային կամ ցուրտ ժամանակաշրջաններին:

589. Երկրագնդի ջրային հաշվեկշիռ-Водный баланс земли-Land water balance-Երկրագնդի մակերևույթին թափվող ջրի և ցամաքի ու Համաշխարհային օվկիանոսի մակերևույթից գոլորշիացող ջրի քանակների հարաբերակցությունը որոշակի ժամանակահատվածում: Ջրային հաշվեկշիռը երկրագնդի վրա ջրի շրջապտույտի քանակական արտահայտությունն է: Սերտորեն կապված է ջերմային հաշվեկշիռի և բնական գոտիների բնութագրման կարևոր ցուցանիշներից մեկն է:

590. Երկրագոյապահպանություն-Геоэкология-Geoecology-գոյապահպանության բաժին, որն ուսումնասիրում է բարձր ենթակարգային մակարդակների գոյահամակարգերը: Տես նաև Լանդշաֆտային գոյապահպանություն:

591. Երկրակենսոլորտ-Геобиосфера-Geobiosphere-Կենսոլորտի ցամաքային մասը:

592. Երկրակյաց-Геоморфа-Geomorfd-Երկրագնդի վրա ապրող բոլոր կենդանի օրգանիզմների (այդ թվում՝ մարդկության) ամբողջությունը:

593. Երկրահամակարգ-Геоцистема-Geosystem-Երկրագնդի տարածք, որտեղ բնության առանձին բաղադրամասերը միմյանց հետ համակարգային կապի մեջ են և որպես որոշակի ամբողջություն՝ ներգործում են տիեզերական ոլորտի ու մարդկային հասարակության վրա: Իմաստային առումով մոտ է գոյահամակարգին:

594. Երկրահամարժեքություն-Геоэквивалентность-Geoequivalence-Մշակվող լանդշաֆտի հարաբերակցությունը տեղում գոյություն ունեցած բնական լանդշաֆտին՝ ըստ նյութերի կազմի ու զանգվածի, նյութափոխանակության գործընթացների արդյունավետության, այդ թվում՝ ըստ էներգետիկ ցուցանիշների:

595. Երկրաշրջում-Геопронизм-Geotropism-Երկրագնդի ձգողականության ազդեցության տակ բույսերի օրգանների որոշակի դիրք ընդունելու հատկությունը (արմատը ներքև՝ դրական, գլխավոր ցողունը վերև՝ բացասական երկրաշրջում):

596. Երկրապտղություն-**Геокарпия-Geocarpia**-Սի խումբ բույսերի՝ պտուղների և սերմերի որոշ հեռավորության վրա հասունանալու և այդ միջոցով տարածվելու հատկությունը:

597. Երկրատեխնիա-**Геотехника-Geotechnica**-Բնատեխնիկական գիտության ճյուղ, որը մշակում է բնական գործընթացներին նպատակահարմար միջամտության սկզբունքները և եղանակները՝ նպատակ ունենալով ստեղծել լավագույն փոխազդեցություն հասարակության ու բնության միջև:

598. Երկրատեղ-**Геотоп-Geotop**-Լանդշաֆտում առանձնացվող բնական ամենափոքր համալիրը: Որոշ գիտնականների կարծիքով՝ երկրատեղի հոմանիշներ են ֆացիան, կենսաերկրահամակեցությունը:

599. Երկրաքարաբնակ-**Геолитобιονт-Geolithobiont**-Յոդի վերին շերտում ապրող օրգանիզմները:

600. Երկրաքիմիական գոյապահպանություն-**Геохимическая экология-Geochemical ecology**-Գոյապահպանության բաժին: Ուսումնասիրում է օրգանիզմների, դրանց համակեցությունների և երկրաքիմիական միջավայրի փոխհարաբերությունները:

601. Երկրաֆիզիկական գործոն-**Геофизический фактор-Geophysical factor**-Ամբողջ երկրագնդի կամ որոշակի տեղամասի ֆիզիկական առանձնահատկությունների (օր.՝ մագնիսական դաշտի լարվածություն) ազդեցությունը:

602. Երկրորդային արդյունավետություն-**Вторичная продуктивность-Secundary productivity**-Գոյահամակարգի բոլոր օգտագործողների միավոր տարածության վրա միավոր ժամանակում արտադրած կենսազանգվածը և էներգիան:

603. Երկրորդային բուսականություն-**Вторичная растительность-Secundary vegetation**-Մարդու գործունեության կամ բնական աղետի հետևանքով ոչնչացած բնական առաջնայինի տեղում առաջացած բուսականությունը:

2

604. Զազիրք-**Гнуч-Gnat**-Թռչող երկթևանի արյունածու միջատների (մոծակներ, մծեղներ, մլակներ, պիծակներ), թրթուրամակաբույծների (բոռեր) և տիգերի ընդհանուր անվանումը:

605. Զարգացման փուլ-**Фаза развития-Development stage**-Օրգանիզմի կամ բնական համակեցության զարգացման որակապես տարբերվող ռեալ վիճակ:

606. Զբոսարահետ-**Туристическая тропка-Touristic path**-Զբոսաշրջիկների տեղաշարժման համար հատուկ ստեղծված կամ քարտեզի վրա նշված ճանապարհ:

607. Զգայունություն-**Чувствительность-Sensibility**-Շրջակա միջավայրի գործոնների ազդեցությանը կենդանի օրգանիզմների հակազդելու ունակությունը: Գործոնի ամենափոքր ուժը, որն զգում է օրգանիզմը, զգայունությունն է: Ինչքան ցածր է ազդող գործոնի սահմանը, այնքան բարձր է օրգանիզմի զգայունությունը:

608. Զոոբենոս-**Зообентос-Zoobenthos**-տես Կենդանաբենոս:

609. Զոոպլանկտոն-**Зоопланктон-Zooplankton**-տես Կենդանապլանկտոն:

610. Զոոխոր-**Зоохор-Zoochore**-տես Կենդանաջիր:

611. Զոոֆագ-**Зоофаг-Zoophage**-տես Կենդանակեր:

612. Զոոֆիլիա-**Зоофилия-Zoophily**-տես Կենդանափոշոտում:

613. Զտման դաշտ-**Поле фильтрации-Filtration field**-Կեղտաջրերի կենսաբանական մաքրման տարածք:

614. Զրոյական ամ-**Нулевой прирост-Zero increment**-Մարդկանց և կենդանիների

րի ծնելիության ու մահացության ցուցանիշների հավասարությունը:

615. **Չուգամիտություն-Конвергенция-Convergence**-էվոլյուցիայի ընթացքում միատեսակ ապրելակերպի և շրջակա միջավայրի նմանատիպ պայմանների հետևանքով տարբեր ծագման տեսակների ու համակեցությունների մարմնի նույն արտաքին հատկանիշների ձևավորումը (օր.՝ շնածկան ու դելֆինի մարմինների ձևերը և այլն):

Է

616. **Էդաֆիտ-Эдафит-Edaphyte**-տեսն Զոդաբույս:

617. **Էդաֆոն-Эдафон-Edaphon**-տեսն Զոդաբնակ:

618. **Էդիֆիկատոր-Эдификатор-Edificator**-կենսամիջավայրի առաջացման և կենսահամակեցությունում հիմնական դեր կատարող տեսակ (օր.՝ ծառերն՝ անտառային կենսահամակեցություններում):

619. **Էթնոգիական ստորակարգություն-Иерархия этнологическая-Ethological hierarchy**-տեսն Վարքաբանական ստորակարգություն:

620. **Էլեկտրամագնիսական աղտոտում-Электромагнитное загрязнение-Electromagnetic pollution**-Մարդածին ֆիզիկական աղտոտում: Առաջանում է միջավայրի էլեկտրամագնիսական հատկությունների փոփոխման հետևանքով:

621. **Էլիզիա-Элизия-Ellision**-տեսն Արտամղում:

622. **Էլիմինացում-Элиминация-Elimination**-տեսն Վերացում:

623. **Էկոլոգիա-Экология-Ecology**-տեսն Գոյապահպանություն:

624. **Էկոկլին-Экоклин-Ecoclinal**-տեսն Գոյաթեքում:

625. **Էկոլոգիա-Экофера-Ecosphere**-տեսն Գոյաուլորտ:

626. **Էկոտոպ-Экотон-Ecotone**-տեսն Գոյատեղ:

627. **Էկոցիդ-Экоцид-Ecocide**-տեսն Գոյասպան:

628. **Էկտոթերմ-Эктоморм-Ectotherm**-տեսն Արտաջերմ:

629. **Էմիսիա-Эмиссия-Emission**-Ծխագազերի և ջերմային արտամետոնների բախանցումը շրջակա միջավայր: Օգտակար բաղադրամասերն ու ջերմությունն օգտագործվում են կենցաղային և արտադրական կարիքների համար:

630. **Էյկումենա-Экумена-Oecumene, Ecumene**-1. Երկրագնդի մակերևույթի մաս, որը բնակեցված է և օգտագործելի: Բնակեցման բնույթով և բնակատեղիների շրջակայքում պարենի արտադրման ձևով ստորաբաժանվում է լրիվ էյկումենայի, այսինքն՝ լրիվ բնակեցված տարածքների, և ուբէյկումենայի կամ կիսաէյկումենայի՝ ժամանակավորապես բնակեցված շրջանների: Էյկումենան հակադրվում է աշխարհի անմարդաբնակ մասին, որն ընդգրկում է երկրագնդի տնտեսապես անպտուղ շրջանները (օր.՝ բևեռային և բարձրլեռնային մարզերը): 2. Զին հույների պատկերացումներով նույնպես երկրագնդի բնակելի հատվածն է, բայց որի կենտրոնն Էլլադան էր:

631. **Էնդեմիա-Эндемия-Endemia**-տեսն Տեղաճարակ:

632. **Էնդեմիկություն-Эндемизм-Endemism**-տեսն Տեղաբնակություն:

633. **Էնդոբիոնտ-Эндобионт-Endobiont**-տեսն Ներբնակ:

634. **Էնդոզոոխոր-Эндозоохор-Endozochore**-տեսն Ներկենդանատարած:

635. **Էնդոթերմ-Эндоторм-Endotherm**-տեսն Ներջերմ:

636. **Էնդոֆիտ-Эндофит-Endophyte**-տեսն Ներբույս:

637. **Էներգետիկ ճգնաժամ-Энергетический кризис-Energetic crisis**-1. Ժամանակակից արտադրության՝ էներգատարության, մեխանիզմների օգտակար գործողության փոքր գործակցի և էներգիայի վերաօգտագործումից օգտվել չկարողանա-

լու պատճառով առաջացած ջերմաէներգետիկ հունքի հարաբերական անբավարարությունը: 2. Երկրագնդի կենսոլորտի աղտոտմամբ (քիմիական, ֆիզիկական, հատկապես՝ ջերմային) պայմանավորված զոյապահպանական լարվածություն, որը բերում է կլիմայի խախտմանը և դրանով՝ տեղական զոյապահպանական աղետների:

638. Էներգետիկ նյութափոխանակություն-**Энергетический метаболизм-Energetic metabolism**-կյութերի և էներգիայի օգտագործումն օրգանիզմի աշխատանքային գործունեության ընթացքում:

639. Էներգիա-**Энергия-Energy**-Բնության կարևորագույն ռեսուրսներից մեկը, աշխարհում տեղի ունեցող բոլոր գործընթացների հիմքը: Փիլիսոփայական իմաստով՝ նյութական շարժման տարբեր ձևերի ընդհանուր չափը: Արևից ստացած էներգիան և կենսոլորտում դրա քանակը որոշում են մոլորակի կլիմայական յուրահատկությունները, կյանքի հնարավորությունը:

640. Էներգիայի հոսք-**Поток энергии-Energy flow**-Որևէ կտրվածքով անցնող (որևէ տարածության վրա ընկնող) էներգիայի քանակը:

641. Էնզոոտիա-**Энзоотия-Enzooty**-տես՝ Ներկենդանաճարակ:

642. Էնվայրոնմենտալ գեոմորֆոլոգիա-**Энвайронментальная геоморфология-Environmental geomorphology**-տես՝ Միջավայրաբանական երկրաձևաբանություն:

643. Էնվայրոնմենտալ երկրաբանություն-**Энвайронментальная геология-Environmental geology**-տես՝ Միջավայրաբանական երկրաբանություն:

644. Էնվայրոնմենտալ պլանավորում-**Энвайронментальное планирование-Environmental planning**-տես՝ Միջավայրաբանական պլանավորում:

645. Էնտոմոխոր-**Энтомохор-Entomochore**-տես՝ Միջատացիր:

646. Էնտոմոֆագ-**Энтомофаг-Entomophag**-տես՝ Միջատակեր:

647. Էնտոմոֆիլիա-**Энтомофилы-Entomophily**-տես՝ Միջատափոշոտում:

648. Էպիզոոխոր-**Эпизохор-Epizochore**-տես՝ Արտակենդանացիր:

649. Էպիզոոտիա-**Эпизоотия-Epizooty**-տես՝ Համակենդանաճարակ:

650. Էպիպելագիալ-**Эпипелагаль-Epipelagial**-տես՝ Վերապելագիալ:

651. Էպիֆիլ-**Эпифил-Epiphyle**-տես՝ Տերևասեր:

652. Էպիֆիտ-**Эпифит-Epiphyte**-տես՝ Բուսակեն:

653. Էպոյկիա-**Эпоика-Epoka**-տես՝ Վրակեն:

654. Էվոլյուցիա-**Эволюция-Evolution**-Պատմական զարգացում, բնության ու հասարակության զարգացման ձև, որն աստիճանաբար ցածրագույնը փոխարինում է բարձրագույնով, համեմատաբար չհարմարվածը՝ հարմարվածով:

655. Էվոլյուցիայի անշրջելիության Լ. Դոլոյի օրենք-**Закон необратимости эволюции Л.Долло-L. Dollo's law of evolution irreversibility**-Էվոլյուցիան չի կարող ընթանալ իր ավելի ուշ փուլից դեպի ավելի վաղ փուլը:

656. Էվտրոֆիկացում-**Эвтрофикация-Eutrophication**-տես՝ Գերսննդացում:

657. Էվրիբիոնտ-**Эврибионт-Eurybiонт**-տես՝ Ամենաբնակ:

658. Էվրիթերմ-**Эвритерм-Eurytherm**-տես՝ Բազմաջերմ:

659. Էվրիթերմոբիոնտ-**Эвритермобионт-Eurythermobiонт**-տես՝ Բազմաջերմաբնակ:

660. Էվրիհալ-**Эвригаль-Euryhal**-տես՝ Աղաղիմացկուն:

661. Էվրիհիգրոբիոնտ-**Эвригигробионт-Euryhygrobiонт**-տես՝ Խոնավաղիմացկուն:

662. Էվրիտոպոբիոնտ-**Эвритопобионт-Eurytopobiонт**-տես՝ Բազմատեղաբնակ:

663. Էվրիտրոֆ-**Эвритроф-Eurytroph**-տես՝ Բազմասուն:

664. Էվրիօքսիբիոնտ-**Эвриоксобионт-Euryoxybiонт**-տես՝ Բազմաթթվածնաբնակ:

665. Էվրիֆագ-**Эврифар-Euryphage**-տեսն Անենակեր:
 666. Էվրիֆոտ-**Эврифот-Euryphot**-տեսն Բազմալույս:
 667. Էրոզիա-**Эрозия-Erosion**-տեսն Տարալվացում:
 668. Էքսպրես-**Экспресс-Express**-Օրգանիզմի ոչ յուրահատուկ դրական հակազդումը ցանկացած ազդեցությանը («լավ սրբես»):
 669. Էքսկրետ-**Экскрет-Excrete**-տեսն Արտաթորանք:

Ը

670. Ընդարձակվող տարածաշրջան-**Расширяющийся areal-Expansing area**-Տեսակի ապրելաշրջան, որն ընդարձակվում է կենսաբանական կամ մարդածին պատճառներով:

671. Ընդերք-**Недра-Subsoil**-Պահպանվող բնական տարածք՝ երկրագնդի մակերևույթին մոտ կամ խորքում (հողի ստորին սահմանից մինչև մարդու տեխնիկական միջոցների թափանցման սահմանը): Պարունակում է օգտակար հանածոների պաշարներ: Պահպանվում է օգտակար հանածոների սպառումից, վնասակար նյութերով ու կեղտաջրերով աղտոտվելուց:

672. Ընդերքի պահպանություն-**Охрана недр-Subsoil protection**-Ընդերքի վրա բնական և մարդածին գործոնների բացասական ազդեցությունը կանխելու նպատակով իրագործվող միջոցառումներ: Կարգավորվում է ընդերքի մասին օրենքով:

673. Ընդհանրակ-**Консорция-Consortium**-Սերտորեն միմյանց հետ կապված և համակեցության կենտրոնական անդամից կամ կորիզից կախված տարբեր տեսակի օրգանիզմների ամբողջությունը: Տարբերում են անհատական (կենտրոնը մեկ առանձնյակ է), տեղախմբային (կենտրոնը տեղախումբն է կամ տեսակը), սինուզային (կենտրոնը տեսակներն են և կազմում են մեկ գոյակենսաձև) ընդհանրակներ:

674. Ընդհանուր գոյապահպանություն-**Общая экология-Global ecology**-Գոյության միջավայրի հետ կենդանի օրգանիզմների փոխազդության օրինաչափությունների մասին գիտելիքների համակարգ: Ստորաբաժանվում է մի քանի ինքնուրույն բաժինների, որոնք ուսումնասիրում են բնության հետ մարդու շփման առանձին կողմերը:

675. Ընդհանուր ճառագայթում-**Общая радиация-Global radiation**-տեսն Գունաբային ճառագայթում:

676. Ընդհատուն տարածաշրջան-**Прерывистый areal-Discontinuous area**-1. Տեսակի տարածաշրջան, որը մարդու գործունեության հետևանքով բաժանված է առանձին մեկուսացած հատվածների: Արհեստական տարածաշրջանի տարատեսակ է: 2. Տեսակի տարածաշրջան, որն այլ տեսակի տարածման հատվածով բաժանված է մասերի: Բնական տարածաշրջանի տարատեսակ է:

677. Ընտանեկանության գործակից-**Коэффициент семейности-Familyty coefficient**-Ամուսնական հասակի 1000 բնակչի կամ ամբողջ բնակչության 1000 մարդու հաշվարկով ամուսնացածների թիվը:

678. Ընտանեցում-**Одомашивание, Доместикация-Domestication**-Գլխավորապես տնտեսական կարիքների բավարարման կամ գեղագիտական հաճույք ստանալու համար վայրի կենդանիները ձեռնասուն դարձնելը: Առաջացնում է կենդանիների վարքի և կազմաբանական հատկանիշների կտրուկ փոփոխություններ: Բույսերի համար ավելի գործածական են «մշակովի դարձնել» կամ «մշակության մեջ մտցնել» տերմինները: Դարերի ընթացքում ընտանեցվել են 600-ից ավելի կենդանիներ ու բույսեր: Կենդանիների ընտանեցումը տեղի է ունեցել Եվրոպայում և Արևմտյան

Ասիայում. շուրջ 20-50 հազար տարի առաջ, խոշոր եղջերավոր անասունները, ոչ-խարը, այծը, խոզը՝ 11, ձին և էշը՝ 6, կատուն և միասապատ ուղտը՝ 4, ճագարը, սագը, աղավնին՝ 3 հազար տարի առաջ, Արևելյան Ասիայում. հավը՝ 4-5, փիղը՝ 5, գոմեշը, յակը, երկսապատ ուղտը, բադը՝ 3-4 հազար տարի առաջ, Ամերիկայում. լաման 4-5, հնդկահավը՝ 2-3 հազար տարի առաջ և այլն:

679. Ընտելատեր-Геморофил- Hemerophile-1. Շրջակա միջավայրի վրա մարդու ազդեցության հետևանքով իր տարածասահմանն ընդարձակող բուսատեսակ կամ համակեցություն: 2. Մշակաբույսերի տարածքներում աճող բույսեր:

680. Ընտելավախ-Геморофоб- Hemerophobe-1. Մարդու ազդեցության պատճառով բնական բուսականությունից անհետացող տեսակ: 2. Մշակաբույսերի տարածքներից խուսափող բույսեր և կենդանիներ:

681. Ընտրասերում-Селекция-Selection-Մշակովի բույսերի նոր սորտերի ստեղծման և ընտրության միջոցով գոյություն ունեցող հների բարելավման տեսություն ու կիրառություն:

682. Ընտրասուն բույս-Евтрофное растение- Eutrophic plant, Megatrophic plant-Սննդանյութերով հարուստ հողերում (սևահողային տափաստաններ, լայնատերև անտառներ, ողողվող մարգագետիններ) աճող բույսեր:

683. Ընտրություն-Отбор-Selection-Օրգանիզմների գոյության պայմանների և բազմացման արագության անհամապատասխանության կենսաբանական գործընթաց: Պայմանավորում է ապրող և սերունդ տվող առանձնակների հնարավոր քանակը: Առանձնացնում են բնական (միջավայրի կենսածին ու ոչ կենսածին գործոնների ազդեցության տակ առավել հարմարվածների գոյատևում և թույլ հարմարվածների ոչնչացում) և արհեստական (մարդուն անհրաժեշտ հատկանիշներ ստանալու նպատակով) ընտրություն:

Թ

684. Թառմա-Пергола-Arbour, Pergola-Ծածկի, կամարի կամ թունելի ձև ունեցող փայտե կամ մետաղե հենարաններ, որոնք պատված են փաթաթվող բույսերով: Հաստատուն օգտագործվում է խաղողը (ման բազմատեսակ բաղեղներ):

685. Թափոններ-Отходы-Waste, Refuse-Մարդու արտադրական գործունեության ընթացքում առաջացող կարծր, հեղուկ և գազանման նյութեր, էներգիա, արտադրանքի հումքի մնացորդներ, որոնք տվյալ արտադրության մեջ այլևս օգտագործման ենթակա չեն. կարող են հումք դառնալ մեկ այլ արտադրության համար:

686. Թափոնների թաղում-Захоронение отходов-Waste burial-Արդյունաբերական ու կենցաղային թափոնների պահեստավորումը, ներմղումը, հորումը՝ հողում, լճված հանքախորշերում, օվկիանոսային իջվածքների հատակներում: Շրջակա միջավայրի պահպանության ամենադժվար լուծվող խնդիրներից մեկն է:

687. Թափոնների ոչնչացում-Ликвидация отходов-Refuse segregation-Թափոնների վերացման գործընթաց, որն ուղեկցվում է դրանց քիմիական կազմի գործնականորեն անդառնալի փոփոխություններով (օր.՝ այրում, թթվեցում և այլն):

688. Թափոնների ծովաթաղում-Заморачение отходов, Дампнг-Waste drowning, Damping-Օվկիանոսներում և ծովերում թափոնների թափումը, թաղումը: Ամեն տարի միայն նավերով դուրս են տարվում 100 միլիոն տ-ից ավելի նյութեր. մոտավորապես 80 %-ը հատակախորացման աշխատանքների ժամանակ դուրս հանված հիմնահող է, 10 %-ը՝ արդյունաբերական թափոններ, 9 %-ը՝ կեղտաջրերի մստվածքներ, մնացածը՝ շինարարական աղբ, պայթուցիկ, ինքնաճառագայթող, քիմիական և

այլ նյութեր:

689. Թափոնների վերականգնում-**Восстановление отходов-Waste regeneration**-Թափոններից նախասկզբնական նյութերի ստացում, սովորաբար փոքր ծավալով:

690. Թափոնների վերամշակում-**Переработка отходов-Refuse of waste, Recycling of waste**-Մեխանիկական, ֆիզիկաքիմիական կամ կենսաքանական եղանակներով թափոններից պիտանի նյութերի ստացումը, վնասակար բաղադրամասերի չեզոքացումը:

691. Թափոնների վնասազերծում-**Обезвреживание отходов-Waste neutralization, Waste detoxication**-ճառագայթներով, ջերմությամբ, լույսով և այլ ֆիզիկական միջոցներով թափոնների վնասակար բաղադրամասերի ոչնչացումը:

692. Թափվածք-**Опад-Falled**-Հողի վրա և ջրամբարի հատակին տերևաթափի, ճյուղաթափի, ծաղկաթափի ժամանակ գոյացող շերտ:

693. Թեթև իոններ-**Легкие ионы-Light ions**-Օդի բացասական լիցքավորված մասնիկներ, որոնցով որոշվում է օդի մաքրության աստիճանը: Որոշ ծառեր ավելացնում են դրանց քանակը օդում (ռորիմիա, կաղնի, ուռենի, հացենի, եղևնանի և այլն):

694. Թթվածնային հաշվեկշիռ-**Кислородный баланс-Oxygen balance**-Լուսասինթեզի ժամանակ բույսերի կողմից արտադրվող, երկրակեղևից անջատվող թթվածնի և կենդանի օրգանիզմների կողմից շնչառության ժամանակ օգտագործվող, փտման, անօրգանական նյութերի օքսիդացման վրա ծախսվող, արդյունաբերության մեջ օգտագործվող թթվածնի քանակների հարաբերակցությունը:

695. Թթվածնաքաղց-**Гипоксия-Hypoxia**-Օրգանիզմի հյուսվածքներում թթվածնի փոքր պարունակություն՝ պայմանավորված օդում թթվածնի պակասով, որոշ հիվանդություններով և թունավորմամբ: Բնորոշ է մթնոլորտային ուժեղ աղտոտվածություն ունեցող քաղաքների բնակիչներին:

696. Թթվածնի կենսաբա-նական սպառում-**Биологическое потребление кислорода-Biological oxygen demand**-Որոշակի ժամկետում միավոր ծավալում պարունակվող քիմիական աղտոտիչների օքսիդացման վրա ծախսվող թթվածնի քանակը: Ջրի աղտոտվածության ցուցանիշ է:

697. Թթվածնի շրջապտույտ-**Круговорот кислорода-Oxygen cycle**-Բույսերի լուսասինթեզի ժամանակ թթվածնի առաջացումը և շնչառության ու այլ փոխարկումների ընթացքում դրա ծախսումը:

698. Թթվայնության գործոն-**Фактор кислотности-Acidity factor**-Հողի կամ ջրի թթվայնության ազդեցությունը: Լուծվող գազային աղտոտիչների քանակի ավելացումով պայմանավորված՝ նկատվում է տեղումների և ոչ խոր ջրավազանների թթվայնության բարձրացում:

699. Թթվուտասեր բույս-**Оксалофит-Oxyliphite**-Թթու հողեր գերադասող բույս (օր.՝ բրնձուկ, դեշանախոտ, սֆագնում, հապալասենի և այլն):

700. Թթվուտային տեղումներ-**Кислотные осадки-Acid precipitation, Acid rain**-Մթնոլորտային խոնավության մեջ լուծված և անձրևի, ձյան, մառախուղի ձևով թափվող արդյունաբերական թթվուտային արտանետումները (ազոտի, քլորի միացություններ, ծծմբական թթվի անհիդրիդ և այլն): Մեծ վնաս են հասցնում կենդանի օրգանիզմներին և բուսականությանը:

701. Թոքափոշախտ-**Пневмоконкоз-Pneumoconiosis**-Մասնագիտական հիվանդությունների խումբ: Փոշոտ օդի երկարատև շնչելու արդյունք են (սիլիկախտ՝ կայծքարի փոշու, ածխախտ՝ ածխի փոշու, ալյումինախտ՝ ալյումինի փոշու և այլն):

702. Թռչնակեր-**Орнитофаг-Ornithophage**-Թռչուններով սնվող օրգանիզմ:

703. Թռչնաշխարհ-**Орнитофауна-Ornithofauna**-Որևէ տեղանքում բնադրվող թռչունների տեսակների լրակազմը:

704. Թռչնաշուկա-**Птичий базар-Bird colony**-Թռչունների գաղութներով բնադրվելու վայր:

705. Թռչնացիր-**Орнитохор-Ornithochore**-Բույսեր, որոնց պտուղները, սերմերը և սպորները տարածվում են թռչունների միջոցով:

706. Թռչնացրում-**Орнитохория-Ornithochory**-Թռչունների միջոցով բույսերի, սպորների, սերմերի և պտուղների տարածման երևույթը:

707. Թռչնափոշոտում-**Орнитофулия-Ornithophily**-Բույսերի փոշոտում թռչունների օգնությամբ (արևադարձային գոտում բնորոշ երևույթ):

708. Թրիխոհիգրոֆիտ-**Трихогифит-Trichohygrophyte**-տես Մազախոնալ:

709. Թունաբանություն-**Токсикология-Toxicology**-Օրգանիզմների վրա տարբեր բույսերի ազդեցությունն ուսումնասիրող գիտություն:

710. Թունակ-**Токсин-Toxin**-Որոշ միկրոօրգանիզմների, բույսերի և կենդանիների նյութափոխանակության հետևանքով առաջացած թունավոր սպիտակուցային նյութեր: Կենդանիների ու մարդու օրգանիզմներում հայտնվելիս կարող են առաջացնել հիվանդություն կամ մահ:

711. Թունավարակ-**Токсикоз-Toxicosis**-Օրգանիզմի ընդհանուր թունավորման վիճակ: Առաջանում է նյութափոխանակության խախտման հետևանքով:

712. Թունավոր բույսեր-**Отравляющие растения-Poisonous plants**-Մարդու և կենդանիների համար թունավոր նյութեր արտադրող ու տարբեր օրգաններում կուտակող բույսեր (բանգի, արջընկույզ, մատնոցուկ և այլն): Երբեմն այդ բույսերի փոքր քանակը կարող է օգտագործվել որպես դեղամիջոց:

713. Թունավոր թափոններ-**Токсичные отходы-Toxic waste**-Օրգանիզմի թունավորում առաջացնող արտադրական թափոնները:

714. Թունավոր խտություն-**Токсическая концентрация-Toxic concentration**-Վնասակար նյութերի խտություն, որի դեպքում կենդանիները ոչնչանում են:

715. Թունավոր կենդանիներ-**Ядовитые животные-Poisonous animals**-Մշտապես կամ պարբերաբար օրգանիզմում թույն արտադրող և կուտակող կենդանիներ: Դրանց թույնի չնչին քանակը կարող է մահացու լինել այլ կենդանիների և մարդու համար (կարիճ, օձեր, կրեւտ, մեղու և այլն):

716. Թունաքիմիկատ-**Ядохимикат-Toxic chemicals**-Անցանկալի օրգանիզմների դեմ պայքարի քիմիական միջոցներ:

717. Թուփ-**Кустарник-Shrub**-Առանց հիմնական բնի, փայտացած վերերկրյա մասերով բազմամյա բույսերի կենսածեր:

718. Թփաբնակ-**Тамнобюшн-Tamnoblont**-Թփերի վրա ապրող միջատներ: Լինում են կեղևակերներ, բնափայտով սնվողներ, արմատակերներ:

719. Թփիկ-**Кустарничек-Lowbush**-0,5 մ բարձրությունը չգերազանցող թուփ:

ժ

720. Ժամանակավորապես համաձայնեցված արտանետում-**Временно согласованный выброс-Temporarily agreeemental discharge**-Վնասակար նյութերի թույլատրվող արտանետում մթնոլորտ: Սահմանվում է արտադրության լավագույն տեխնոլոգիաներ ու գործընթացներ ունեցող ձեռնարկությունների համար:

721. Ժամանակատենդ-**Ахроноз-Achronose**-Հեռավոր տեղափոխությունների ընթացքում ժամային գոտիների կտրուկ փոփոխման պատճառով մարդու առողջու-

թյան կարճատև խախտում:

722. **Ժայռաբույս-Скальное растение-Saxicolous plant, Rupicolous plant**-ժայռոտ վայրերի բույս: Արմատակալում և աճում է ժայռերի ճեղքերում՝ հողմնահարման հետևանքով կուտակված մանրահողում: Տիրապետող կենսաձևը բարձիկանման բույսերն են, երբեմն՝ ճնակունծղերը:

723. **Ժառանգականություն-Наследственность-Hereditiy**-Կենդանի օրգանիզմների ունակությունը ծնողների հատկանիշները և հատկությունները փոխանցելու սերնդին: Իրականացնում է գենների մամանտիպ վերարտադրման և սերնդից սերունդ փոխանցվելու միջոցով:

724. **Ժողովրդագրական պայթյուն-Демографический взрыв-Demographic explosion**-Ազգաբնակչության կտրուկ աճ՝ պայմանավորված սոցիալ-տնտեսական և ընդհանուր գոյապահպանական պայմանների բարելավումով: Հայտնի են Ամերիկայի, Աֆրիկայի և Ասիայի զարգացող երկրների 20-րդ դարի վերջի ժողովրդագրական պայթյունները: Չնայած 20-րդ դարի 60-ական թվականներից բնակչության աճի տեմպերը 2-ից իջել են 1,65 %-ի՝ երկրագնդի բնակչության բացարձակ աճն արագ է կատարվում: Որոշ հաշվարկներով՝ բնակչության թվի կայունացում սպասվում է 2090-ական թվականներին՝ 10,2-12 միլիարդ մարդու սահմանում:

725. **Ժողովրդական պարկ-Народный парк-Public park**-Բնական պահպանվող տարածքների միջազգային անվանակարգության մեջ չօգտագործվող տերմին: Երբեմն մոտ է ազգային պարկ, երբեմն՝ բնական պարկ, երբեմն էլ լանդշաֆտային զբոսայգի հասկացությանը:

Ի

726. **Իխտիոցիդ-Ихтиоцид-Ichthyocide**-տես՝ Չկնասպան:

727. **Իմունիտետ-Иммунитет-Immunity**-տես Վարականերժություն:

728. **Ինսոլացիա-Инсоляция-Insolation**-Երկրագնդի մակերևույթի՝ ուղիղ կամ գումարային (ուղիղը և ցրվածը միասին) արևային ճառագայթման ենթարկվելը: Չափվում է հորիզոնական մակերեսի 1 սմ²-ի վրա որոշակի ժամանակի ընթացքում (րոպե, օր և այլն) ընկնող էներգիայի միավորով:

729. **Ինվազիա-Инвазия-Invasion**-տես՝ Ներթափանցում:

730. **Ինտեգրալ ռեսուրս-Интегральный ресурс-Integral resource**-Հասարակության կյանքի բոլոր բնական գործոնների համակարգային ամբողջությունը՝ զուգակցված մարդկության նյութական և աշխատանքային ռեսուրսների հետ: Դրանցից մեկի օգտագործումն անխուսափելիորեն հանգեցնում է մյուս ռեսուրսների քանակի կամ որակի նկատելի փոփոխությունների:

731. **Ինտրոդուկցիա-Интродукция-Introduction**-տես՝ Ներմուծում:

732. **Ինքնազոյապահպանություն-Аутэкология-Outecology**-Գոյապահպանության բաժին, որն ուսումնասիրում է տեսակի և տեղախմբերի փոխազդեցությունը շրջակա միջավայրի հետ: Միավորում է անհատների և տեղախմբերի գոյապահպանությունները:

733. **Ինքնաձագում-Автogenesis-Autogenesis**-Էվոլյուցիա՝ ներքին գործոնների ազդեցության հետևանքով:

734. **Ինքնաճառագայթային աղտոտում-Радиоактивное загрязнение-Radioactive pollution**-Շրջակա միջավայրում ինքնաճառագայթող նյութերի պարունակության բարձրացում բնական մակարդակից:

735. **Ինքնաճառագայթման մակարդակ-Радиоактивный уровень-Radioactive**

level-Միջավայրում ճառագայթող տարրերի ինքնատրոհման գումարային չափը: Չափման միավորը Կյուրին է:

736. Ինքնաճառագայթող թափոններ- Радиоактивные отходы-Radioactive waste-Մարդու կողմից ճառագայթաակտիվ նյութերի օգտագործման ժամանակ առաջացող և հաստատված չափաքանակները գերազանցող, հետագա օգտագործման համար ոչ պիտանի նյութերը ու կենսաքանական օբյեկտները: Պահպանման համար դրանք հիմնականում թաղվում են այնպիսի վայրերում և այնպիսի խորությամբ պահեստարաններում, որ հետագայում չթափանցեն շրջակա միջավայր:

737. Ինքնաճառագայթող մառախուղ- Радиоактивный туман-Radioactive fog-ճառագայթակտիվ գազեր, փոշի կամ կաթիլահեղուկ պարունակող մառախուղը:

738. Ինքնաճառագայթող նուկլիդներ- Радиоактивные нуклиды-Radioactive nuclide-Անկայուն քիմիական տարրերի միջուկներ, որոնք լիցքավորված մասնիկներ ու ճառագայթներ են արձակում: Մարդու օրգանիզմ ընկնելով՝ դրանք քայքայում են բջիջները՝ առաջացնելով տարբեր հիվանդություններ, այդ թվում՝ ճառագայթային: Չափման միավորն է գիվերտան: Մարդու համար մահացու ճառագայթային ժամային չափաքանակը 4 Ձվ է, միջատների համար՝ 1000 Ձվ:

739. Ինքնամաքրում- Самоочищение-Self-purification-Միջավայրն աղտոտող նյութերի քայքայում ոչ կենսածին գործոններով և օրգանիզմների կենսագործունեության շնորհիվ:

740. Ինքնասուն- Автотроф-Autotroph-Արևի կամ քիմիական ռեակցիաների ընթացքում ազատվող էներգիայի հաշվին անօրգանական նյութերից կենսագործունեության համար անհրաժեշտ օրգանական նյութեր համադրելու (սինթեզելու) ունակ օրգանիզմներ: Դրանք թվում են բարձրակարգ բույսեր (մակաբույծներից և փտաբույսերից բացի), ջրիմուռներ, որոշ մանրէներ և այլն: Սննդառության շղթայում համարվում են արտադրող:

741. Ինքնացիր- Автотроф-Autotroph-Բույս, որի սաղմերը (պտուղները, սերմերը, սպորները) տարածվում են առանց կողմնակի ազդակների՝ մեխանիկական ինքնացրմամբ և ծանրության ազդեցությամբ:

742. Իոնացում- Ионизация-Ionization-Բացասական լիցքավորված մասնիկներով կամ թեթև իոններով օդը հարստացնելու միջոցով այն մաքրելու գործընթացը: Կանաչ տնկարկները մեծապես նպաստում են օդի իոնացմանը:

743. Իոնոլորտ- Ионосфера-Ionosphere-Մթնոլորտի վերին շերտը, որը տարածվում է 50-80-ից մինչև մի քանի հազար կիլոմետր բարձրության վրա: Իոնոլորտի մասնիկներն առաջացնում են շատ նոսրացած և մեծ էլեկտրահաղորդիչ միջավայր: Կարևոր դեր է կատարում երկրագնդի վրա կարճ ռադիոալիքների տարածման գործում: Իոնոլորտում դիտվում են բևեռափայլեր և իոնոլորտային մագնիսական փոթորիկներ:

744. Իրավական գոյապահպանություն- Правовая экология-Lawful ecology-Հասարակության և բնության փոխազդեցության ոլորտում հասարակական հարաբերությունները կարգավորող իրավունքի տարբեր ճյուղերի ամբողջությունը սոցիալական գոյապահպանության կազմում: Գոյաիրավական ճյուղերից են բնառեսուրսայինները (հողային, լեռնային, ջրային, անտառային իրավունք) և բնապահպանական իրավունքը:

745. **Լայնատերև անտառ-Широколиственный лес-Broad-leaved forest**-Լայնատերև ծառատեսակներից (կաղնի, հաճառենի, բխկի, լորենի, բոխի, թեղի) կազմված անտառ: Տարածված է հիմնականում հյուսիսային կիսագնդի բարեխառն կլիմայական գոտում:

746. **Լանդշաֆտ-Ландшафт-Landscape**-Աշխարհագրական բաղանքի բնական զարգացման ընթացքում առաջացած համասեռ տեղամաս, որն այլ տեղամասերից որակապես տարբերվում է ներքին կառուցվածքով, տարածքային փոքր միավորներով, երևույթների սեզոնային զարգացման յուրօրինակությամբ և այլն: Բնութագրվում է նրանով, որ կլիման, ռելիեֆը, հողածածկը, բուսական և կենդանական աշխարհները, մարդը և նրա մշակույթը կազմում են մի ամբողջություն՝ փոխադարձաբար ներգործելով միմյանց վրա: Լանդշաֆտները լինում են բնական, մշակվող, վատթարացված: Հասարակության արտադրական և ոչ արտադրական գործունեության ոլորտում լանդշաֆտը ռեսուրսավերարտադրող, միջավայրավերարտադրող և ծագումնաֆոնը պահպանող համակարգ է: Այդ պատճառով էլ լանդշաֆտը բնական ռեսուրսների նպատակահարմար օգտագործման ու մարդուն շրջապատող միջավայրի պահպանման գլխավոր օբյեկտներից մեկն է: Մարդու գործունեության հետևանքով բնական լանդշաֆտները փոխում են իրենց նախնական տեսքը՝ վերածվելով մշակելի: Մշակվող լանդշաֆտներում խախտվում է բնության ընդհանուր հաշվեկշիռը, որի հետևանքով լանդշաֆտի որոշ տարրեր ոչնչանում են:

747. **Լանդշաֆտագիտություն-Ландшафтоведение-Landscape science**-Ֆիզիկական աշխարհագրության բաժին, որն ուսումնասիրում է բնության փոխկապակցված բաղադրամասերի ընդհանրությունը, այսինքն՝ բնատարածքային համալիրները: Լայն իմաստով՝ ընդգրկում է ֆիզիկաաշխարհագրական տարբերակման ընդհանուր օրինաչափությունների մասին ուսմունքը, բուն աշխարհագրական լանդշաֆտների մասին ուսմունքը (դրանց կազմաբանության, ծագման և բնական ու մարդածին գործոնների ազդեցությամբ տեղի ունեցող զարգացման բաժիններով) և ֆիզիկաաշխարհագրական շրջանացումը: Լանդշաֆտագիտության հիմնական խնդիրը տարածքների նպատակահարմար օգտագործման, պահպանության և վերափոխման տեսական հիմքերը մշակելն է:

748. **Լանդշաֆտակլիմայական գոտի-Ландшафтноклиматическая зона-Landscape climatic zone**-Ինքնատիպ կլիմայով, բուսականությամբ, հողերով, կենդանական աշխարհով զգալի չափի տարածք: Տարբերում են սառցային, տունդրայի, տայգայի, մուսսոնային և այլ լանդշաֆտակլիմայական գոտիներ: Առանձնացնում են մաև սավաննաներ, արևադարձային խոնավ անտառներ և այլն:

749. **Լանդշաֆտային արգելավայր-Ландшафтный заказник-Landscape sanctuary**-Տարածք, որտեղ տնտեսական գործունեության սահմանափակումները նպատակաուղղված են հիմնականում գեղատեսիլ, բնորոշ կամ հազվագյուտ բնապատկերների պահպանմանը:

750. **Լանդշաֆտային գոյապահպանություն-Ландшафтная экология-Landscape ecology**-Այս տերմինով են որակում որոշ մասնագետներ լանդշաֆտը կազմող բնական մասերի (գոյություն ունեցող կամ ներունակ) հետազոտումը: Այդ իմաստով էլ օգտագործում են «լանդշաֆտի երկրագոյապահպանական տեսակներ», այսինքն՝ բնական, անփոփոխ, վերականգնված կամ ներունակ լանդշաֆտներ հասկացությունը:

751. **Լանդշաֆտային հետնախորշ-Ландшафтная пустыща-Landscape slum**

Բնական, ավելի ճիշտ՝ սովորական լանդշաֆտ՝ իրեն բնորոշ ազգային երանգով, որը խախտված է սխալ հատակագծման, քաղաքացիական և արդյունաբերական շենքերի չմտածված կառուցապատման հետևանքով:

752. Լանդշաֆտային ճարտարապետություն-Ландшафтная архитектура-Landscape architecture-1. Տեղանքի բնապատկերի յուրահատկությունները հաշվի առնող շինարարություն: **2.** Այգիների, զբոսայգիների, վերականգնման գոտիների նախագծում: Նպատակն է մարդու կյանքի միջավայրի գործառնատարածքային կազմակերպման խնդիրների իրագործում, բնապատկերների վերափոխում՝ բնական (գոյապահպանական) յուրահատկությունների պահպանումով, գեղագիտական խնդիրների լուծում:

753. Լանդշաֆտային պարկ-Ландшафтный парк-Landscape park-Բնական պարկի տարատեսակներից մեկը: Արհեստականորեն ստեղծված և մշակովի դարձված բնական անտառ, որը նմանեցվում է մարդկանց համար գրավչություն ունեցող լանդշաֆտին:

754. Լանդշաֆտային պլանավորում-Ландшафтное планирование-Landscape planning-Լանդշաֆտների օգտագործման նախագծի կամ լանդշաֆտների օգտագործման նպատակների և մեթոդների փոփոխման նախագծի մշակում՝ միջավայրավերարտադրող ու ռեսուրսավերարտադրող հատկությունների պահպանմամբ կամ բարելավմամբ հասարակության աճած կամ փոփոխված պահանջները ապահովելու համար: Լանդշաֆտային պլանավորման կարևոր մասն է տարածքի ուսումնասիրման ու զննհատման լանդշաֆտագոյապահպանական մեթոդների համակարգը:

755. Լանդշաֆտի աղտոտում-Загрязнение ландшафта-Landscape pollution, Landscape contamination-1. Նյութերի կամ էներգիայի՝ բնական համապատկերից կամ չափաբաժնի թույլատրելի սահմանից ավելացումը: Կարող է առաջանալ ինչպես բնական (հրաբուխների գործունեություն, հողի մասնիկների տեղափոխում և այլն), այնպես էլ մարդածին գործոնների միջոցով: **2.** Բնական գործընթացներում օտար նյութերի ներմուծումը լանդշաֆտ: Այս դեպքում լանդշաֆտի աղտոտման հիմնական աղբյուրն են տեխնիկական ծագում ունեցող նյութերը: Աղտոտումն առաջացնում է լանդշաֆտի և բաղադրամասերի հատկությունների փոփոխումներ: Աղտոտման ազդեցությունը հատկապես մեծ է բնակչության առողջության վրա:

756. Լանդշաֆտի արդյունավետություն-Продуктивность ландшафта-Landscape productivity-Որոշակի ժամանակահատվածում լանդշաֆտի արտադրած նյութի (կենսազանգվածի, ջրերի, թթվածնի և այլն) և էներգիայի քանակը: Լանդշաֆտի կարողության ցուցանիշներից է: Լանդշաֆտների արդյունավետության բարձրացումը բնական ռեսուրսների նպատակահարմար օգտագործման ու միջավայրի պահպանության միջոցառումներից մեկն է:

757. Լանդշաֆտի արմատական վերակառուցում-Коренная перестройка ландшафта-Radical reorganization of landscape-Լանդշաֆտի անընդելի փոփոխություն, որը բերում է որակապես նոր ձևավորման (ուրիշ լանդշաֆտ): Կարող է նպատակաուղղված գործունեության կամ մարդածին վատթարացման, ինչպես նաև բնական տարերային գործընթացների (սելավներ, հրաբխի ժայթքում և այլն) հետևանք լինել:

758. Լանդշաֆտի բաղադրամասեր-Компоненты ландшафта-Landscape component-Լանդշաֆտի հիմնական կազմող մասերը, որոնք ներկայացված են աշխարհագրական թաղանթի առանձին ոլորտների հատվածներով: Լանդշաֆտի բաղադրամասերը միմյանց հետ սերտորեն կապված են: Դրանից մեկի փոփոխման դեմքում փոփոխվում են մյուսները: Տարբերում են լանդշաֆտի բնական և մարդա-

ծին բաղադրամասեր: Բնական են լեռնային ապարները, օղը, վերգետնյա և ստորգետնյա ջրերը, հողերը, բուսականությունը, կենդանական աշխարհը: Մարդածին բաղադրամասերը մարդու արտադրական և ոչ արտադրական գործունեության բազմազան «հետքեր» և օբյեկտներ են, տարբեր տեսակի կառույցներ, տնկադաշտեր և այլն:

759. Լանդշաֆտի բեռնվածություն-**Нагрузка ландшафта-Landscape load-ing**-Լանդշաֆտի վրա մարդածին (տեխնածին) ազդեցությունների չափը: Ազդեցություններ, որոնք առաջացնում են լանդշաֆտի բաղադրամասերի առանձին հատկությունների փոփոխություններ:

760. Լանդշաֆտի գեղագիտություն-**Эстетика ландшафта-Landscape aesthetics**-Տեղանքի գնահատումը մարդու ընկալման տեսակետից, մարդու համար դրա գոալիչ լինելը: Բնական ռեսուրսներից մեկն է, որն անհրաժեշտ է մարդու հոգեկան առողջության պահպանման ու բնականոն հանգստի համար:

761. Լանդշաֆտի գոյապահպանական տարողունակություն-**Экологическая емкость ландшафта-Ecological capacity of landscape**-Լանդշաֆտի հատկությունը՝ ապահովելու, առանց բացասական հետևանքների, օրգանիզմների որոշ քանակի բնականոն կենսագործունեությունը կամ դիմանալու մարդածին որոշակի ծանրաբեռնվածությանը:

762. Լանդշաֆտի դաս-**Класс ландшафта-Landscape class**-Լանդշաֆտների տիպաբանական դասակարգման կարգաբանական միավոր: Սովորաբար տարբերում են հարթավայրային և լեռնային լանդշաֆտներ:

763. Լանդշաֆտի ենթադաս-**Подкласс ландшафта-Landscape subclass**-Լանդշաֆտների տիպաբանական դասակարգման կարգաբանական միավոր, որը միջին տեղ է գրավում լանդշաֆտի դասի և տեսակի միջև: Հարթավայրային լանդշաֆտներում տարբերում են ցածրադիր և բարձրադիր, լեռնայինում՝ ցածրալեռ, միջնալեռ և բարձրալեռ լանդշաֆտների ենթադասեր:

764. Լանդշաֆտի ենթատիպ-**Подтип ландшафта-Landscape subtype**-Լանդշաֆտների տիպաբանական դասակարգման կարգաբանական միավոր: Առանձնացվում է նույն տիպի լանդշաֆտներում երկրորդական տարբերություններով կամ անցումային հատկանիշներով (օր.՝ արևելաեվրոպական տայգայի լանդշաֆտներում առանձնացնում են հյուսիսային տայգայի, միջին տայգայի և հարավային տայգայի ենթատիպ):

765. Լանդշաֆտի երկրաքիմիա-**Геохимия ландшафта-Landscape geochemistry**-Լանդշաֆտագիտության ու երկրաքիմիայի ճյուղ, որն ուսումնասիրում է լանդշաֆտի բաղադրամասերի քիմիական կազմը, լանդշաֆտներում քիմիական տարրերի տեղաշարժի հիմնական ձևերը և օրինաչափությունները: Լանդշաֆտի երկրաքիմիայի տվյալները լայնորեն օգտագործվում են օգտակար հանածոների հետախուզման ժամանակ, բժշկական աշխարհագրությունում և բնական միջավայրի վրա տեխնածին գործոնների ազդեցություններն ուսումնասիրելիս:

766. Լանդշաֆտի երկրաֆիզիկա-**Геофизика ландшафта-Landscape geophysics**-տես Լանդշաֆտի ֆիզիկա:

767. Լանդշաֆտի լավագունացում-**Оптимизация ландшафта-Optimization of landscape**-Լանդշաֆտի նպատակահարմար օգտագործման լավագույն եղանակների ընտրություն, այսինքն՝ լանդշաֆտի սոցիալ-տնտեսական գործառնությունների լրիվ համապատասխանեցում բնական հատկություններին (լանդշաֆտի ներուժին): Լանդշաֆտի օգտագործման ժամանակ կարևոր է բնությունը պահպանելու համար:

768. Լանդշաֆտի կազմաբանություն-**Морфология ландшафта-Morphology of**

landscape-Լանդշաֆտագիտության բաժին, որն ուսումնասիրում է լանդշաֆտի, տեղանքի, բնավայրի, ֆացիայի ներքին կառուցվածքը:

769. Լանդշաֆտի կայունություն-**Устойчивость ландшафта-Stability of landscape**-Լանդշաֆտի կառուցվածքը և գործառնական յուրահատկությունները միջավայրի փոփոխվող պայմաններում երկարատև պահպանելու հատկությունը: Նպատակահարմար է տարբերել բնական և մարդածին լանդշաֆտների կայունությունը: Բնական լանդշաֆտի հատկությունն է արտաքին ազդեցության պայմաններում պահպանել կառուցվածքը: Մարդածին լանդշաֆտի հատկությունն է՝ արտաքին ազդեցության պայմաններում չընդհատել սոցիալ-տնտեսական գործընթացները:

770. Լանդշաֆտի կլիմաքսային վիճակ-**Климатическое состояние ландшафта-Climax of landscape**-Տվյալ տեղանքի կլիմայի հետ ամենասերտ միասնության մեջ գտնվող բուսականության զարգացման բարձրագույն՝ վերջնագծային փուլը:

771. Լանդշաֆտի հավասարակշռություն-**Равновесие ландшафта-Landscape balance**-Հարաբերական հասկացություն է: Որոշ վիճակ, որ ձևավորվում է բնական լանդշաֆտներում՝ արտաքին գործոնների, ինքնակազմակերպման, ինքնակարգավորման գործընթացների ազդեցությամբ: Մարդածին լանդշաֆտներում այն ձևավորվում է արտաքին գործոնների (բնական կամ արտաքին), ինքնակարգավորման ու ղեկավարման գործընթացների զուգորդման ազդեցությամբ: Դրա պահպանումը, հավասարակշռված վիճակների ձևավորումը բնական ռեսուրսների նպատակահարմար օգտագործման և շրջակա միջավայրի պահպանման պայմաններից են:

772. Լանդշաֆտի մնացուկային տարրեր-**Реликтовые элементы ландшафта-Relict elements of landscape**-Զարգացման նախորդ փուլերից լանդշաֆտում պահպանված տարրերը (օր.՝ նախկին գետերի չոր հուները անապատում):

773. Լանդշաֆտի ներուժ-**Потенциал ландшафта-Landscape potential**-Լանդշաֆտի սոցիալ-տնտեսական գործառնությունների հնարավոր կատարման չափի բնութագրում: Արտացոլում է հասարակության բազմազան կարիքների բավարարման գործում լանդշաֆտի հնարավոր մասնակցության աստիճանը: Առանձնացնում են լանդշաֆտի մասնավոր ներուժեր՝ կենսածին (արտադրել կենսազանգված), ջրային (մթնոլորտից ստացվող խոնավությունը ձևափոխելու այնպես, որ այն ոչ միայն օգտագործվի բուսականության կողմից, այլև առաջացնի ջրի փակ շրջապտույտ), հանքառեսուրսային (երկրաբանական ժամանակաշրջանների ընթացքում կուտակելու կամ փոփոխելու առանձին նյութեր կամ թաքնված էներգիայի կրողներ), շինարարական (կառուցապատման համար հարմար բնական պայմանների առկայություն), ռեկրեացիոն (բնական ու մշակութային պայմանների ամբողջություն, որը ֆիզիկական ու հոգեբանական գործոնների զուգորդմամբ վերականգնում է մարդու աշխատունակությունը):

774. Լանդշաֆտի վերաօգտագործում-**Рекультивация ландшафта-Recultivation of landscape**-Լանդշաֆտն ամբողջությամբ կամ դրա առանձին բաղադրամասերի վերականգնելուն նպատակաուղղված միջոցառումներ:

775. Լանդշաֆտի վատթարացում-**Деграляция ландшафта-Landscape degradation**-Ժամանակակից պայմաններում մարդու չկարգավորված գործունեության հետևանքով լանդշաֆտի անշրջելի փոփոխությունները, տնտեսական և գեղագիտական ներուժի նվազեցումը, կառուցվածքի քայքայումը: Լանդշաֆտի վատթարացումը բնօգտագործման տեսակետից խիստ անցանկալի երևույթ է: Առանձին դեպքերում լանդշաֆտի վատթարացումը կարող է ունենալ բնական պատճառներ: Օրինակ՝ կենսահամակցությունը (կամ ամբողջ լանդշաֆտը) կլիմաքսային վիճակի հասնելուց հետո կարող է անցնել վատթարացման փուլի: Լանդշաֆտի վատթարա-

ցում հնարավոր է մահ բնական տարերային աղետների (երկրաշարժ, հրաբուխների ժայթքում, մրրիկներ և այլն) հետևանքով:

776. Լանդշաֆտի վերափոխում-Преобразование ландшафта-Landscape-Transformation of landscape-Միջոցառումների համակարգ՝ նպատակաուղղված լանդշաֆտն այնպիսի վիճակի բերելուն, որը կապահովի սոցիալ-տնտեսական մեր գործընթացների կատարումը կամ դրանց արդյունավետության էական բարձրացումը:

777. Լանդշաֆտի տարիք-Возраст ландшафта-Age of landscape-Լանդշաֆտի ժամանակակից կառուցվածքի հիմնական գծերի ձևավորման պահից անցած ժամանակը: Նրա վերակառուցումը պայմանավորված է կլիմայի փոփոխությամբ, տեկտոնական ու հրաբխային գործընթացներով, մարդու գործունեությամբ և այլն:

778. Լանդշաֆտի տիպ-Тип ландшафта-Type of landscape-Լանդշաֆտների տիպաբանական դասակարգման բարձրագույն կարգաբանական միավորը: Միավորում է աշխարհագրական մույն գոտում ու հատվածում (օր.՝ Կենտրոնական Ասիայի անապատների, Արևմտյան Սիբիրի տալգայի) գտնվող և նման ծագումնաբանությամբ, ֆիզիկաաշխարհագրական գործընթացներով, ձևաբանական կառուցվածքով, կենսագործունեությամբ լանդշաֆտները:

779. Լանդշաֆտի ֆիզիկա-Физика ландшафта-Landscape physics-Լանդշաֆտագիտության ճյուղ, որը ֆիզիկական մեթոդներով ուսումնասիրում է աշխարհագրական լանդշաֆտում տեղի ունեցող գործընթացները (աշխարհագրական թաղանթում նյութերի և էներգիայի փոխանակություն, տեղափոխում):

780. Լանդշաֆտների ամբողջացում-Интеграция ландшафтов-Integration of landscapes-Լանդշաֆտների զարգացման գործընթաց, որի ժամանակ բնական կամ մարդածին գործոնների ազդեցությամբ վերանում են դրանց կազմաբանական կառուցվածքի և գործելակերպի տարբերությունները: Այդ ընթացքում տեղի է ունենում դրանց խոշորացումը, երբեմն՝ ավելի բարձր կարգաբանական աստիճանի անցումը:

781. Լանդշաֆտների բարելավում-Улучшение ландшафтов-Improvement of landscape-Լանդշաֆտների փոփոխման նպատակով գործողությունների և միջոցառումների համակարգ: Նպատակ ունի ձևավորել կամ կատարելագործել մարդու տեսակետից լանդշաֆտի բարենպաստ հատկությունները (ռեսուրսավերարտադրող ու միջավայրավերարտադրող համակարգերը), գործունեության պայմանները:

782. Լանդշաֆտների ինքնակարգավորում-Саморегулирование ландшафтов-Autoregulation of landscapes-Լանդշաֆտների հատկությունը՝ զարգացման ընթացքում որոշակի մակարդակի վրա պահելու բնորոշ վիճակները, գործելակարգերը, բաղադրամասերի միջև կապերը:

783. Լանդշաֆտների ինքնամաքրում-Самочистение ландшафтов-Self-purification of landscapes-Լանդշաֆտների՝ ներթափանցող աղտոտող նյութերը վերանշակելու (լուծել, ներծծել, քայքայել և այլն) կամ իր սահմաններից դուրս մղելու հատկությունը: Լանդշաֆտների ինքնամաքրումը զգալի չափով կախված է նյութերի քիմիական փոխարկումների արագությունից ու բնույթից, որն էլ որոշվում է ստացվող էներգիայի քանակով ու լանդշաֆտաերկրաքիմիական պայմանների յուրահատկություններով: Կարևոր են նաև կենդանի օրգանիզմները:

784. Լանդշաֆտների կարգավորում-Регулирование ландшафтов-Regulation of landscapes-Լանդշաֆտների ղեկավարման տարրերից մեկը: Մարդու կողմից հրագործվող կամ բնական ճանապարհով լանդշաֆտների գործունեությունը պահպանելու միջոցառումներ:

785. Լանդշաֆտների կոնսերվացիա-Консервация ландшафтов-Preserve of

landscapes-Օգտագործումից լանդշաֆտների դուրսբերումը: Նպատակ ունի դրանք պահպանել անապական, քիչ փոփոխված կամ անփոփոխ տեսքով: Իրագործվում է արգելոցային գործելակարգ սահմանելու միջոցով:

786. **Լանդշաֆտների համամարդագրում-Синантропизация ландшафтов-Synanthropization of landscapes**-Բուսահամակեցություններում մոլախոտերի տեսակների, աղբաբույսերի թվի ավելացումը: Պայմանավորված է մարդու պատահական կամ կանխատեսված գործունեությամբ: Ընդհանրապես՝ մարդկային գործունեությամբ պայմանավորված փոփոխությունների մեծացման գործընթաց:

787. **Լանդշաֆտների հարմարավետություն-Комфортность ландшафтов-Comfort of landscapes**-Տվյալ լանդշաֆտում մարդկանց կյանքի պայմանների բժշկականաբանական և սոցիալ-հոգեբանական հարմարավետության չափը:

788. **Լանդշաֆտների շարահարկություն-Ярусность ландшафтов-Stratification of landscapes**-Լեռների լանդշաֆտային տարբերակման օրինաչափություն: Արտահայտվում է բարձրության հաջորդական ու դրա հետ կապված կլիմայագոյացման գործընթացների փոփոխումով, մակերևույթի արտածին մասնատումով, հողմահարման բազմատարիք մակերևույթների առկայությամբ, բարձունքային գոտիների կառուցվածքի փոփոխումով: Սովորաբար առանձնացնում են երեք շարահարկ՝ ցածր, միջին և բարձրալեռ:

789. **Լանդշաֆտների շրջադասություն-Инверсия ландшафтов-Landscapes Inversion**-Լանդշաֆտների տեղաբաշխումը՝ բարձունքային գոտիականության օրենքին հակառակ ձևով: Կարող է պայմանավորված լինել ջերմության շրջադասությամբ (օր.՝ լեռնալանջերի ստորոտներում սառը օդի անշարժ վիճակով) և բարձունքների լանջերի տարբեր հատվածներում ցամաքուրդի պայմաններով: Բնորոշ է կտրատված ռելիեֆով շրջաններին:

790. **Լանդշաֆտների պահպանում-Охрана ландшафтов-Protection of landscapes**-Բնության պահպանության կարևորագույն տարրերից մեկը, լանդշաֆտի ռեսուրսավերարտադրող և միջավայրաստեղծ հատկությունները պահպանելուն ուղղված միջոցառումների (տեխնոլոգիական, վարչաիրավական, տնտեսական, կենսատեխնիկական, լուսավորական և այլն) համակարգ: Տարբերում են լանդշաֆտների ամբողջական պահպանում և արժեքավոր (ինքնատիպ կամ բնորոշ) լանդշաֆտների ընտրովի պահպանում:

791. **Լանդշաֆտների վրա մարդկային գործունեության ազդեցությունը-Воздействие человеческого деятельности на ландшафты-Human work influence on landscape**-Լանդշաֆտների վրա մարդու գործունեության ազդեցությունը կարող է լինել՝ ա) կենսաբանական արտադրողականության կամ ռեսուրսավերականգնման հատկության ավելացում (հողերի մշակում, տարբեր տեսակի ջրարբիացում), բ) ռեսուրսների կուտակում (օր.՝ ջրամբարների ստեղծում), գ) մարդու շրջակա միջավայրի առողջացում (վարակի բնական օջախների վերացում), դ) գործունեության պայմանների բարելավում (լանդշաֆտների բարեկարգում, ճանապարհների երկարությամբ ծնապաշտպան տնկարկների հիմնում, տրանսպորտի շարժման լցաթմբերի ստեղծում, սողանքների և ծյունահյուսքերի շարժման կանխարգելում): Լանդշաֆտի վրա ազդեցություններն առաջացնում են ամբողջ լանդշաֆտի և առանձին բաղադրամասերի վիճակի կամ գործելակարգի փոփոխություններ: Լանդշաֆտների փոփոխություններն իրենց հերթին բերում են մարդու առողջության ու տնտեսական գործունեության դրական և բացասական հետևանքներ:

792. **Լանդշաֆտների տարբերակում-Дифференциация ландшафтов-Differentiation of landscapes**-1. Լանդշաֆտի առանձին մասերի կառուցվածքի և գոր-

ծելու տարբերության խորացման գործընթաց, որն առաջացնում է նախկինում միատեսակ լանդշաֆտի սահմաններում կազմաբանական միավորների (ֆացիա, կենսավայր) մեկուսացում: 2. Լանդշաֆտների արդեն գոյություն ունեցող տարբերությունների մոլորակային (ցամաքներ և ծովեր), տարածաշրջանային (երկրներ, գոտիներ, մարզեր) և տեղային (ճահիճներ, անտառապատ բլուրներ և այլն) արձանագրում:

793. Լանդշաֆտների փոփոխում-Изменение ландшафтов- Irreversible of landscapes-Արտաքին գործոնների կամ ինքնազարգացման ազդեցությամբ լանդշաֆտի՝ նոր հատկությունների ձեռքբերումը կամ նախկինների կորուստը: Գործնականում լանդշաֆտի բաղադրամասերի փոխադարձ սերտ կապի հետևանքով ցանկացած ազդեցություն ուղեկցվում է փոփոխումների մի ամբողջ շարքով:

794. Լավագույնի օրենք-Закон оптимальа-Optimum law-Ցանկացած համակարգի չափսերը համապատասխանում են դրա գործառնություններին: Օրինակ՝ կաթնասունը չի կարող ավելի ծանր և ավելի խոշոր լինել այն չափսից, որն ապահովում է ձագեր ծնելը և կաթով կերակրելը: Չանկարգն առավելագույն արդյունավետությամբ գործում է որոշ տարածաժամանակային սահմաններում:

795. Լավագույն լանդշաֆտ-Оптимальный ландшафт-Optimum landscape-Օգտագործման ձևին (օր.՝ նեկրեացիային) առավելագույնս համապատասխանող լանդշաֆտը:

796. Լեթալ չափաքանակ-Летальная доза-Absolute dose, Lethal dose-տես Մահացու չափաքանակ:

797. Լեռնանտառային գոտի-Горно-лесной пояс-Mountain forest zone-Անտառային լանդշաֆտների տիրապետմամբ բնական բարձունքային գոտի: Լավ զարգացած է հասարակածային լայնություններում: Չանդիպում է չորային լեռներում, որտեղ հաճախ ամբողջական գոտի չի գոյացնում, այլ դրսևորվում է մարզագետիկների և տափաստանների համադրությամբ (լեռնային անտառատափաստան):

798. Լեռնագրական տեղումներ-Орографические осадки-Orographic precipitations, Orographic rains-Տեղումներ, որոնք թափվում են տեղանքի ռելիեֆի ազդեցությամբ առաջացող ամպերից (օր.՝ լեռնային լանջերով դեպի վեր օդի բարձրացման դեպքում): Լեռնագրական արգելքները (բարձունքները, լեռները) հաճախ ուժեղացնում են օդափոխանակային կամ ճակատահար տեղումները:

799. Լեռնագրական քամիներ-Орографические ветры-Orographic winds-Քամիներ, որոնք առաջանում են տեղանքի ռելիեֆի ազդեցությամբ: Կարող են լինել ինչպես տեղական շրջապտույտի երևույթները (օր.՝ լեռնահովտային, սառցադաշտային քամիները), այնպես էլ ռելիեֆով պայմանավորված մթնոլորտի ընդհանուր շրջապտույտի փոփոխված ընթացքը (օր.՝ լեռնախորշակը): Ռելիեֆի ազդեցությունը կարող է արտահայտվել օդային հոսանքի մրկայնացմամբ, դրա ուղղության փոփոխմամբ, լեռնային նեղ անցումներում՝ արագության մեծացմամբ:

800. Լեռնախորշակ-Фöhn-Foehn, Foehn wind-Տաք ու չոր՝ ուժեղ, պոռթկուն, վայրընթաց քամի, որը լեռներից փչում է դեպի հովիտները: Առաջանում է այն դեպքերում, երբ օդն անցնում է լեռնաշղթայի կատարային մասով և, հողմահակառակ լանջով իջնելով, տաքանում է: Լեռներում հաճախ առաջացնում է ձնահյուսքեր:

801. Լեռնային լանդշաֆտ-Горный ландшафт-Mountain landscape-Լեռներում ձևավորվող և բարձրությունների տարբերությամբ, լանջերի տեղադիրքով, երկրաբանական կառուցվածքով պայմանավորված՝ բնական պայմանների ցայտագունությամբ աչքի ընկնող լանդշաֆտ: Ստորաբաժանվում է բարձր, միջին և ցածրլեռնային լանդշաֆտների:

802. Լեռնային հողեր-Горные почвы-Mountain soils-Լեռնային ռելիեֆի պայման-

ներում առաջացող հողերի խումբ: Լեռների կլիմայի յուրահատկությունների պատճառով բարձրլեռնային որոշ հողեր հարթավայրային հողերի մեջ իրենց մնամակը չունեն (օր.՝ Լեռնամարգագետնային հողերը, բարձրլեռնային անապատային հողերը):

803. Լեռնային չորասեր-**Горный ксерофит-Mountain xerophyte**-Ցամաքային կլիմա ունեցող շրջանների լեռների չոր քարային լանջերին բնորոշ բույսերը:

804. Լեռնային տունդրա-**Горная тундра-Mountain tundra**-Լեռնային բուսականության տեսակ, որը տարածվում է անտառի սահմաններից վեր և բնորոշվում է քարաքոսերի, մամուռների ու ցրտադիմացկուն որոշ խոտերի, թփերի և թփիկների գերակայությամբ:

805. Լեռնատունդրայի գոտի-**Горно-тундровый пояс-Mountain tundra belt**-Սերձարկտիկայի և բարեխառն լայնությունների լեռների բնական բարձունքային գոտի: Կլիման խիստ լեռնային է, բուսականությունը՝ մամուռաքարաքոսային կամ արկտիկա-ալպիական թփիկային, հողերը՝ Լեռնատունդրային: Հանդիպում են լեռնային անապատների հատվածներ:

806. Լիակատար անդորրի գոտի-**Зона полного покоя-Absolute rest zone**-Տարածք արգելոցում, որտեղ բացառվում է մարդու ցանկացած միջամտություն, այդ թվում՝ հենց մարդկանց ներկայությունը:

807. Լիթոգեն լանդշաֆտ-**Литогенный ландшафт-Lithogenic landscape**-տե՛ս Բարածին լանդշաֆտ:

808. Լիմնոբիոնտ-**Лимнобионт-Limnoblont**-տե՛ս Լճաբնակ:

809. Լիմնոֆիլ-**Лимнофил-Limnophile**-տե՛ս Լճասեր:

810. Լճաբնակ-**Лимнобионт-Limnoblont**-Լճերում ապրող օրգանիզմներ:

811. Լճային լանդշաֆտ-**Озерный ландшафт-Lake landscape**-Լճերով հարուստ տեղանք (օր.՝ Լճերի կուտակումներ Արևելյան Սիբիրում, Ֆինլանդիայի սառցադաշտային ռելիեֆի իջվածքներում և այլն):

812. Լճասեր-**Лимнофил-Limnophile**-Անուշահամ անհոսք ջրավազանների օրգանիզմներ (գորտեր, լճակային ձկներ, ջրաքիս և այլն):

813. Լյուներրիցիդ-**Ломбрицид-Lumbricide**-տե՛ս Որդասպան:

814. Լոդունակ-**Нейстон-Neuston**-Ջրի մակերևույթի մոտ՝ ջրի և օդի շփման սահմանում (ջրի մեջ 0-5 սմ խորությամբ), ապրող կենդանի օրգանիզմներ (պարզագույններ, ջրաչափ մլակներ, պտտաբզեզներ և այլն):

815. Լոտկա-Վոլտերի հավասարում-**Уравнение Лотки-Вольтерра-Lotka-Volterra's equation**-Սահմանափակ տարածքում զիջատիչ-զոհ, մակաբույծ-տեր, սպառող-կեր մրցակիցների փոխհարաբերությունների մոլշօրինակ ձևի տարբերակված ռավասարում:

816. Լրացուցիչ տեր-**Дополнительный хозяин-Supplementary host**-Տեսակ, որի վրա մակաբուծվում է կարգաբանական խումբը զանգվածային բազմացման ժամանակ կամ պատահականորեն:

817. Լքակույտ-**Террикон-Refuse heap**-Անօգտագործելի ապարի կոնաձև կուտակում: Սովորաբար առաջանում է հանքավայրի կամ հանքահորի մոտ:

818. Լուսակենսոլորտ-**Фотобiosфера-Photobiosphere**-Արևի ճառագայթներով լուսավորվող ցամաքի մակերևույթի և ջրոլորտի վերին շերտերը: Կազմում է կենսոլորտի մի մասը:

819. Լուսամիտություն-**Фототропизм-Phototropism**-Լուսի աղբյուրի ազդեցության տակ բույսերի օրգանների աճի ուղղության փոփոխումը դեպի լույսը (դրական լուսամիտություն) կամ հակառակ կողմը (բացասական լուսամիտություն):

820. Լուսային աղտոտում-**Световое загрязнение-Light pollution**-Լուսի արհեստական աղբյուրներով բնական լուսավորվածության խախտում, որն առաջացնում է կարգաչեղումներ բույսերի ու կենդանիների օրգանիզմներում:

821. Լուսասինթեզ-**Фотосинтез-Photosynthesis**-Կամաչ բույսերի և որոշ միկրոօրգանիզմների՝ արևի ճառագայթային էներգիան օրգանական նյութի էներգիայի վերածելը: Կատարվում է լույս կլանող գունանյութի մասնակցությամբ: Լուսասինթեզը միակ կենսաբանական գործընթացն է, որը կատարվում է ազատ էներգիայի մեծացմամբ և ուղղակի կամ անուղղակի կերպով ապահովում է մատչելի քիմիական էներգիայով երկրային բոլոր օրգանիզմները: Լուսասինթեզի շնորհիվ երկրագնդի սկզբնական մթնոլորտում թթվածին է հայտնվել, առաջացել է օզոնային շերտը, պայմաններ են ստեղծվել կենսաբանական էվոլյուցիայի համար:

822. Լուսասուն-**Фототроф-Phototroph**-Լուսի էներգիան լուսասինթեզի համար օգտագործող օրգանիզմ:

823. Լուսավախ-**Фотophobic-Photophobe**-Կյանքի ու զարգացման համար պայծառ լուսավորություն չսիրող օրգանիզմներ: Գերադասում են ստվերոտ վայրերը, քարանձավները, ափամերձ ջրերը և այլն:

824. Լուսաքիմիական ծխամշուշ-**Фотохимический смог-Photochemical smog**-Անվանում են մալ լուսանշելետյան ծխամշուշ: Առաջանում է աղտոտիչների՝ արևի ճառագայթների ազդեցությամբ տարալուծվելու հետևանքով: Թունավոր բաղադրամասներն են Օ₃-ը, ազոտի օքսիդները, ННО₃-ը և այլն:

Խ

825. Խախտված լանդշաֆտ-**Нарушенный ландшафт-Disturbed landscape**-Բնական ռեսուրսների անհաշվենկատ օգտագործման հետևանքով ձևավորվող մարդածին լանդշաֆտ:

826. Խաչասերում-**Гибридизация-Hybridization**-Ժառանգական հատկանիշներով տարբերվող երկու կամ մի քանի ձևերի տրամախաչում: Տարբերում են բնական խաչասերում, որը կատարվում է բնության մեջ (օր.՝ կզաքիսի և սամույրի) և արհեստական: Առանձին դեպք է վեգետատիվ խաչասերումը՝ երկու բույսերի միակցումը (պատվաստակալ, պատվաստացու) ժառանգականորեն ամրացված, իսկ ավելի հաճախ՝ հետագա փոխպատվաստման օգնությամբ փոխանցվող հատկանիշների ստացմամբ:

827. Խառնադր-**Компост-Compost**-Միկրոօրգանիզմների կենսագործունեության հետևանքով օրգանական տարբեր նյութերի քայքայումից ստացվող պարարտանյութ:

828. Խառնանտառ-**Смешанный лес-Mixed forest**-Անտառ, որի ծառածածկը ձևավորված է տարբեր տեսակի ծառերից: Առանձնացնում են բարեխառն գոտինեում՝ փշալայնատերև ու փշատերև կամ լայնատերև ծառերի խառնուրդով երկրորդային մանրատերև, արևադարձային (ձևավորված են ծառերի մշտադալար և տերևաթափ տեսակներով), մերձարևադարձային (ձևավորված են դափնետերևավոր ու փշատերև ծառերով) խառնանտառներ:

829. Խասմոֆիտ-**Хасмофит-Saxicolous plant, Rupicolous plant**-տե՛ս Ժայռաբույս:

830. Խիոնոֆիլ-**Хионофил-Chlonophile**-տե՛ս Չյունասեր:

831. Խիոնոֆիտ-**Хионофит-Chlonophyte**-տե՛ս Չյունաբույս:

832. Խիստ ցամաքային կլիմա-**Резко континентальный климат-Extreme continental climate**-Միջին օրական և միջին ամսական ջերմաստիճանների և օդերևութաբանական այլ տարրերի մեծ տատանումներով ու մթնոլորտային տեղումների փոքր քանակով (հաճախ՝ տարեկան 100 մմ-ից պակաս), փոքր ամպամածությամբ և փոքր հարաբերական խոնավությամբ, մեծ գոլորշիացմամբ ցամաքային կլիմա:

833. Խմելու ջուր-**Питьевая вода-Drinking water, Potable water**-Ջուր, որի մանրէաբանական, օրգանական հատկությունների ցուցանիշները և քիմիական բուժավոր նյութերի քանակը խմելու համար ընդունված չափորոշիչների սահմաններում են:

834. Խոնավաբույս-**Гидрофит-Hydrophyte**-Խիստ խոնավ վայրերի (արևադարձային անտառներ և ճահիճներ) բույս: Չունի ջրի ծախսումը սահմանափակող հնարավորություն:

835. Խոնավադիմացկուն-**Эвругробонит-Euryhygroblont**-Շրջակա միջավայրի խոնավության նշանակալի փոփոխություններին դիմացող օրգանիզմ:

836. Խոնավաշրջանառություն-**Влагооборот-Hydrologic cycle**-Բնության մեջ ջրի և դրա տարրեր գոյավիճակների տեղաշարժման անընդհատ գործընթացը: Առաջանում է ցամաքի մակերևույթի, գետերի, լճերի, ծովերի և օվկիանոսների ջրի գոլորշիացումից, օդային զանգվածներով այդ ջրային գոլորշիների տեղափոխումից, գոլորշու խտացումից, տեղումներից, թափված ջրի ներծծումից և ջրի ու ջրի մասերից: Այսինքն՝ երկրագնդի մակերևույթից օդ և օդից նորից երկրագնդի մակերևույթ ջրի մշտական տեղափոխման գործընթացը:

837. Խոնավասեր-**Гигрофил-Hygrophile**-Կենդանի օրգանիզմներ, որոնք բնականության համար գերադասում են խոնավ վայրեր (ջրամբարների խոնավ ափեր, խոնավ անտառների ստորին շարահարկեր, անձավներ և այլն): Խոնավասեր են, օրինակ, շատ գորտեր, դողդռներ, կակդամարմիններ, անձրևաորդեր և այլն:

838. Խոնավացման հաշվեկշիռ-**Баланс увлажнения-Moisture balance**-Տվյալ վայրում տեղումների (մմ-ով արտահայտված) քանակի ու որոշ ժամանակահատվածում գոլորշիացման տարբերությունը: Խոնավացման դրական հաշվեկշիռը նշանակում է խոնավության ավելցուկ, բացասականը՝ անբավարարություն:

839. Խոնավացում-**Увлажнение-Humidification**-Տվյալ տեղանքում տեղումների և գոլորշիացման հարաբերակցությունը: Տեղումները գոլորշիացումից գերակշռելու դեպքում խոնավացումը լինում է ավելցուկային, հակառակ դեպքում՝ անբավարար: Խոնավացման քանակային բնութագրման համար տարբեր հետազոտողներ առաջարկում են խոնավացման գործակից, չորության ու խոնավության ցուցիչներ:

840. Խոնավության գործոն-**Фактор влажности-Humidity factor**-Բնական համակարգի կամ օրգանիզմի վրա ջրի բաղադրամասերի ազդեցությունը: Տարբերում են օդի խոնավություն, հողի խոնավություն: Ջրերը լինում են տարբեր տեղադրության (ստորգետնյա, մակերևութային և այլն):

841. Խոնավության պակասորդ-**Дефицит влажности-Humidity deficit, Saturation deficit**-Տվյալ ջերմաստիճանի ու ճնշման պայմաններում ջրային գոլորշու հագեցնող և փաստացի առաձգականությունների տարբերությունը: Երբեմն անվանում են հագեցման պակասորդ:

842. Խոնավ օդ-**Влажный воздух-Humid air**-Տվյալ ջերմաստիճանում հագեցմանը մոտ քանակով ջրային գոլորշի պարունակող օդը:

843. Խոտաբույս-**Травянистое растение-Herbaceous plant**-Վերգետնյա ընձյուղները չփայտացող և ձմռան սկզբին մահացող բույսեր: Տարբերում են միամյա և բազմամյա խոտաբույսեր: Բույսերի ձևաբանական դասակարգման կենսաձևերից մեկն է:

844. Խոտակեր կենդանի-Травоядное животное-Herbivorous animal, Herbivore-Հիմնականում խոտաբույսերի կանաչ մասերով սնվող կենդանի: Օրինակ՝ կծղակավորներից շատերը և որոշ կրծողներ:

845. Խոտային շարահարկ-Травяной ярус-Herb layer, Field stratum-Բարդ կառուցվածք ունեցող անտառային և քիային բուսահամակեցություններում խոտերից կազմված ստորին շարահարկը:

846. Խոտասպան-Гербицид-Herbicide-Անցանկալի խոտաբույսերի (երբեմն՝ քիերի ու ծառերի) ընտրովի կամ լրիվ ոչնչացման համար օգտագործվող քիմիական նյութ: Մեծ խտության դեպքում վտանգավոր է մարդու և կենդանիների կյանքի համար:

847. Խոտհարք-Сенокос-Haymaking-Բնական կամ ցանովի խոտածակով ու պարբերաբար հնձվող հողահանդակ:

848. Խորշակ-Суховей-Dry wind-Բարձր ջերմաստիճանով (20-25°C), փոքր հաճախական խոնավությամբ ու խոնավության մեծ պակասորդով քամի: Բնորոշ է տափաստանային և կիսաանապատային շրջաններին: Մեծ վնաս է պատճառում դաշտային մշակաբույսերին:

849. Խորոլոգիա-Хорология-Chorology-տե՛ս Տարածագիտություն:

850. Խոցելի տեսակ-Уязвимый вид-Vulnerable species-Բուսական և կենդանական այնպիսի տեսակներ, որոնց կազմաբնախոսությունը կամ վարքը նրանց դարձնում են կենսամիջավայրի փոքր փոփոխությունների կամ մարդու զոհեր:

851. Խոցելիություն-Уязвимость-Vulnerability-Օրգանիզմի, լանդշաֆտի, գոյահամակարգի՝ արտաքին ազդակներին դիմակայելուն ունակ չլինելը:

Ծ

852. Ծագումնաբանական բանկ-Генетический банк-Gene bank-Բույսերի և կենդանիների վերացող տեսակների հետագա բազմացման համար ունակ սերմերի, խորը սառեցված հյուսվածքների, սեռական ու մարմնական բջիջների պահեստառան: Գործնականում կարևոր են մշակաբույսերի և դրանց նախնիների սերմերը, որոնք անհրաժեշտ են ընտրասերման աշխատանքի համար: Աշխարհում կան ավելի քան 40 սերմնային բանկեր:

853. Ծագումնաբանական հիմնապաշար-Генетический фонд-Gene pool-Որոշակի ժառանգական տվյալներ (արիեստականորեն չվերարտադրվող կազմաբանական և բնախոսական յուրահատկություններ) ունեցող բուսական կամ կենդանական օրգանիզմների ամբողջությունը: Տեսակի (առանձնյակ, տեղախումբ) մահացումը կամ ոչնչացումը բերում է այդ տվյալների չվերականգնվող կորստի և ծագումնաբանական հիմնապաշարի աղքատացման:

854. Ծագումնաբանություն-Генетика-Genetics-Կենսաբանության բաժին, որն ուսումնասիրում է օրգանիզմի ժառանգականության և փոփոխականության երևույթներն ու օրինաչափությունները:

855. Ծածկման խտություն-Плотность покрытия-Cover density-Բույսերով հողի մակերեսի ծածկվածության աստիճանը:

856. Ծաղկանոց-Цветник-Flower garden-Ձրոսայգու, պարտեզի, պուրակի, փողոցի ձևավորման ծաղկազեղազարդային տարր: Ձևավորման միջոցներից են եզրածուները, ծաղկաթմբերը կամ ծաղկային խմբերի ազատ տեղադրումը:

857. Ծաղկման օրացույց-Календарь цветения-Flowering calendar-Կենսաբանական առանձնահատկություններով, ֆենոլոգիայով և տեղանքի կլիմայով պայմա-

նավորված՝ ամբողջ վեգետացիայի ընթացքում գեղեցիկ ծաղկող բույսերի ընտրություն: Նպատակ ունի ստեղծել հնարավորինս երկար ժամանակահատվածում ծաղկող առանձին հորինվածքներ:

858. Ծանրացիր-Барохор-Barochore-Բույս, որը տարածվում է հասունացած սերմերը կամ պտուղները ծանրության ազդեցությամբ թափելով: Ինքնացիրների տարատեսակ է:

859. Ծանր մետաղ-Тяжелый металл-Heavy metal-8 հազար կգ/մ³-ից ավելի խտություն ունեցող մետաղ: Այդպիսիք են կապարը, պղինձը, ցինկը, միկելը, կադմիումը, կոբալտը, ծարիրը, անագը, բիսմութը, սնդիկը: Հաճախ դրանց ավելացնում են մաև մանգանը, երկաթը և այլն: Հիմնականում բուժավոր են:

860. Ծանր մետաղներով աղտոտում-Загрязнение тяжёлыми металлами-Pollution with heavy metal-երկրի տարբեր մասերում ծանր մետաղների կուտակման գործընթաց: Միջավայր են թափանցում տարբեր ճանապարհներով (ներքին այրման շարժիչների արտանետումներ, ջերմաէլեկտրակայաններ և այլն):

861. Ծանր ջուր-Тяжелая вода-Heavy water-Ջրի տարատեսակ: Կազմված է ջրածնի ու թթվածնի ավելի ծանր իզոտոպներից: Գոյություն ունի ջրի 36 իզոտոպային տարատեսակ՝ պայմանավորված ջրածնի երեք և թթվածնի վեց իզոտոպներով: Բնական ջրերի ընդհանուր ծավալում ծանր ջուրը կազմում է 1/5000 մասը:

862. Ծառաբնակ-Ксилобионт-Xylobiont-Ծառերի բնափայտում բնակվող օրգանիզմները:

863. Ծառաժամանակագրություն-Дендрохронология-Dendrochronology-Ծառերի տարեկան օղակների օգնությամբ պատմական իրադարձությունների և բնական երևույթների թվագրումը ճշտող գիտության ճյուղ:

864. Ծառակեր-Ксилофаг-Xylophage-Կենդանի, որը սնվում է փայտանյութով: Մարսմանը նպաստում են ծառակերների աղիքների պարզագույն օրգանիզմները կամ մանրէները:

865. Ծառանման բույս-Деревянистое растение-Woody plant, Ligneous plant-Բույս, որի վեգետատիվ մասերը փայտանում են և չեն մահանում տարվա ցուրտ կամ չոր ժամանակահատվածում: Բույսերի կազմաբանական դասակարգման կենսաձևերից մեկն է:

866. Ծառապարտեզ-Арборетум-Arboretum-Ծառաբանական պարտեզ, որտեղ ներկայացված է երկրագնդի տարբեր գոտիների ծառաբույսերի բնահողում ազատորեն աճող և ձմեռող հավաքածուն: Բույսերի կլիմայավարժեցման աշխատանքների կենտրոն է:

867. Ծառասպան-Арборицид-Arboricide-Քիմիական նյութ, որն օրտագործվում է անցանկալի ծառային ու քիպային բուսականության ոչնչացման համար:

868. Ծառուտ-Древостой-Stand-Տնկարկների, անտառի հիմնական մասը կազմող ծառերի ամբողջությունը: Տարբերում են բարդ, խառը, մացառուտային, մաքուր, պարզ, սերմնացան, վեգետատիվ ծառուտներ:

869. Ծիածան-Радуга-Rainbow-Սեկ կամ մի քանի բազմագույն աղեղների տեսքով օպտիկական երևույթ մթնոլորտում: Տեսանելի է երկնականարում՝ մանրամաղ անձրևի ժամանակ: Պայմանավորված է անձրևի կաթիլներում լույսի բեկման և անդրադարձման գործընթացներով:

870. Ծլունակություն-Всхожесть-Capacity-Բույսի (սովորաբար սերմի) հանգիստ վիճակում գտնվող սաղմի աճելու հատկությունը: Արտահայտվում է որոշակի պայմաններում ու տվյալ ժամկետում ծլած սաղմերի և փորձարկման համար վերցված քանակի տոկոսային հարաբերակցությամբ:

871. Ծխամիջոց-**Фумигант-Fumigant**-Գոմերի, պահեստների, բնակելի շենքերի վարակազերծման կամ մակաբույծների դեմ պայքարի բուժավոր կամ վախեցնող պատրաստուկներ:

872. Ծխամշուշ-**Сmor-Smog**-Սեօ քաղաքների և արդյունաբերական կենտրոնների օդի խիստ աղտոտվածությունը ծխի, գազերի, մառախուղի խառնուրդով: Գոյություն ունի երկու տեսակ. խիտ մառախուղ՝ ծխի կամ արտադրության գազային մնացուկների խառնուրդով, և առանց մառախուղի՝ բարձր խտության կսկծեցուցիչ գազերի և օդալուծույթների ծածկ:

873. Ծնելիության գործակից-**Коэффициент рождаемости-Birth rate coefficient**-Հազար անհատի հաշվով ծնված առանձնյակների քանակը: Նույնն է մահ մարդկանց համար:

874. Ծնելիություն-**Рождаемость-Birth rate**-Հարյուր կամ հազար բազմացող առանձնյակներից ծնվածների միջին թիվը ժամանակի որոշակի միավորի ընթացքում:

875. Ծովային կլիմա-**Морской климат-Marine climate, Sea climate, Oceanic climate**-Բարեխառն լայնություններում ծովային, օդային զանգվածների տիրապետող ազդեցության տակ ձևավորվող կլիմա: Ամենից լավ արտահայտված է օվկիանոսների վրա, բայց բնորոշ է նաև մայրցամաքների (հատկապես Եվրասիայի և Հյուսիսային Ամերիկայի) արևմտյան մասերի համար: Բնութագրվում է տարվա և օրվա ընթացքում օդի ջերմաստիճանի համեմատաբար փոքր փոփոխությամբ: Աչքի է ընկնում ակտիվ ցիկլոնային գործունեությամբ, զով ամառով և տաք ձմեռով, տեղումների չափավոր քանակով, ոչ հաստատուն ձնածածկույթով:

876. Ծովային պարկ-**Морской парк-Sea park**-Ազգային կամ բնական պարկ, որը ստեղծվել է ծովի մի հատվածի վրա: Սովորաբար ընդգրկում է մայրցամաքի և կղզիների ծովափնյա գոտին:

877. Ծովի գոյապահպանական գոտիներ-**Экологические зоны моря-Sea ecological areas**-Օվկիանոսի կամ ծովերի բնական պայմաններով պարզորոշ տարբերվող խոշոր մասեր՝ առափնյա ծովահատակ (լիթորալ), բաց ծով (պելագիալ), խորքային (աբիսալ) և այլն:

878. Ծովի գույն-**Цвет моря-Sea water colour**-Ծովի գույնը վերևից նայելիս: Առաջանում է ջրում կախված կամ լուծված նյութերի մանրագույն մասնիկներից՝ լույսի անդրադարձման ժամանակ: Պայմանավորված է ջրում եղած մասնիկների քանակով և այլ պատճառներով: Որոշվում է Ֆորե-Ուլեի տիպօրինակ սանդղակի լուծույթների գույնի հետ համեմատելով: Բարեխառն գոտու ծովերում ջուրը սովորաբար կանաչ գույն ունի, արևադարձային ծովերում՝ երկնագույն, իսկ խոշոր գետերի գետաբերանների մոտ՝ պղտորադեղին կամ դարչնադեղնագույն:

879. Ծուռ անտառուտ-**Криволесье-Elfin woodland**-Ցածրահասակ (մինչև 10 մ), ստորին մասում ծռնված բներով և ճյուղերով ծառերի թփուտներ: Բնորոշ են անտառատունդրային (հիմնականում՝ ծովափերի մոտ), լեռնային անտառատունդրային, նաև անտառի վերին սահմանին:

880. Կադաստր-**Кадастр-Cadastre**-Օբյեկտների և երևույթների որակական ու քանակական տվյալները, դրանց սոցիալ-տնտեսական ու գոյապահպանական գնահատումն ընդգրկող ամփոփագիր: Կից լինում են քարտեզագրական ու վիճակագրական նյութեր: Կան անտառային, հատուկ պահպանվող բնական օբյեկտների և

տարածքների, հողային, ջրային, ռեկրեացիոն, լանդշաֆտային, բժշկաաշխարհագրական և այլ կադաստրներ:

881. Կազմալուծիչ-**Дисперсант-Dispersant**-Ձուրը մաքրելու նպատակով նավթային շերտը քայքայող և կախույթ կամ էմուլսիա դարձնող նյութ:

882. Կազմավորում-**Формация-Formation**-Բուսական համակեցության դասակարգման միավոր: Ներկայացնում է ասոցիացիաների խմբեր՝ ընդհանուր էփիֆիկատորի հետ:

883. Կայուն աղտոտիչ-**Стойкий загрязнитель-Stable contaminant**-Շրջակա միջավայրում դանդաղ քայքայվող, բնական շրջանառության մեջ չմտնող քիմիական նյութ: Կուտակվում է սննդային շղթաներում:

884. Կայուն զարգացում-**Устойчивое развитие-Sustainable development**-«Հասարակություն-բնություն» համընդհանուր համակարգի այնպիսի զարգացում, որն ապահովում է մարդկանց պահանջմունքներն առանց կենսոլորտի հիմնարար բնութագրող մեծությունները վնասելու, և սպառնալիք չի ստեղծում ապագա սերունդների պահանջմունքները բավարարելու համար:

885. Կայուն համակեցություն-**Устойчивое сообщество-Permanent community, Stable community**-Երկարատև գոյություն ունեցող, ձևավորված համակեցություն, որի փոփոխությունները շատ դանդաղ են ընթանում (հարյուրամյակներ կամ հազարամյակներ): Որպես կանոն՝ մարդու կողմից փոփոխության չի ենթարկվել:

886. Կայունության ցուցիչ-**Индекс устойчивости-Stability index**-Բազմամյա տվյալներով հաշվարկված կենսազանգվածի կամ առանձնյակների միջին քանակի փոփոխման գործակից:

887. Կանաչապատման չափ-**Норма озеленения-Standard planting with trees**-Բնակչության մեկ շնչին ընկնող կանաչապատ տարածքի ցանկալի նվազագույն քանակը՝ արտահայտված մ²-ով (500 հազարից ավելի բնակիչ ունեցող քաղաքի համար՝ 21 մ², 250-500 հազար բնակիչ ունեցող քաղաքի համար՝ 14 մ² և այլն):

888. Կանաչապատում-**Озеленение-Gardening**-Միջավայրի որակի բարելավման նպատակով բնակավայրերում, կառույցների և ճանապարհների շուրջը վայրի բույսերի և մշակաբույսերի աճեցում:

889. Կանաչ գոտի-**Зеленая зона-Green zone**-Պաշտպանական գոտու տարատեսակ, հողային տարածքի մաս, որն անտառային հիմնապաշարի կազմում է և զբաղեցված է անտառային կամ պաշտպանականաչապատող բուսականությամբ, տարածվում է խոշոր քաղաքների ու արդյունաբերական կենտրոնների շուրջը և շրջակա միջավայրի առողջացման նպատակով ապահովված է հատուկ պահպանության գործելակարգով:

890. Կանաչ պարարտացում-**Зеленое удобрение-Green manuring**-Պարարտացման հատուկ ձև: Պարարտացվող հողամասում աճեցվում են տերևացողունային հարուստ զանգվածով բույսեր (մաշ, չամբալա և այլն): Ծաղկման շրջանում հողը հերկելով՝ բույսերը վարելաշերտի տակ են տալիս: Դրանք քայքայվելով՝ հողը հարստացնում են օրգանական նյութերով և ազոտով:

891. Կանիբալիզմ-**Каннибализм-Cannibalism**-Ներտեսակային գիշատչություն: Հաճախ առաջանում է տեղախմբի առանձնյակների կտրուկ շատացման, սննդի անբավարարության և այլ դեպքերում: Ավելի բնորոշ է եգերին: Տեղախմբի կարգավորիչ գործոն է:

892. Կապտականաչ ջրիմուռներ-**Синезеленые водоросли-Blue-green algae**-Անուշահամ ջրերի, ավելի սակավ՝ ծովային ու հողային ջրիմուռներ: Հայտնի օրգանիզմներից ամենահինն են: Անշարժ միաբջջ, զաղութային ու թելանման ձևեր են:

Բջջներում բացակայում են ձևավորված միջուկը, քրոմատոֆորը, բջջահյուսված վա-
կուլները: Կարող են օգտագործել մահ պատրաստի օրգանական նյութեր: Մոտավո-
րապես 2000 տեսակ են: Որոշ տեսակների զանգվածային զարգացումն առաջաց-
նում է ջրամբարների «ծաղկում», ձկների ոչնչացում: Այլ տեսակների զարգացումը
նպաստում է ջրամբարների ինքնամաքմանը:

893. Կառուցողական նյութափոխանակություն-**Конструктивный метаболизм-Constructive metabolism**-Նյութերի և էներգիայի օգտագործումը օրգանիզմի աճի ու
զարգացման գործընթացներում:

894. Կատաբոլիզմ-**Катаболизм-Catabolism**-տե՛ս Նյութաքայքայում:

895. Կատարոբիոնո-**Катаробιονт-Katharoblont**-տե՛ս Մաքրաբնակ:

896. Կարանտին-**Карантин-Quarantine**-1. Մարդու և ընտանի կենդանիների վա-
րակիչ հիվանդությունների տարածումն արգելակող միջոցառումներ: 2. Վտանգավոր
վնասատուների, հիվանդությունների հարուցիչների, մոլախոտերի և անցանկալի
տեսակների ներթափանցումը բացառող աշխատանքներ:

897. Կարգաշեղում-**Аномалия-Anomaly**-Չափաբաժնից կամ միջին արժեքից
որևէ մեծության, գործոնի, երևույթի տատանումներ (դրական ու բացասական):

898. Կարգավորված գետ-**Зарегулированная река-Regulated river**-Տնտեսական
օգտագործման նպատակով կատարված ճարտարագիտական աշխատանքների
շնորհիվ (օր.՝ ջրէկ կառուցում) նոր ռեժիմ ձեռք բերած գետ:

899. Կարգավորված հոսք-**Зарегулированный ток-Regulated flow**-Հոսք, որի
ռեժիմը բնութագրվում է տարվա ընթացքում հարաբերականորեն հավասարաչափ
բաշխմամբ, նորմալ հորդացումներով և սակավաջրության ժամանակ հարաբերակա-
նորեն մեծ ծախսով: Առաջանում է ճարտարագիտական աշխատանքների հետևան-
քով (օր.՝ ջրատեխնիկական կառույցների շինարարության ժամանակ) և գետաջրե-
րի բնական կուտակիչների (օր.՝ լճերի) առկայության դեպքում:

900. Կարծրաբույս-**Склерофит-Sclerophyte**-Հաստ վերնաշերտով ծածկված
կոշտ տերևներով բույս (սոճի, շյուղախոտ և այլն): Ապրում են համեմատաբար չորա-
յին պայմաններում:

901. Կարկուտ-**Град-Hail**-Տարվա տաք ժամանակահատվածի տեղումներ: Թափ-
վում են ամպրոպի և տեղատարափ անձրևի ժամանակ՝ տձև, 5-55-ից մինչև 15-20 սմ
(շատ բացառիկ դեպքերում) տրամագծով հոծ սառցակտորների ձևով: Խոշոր կարկու-
տը բնական աղետ է: ՀՀ տարածքի մեծ մասը ենթակա է կարկուտահարման:

902. Կարճատև ածանցվող անտառ-**Коротковременно производный лес-Short-lived derivative forest**-Անտառային համակեցության զարգացման փուլ: Այդ փուլը
որոշող անտառային էփիֆիկատորները, որպես կանոն, միայն մեկ սերունդ են տալիս՝
փոխարինվելով տևական ածանցվող կամ կլիմաքսային համակեցությամբ:

903. Կարճօրյա բույս-**Растение короткого дня-Short-day plant**-Օրվա կար-
ճատև լուսավոր մասի պայմաններում ծաղկող բույս: Այդ խմբի բույսերի համար օր-
վա լուսավոր մասի տևողության վերին սահմանը մոտ 14-15 ժամ է: Ավելի արագ են
դրանք ծաղկում օրվա լուսավոր մասի 10-12- ժամանոց պայմաններում: Կարճօրյա
բույսեր են կորեկը, սորգոն, եգիպտացորենը, բրինձը, սոյան, քրիզանթեմները, գեոր-
գենները, ծառատեսակներից՝ եղրիզենին, ցիտրուսները:

904. Կարմիր գիծ-**Красная линия-Grade line**-Կառուցապատման ու փողոցի, ինչ-
պես մահ կառուցապատման ու կանաչապատման օբյեկտի տարածքի միջև սահմա-
նային գիծ: Ունի կարգավորող նշանակություն:

905. Կարմիր գիրք-**Красная книга-Red Data book**-Ընդունված կարգով հաս-
տատված՝ ծագումնաբանական հիմնապաշարի պահպանման և հետագա վերար-

տադրման նպատակով հազվագյուտ, անհետացող կամ անհետացման վտանգի տակ գտնվող բույսերի և կենդանիների մասին ժամանակ առ ժամանակ հրատարակվող գիրք: Տարբերում են միջազգային և ազգային Կարմիր գրքեր: Նախաձեռնել է Բնության ու բնական ռեսուրսների պահպանության միջազգային միությունը՝ 1966 թվականին:

906. «Կարմիր ծյուն»-„Красный снег”-„Red snow”-2յուն, որի գույնը պայմանավորված է վերին շերտում *Chlamydomonas nivalis* ջրիմուռների զանգվածային զարգացմամբ: Նկատվում է բարձրլեռներում և մերձբևեռային երկրներում (Գրենլանդիա և այլն):

907. Կարոտախտ-Ностальгия-Nostalgia-Հայրենիքի, սովորական ապրելակերպի հիվանդագին կարոտ: Արտահայտվում է օտարության մեջ բնակվելիս, բայց կարող է արտահայտվել նաև հայրենիքում՝ տնտեսական գործունեության կամ քաղաքական փոփոխությունների հետևանքով բնական միջավայրի կտրուկ փոփոխության ժամանակ:

908. Կեղտաջրեր-Сточные воды-Sewage water, Waste water-1. Արտադրության մեջ, կենցաղում կամ գյուղատնտեսության մեջ օգտագործված, աղտոտված տարածքով, այդ թվում՝ բնակավայրով անցած ջրեր: 2. Մարդու կենցաղային և արտադրական գործունեությունում օգտագործվելուց հետո հեռացվող ջրեր: Ենթակա են մաքրման:

909. Կեղտաջրերի կենսաբանական մաքրում-Биологическая очистка сточных вод-Biological treatment sewage-Կեղտաջրերի մաքրման ամենից տարածված եղանակներից մեկը: Օրգանական նյութերի հանքայնացումը տեղի է ունենում ոչ խորը լճակներում՝ միկրոօրգանիզմների օգնությամբ:

910. Կեղտաջրերի մաքրում-Очистка сточных вод-Waste water clean-up-Կեղտաջրերում գոյություն ունեցող օրգանիզմների, կախյալ և լուծված նյութերի հեռացումը տարբեր միջոցներով (մինչև բնականին մոտ վիճակին հասցնելը):

911. Կենավայր-Стация-Station-1. Միջավայրի ոչ կենսածին ու կենսածին որոշակի պայմանների ամբողջությամբ սահմանափակված վայր (ցամաքային և ջրային տարածք), որը կարող է ապահովել տեղախմբի կամ տեսակի զարգացման ամբողջ բոլորապտույտը, բայց որտեղ տվյալ տեսակը գործնականում չի ապրում: 2. Կենսավայրի մաս (ապրում է առանձնյակը, ընտանիքը կամ տեսակը): 3. Ապրելավայրի մի մաս, որն օգտագործվում է կամ ոչ մշտապես (սեզոն, օրվա մաս), կամ սահմանափակ նպատակներով (կերակրում, բազմացում, աննպաստ պայմանների անցկացում): Այս իմաստով տարբերում են սեզոնային, բազմացման, կերակրման կենավայրեր:

912. Կենդանաբենթոս-Зообентос-Zoobenthos-Ջրամբարների հատակում կամ հիմնահողում ապրող կենդանի օրգանիզմների ամբողջությունը:

913. Կենդանազանգված-Зоомасса-Zoomassa-Գոյահամակարգերի բոլոր խմբերի կենդանիների գումարային զանգվածը: Սովորաբար կենդանազանգվածը փոքր է բուսազանգվածից:

914. Կենդանածնություն-Живорождение-Viviparous-Սերունդի վերարտադրման եղանակ, որի դեպքում սաղմը զարգանում է մայրական օրգանիզմում: Բնորոշ է մարդուն, կաթնասուններին և որոշ այլ կենդանիներին:

915. Կենդանակազմավորում-Зооформация-Zooformation-Մեկ բուսական կազմավորում զբաղեցնող, որոշակի կենդանական կազմ ու նույնանման գոյապահպանական պահանջներ ունեցող կենդանիների համակենցությունը: Ունի մի քանի գոյապահպանական և տարածքային տարբերակ:

916. Կենդանակեր-**Зоофаг-Zoophage**-Կենդանիներով սնվող օրգանիզմ (այդ թվում՝ բույս):

917. Կենդանահամակեցություն-**Зооценоз-Zoocenosis**-Որևէ տարածքի վրա շրջակա պայմանների ընդհանրության ազդեցությամբ ձևավորված կենդանիների տեսակների ամբողջությունը: Կենսահամակեցության գործառնական մասն է:

918. Կենդանաշխարհ (կենդանական աշխարհ)-**Фауна-Fauna**-Որևէ տեղանքին կամ երկրաբանական որևէ դարաշրջանին բնորոշ կենդանական տեսակների ամբողջությունը: Ստեղծվում է էվոլյուցիայի ընթացքում՝ տարբեր ծագման կենդանիներից:

919. Կենդանաշխարհային համալիր-**Фаунистический комплекс-Faunistic complex**-Նույն տարածաշրջանում առաջացած և գոյապահպանական նման յուրահատկություններ ունեցող կենդանիների տեսակների խումբը:

920. Կենդանապլանկտոն-**Зоопланктон-Zooplankton**-Ջրի շերտում ազատորեն լողացող բուսակեր մանր օրգանիզմների ամբողջությունը:

921. Կենդանասեր-**Зоофил-Zoophile**-Սնկեր, բույսեր և միկրոօրգանիզմներ, որոնք նախընտրում են ապրել կենդանիների կուտակման վայրերում կամ բնակատեղերում (օր.՝ մրջնանոցների մոտ և այլն):

922. Կենդանասպան-**Зооцид-Zoocide**-Կենդանիների ոչնչացման համար նախատեսված կենսածին և քիմիական նյութեր:

923. Կենդանացիր-**Зооخور-Zoophore**-Բույս և սունկ, որոնց սաղմերը (պտուղներ, սերմեր, սպորներ) տարածվում են կենդանիների միջոցով՝ կեր կուտակելու, բների ու որջերի կառուցման և այլնի ժամանակ:

924. Կենդանափոշոտում-**Зоофулия-Zoophily**-Բույսերի փոշոտումը կենդանիների, թռչունների, մեղուների միջոցով:

925. Կենդանիների գոյապահպանություն-**Экология животных-Animals ecology, Zoocology**-Գոյապահպանության բաժին: Ուսումնասիրում է կենդանիների ապրելակերպը՝ պայմանավորված գոյության պայմաններով ու կենդանի օրգանիզմների հիմնական գործունեությունների (սնուցում, բազմացում, կենսակայունություն, քանակի տատանումներ և այլն) համար շրջակա միջավայրի գործոնների նշանակությամբ:

926. Կենդանիների նիշավորում-**Мечение животных-Marking of animals**-Կենդանիների պիտակավորում օղակներով, ներկերով, չիպերով, խարամմամբ և այլն: Հնարավորություն է տալիս բնական միջավայրում գտնել առանձնյակին կամ առանձնյակների խմբին, հետևել դրանց տեղաշարժերին, կյանքի փոփոխություններին ու տևողությանը և այլն:

927. Կենդանիների և բույսերի գաղթ-**Миграция животных и растений-Migration of animals and plants**-Ապրելավայրի կենսապայմանների փոփոխմամբ կամ զարգացման լիաշրջանով պայմանավորված՝ կենդանիների և բույսերի տեղաշարժ տարածության մեջ: Տարբերում են պարբերական (օրական, սեզոնային), ոչ պարբերական (երաշտի, հրդեհների, հեղեղների և այլնի ժամանակ), պասսիվ (ծովային հոսսաքնների, քամու և այլնի միջոցով) և ակտիվ գաղթ: Բույսերի միգրացիան (օր.՝ բուսապլանկտոնի) միշտ պասսիվ է:

928. Կենդանի նյութ-**Живое вещество-Living matter**-երկրագնդի վրա գոյություն ունեցող կենդանի օրգանիզմների ամբողջությունը՝ անկախ կարգաբանությունից: Կենդանի նյութի ընդհանուր չոր զանգվածը գնահատվում է $3,9 \cdot 10^{12}$ տ:

929. Կենսաբանական աղտոտում-**Биологическое загрязнение-Biological pollution**-Պատահականորեն կամ մարդու գործունեության հետևանքով տվյալ համակեցություններին օտար կամ սովորաբար բացակայող տեսակների ներթափանցումը:

930. Կենսաբանական արդյունավետություն-**Биологическая продуктивность-Biological productivity**-1. Միավոր տարածքում և միավոր ժամանակում տեղախմբի կամ համակեցության արտադրած կենսազանգվածը: 2. Տերմինի սխալ, բայց զրականության մեջ հանդիպող օգտագործում. տնտեսապես արժեքավոր օրգանիզմների զանգվածի ավելացում՝ միավոր տարածքում և միավոր ժամանակում:

931. Կենսաբանական արտադրանք-**Биологическая продукция-Biological production**-Այս կամ այն համակեցության օրգանիզմների արտադրած օրգանական զանգվածի քանակը (կենսազանգվածը) միավոր ժամանակի (սովորաբար՝ տարվա) ընթացքում, միավոր տարածքում (ցամաքային, հատակային կենսահամակեցությունների համար) կամ որոշակի ծավալով (ջրային և հողային կենսահամակեցությունների համար): Կախված է ջերմության և խոնավության ապահովվածությունից, կենսահամակեցությունում հանքային սննդանյութերի պարունակությունից:

932. Կենսաբանական բազմազանություն-**Биологическое многообразие-Biological diversity**-Օդային, ջրային և ցամաքային գոյահամակարգերի օրգանիզմների բազմատեսակությունը: Ընդգրկում է ներտեսակային, միջտեսակային և գոյահամակարգերի բազմազանությունը: Կենսաբանական բազմազանությունն իրագործվում է բնական միջավայրում (արգելավայր, արգելոց և այլն) և բնական միջավայրից դուրս (բուսաբանական ու կենդանաբանական այգիներ և այլն):

933. Կենսաբանական եղանակներով քայքայվող աղտոտիչ-**Разрушаемые биологическими методами загрязнители-Biologically methods of contaminant destruction**-Բնական շրջանառության մեջ արագ անհետացող կամ մաքրման համակարգերում կենսաբանական մեթոդներով մաքրվող աղտոտիչները:

934. Կենսաբանական ժամացույց-**Биологические часы-Biological clock**-Օրգանիզմների ժամանակի փոփոխություններին և երևույթներին արձագանքելու բնախոսական մեխանիզմները:

935. Կենսաբանական խոչընդոտ-**Биологическая преграда-Biological block**-Օրգանիզմների տարածման ճանապարհին կենսաբանական խոչընդոտ (գիշատիչ, մրցակցություն, մակաբույծ, սննդի բացակայություն):

936. Կենսաբանական համակարգ-**Биологическая система-Biological system**-Կառուցվածքային և գործառնական մի քանի կազմավորումների մակարդակներ ունեցող տարբեր բարդության կենսաբանական գոյացություններ (բջջեր, օրգաններ, օրգանների համակարգեր, կենսահամակեցություններ, գոյահամակարգեր):

937. Կենսաբանական շրջապտույտ-**Биологический круговорот-Biological cycle**-Երկրագնդի վրա նյութերի շրջապտույտը, որն ապահովվում է օրգանիզմների կենսագործունեությամբ: Կանաչ բույսերն ու ինքնասուն մանրէներն արտադրում են օրգանական նյութ, որն օգտագործում են կենդանիները և որոշ ոչ կանաչ բույսեր, իսկ մանրէներն ու սնկերը օրգանական նյութերը վերածում են հանքային նյութերի դրանք նորից մատչելի դարձնելով կանաչ բույսերի համար:

938. Կենսաբանական ռեսուրսներ (պաշարներ)-**Биологические ресурсы-Biological resources**-Մարդկության համար անհրաժեշտ նյութական և հոգեկան բարիքների ստացման աղբյուրներ և նախադրյալներ (մշակաբույսեր, ընտանի կենդանիներ և այլն): Քանակապես վերականգնվող են, սակայն որակապես վերականգնվել չեն կարող:

939. Կենսաբանական ռիթմ-**Биологический ритм-Biological rhythm**-Կենսաբանական գործընթացների կամ երևույթների ուժգնության և բնույթի լիաշրջան տատանումներ: Դիտվում է գրեթե բոլոր կենդանիների և բույսերի մոտ: Հնարավորություն է տալիս օրգանիզմներին հարմարվել շրջակա միջավայրի փոփոխություններին (օրա-

կան, սեզոնային և այլն): ժառանգականորեն ամրացած է և բնական ընտրության ու հարմարվողականության կարևոր գործոններից մեկն է:

940. Կենսաբանական տարրապատկեր-Биологический спектр-Life-form spectrum-Տվյալ բուսաշխարհի տարբեր կենսաձևերի տեսակների տոկոսային հարաբերակցությունը:

941. Կենսաբանորեն թույլատրելի արտանետում-Биологически-допустимый выброс-Biological permissible discharge-Բնական միջավայրի աղտոտում, որը չի հանգեցնում կենդանի օրգանիզմների տեսակային կազմի և քանակի փոփոխմանը:

942. Կենսազագ-Биораз-Биогаз-Գյուղատնտեսական (զոմաղբ, հարդ և այլն) կամ օրգանական կենցաղային թափոնների ցեյուլոզային անօդակյաց օրգանիզմների կողմից (մեթանային խմորման մանրէներ) քայքայման ընթացքում առաջացող գազերի (մեթան, ածխաթթու գազ, ազոտ, ջրածին, թթվածին, ծծմբաջրածին) խառնուրդ: Կենսազագի արդյունաբերական ստացման եղանակները հայտնի են 19-րդ դարի վերջից: Ներկայումս նորից հետաքրքրություն է առաջացրել՝ կապված էներգետիկ ճգնաժամի հետ:

943. Կենսադադար-Анабиоз-Anabiosis-Կենդանի օրգանիզմի վիճակ, երբ կտրուկ պակասում է նյութափոխանակությունը, և բացակայում են կյանքի տեսանելի դրսևորումները: Որոշ տեսակների հնարավորություն է տալիս անցկացնել կյանքի անբարենպաստ ժամանակահատվածները (ծնեռ, խիստ չորային և այլն): Բարենպաստ պայմանների դեպքում կենսագործունեության բնականոն վիճակը վերականգնվում է:

944. Կենսադաշտ-Биотопе-Biotop-Կենդանի օրգանիզմների գործունեության դաշտ, որտեղ դրսևորվում են կենսատերթերիկ գործընթացներով պայմանավորված էլեկտրամագնիսական երևույթները:

945. Կենսաերկրահամակեցագիտություն-Биогеоценология-Biogeoecology-Գիտություն կենդանի և անկենդան բնության փոխկապված և փոխազդող համակիրների՝ կենսաերկրահամակեցությունների և դրանց միազումարության՝ կենսոլորտի մասին:

946. Կենսաերկրահամակեցություն-Биогеоценоз-Biogeoecosis-Միատիպ բուսական համակեցությունը՝ իր կենդանական աշխարհով (ներառյալ մանրէները): Երկրի մակերևույթի որոշակի տարածքի սահմաններում առկա է յուրահատուկ միկրոկլիմա, երկրաբանական կառուցվածք, հողածածկ, ջրային ռեժիմ: Այստեղ օրգանիզմների միջև ստեղծվում են բազմաթիվ կապեր և գոյության լավագույն պայմաններ: Կենսաերկրահամակեցության օրգանիզմների տեսակներն էվոլյուցիայի ընթացքում այնքան են հարմարվում միմյանց, որ նպաստում են իրենց կայունության ու լավագույն կառուցվածքի պահպանմանը: Կենսաերկրահամակեցություն կազմող օրգանիզմները ոչ թե տարբեր տեսակի կենդանիների ու բույսերի առանձնյակներ են, այլ տեսակների տեղախմբեր, այսինքն՝ այն մի կենսաբանական համակարգ է, որը գործում է որպես մի ամբողջություն ու շրջակա միջավայրի փոփոխության հետ ունակ է ինքնակարգավորվելու և լավագույն չափով պահպանելու քանակը:

947. Կենսաերկրաքիմիական լիաշրջան-Биогеохимический цикл-Biogeochemical cycle-Երկրի վրա կյանքի բոլորապտույտի մի մասը: Քիմիական նյութերի (գլխավորապես ածխաթթվի, ջրի, ազոտի, ֆոսֆորի, ծծմբի և կենսածին կատիոնների) փոխանակային լիաշրջանների ամբողջությունն է:

948. Կենսաերկրոլորտ-Биогеосфера-Biosphere-տե՛ս «Կյանքի թաղանթ»:

949. Կենսազանգված-Биомасса-Biomass-Մակերևույթի միավորին կամ բնական տեղի ծավալին ընկնող մեկ տեսակի, տեսակների խմբերի կամ ամբողջ համակեցու-

քյան առանձնյակների ընդհանուր զանգվածը: Արտահայտվում է խոնավ կամ չոր նյութի զանգվածով ($գ/մ^2$, $կգ/հա$, $գ/մ^3$ և այլն): Կենսազանգվածը հնարավորություն է տալիս գնահատել ցամաքի կամ ջրատարածքի արդյունավետությունը, որոշել կենդանիների որսի հնարավորությունը և այլն: Տարբերում են բույսերի (բուսազանգված) և կենդանիների (կենդանազանգված) կենսազանգվածներ:

950. Կենսազանգվածի աճ-Прирост биомассы-Biomass increment, Biomass increase-Ընտրված օբյեկտի (բույս, կենդանի), տեղախմբի կամ համակենցության կենդանի նյութի քանակի ավելացումը միավոր ժամանակահատվածում: Արտահայտվում է քաշի միավորով:

951. Կենսազտիչ-Биофильм-Biofilter-Ակտիվ բնական (պոլիպներ, սպունգներ) կամ արհեստական (օր.՝ եղեգ) օրգանիզմներով ստեղծված գտող նյութի շերտ կենտաջրերի մաքրման կայանի տարածքում: Գործում է այդ շերտով մաքրվող զանգվածների աստիճանական անցման սկզբունքով:

952. Կենսաէներգետիկա-Биоэнергетика-Bioenergetics-1. Կենսավառելիք (ջրիմուռներ, արագած ծառեր և այլն) օգտագործող էներգետիկա: 2. Գիտության ճյուղ, որն ուսումնասիրում է բջիջների, առանձնյակների, գոյահամակարգերի և այլնի կենսազործունեության ընթացքում էներգիայի կուտակման, ձևափոխման և ըստ կենսաբաղադրամասերի բաշխման մեխանիզմներն ու օրինաչափությունները:

953. Կենսաթաղանթ-Биопокрыт-Biocover-Խոնավ ժառերի վրա, մավամբարներում, մավահանգստային շինություններում, խոշոր ջրային կենդանիների մաշկի վրա և այլուր ապրող կենդանի օրգանիզմների (մանրէներ, ջրիմուռներ, պոլիպներ և այլն) շերտ:

954. Կենսալիաշրջան-Жизненный цикл-Life cycle-Կյանքի զարգացման փուլերի ամբողջությունը. օրգանիզմը հասունանում, սերունդ է տալիս, ծերանում և մահանում է: Օրինակ՝ միամյա խոտաբույսի կենսալիաշրջանը ունի հետևյալ փուլերը. սերմերի ծլում, վեգետատիվ օրգանների զարգացում, ծաղկում, սերմերի հասունացում և ցրում, բույսի մահացում:

955. Կենսածագումնաբանական օրենք-Биогенетический закон-Biogenetic law-Օրգանիզմն անհատական զարգացման ընթացքում կրկնում է (կրճատված ու փոփոխված տեսքով) այդ տեսակի պատմական զարգացումը:

956. Կենսածածկոց-Биосфера-Biosphere-Կենդանի նյութի շերտ, ըստ Վ. Վեռնադսկու՝ «Կյանքի թաղանթ», կենսոլորտի ամենազործունեյա հորիզոնը, որտեղ կենտրոնացած է կենդանի օրգանիզմների հիմնական զանգվածը, և տեղի են ունենում ամենից ակտիվ փոխազդեցությունները՝ գոյապահպանական բոլոր գործոններին միջև:

957. Կենսածին գործոններ-Биотические факторы-Biotic factors-Միջավայրի գործոնները, որոնք պայմանավորված են կենդանի բաղադրամասերի ազդեցությամբ: Օրինակ՝ առանձին բույսերի կամ բուսական համակենցությունների գոյությունը՝ կապված այլ բույսերի և կենդանիների կենսազործունեության հետ (ստվեր, համաբնակություն, բուսափողի առաջացում և կուտակում, սերմերի կենդանացում և այլն): Երբեմն կենսածին են համարում և մարդածին գործոնները:

958. Կենսածին միջավայր-Биотическая среда-Biotic environment-Ժամանակակից օրգանիզմների կենսազործունեության շնորհիվ առաջացած բնության ուժեր և երևույթներ:

959. Կենսածին ներուժ-Биотический потенциал-Biotic potential-1. Տեսակի միջավայրի անբարենպաստ պայմաններին ժառանգական հնարավորություններով դիմակայելու ունակությունը: 2. Օրգանիզմների ժառանգական ունակությունը ավե-

լացնելու իրենց թվաքանակը երկրաչափական պրոգրեսիայով:

960. Կենսածին նյութ-Биогенное вещество-Biogenic matter, Nutrient-1. Օրգանիզմների կենսագործունեության (բայց ոչ անպայման դրանց մարմինների մասը կազմող) հետևանքով առաջացող քիմիական միացություններ: 2. Կյանքը պահպանելու համար անհրաժեշտ քիմիական տարր կամ միացություն: 3. Օրգանիզմների կողմից ստեղծվող և վերամշակվող նյութ:

961. Կենսածին փոխանակության մեծ շրջան-Большой круг биотического обмена-Biospheric exchange cycle-Կենսոլորտի վերականգնվող գոյապահպանական համակարգերը ձևավորող նյութերի, տեղեկատվության և էներգիայի անհավասարաչափ, բայց օրինաչափ վերաբաշխման չղաղարող գործընթացը:

962. Կենսածին փոխանակության փոքր շրջան-Малый круг биотического обмена-Biogeocoenotic exchange cycle-Գոյապահպանական տարրական համակարգը՝ կենսատերևահամակենցությունը, ձևավորող նյութերի, էներգիայի և տեղեկատվության մի մասի վերաբաշխման չղաղարող, բայց ժամանակային իմաստով անհավասարաչափ գործընթացը:

963. Կենսակայունություն-Выживаемость-Survival rate, Survival value-1. Շրջապատող միջավայրի պայմաններում օրգանիզմի, տեղախմբի կամ տեսակի պահպանման աստիճանը: Հաճախ ընկալվում է պատմականորեն կամ էվոլյուցիայի ընթացքում, այսինքն՝ դիտվում է ժամանակի հարաբերականորեն երկար հատվածում, բայց ավելի հաճախ հետազոտվում է սեզոնի կամ ամբարենպաստ գործոնի ազդեցության սահմաններում (ցրտադիմացկունություն, երաշտակայունություն և այլն): 2. Որոշակի ժամանակահատվածում տեղախմբում պահպանված առանձնյակների թիվը (տոկոսներով):

964. Կենսականորեն ակտիվ նյութ-Биологически-активное вещество-Biological active matter-Ցանկացած նյութ, որը խթանում կամ ճնշում է կենսագործունեության գործընթացները, այդ թվում՝ օրգանիզմի վերականգնումը և աճը: Դրանցից են բուսահորմոնները, խոտասպանները և այլն:

965. Կենսականություն-Жизненность-Viability-Կենդանիների օրգանիզմների շատ կամ քիչ կայունությունը շրջապատող միջավայրի պայմանների տատանումների նկատմամբ: Ընդգրկում է բազմացման ունակության և ուժգնության աստիճանը, մրցունակությունը միջտեսակային ու ներտեսակային հարաբերություններում, շրջակա միջավայրի պայմաններին հարմարվողականությունը և այլն:

966. Կենսակարգ-Образ жизни-Mode of life-Որևէ տեսակի կամ տեղախմբի առանձնյակների առնչությունը գոյության ոչ կենսածին պայմաններին, ուրիշ տեսակներին և իր տեսակի կամ տեղախմբի մյուս առանձնյակներին: Փոխվում է ըստ սեզոնների և առանձնյակների կյանքի ընթացքում կազմում է համապատասխան լիաշրջաններ: Ապահովում է առանձնյակների կենսաբանական ամբողջ շարքի ավարտման հաջողությունը և, հետևապես, տեսակի գոյության անընդհատությունը:

967. Կենսակլիմա-Биоклимат-Bioclimate-1. Օրգանիզմների և նրանց համակենցությունների ստեղծած միկրոկլիման: Կենսակլիմայի հզոր առաջացնողներն են ծառաթփերը, անտառը: Յուրատեսակ կենսակլիմա է ստեղծվում որջերում, բներում և կենդանիների այլ կացարաններում: 2. Կլիմայական յուրահատկություններ, որոնք ազդում են կենդանի օրգանիզմների, այդ թվում՝ մարդու վրա:

968. Կենսակլիմայագիտություն-Биоклиматология-Bioclimateology-Գիտություն մարդու, կենդանիների և բույսերի՝ հիմնականում մշակաբույսերի, կենսական գործընթացների և գործառնությունների վրա կլիմայական գործոնների ազդեցության մասին:

969. Կենսակլիմայական օրենք-Биоклиматический закон-Bioclimate law-

Օրենք, որը սահմանում է բույսերի սեզոնային զարգացման ժամկետների միջին կախվածությունները տվյալ վայրի աշխարհագրական լայնությունից և երկայնությունից, ծովի մակարդակից ունեցած բարձրությունից: Շրջակա միջավայրի այլ գործոնների միանմանության դեպքում Հյուսիսային Ամերիկայի բարեխառն գոտում բնության սեզոնային երևույթների սկսման ժամկետները աշխարհագրական լայնության յուրաքանչյուր 10, աշխարհագրական երկայնության 50 և բարձրության մոտ 130 մետր անցնելիս ուշանում է 4 օր: Հեղինակը Ա. Հովքինսն է:

970. **Կենսահամադրում-Biosimiles-Biosynthesis**-Մաքուր օրգանական նյութերի առաջացումը պարզ միացություններից: Կատարվում է կենդանի օրգանիզմներում կենսակատալիզատորների ազդեցությամբ և որոշվում է ծագումնաբանական տեղեկատվությամբ: Սիկրոօրգանիզմների կողմից իրագործվող կենսահամադրումն օգտագործվում է վիտամինների, որոշ հորմոնների, հակաբիոտիկների, ամինաթթուների, ինչպես նաև կերային սպիտակուցների արդյունաբերական ստացման նպատակով:

971. **Կենսահամակ-Biome-Biome-1**. Գոյահամակարգային խոշոր ենթաբաժին բնակլիմայական կամ բնական գոտու սահմաններում: 2. Խոշոր չափի ցամաքի կամ ջրատարածքի, կենսահամակեցության կամ մի քանի կենսահամակեցությունների կենդանի օրգանիզմների ամբողջությունը:

972. **Կենսահամակարգի կայունություն-Устойчивость биосистем-Resistance of biosystem**-Համակեցության, տեսակի, տեղախմբի, օրգանիզմի ներքին և արտաքին գործոնների ազդեցությունից կառուցվածքային ու գործառնական առանձնահատկությունները պահպանելու ունակությունը:

973. **Կենսահամակեցութագիտություն-Bioценология-Biocoenology**-Կենսահամակեցությունների մասին գիտություն, որն ընդգրկում է դրանց կարգաբանությունը, կառուցվածքը, ծագումը, զարգացումը, տարածության ու ժամանակի մեջ տեղաբաշխումը:

974. **Կենսահամակեցություն-Bioценоз-Biocoenosis**-Կենսոլորտի համասեռ հատվածում գոյություն ունեցող և միմյանց, ինչպես նաև միջավայրի ոչ կենսածին գործոնների հետ որոշակի կապերով բնութագրվող բույսերի, կենդանիների, միկրոօրգանիզմների ամբողջությունը:

975. **Կենսաձև-Жизненная форма-Life form, Blomorph**-Որոշակի գոյապահպանական պայմաններին հարմարվելու օրգանիզմների տիպեր: Նույն կենսաձևի տեսակներն ունեն կառուցվածքի և գոյապահպանության նման յուրահատկություններ: Նույն կենսաձևին կարող են պատկանել կարգաբանական տարբեր խմբերի նույնանման պայմաններում ապրող տեսակները, օրինակ՝ կարճակյացները, չորաբույսերը և ֆաներաբույսերը:

976. **Կենսամաքրում-Bioочистка-Bioclean-up**-Ջրերից ու հողերից օտար կամ վնասակար տարրերի հեռացումը կենդանի օրգանիզմների օգնությամբ, որը նպաստում է այդ խառնուրդների քանվելուն կամ քայքայմանը և միջավայրի սկզբնական հատկությունների վերականգնմանը:

977. **Կենսամեթոդ-Biometод-Biomethod**-Շրջակա միջավայրի և մարդու վնասատուների ոչնչացման նպատակով կատարվող պայքարի կենսաբանական եղանակ: Վնասատուի ոչնչացման կամ բազմացման ունակությունից զրկելու համար օգտագործվում են մասնագիտացված գիշատիչները, մակաբույծները կամ բուսակերները:

978. **Կենսամիջավայր-Biosреда-Bioenvironment**-Օրգանիզմների համակեցությամբ ստեղծված կամ ձևավորված միջավայրը: Որպես կանոն՝ որոշվում է տեսակ-որոշիչների ոչ մեծ թվով: Ստեղծում է բարենպաստ պայմաններ տվյալ կենսաերկրա-

համակեցության տեսակների համար:

979. **Կենսանավարություն-Bionavigation**-Կենդանիների, քոչունների և ձկների ունակությունը՝ սեզոնային գաղթերի ժամանակ գտնելու իրենց բազմացման և ծնեելու վայրերը, մշտական բնակատեղը, ինչպես նաև ընտրելու շարժման ուղղությունը: Դա կատարվում է երկրի մագնիսական դաշտի, արևի, աստղերի, մթնոլորտի ճնշման ու ջրի քիմիական կազմի փոփոխությունների և այլ կողմնորոշիչների շնորհիվ:

980. **Կենսանշանացույց-Bioindicator**-Օրգանիզմ, տեսակ կամ համակեցություն, որի առկայությամբ կամ վիճակով, ինչպես նաև վարքով դատում են միջավայրում տեղի ունեցած փոփոխությունների, այդ թվում աղտոտող բաղադրամասերի առկայության ու միջավայրի աղտոտման աստիճանի մասին: Կենսանշանացույցների թվին են պատկանում նաև բուսատեսակներ կամ համակեցություններ, որոնց տարածումը պայմանավորված է միջավայրի որոշակի յուրահատկություններով: Դա էլ հնարավորություն է տալիս այդ կենսանշանացույցներն օգտագործել օգտակար համաժողովրդի որոնման և հետախուզման համար:

981. **Կենսաչափաքանակ-Biodose-Blodose**-Ուլտրամանուշակագույն ճառագայթման նվազագույն տևողություն, որի ընթացքում (24 ժամ անց) առաջանում է մարդու մաշկի թույլ կարմրություն: Տևողությունը կախված է ուլտրամանուշակագույն ճառագայթման ուժգնությունից և որոշվում է փորձնական ճանապարհով:

982. **Կենսասպան-Biocide-Blocide**-Քիմիական պատրաստուկ, որն ունակ է ոչնչացնելու ողջ կենդանականը բավական մեծ տարածքների վրա:

983. **Կենսաստրոմ-Biostroma-Blotrome**-տես Կենսածածկոց:

984. **Կենսասուն-Biotroph-Blotroph**-Ուրիշ կենդանի օրգանիզմներով սնվող օրգանիզմ:

985. **Կենսավառելիք-Biofuel-Blfuel**-1. Ցանկացած կենսազանգված, որն այրվելով էներգիա է արտադրում (փայտ, տորֆ, ջրիմուռներ և այլն): 2. Նույնը՝ ավելացրած կենսազանգվածից ստացվող նյութեր (սպիրտներ, կենսազազ): 3. Օրգանական թափոններ (աղբ, զոմաղբ, ծերտ, թեփ և այլն), որոնք խմորման ընթացքում ջերմություն են անջատում ու կարող են ջերմոցներ և այլ նմանատիպ օբյեկտներ տաքացնել:

986. **Կենսավատարացում-Biodegradation-Blodegradation**-Նյութերի կամ օբյեկտների հատկությունը փոխելու իր կառուցվածքը (որակը) կենսաբանական գործոնների ազդեցությամբ: Սովորաբար նշանակում է օգտակար հատկությունների կորուստ:

987. **Կենսատարածություն-Biochor-Blchore**-Կենսատեղերի ամբողջությունը (օր.՝ կավային, ավազային, աղուտային և քարային անապատների կենսատեղերի ամբողջությունը կազմում է անապատների կենսատարածությունը, անուշահամ ջրամբարների տղմոտ, ժայռոտ, ավազոտ հատակների կենսատեղերի ամբողջությունը՝ անուշահամ ջրամբարների հատակի կենսատարածությունը և այլն):

988. **Կենսատարածք-Жизненное пространство-Life space, Life area**-1. Տվյալ տեղախմբի կամ տեսակի մեկ օրգանիզմին հասնող տարածքը, որը, որպես կանոն, գոյապահպանական խորշի, կենսավայրի կամ գոյատեղի սահմաններում է (սովորաբար նկատի է առնվում կենսատարածքի այն նվազագույնը, որն ապահովում է օրգանիզմի բնականոն գոյությունը տեղախմբի կազմում): 2. Տարածք, որն անհրաժեշտ է մեկ մարդու գոյության համար (սննդի արտադրում, մշակաբույսերի աճեցում, արդյունաբերություն, վերականգնողություն):

989. **Կենսատեխնիա-Biotechia-Blotechnia**-1. Կենսատեխնիկական աշխա-

տանքներ՝ հողհանդակների տնտեսական արտադրողականության ավելացման միջոցառումներ, որոնք ուղղված են որոշ շահագործվող օբյեկտների կամ համակեցությունների համար միջավայրի բարելավմանը, բայց որը չի բերում բնական համակարգերի, գյուղատնտեսական համակեցությունների արմատական վերափոխմանը: 2. Որսագիտության բաժին, որն ուսումնասիրում է որսորդական հողհանդակների կենսաբանական արդյունավետությունը և տնտեսական արտադրողականությունը:

990. Կենսատեխնոլոգիա-**Биотехнология-Biotechnology**-1. Կենսաբանության և տեխնիկայի միջև գտնվող սահմանային գիտություն և գործնական ոլորտ, որն ուսումնասիրում է մարդու շրջակա բնական միջավայրի փոփոխումների ուղիներն ու եղանակները: 2. Կենսաբանական տարրերի օգնությամբ մարդու համար օգտակար մթերքի և երևույթների ստացման եղանակների ու ձևերի ամբողջությունը (օր.՝ միկրոօրգանիզմների օգնությամբ կերային սպիտակուցների արտադրություն, կենսազտիչների օգնությամբ կեղտաջրերի մաքրում և այլն): Որոշ կենսատեխնոլոգիական ձեռնարկություններ դասվում են ծայրահեղ վտանգավոր և վնասակար արտադրությունների թվին: Դա հատկապես վերաբերում է այն ձեռնարկություններին, որոնց արտանետման նյութերից են ժառանգականության նյութի պատահիկները:

991. Կենսատեղ-**Биотоп-Biotope**-Օրգանիզմների գոյամիջավայրի համար միանման պայմաններով հատված, որը ձևավորվել է կենսահամակեցության գոյատեղի վրա ազդելու հետևանքով: Տարածք, որտեղ զարգացել է կենսատեղաբանական կեցությունը (անապատային ավազներ, անուշահամ ջրամբարի տոմոտ հատակ և այլն):

992. Կենսափոխարկում-**Биоконверсия-Bioconversion**-Ազրոգոյահամակարգում բուսական օրգանական զանգվածը կենդանականի փոխադրումը: Դրա արդյունավետությունը չափվում է 1 կգ կենդանական սպիտակուց ստանալու համար անհրաժեշտ բուսական սպիտակուցի քանակով: Օրինակ՝ 1 կգ տավարի միս ստանալու համար պահանջվում է 20 կգ բուսական սպիտակուց, մսատու հավի 1 կգ-ի համար՝ 8 կգ և այլն:

993. Կենսաքաղաքակենտրոնություն-**Биоурбанизм-Biourbanistika**-Ճարտարապետության բաժին: Նպատակ ունի ստեղծել կենսամիջավայր, որտեղ ներդաշնակորեն կընդգրկվի տեղական բնությունը լրացված և զարգացված ճարտարապետական մեթոդներով:

994. Կենսոլորտ-**Биосфера-Biosphere**-Երկրագնդի քաղաքներից մեկը, որը ձևավորվել է մոլորակի էվոլյուցիայի ընթացքում և բնութագրվում է կյանքի առկայությամբ: Օրգանիզմների ակտիվ գոյության ոլորտ (ընդգրկում է մթնոլորտի ստորին հատվածը, ջրոլորտը և քարոլորտի վերին մասը): Շատ փոփոխական ու ակտիվ ոլորտ է: Դրա կենդանի մասը (չոր օրգանական նյութ), ըստ Վ. Վեռնադսկու հաշվարկների, կազմում է Երկրակեղևի 0,00001%-ը (կենդանի մասի շուրջ 97%-ը բուսական 3%-ը՝ կենդանական օրգանիզմներ են):

995. Կենսոլորտային արգելոց-**Биосферный заповедник-Biosphere reserve**-1. Բնության խիստ պահպանվող ընդարձակ տարածք, որը գործնականում չի ենթարկվում մարդու կողմից վերափոխված շրջապատող լանդշաֆտների ազդեցությանը: Կենսոլորտային արգելոցի տարածքում բնական միջավայրի բաղադրամասերի հաշվեկշռի պայմաններում տեղի են ունենում դարավոր ժառանգական և էվոլյուցիոն գործընթացներ: 2. Տարածք, որտեղ սարքերով կամ կենսանշանացույցերի օգնությամբ դիտարկվում են բնական միջավայրի մարդածին փոփոխությունները:

996. Կենսոլորտի գոյապահպանություն-**Экология биосферы-Biosphere ecology**-Երկրագնդի ամբողջ կենսոլորտի գոյապահպանությունը:

997. Կենսոլորտի էներգետիկա-**Энергетика биосферы-Biosphere energetics**

1. Էներգետիկ գործընթացները գոյահամակարգերում: 2. Առանձին օրգանիզմների էներգետիկան: 3. Կենդանի նյութում հականերփոխիչ գործընթացները: 4. Կենսոլորտի և տիեզերքի միջև ջերմային ու էներգետիկ հաշվեկշիռը:

998. Կենսոլորտի ռեսուրսներ (պաշարներ)-Ресурсы биосферы-Biosphere resources- Կենսոլորտի սահմաններում կենդանի օրգանիզմների ուղղակի կամ անուղղակի միջամտությամբ առաջացած բնական ռեսուրսները (ծկներ, անտառներ, հողեր, ածուխ, նավթ, տորֆ, գյուղատնտեսական արտադրանք և այլն):

999. Կենսույթ-Bioma-Biota-1. Տվյալ տարածքում ապրող կենդանի օրգանիզմների պատմականորեն ձևավորված համալիրը (օր.՝ կենսահամակարգի կենսույթ): 2. Պատահական ընտրված տարածաշրջանում ապրող օրգանիզմների միագումարությունը՝ անկախ դրանց միջև եղած գործառնական կամ պատմական կապերից (օր.՝ վարչական շրջանի կենսույթ):

1000. Կենսունակություն-Жизнеспособность-Viability-1. Անհատի կամ տեղախմբի ծագումնաբանությամբ պայմանավորված՝ ապրելու և սերունդներ տալու առանձնահատկությունը: 2. Արտաքին անբարենպաստ պայմաններում գոյությունը պահպանելու օրգանիզմի հատկությունը:

1001. Կենցաղային աղմուկ-Бытовое шум-Domestic noise- Ուղիղտեսիվական, կենցաղային աղմուկ: Ընդհանուր մակարդակը շենքերում ցերեկը չպետք է գերազանցի 40, իսկ գիշերը՝ 30 դբ:

1002. Կեչու անտառ-Берёзовый лес-Birch forest- Կեչու տիրապետմամբ երկրորդային կամ, ավելի սակավ, առաջնային ծագման ամառնականաչ մանրատերև անտառ:

1003. Կերպափոխություն-Гетерозис-Heterozis- Առաջին սերնդի խաչասերվածների աճի արագացում, չափսերի մեծացում, ծնողական ձևերի համեմատությամբ կենսակայունության ու պտղաբերության ուժեղացում: Երկրորդ և հաջորդ սերունդներում սովորաբար այն պակասում է: Լայնորեն օգտագործվում է բուսաբուծության ու անասնապահության մեջ, օրինակ՝ որևէ մշակաբույսի բարձր բերքատվություն ունեցող խաչասերված սերմեր ստանալու համար:

1004. Կիսաանապատ-Полупустыня-Semi-desert, Halfdesert- Չորային կլիմայի պայմաններում ձևավորվող լանդշաֆտի տեսակ, որն աչքի է ընկնում անտառի բացակայությամբ, բուսածածկում և հողածածկում տափաստանային և անապատային լանդշաֆտների տարրերի ներդաշնակությամբ:

1005. Կիսաթուփ-Полукустарник-Undershrub- Բազմամյա բույս, որի ընծյուղների միայն ստորին մասերն են փայտանում ու ծմեռում (վերին մասերը խոտային են և ամեն տարի աշնանը մահանում են): Բույսերի կազմաբանական դասակարգման կենսաձևերից է:

1006. Կիսախոնավ կլիմա-Семугумидный климат-Semihumid climate, Subhumid climate- Անհրաժեշտից պակաս տեղումներ ունեցող կլիմա: Բնորոշ է տափաստանային և անտառատափաստանային բուսականություն ունեցող տարածքներին:

1007. Կիսածածկաբույս-Гемикриптофит-Hemicryptophyte- Երկրամերձ, բողբոջաթերթիկների տակ, բույսերի մահացած մասերի և հաճախ ծյան տակ ծմեռող վերականգնման բողբոջներով բույսեր: Կիսածածկաբույսեր են բարեխառն լայնությունների երկամյա և բազմամյա խոտերը (գորտնուկներ, խատուտիկներ, զանգակածաղիկներ և այլն): Այլ գոտիներում ավելի քիչ են հանդիպում:

1008. Կիսամակարայծ-Полупаразит-Semiparasite- Բույս, որն ապրում է այլ բույսերի՝ գլխավորապես ծառերի հաստ ճյուղերի խեչակներում ու բների վրա: Ունի

յուրացման մակերես, ինչպես նաև ձևափոխված ծծիչ արմատներ՝ այլ բույսերից ջուր և լուծված հանքային աղեր վերցնելու համար: Բնորոշ է արևադարձային և մերձարևադարձային վայրերին:

1009. Կիսաչոր կլիմա-Семiarидный климат-Semiarid climate-Բարեխառն լայնությունների (օր.՝ Միջին Ասիայի) անապատներին բնորոշ կլիման:

1010. Կիսատեսակ-Polyval-Semispecies-Աշխարհագրական կամ գոյապահպանական ռասա: Կազմաբանական, աշխարհագրական կամ գոյապահպանական, երբեմն էլ վերականգնողական տեսակետից այնքան է մեկուսացած, որ կարելի է համարել երիտասարդ տեսակ:

1011. Կիրառական գոյապահպանություն-Прикладная экология-Applied ecology-Բնական ռեսուրսների և գոյության միջավայրի օգտագործման, դրանց վրա թույլատրելի ծանրաբեռնվածությունների, տարբեր ստորակարգության մակարդակի գոյահամակարգերի ղեկավարման ձևերի, տնտեսության գոյապահպանացման եղանակների չափանիշների մշակումը: Հիմնվում է գոյապահպանության և բնապահպանության օրենքների, կանոնների և սկզբունքների համակարգի վրա:

1012. Կլանում-Aбсорбция-Absorption-Կարծր մարմինների և հեղուկի՝ լուծույթներից կամ գազերից տարբեր նյութերի կլանումը: Կարևոր դեր ունի գոյահամակարգերի նյութափոխանակության մեջ:

1013. Կլիմայագիր-Климатогрaммa-Climagram-Կլիմայի որևէ երկու տարրերի (օր.՝ ջերմաստիճանի և տեղումների) տարեկան ընթացքի գծագրական պատկերում:

1014. Կլիմայական գործոն-Климатический фактор-Climatic factor-Կլիմայի բնույթը որոշող գործոն. աշխարհագրական լայնություն, ծովի մակարդակից ունեցած բարձրություն, լեռնագրություն, սառցածածկ, ձնածածկ, բուսածածկ, օվկիանոսային հոսանքներ, օվկիանոսից ունեցած հեռավորություն և այլն:

1015. Կլիմայական չափ-Климатическая норма-Climatic standard-Կլիմայի քանակական բնութագիրը: Ստացվում է բազմամյա դիտումների շարքից: Կլիմայական չափ կարող են լինել օդերևութաբանական տարրի միջին մեծությունը ամսվա, սեզոնի, տարվա ընթացքում, դրա բազմամյա ծայրագույն մշանակությունները, միջին կրկնողությունը և այլն:

1016. Կլիմայական սահման-Климатическая граница-Climatic divide-Երկրային սահման, որի երկարությամբ կլիմայական պայմանները կտրուկ փոխվում են: Ամենից հաճախ դա լեռնագրական արգելք է (օր.՝ Մեծ Կովկասի Գլխավոր լեռնաշղթան) կամ մակերևույթի կտրուկ փոփոխվող ջերմային պայմաններով գոտի (օր.՝ ցամաքը և ծովը):

1017. Կլիմայավարժում-Aкклиматизация-Acclimatization-Մարդուն օգտակար օրգանիզմներով բնական համակեցությունը հարստացնելու նպատակով նախկինում այդտեղ չեղածների կանխամտածված ներմուծումը ու գոյության նոր պայմաններին հարմարեցումը:

1018. Կլիմայի մարդածին փոփոխություն-Антропогенное изменение климата-Climatic anthropogen change-Մարդու տնտեսական գործունեությամբ պայմանավորված տեղական կլիմայի և միկրոկլիմայի փոփոխությունը: Երկրի մակերևույթի (անտառների ոչնչացում, անտառատնկումներ, հողերի վարում, տարածքի չորացում, ոռոգում, կառուցապատում և այլն) կամ մթնոլորտի հատկությունների (օդի տաքացում արդյունաբերական ջերմային սարքերով, ածխաթթու գազի կուտակման մեծացում և այլն) փոփոխման հետևանք է: 21-րդ դարում ձեռք է բերում համընդհանուր բնույթ:

1019. Կլիմաքս-Климакс-Climax-Սուբցեսիայի եզրափակիչ փուլը: Բուսական

համակեցություն, որն ապրելատեղի միջավայրի հետ հարաբերական համապատասխանության և շարժընթաց հավասարակշռության մեջ է: Շատ դանդաղ է փոխվում:

1020. Կլիմաքսային բուսականություն-**Климатическая растительность-Climax vegetation**-Սուբցեսիայի փոփոխությունների գործընթացում կլիմայական պայմանների ու միջավայրի կենսածին և ոչ կենսածին բաղադրամասերի ու գործոնների հետ լրիվ համապատասխանության հասած և հարաբերականորեն դանդաղեցված էվոլյուցիոն զարգացումը շարունակող բույսերի համակեցությունը:

1021. Կլորաորդասպան-**Нематоцид-Nematocide**-Կլոր որդերի ոչնչացման համար օգտագործվող նյութեր:

1022. Կղանքակեր-**Копрофаг-Coprophage**-Օրգանիզմ, որը սնվում է հիմնականում կաթնասունների արտաթորանքով: Օրինակ կոյաբզեզները, մի շարք ճանճերի բրթուրները և այլն:

1023. Կմախքային հողեր-**Скелетные почвы-Skeletal soils, Stony soils**-Հիմնականում լեռնային ապարների թույլ հողմահարված, 3 մ-ից խոշոր չափերի բեկորների, միներալների և մանրահողի խառնուրդից կազմված հողերը: Բնորոշվում են ջրի, օդի և ջերմության բարձր քափանցելիությամբ:

1024. Կյանք-**Жизнь-Life**-Նյութի շարժման առանձնահատուկ ձև: Բնորոշվում է ինքնավերարտադրմամբ, ինքնագարգացմամբ, ինքնակարգավորմամբ, հարմարվողականությամբ, շրջակա միջավայրի հետ էներգիայի և նյութափոխանակությամբ:

1025. Կյանքի գոյապահպանական տևողություն-**Экологическая продолжительность жизни-Ecological duration of life**-Տեսակի առանձնյակների առավելագույն տարիքը շրջակա միջավայրի բնական պայմաններում: Որպես կանոն՝ մի քանի անգամ փոքր է կյանքի տեսական տևողությունից:

1026. «Կյանքի թաղանթ»-**„Пленка жизни“-„Vitasphere“**-Կենդանի նյութի շերտ, կենսոլորտի գրեթե ամբողջ կենդանի նյութը իր մեջ կենտրոնացրած կենսահամակեցությունների միագումարությունը:

1027. Կյանքի կենսաբանական սահմաններ-**Биологические границы жизни-Biological boundaries of life**-Ակտիվ կյանքի ամենաբարենպաստ պայմանները: Այն բավական մեղ սահմաններում է: Կենսաքիմիական ռեակցիաների մեծամասնությունը տեղի է ունենում 0-50° C ջերմաստիճանային միջուտում: Լուսասինթեզը տեղի է ունենում 6-40° C սահմաններում: Գրեթե ամբողջ կենդանի նյութը կենտրոնացված է 150-200 մ բարձրության և ծովում մինչև 200 մ խորության վրա:

1028. Կյանքի ճնշում-**Давление жизни-Life pressure**-Բազմացման ներուժի և միջավայրի այնպիսի հարաբերություն, որը խոչընդոտում է բազմացման իրականացումը երկրաչափական առաջընթացով: Կենդանի նյութի ստեղծման արագությունը Վ. Վեռնադսկին արտահայտել է $2^\circ \Delta = Nn$ բանաձևով (n-ը բազմացումից սկսած օրերի թիվն է, Δ -ն՝ առաջընթացի ցուցանիշը՝ միաբջջաների մեկ օրվա սերունդների քանակը, Nn-ը՝ n օր հետո օրգանիզմների քանակը):

1029. Կյանքի որակ-**Качество жизни-Life quality**-Շրջակա միջավայրով բավարարվելու (առողջությունն ապահովող) անհատական ցուցանիշ, որը դիտվում է բնական, բնասոցիալական, սոցիալ-տնտեսական տեսանկյունով: Կարևոր նշանակություն ունի ժողովրդագրական գործընթացներում: Սովորաբար կյանքի ցածր որակը մեծացնում է ծնելիությունը:

1030. Կյանքի պայմաններ-**Условия жизни-Life conditions**-Մարդու ապրելու բնական և սոցիալ-տնտեսական յուրահատկությունների, այդ թվում հանրայնացման գործընթացի ամբողջությունը:

1031. Կյանքի տևողություն-**Продолжительность жизни-Life longevity**-Տարբե-

րում են բացարձակ, տեսակային և գոյապահպանական կյանքի տևողություն: Բացարձակն առանձին օրգանիզմի գոյատևելու ժամանակն է (ծնվելու պահից մինչև մահը): Տեսակայինը միջին առավելագույն այն հասակն է, որին հասնում են տվյալ տեսակի առանձնյակները բարենպաստ պայմաններում: Գոյապահպանականը տեսակի առանձնյակների բնական պայմաններում ապրելու միջին սահմանային հասակն է:

1032. Կոացերվատ-**Коацерват-Coacervat**-տես Կուտակ:

1033. Կողմնակի երևույթներ լանդշաֆտներում-**Побочные явления в ландшафтах-Accessory thing in landscape**-Լանդշաֆտի և բաղադրամասերի հատկությունների ոչ կանխամտածված փոփոխություններ, որոնք առաջանում են տնտեսական օգտագործման հետևանքով: Այդպիսի փոփոխություններ են աղակալումը (ոռոգման հետևանքով), ճահճակալումը և ափերի ողողումը (ջրատեխնիկական կառույցների ժամանակ), գերսննդացումը (դաշտերի պարարտացման ժամանակ) և այլն: Կողմնակի փոփոխությունների մեծամասնությունը առաջացնում է բացասական հետևանքներ՝ տնտեսության կամ մարդու առողջության համար:

1034. Կոմենսալիզմ-**Комменсализм-Commensalism**-տես Համասնում:

1035. Կոնսորցիա-**Консорция-Consortium**-տես Ընդհանրակ:

1036. Կոնսումենտ-**Консумент-Consumer**-տես Օգտագործող:

1037. Կոնսումենտի կարգ-**Порядок консумента-Order of consumer**-տես Օգտագործողի կարգ:

1038. Կոնվեկցիա-**Конвекция-Convection**-1. Օվկիանոսի և ծովերի ջրերի ուղղաձիգ տեղաշարժ՝ պայմանավորված խտության փոփոխությամբ (օվկիանոսային կոնվեկցիա): 2. Մթնոլորտային զանգվածների ուղղաձիգ տեղաշարժ՝ պայմանավորված շարժվող ու շրջապատող օդի ջերմաստիճանների տարբերությամբ (մթնոլորտային կոնվեկցիա):

1039. Կոնվերգենցիա-**Конвергенция-Convergence**-տես Չուգամիտություն:

1040. Կոնտինուում-**Континуум-Continuum**-տես Անընդհատում:

1041. Կոպրոֆագ-**Копрофаг-Coprophage**-տես Կղանքակեր:

1042. Կոսմոպոլիտ-**Космополит-Cosmopolite**-Բույսերի և կենդանիների տեսակներ, ցեղեր, ընտանիքներ կամ ավելի խոշոր խմբեր, որոնք համաժողովրդակային տարածում ունեն (բացի Ամտարկտիդայից): Օրինակ՝ ցորենագգիների ընտանիքը, ճնճղուկագգի թռչունների կարգը:

1043. Կրավախ-**Кальцефоб-Calciophobe**-Բույսեր, որոնք խուսափում են կարբոնատային հողերից և կարբոնատներով հագեցած ջրերից (օր.՝ սֆագնումային ճահիճների բույսերը):

1044. Կրիոֆիլ-**Криофил-Cryophile**-տես Տրտասեր:

1045. Կրիպտոֆիտ-**Криптофит-Cryptophyte**-տես Ստորածածկ բույս:

1046. Կրծողավերացում-**Дератизация-Deratization**-Կրծողների (ամենից առաջ առնետների) ոչնչացման միջոցառումներ շենքերում կամ այլ տարածքներում:

1047. Կրկնակի ջրօգտագործում-**Повторное водопользование-Application of effluents**-Օբյեկտներից հեռացվող կեղտաջրերի օգտագործումը (համապատասխան մաքրումից հետո) նույն կամ այլ օբյեկտների ջրամատակարարման համար:

1048. Կրկնօգտահանում-**Ремюализация-Reutilization**-Որևէ արտադրության, տնտեսության ճյուղի, կենցաղի թափոնների օգտագործումը որպես ելանյութ կրկնօգտագործման ամբողջ շարքի մեջ մտնող ուրիշ արտադրությունների կամ տնտեսության ճյուղերի համար:

1049. Կրճատվող տարածասահման-**Сокращающаяся ареал-Declining area-**

Կարգաբանական խմբի կամ համակեցության տեսակի տարածասահման, որը կրճատվում է բնական կամ մարդածին պատճառներով:

1050. Կրճատվող տեսակ-**Сокращающийся вид-Declining species**-Դեռևս բավական լայն տարածում և առանձնյակների ու տեղախմբերի նկատելի քանակ ունեցող տեսակ, որն առանձնյակների թվի և տեղախմբերի բազմազանության արագ ու մշտական պակասեցման նկատելի միտում ունի: Այդ պատճառով էլ կասկածելի է ապագայում նրա բարեհաջող զարգացումը:

1051. Կուսական բնության գոտի-**Зона девственной природы-Pristine nature zone**-Լանդշաֆտների զգալի տարածք, որտեղ մարդը կարող է լինել միայն որպես ժամանակավոր այցելու:

1052. Կուսական համակեցություն-**Девственное сообщество-Pristine community**-տե՛ս Բնական համակեցություն:

1053. Կուտակ-**Коацерват-Coacervat**-Կաթիլ կամ շերտ, որը կոլոիդի ավելի մեծ խտություն ունի, քան լուծույթի մյուս մասը: Կյանքի ծագման վարկածներում՝ նախաօրգանիզմ:

3

1054. Հագեցած օդ-**Насыщенный воздух-Saturated air**-Միավոր ծավալում տվյալ ջերմաստիճանի համար հնարավոր առավելագույն ջրային գոլորշի պարունակող օդը:

1055. Հազվագյուտ տեսակ-**Редкий вид-Rare species**-Բուսական կամ կենդանական տեսակ, որը գտնվում է վերացման անմիջական վտանգի առջև. պահպանվել է առանձնյակների կամ տեղախմբերի փոքր քանակություն կամ հանդիպում է սահմանափակ տարածքում:

1056. Հալիլոց-**Омтень-Thaw**-Բարեխառն ու բարձր լայնություններում ծնոան ընթացքում հաստատված բացասական ջերմաստիճանների համապատկերի վրա տաք եղանակի գալուստը: Սովորաբար առաջանում է այլ շրջաններից տաք օդային գանգվածների ներհոսքով:

1057. Հալոֆիտ-**Галофит-Halophytic plant**-տե՛ս Աղաբույս:

1058. Հալոֆոբ-**Галофоб-Halophobe**-տե՛ս Աղավախ:

1059. Հականեխիչ-**Антисептик-Antiseptic**-Քիմիական նյութեր, որոնց հետ շփվելիս միկրոօրգանիզմները ոչնչանում են: Օգտագործվում են վարակազերծման համար բժշկության և սննդի արդյունաբերության մեջ, ինչպես նաև փայտանյութերը սնկերի քայքայումից պաշտպանելու համար:

1060. Համաբնակատեղություն-**Симбиотония-Symbiotopy**-Կարգաբանական տեսակետից մոտ տեսակների բնակությունը համանման կամ նույնական կենսատեղերում:

1061. Համաբնակություն-**Симбиоз-Symbiosis**-Բուսական և կենդանական օրգանիզմների փոխկապակցության ձև, որի դեպքում երկու տեսակն էլ վնաս չեն կրում, և դրանցից մեկը կամ երկուսն էլ համատեղ ապրելուց օգուտ են ստանում: Այդպիսին է, օրինակ, մենակյաց խեցգետնի և ակտինիայի համաբնակությունը:

1062. Համաբուսաճարակ-**Эпифитомия-Epiphytity**-Մեծ տարածքում բույսերի հիվանդությունների միաժամանակյա տարածումը (օր.՝ հացազգիների մրիկը և այլն):

1063. Համագոյակցություն-**Синантропия-Sympatry**-Նույն տարածքի սահմաններում կարգաբանապես մոտիկ տեսակների համատեղ գոյությունը:

1064. Համագոյապահպանություն-**Синэкология-Synecology**-Գոյապահպանու-

թյան բաժին, որն զբաղվում է կենդանիների, բույսերի և միկրոօրգանիզմների բազմատեսակ համակենցությունների ուսումնասիրմամբ: Բացահայտված օրինաչափությունները կարևոր են՝ կանխատեսելու համար կենսոլորտի հակազդումը լանդշաֆտի ոչ կենսածին բաղադրամասերի փոփոխություններին, հատկապես՝ մարդածին ազդեցությամբ (աղտոտում, հիմնահողային ջրերի մակարդակի փոփոխում և այլն) առաջացածներին:

1065. Համագոյություն-Сино́бия-Synolia-Տարբեր տեսակի օրգանիզմների սերտ, բայց անտարբեր, միմյանց չխանգարող համաբնակությունը (այլ տեսակի գոյությունը կենդանու որջում, մրջնանոցում և այլն):

1066. Համադա-Гамма-Hamada-Մերձավոր Արևելքի և Հյուսիսային Աֆրիկայի քարային անապատների արաբական անվանումը:

1067. Համազդեցություն-Синергизм-Synergism-Երկու կամ ավելի գործոնների միասնական ազդեցությունը:

1068. Համակարգ-Система-System-1. Փոխկապված բաղադրամասերի (առարկաէներգետիկ կամ մտավոր) ցանկացած ամբողջությունը: 2. Ինքնազարգացող և ինքնակարգավորվող, բայց (զոնե ջերմադինամիկ իմաստով), որոշակի կերպով կարգավորված նյութական կամ էներգետիկ ամբողջությունը, որը գոյատևում և ղեկավարվում է հարաբերականորեն կայուն փոխադարձ ազդեցությամբ, բաշխման և վերաբաշխման, դոսից ստացվող և արտադրվող նյութերի, էներգիայի և տեղեկատվության միջոցով, ապահովում է ներքին (այդ թվում՝ նյութերի, էներգիայի և տեղեկատվության) տեղաշարժի գերիշխումը արտաքին կապերի վրա:

1069. Համակարգածագումնաբանական օրենք-Системогенетический закон-Systemogenetic law-Բնական համակարգերն իրենց անհատական զարգացման ընթացքում կրճատված և փոփոխված տեսքով (երբեմն՝ աղավաղված հետագա ազդեցություններից) կրկնում են կարգաբանական կառուցվածքի զարգացման էվոլյուցիայի ուղին:

1070. Համակարգերի կառուցվածքի պարբերականության օրենք-Закон периодичности в строении систем-Law periodicity in systems structure-Բնական համակարգերի ղեկավարման մեջ կառուցվածքային սկզբունքները կրկնվում են որոշ օրինաչափությամբ, որը հնարավորություն է տալիս համակարգային ստորակարգության համանման մակարդակների դեպքում ակնկալել նման կառուցվածք ու ղեկավարում:

1071. Համակարգի մատչելիություն-Открытость системы-Openess of system-Համակարգի մատչելիությունը նյութի, էներգիայի և տեղեկատվության ներթափանցման համար:

1072. Համակարգի փակվածություն-Закрытость системы-Density of system-Շրջակա միջավայրից համակարգի մեկուսացվածությունը:

1073. Համակենդանաճարակ-Эпизоотия-Epizooty-Մեծ քանակությամբ կենդանիների մոտ հիվանդության միաժամանակյա տարածումը:

1074. Համասնում-Комменсализм-Commensalism-1. Օրգանիզմների համաբնակության ձև, որի դեպքում դրանցից մեկն ապահովում է մյուսի՝ արտաքին միջավայրի հետ փոխհարաբերությունների կարգավորումը: 2. Մշտական կամ ժամանակավոր համաբնակություն, որի ընթացքում դրանցից մեկը, վնաս չպատճառելով մյուսին, ապրում է նրա սննդի մնացորդներով կամ արտաթորանքով:

1075. Համակենցութային-Ценобиоз-Coenobiosis-Համակենցությունում օրգանիզմների համատեղ կյանքը:

1076. Համակենցութատիպ-Ценомун-Coenotype-Համակենցության տեսակային

ամբողջությունների գործառնական դասակարգման միավոր: Առանձնացնում են գերիշխողներ, համագերիշխողներ, ենթաիշխողներ և այլն:

1077. Համակեցության մատչելիություն-Доступность сообщество-Openness of community-Գոյահամակարգի կամ այլ համակեցության ունակությունը՝ ընդունելու նոր տեսակ: Սովորաբար պայմանավորված է ազատ գոյապահպանական խորշերի առկայությամբ:

1078. Համակեցության մեկուսացվածություն-Замкнутость сообщество-Reticence of community-Գոյահամակարգերի և ուրիշ համակեցությունների ունակությունը՝ հակազդելու ոչ բնորոշ տեսակների ներդրմանը (հակառակ է մատչելիությանը):

1079. Համակեցություն-Сообщество, Ценоз-Community, Coenosis-Երկրագնդի մակերևույթի որոշ հատվածի կամ տարածքի (հողեր, ջրեր) սահմաններում համատեղ գոյություն ունեցող ինքնասուն և տարասուն օրգանիզմների համակարգը (կարող է դիտվել նաև առանձին բույսերի համակեցություն, այսինքն՝ ինքնասուն-արտադրողների կամ կենդանիների սպառող-տարասունների համակեցություն):

1080. Համաճարակ-Эпидемия-Epidemy-Օրգանիզմների խմբում, որոշակի վայրի մարդկանց շրջանում կամ տարածաշրջանի սահմաններում վարակիչ հիվանդությունների արագ և զանգվածային տարածումը:

1081. Համամարդագրում-Синантропизация-Synanthropization-Մարդու կողմից խիստ վերափոխված վայրերում՝ ընդհուպ մինչև բնակավայրերում և բնակարաններում, որոշակի օրգանիզմների գոյահարմարվելը: Հաճախ ապրում են որպես մարդու սեղանասպասներ:

1082. Համամարդագր տեսակ-Синантропный вид-Synanthropic species-Մարդու բնակության վայրերի շրջակայքում ապրող և նրա գործունեության հետ կապված բույս կամ կենդանի (ճանճ, փայտոջիլ և այլն): Լինում են կենվորներ, խիստ, մասնակի, ժամանակավոր համամարդագրեր:

1083. Համամոլորակային գոյապահպանություն-Глобальная экология-Global ecology-Հասարակության հետ կենսոլորտի փոխազդեցության գիտելիքների համակարգը: Տե՛ս նաև Ընդհանուր գոյապահպանություն:

1084. Համանման շարքերի օրենք (Ն. Վավիլովի)-Закон гомологических рядов Н. Вавилова-Law of homologic series (N. Vavilov's)-1. Ծագումնաբանորեն մոտ տեսակները և ցեղերը բնորոշվում են ժառանգական փոփոխականության շարքերի այնպիսի ճշտությամբ, որ, իմանալով մի տեսակի սահմաններում եղած ձևերը, կարելի է կանխատեսել զուգահեռ ձևերի առկայությունը նման ուրիշ տեսակների և ցեղերի մեջ: Ընդհանուր համակարգում որքան ծագումնաբանորեն մոտ են ցեղերը և տեսակները, այնքան ամբողջական է դրանց փոփոխականության շարքերի նմանությունը:

1085. Համատարածքաբանություն-Синхорология-Synchorology-Ուսմունք բուսական համակեցությունների տարածասահմանների մասին:

1086. Համընդհանուր աղտոտում-Глобальное загрязнение-Global pollution-Աղտոտում, որ հայտնաբերվում է երկրագնդի ցանկացած կետում՝ դրա աղբյուրներից հեռու:

1087. Հանգստի գոտի-Зона отдыха-Recreation zone-Տեխնածին նվազագույն ազդեցությամբ բնական միջավայրի մաս: Նախատեսված է բնակչության հանգստի, բնախոսաբերապետիկ բուժման ու զբոսաշրջության համար:

1088. Հանգուցային բուսականություն-Узловая растительность-Nodal vegetation-Սուրբեսիայի դանդաղ զարգացող փուլի համակեցություն, որը համապատասխանում է մարդու կողմից ժամանակի ընթացքում վերափոխված տեղանքի գոյա-

պահպանական բնութագրումներին: Կարող է դիտվել որպես «կեղծ կլիմաքս» կամ մարդածին կլիմաքս: Գոյահամակարգի բնական զարգացման (մարդածին մասի վերացման) դեպքում հանգուցային բուսականությունը կարող է փոխարինվել կլիմաքսայինով:

1089. Հանդակի տարողություն-**Емкость угля-Land capacity**-Ընտանի կամ վայրի կենդանիների քանակ, որոնք կարող են գոյություն ունենալ և կանոնավոր կերպով բազմանալ տվյալ համակենցությամբ (գոյահամակարգով) զբաղված միավոր տարածության վրա: Արոտավայրի տարողունակությունը որոշվում է ընտանի կենդանիների այն քանակով, որ կարելի է արածեցնել տվյալ արոտավայրում մեկ ամսվա ընթացքում:

1090. Հանդիպելություն-**Встречаемость-Frequency**-Բույսի տեսակի տարածման հաճախականության և առատության գումարային արդյունք: Որոշվում է բուսական համակենցությունում հիմնադրված և ուսումնասիրվող փորձադաշտերի առանձնյակների քանակները համեմատելով:

1091. Հանքային ջուր-**Минеральная вода-Mineral water**-1գ/լ-ից ոչ պակաս հանքայնացմամբ, սովորաբար՝ ստորգետնյա ջուր, որը՝ բնորոշվում է կենսաբանական ակտիվ նյութերի (CO_2 , H_2S , As և այլն) մեծ պարունակությամբ, հաճախ՝ բարձր ջերմաստիճանով և ճառագայթակտիվությամբ: Տարբերում են ածխաթթվային, ծծմբաջրածնային, երկաթային և այլ հանքային ջրեր: Լայնորեն կիրառվում են առողջարանային բուժման գործում: ՀՀ-ն աչքի է ընկնում հանքային ջրերի տեսակային և քանակային առատությամբ:

1092. Հանքայնացված ջուր-**Минерализованная вода-Mineralized water**-Ստորգետնյա ջուր, որը պարունակում է զգալի քանակով հանքային նյութեր: Տարբերում են բույլ (0,5-5 գ/լ), միջին (5-30 գ/լ) և ուժեղ (30-ից ավելի գ/լ) հանքայնացված ջրեր:

1093. Հանքայնացում-**Минерализация-Mineralization**-1. Օրգանական միացությունների քայքայման ու անօրգանական նյութերի ստացման գործընթացը: 2. Ջրերում աղերի երկարաժամկետ կուտակումը:

1094. Հաշվենկատ բնօգտագործում-**Рациональное природопользование-Sustainable environmental management**-Բնական ռեսուրսների վերարտադրման և տնտեսական շահագործման արդյունավետ գործելակարգ ապահովող համակարգը:

1095. Հաստատագիր-**Лицензия-Licence**-Պետական օրգանների կողմից մեկ կամ որոշակի անգամ (կամ որոշակի ժամկետում) տրվող վճարովի թույլտվություն որս, ձկնորսություն կատարելու, հանքավայրը շահագործելու համար:

1096. Հավասարանք-**Изогуа-Isogyet, Isopluvial line**-Միավոր ժամանակում տեղումների քանակի կամ ամսվա ընթացքում տեղումների բազմամյա միջին գումարի հավասարագիծը:

1097. Հավասարաժամանակ-**Изохрона-Isochrone**-Որևէ երևույթի միևնույն ժամանակ սկսվելու հավասարագիծը: Օրինակ՝ քարտեզի վրա օդերևութաբանական տարբեր տարրերի բազմամյա նույն միջին ժամկետները միացնող հավասարագիծ:

1098. Հավասարալայնություն-**Изоамплитуда-Isoamplitude**-Հավասարագիծ, որը բնութագրում է որևէ ժամանակահատվածում օդերևութաբանական տարրերից մեկի փոփոխման լայնությունը:

1099. Հավասարաժաղկում-**Изоант-Isoanemon**-Հավասարագիծ, որը քարտեզի վրա միացնում է որևէ բույսի միաժամանակյա ծաղկման ժամկետները:

1100. Հավասարաձյուն-**Изоадион-Isochlone**-Չյան սահմանի բարձրության հավասարագիծը քարտեզի վրա:

1101. Հավասարաճնշում-**Изобар-Isobar**-Մթնոլորտային ճնշման հավասարագի-

ծը քարտեզի վրա:

1102. Հավասարաշեղում-**Изоаномал-Isanomale**-Հավասարագիծ, որը բնորոշում է տվյալ մեծության (ջերմաստիճանի, տեղումների քանակի և այլն) շեղումը չափի ընդունված նշանակությունից:

1103. Հավասարաջերմ-**Изотерм-Isoterm**-Լույն ջերմաստիճանի (օդի, ջրի) հավասարագիծը քարտեզի վրա:

1104. Հավասարասառ-**Изопектик-Isopectic**-Որևէ երկրում, տարածաշրջանում կամ տարածքում ջրի սառչելու միանման ժամկետները միացնող հավասարագիծը քարտեզի վրա:

1105. Հավասարասառույց-**Изонег-Isopage**-Ջրամբարներում սառցածածկի նույն տևողությամբ օրերի հավասարագիծը քարտեզի վրա:

1106. Հավասարաֆեն-**Изофен-Isophen**-Բույսերի սեզոնային տարբեր երևույթների սկսման նույն ժամկետների կետերը քարտեզի վրա իրար միացնող հավասարագիծը:

1107. Հավելաներգործություն-**Аддитивное воздействие-Additive Impact**-Քիմիական և ֆիզիկական մի քանի աղտոտիչների միագումար ազդեցությունը:

1108. Հատկանիշ-**Признак-Feature**-Մեկ կամ մի քանի գեներով պայմանավորված՝ օրգանիզմի կառուցվածքային, կազմաբանական կամ բնախոսական առանձնահատկությունը:

1109. Հատկություն-**Свойство-Property**-Բույսերի՝ հիվանդությունների նկատմամբ վարկամերժությունը, որոշակի նյութերի պարունակությունը, չորադիմացկունությունը կամ խոնավադիմացկունությունը և այլ ինքնատիպությունները: Ավելի լայն հասկացություն է, քան հատկանիշը:

1110. Հատուկ պահպանվող արգելոցաչափանմուշային բնական տարածք-**Особо охраняемая заповедно-эталонная природная территория-Specially protected reserve-standard natural area**-Տեղեկատու ռեսուրսների պահպանման, գիտական նպատակներով օգտագործման, մոլորակի բնական միջավայրի ընդհանուր վիճակին հետևելու և խոշոր գոյահամակարգերի համար առանցքային նշանակություն ունեցող խոցելի վայրերի գոյապահպանական հավասարակշռության օժանդակելու համար նախատեսված տարածք (բացարձակ արգելոցներ, կուսական բնության գոտիներ):

1111. Հատուկ պահպանվող բնական տարածք-**Особо охраняемая природная территория-Specially protected natural area**-Գիտակցված կամ չգիտակցված, ամբողջապես կամ մասնակիորեն, մշտապես կամ ժամանակավորապես ավանդական տնտեսական շրջանառությունից հանված կենսոլորտի հատվածներ, ցամաքի տեղամասեր, ջրատարածքներ: Նպատակը բնական հավասարակշռությունը, մարդկության շրջակա միջավայրը, բնական ռեսուրսների առանձին տեսակները, պատմական, տնտեսական կամ գեղագիտական նշանակության բնական, արհեստական օբյեկտները պահպանելն է:

1112. Հատուկ պահպանվող ռեսուրսապաշտպանական բնական տարածք-**Особо охраняемая ресурсоащитная природная территория-Specially protected resource-preserving natural area**-Տարածք, որտեղ տնտեսական ազդեցությունից բնական համալիրի մասնակի պահպանության պայմաններում ձեռք է բերվում (տեղում կամ պահպանվող տարածքի սահմաններից դուրս) շահագործվող բնական ռեսուրսներից մեկի կամ մի քանի տեսակների զարգացումը: Դրանք են արգելավայրերը, անտառորսորդական և արգելոցորսորդական տնտեսությունները, լանջապաշտպանական, հողապաշտպանական, ձկնապաշտպանական գոտիները և այլն:

1113. Հարաբերական խոնավություն-Относительная влажность-Relative humidity-Օդի միավոր ծավալում պարունակվող ջրային գոլորշու առաձգականության տոկոսային հարաբերակցությունը նույն ջերմաստիճանում հագեցող գոլորշու առաձգականությանը:

1114. Հարթավայրային լանդշաֆտ-Равнинный ландшафт-Plain landscape-Հարթավայրերում ձևավորվող լանդշաֆտ: Լանդշաֆտների դասակարգման մեջ առանձին դաս է:

1115. Հարմարվածություն-Приспособляемость-Adaptability-Գոյության փոփոխվող պայմաններին օրգանիզմի հարմարվելու ունակությունը:

1116. Հարմարվողական գունավորում-Приспособительная окраска-Apathetic coloration-Օրգանիզմները միջավայրի համապատկերի վրա աննկատ կամ, հակառակը, հատուկ ընգծելի դարձնող ձևի և գույնի հնարավորությունները: Առաջանում են բնական ընտրության ընթացքում: Կան ծածկության, նախազգուշացնող, գրավիչ գունավորումներ: Նպաստում են կենդանիների պասսիվ պաշտպանությանը, զոհի վրա հարձակվելուն, բուսավոր կամ ուտելու համար ոչ պիտանի լինելն ընդգծելուն, հակառակ սեռին իր կողմը գրավելուն և այլն:

1117. Հարմարում-Адаптация-Adaptation-Շրջակա միջավայրի պայմաններին օրգանիզմի հարմարվելը՝ հոգեբանական, բնախոսական հատկությունների, արտաքին կամ ներքին կառուցվածքի փոփոխմամբ:

1118. Հացազգիներ-Злаки-Gramineae-Միաշաքիլ բույսերի ընտանիք: Ունի մոտավորապես 10 հազար տեսակ: Միամյա, երկամյա և բազմամյա խոտեր են, ավելի քիչ՝ թփաման կամ ծառաման: Դրանց թվում են համաշխարհային հողագործության կարևորագույն հացահատիկային մշակաբույսերը՝ ցորենը, եգիպտացորենը, բրինձը, ինչպես նաև մարգագետնային խոտհարքների և արոտավայրերի, տափաստանների և սավաննաների խոտածածկի հիմնական մասը կազմող տեսակները՝ սեզեր, շյուղախոտեր, դաշտավուկներ, ցորնուկներ:

1119. Հաուզեի բացառման սկզբունք-Принцип исключения Гаузе-Hauze's exclusion principle-Նույնանման գոյապահպանական խորշեր զբաղեցնող երկու տեսակները նույն տարածքի վրա չեն կարող գոյություն ունենալ: Դրանով պայմանավորված՝ նույն գոյապահպանական պահանջմունքներ ունեցող երկու տեսակներ լինում են տարածքով կամ ժամանակով տարանջատված (ապրում են անտառի տարբեր շարահարկերում, ունեն ցերեկային և գիշերային կենսակերպ և այլն):

1120. Հելիոֆիտներ-Гелиофиты-Heliophytes-տես Արևափայտերգետիկա:

1121. Հելիոֆիլ-Гелиофил-Heliophile-տես Արևասեր:

1122. Հելիոֆիտ-Гелиофит-Heliophyte-տես Արևաբույս:

1123. Հեղեղ-Наводнение-Overflow, Inundation-Գետի, լճի կամ ծովի ջրի մակարդակի բարձրացման (գետավազանում ձյան կամ սառույցի հալվելը, առատ տեղումները, գետահունը սառցաշարժման ժամանակ սառցակուտակումներով փակվելը, քամու միջոցով ծովաջրի ցամաք քշվելը, օվկիանոսում տեղի ունեցած երկրաշարժի կամ հրաբխի ժայթքման հետևանքով առաջացած ծովալիքի շարժումը և այլն) հետևանքով տեղանքի զգալի ջրածածկում (ողողում):

1124. Հեմիկրիպտոֆիտ-Гемикриптофит-Hemicryptophyte-տես Կիսաստորածածկաբույս:

1125. Հեռագդու-Телегон-Telergon-Կենդանիների արտադրած նյութեր, որոնք տարբեր ազդեցություններ են ունենում ուրիշ կենդանիների վրա: Նույն տեսակի առանձնյակների վրա դրանք գործում են հրապուրանքի ձևով (օր.՝ էղը հրապուրում

է արւիւն իր հոտով): Այլ տեսակների վրա այդ նյութերն ունենում են վանող և վախեցնող ազդեցություն:

1126. Հեռանկարաբանական գոյապահպանություն-**Футурологическая экология-Futurelogic ecology**-Սոցիալական գոյապահպանության բաժին, որն ուսումնասիրում է ժամանակակից պայմաններում «հասարակություն-բնություն» համակարգի զարգացման հեռանկարները:

1127. Հետերոզիս-**Гетерозис-Heterozis**-տեսն Կերպավորություն:

1128. Հետերոթերմ-**Гетеротерм-Heterotherm**-տեսն Այլաջերմ:

1129. Հետերոտրոֆ-**Гетеротроф-Heterotroph**-տեսն Տարասուն:

1130. Հերբիցիդ-**Гербицид-Herbicide**-տեսն Խոտասպան:

1131. Հեքսատոթերմիզմ-**Гексатотермизм-Hekstothermism**-տեսն Ցածրաջերմություն:

1132. Հիբրիդացում-**Гибридизация-Hybridization**-տեսն Խաչասերում:

1133. Հիդատոֆիտ-**Гидатофит-Hydatorphyte**-տեսն Ջրաբույս:

1134. Հիդրոխոր-**Гидрохор-Hydrochore**-տեսն Ջրացիր:

1135. Հիդրոպոնիկա-**Гидропоника-Hydroponic**-տեսն Ջրաբուծում:

1136. Հիդրոֆիտ-**Гидрофит-Hydrophyte**-տեսն Խոնավաբույս:

1137. Հիմնաբույս-**Базофит-Basiphite**-բույս, որը գերադասում է ապրել հիմնային հողում կամ հիմնային ջրերում:

1138. Հիմնական անտառ-**Коренной лес-Primary forest**-Մարդու գործունեությանը չվնասված կամ անտառտնտեսության ճիշտ պայմաններում զարգացած անտառ: Կազմավորված, հաստատուն համակեցություն է, որի տեսակային կազմը փոփոխվում է խիստ դանդաղ (օր.՝ սոճուտները գետային սանդղափուլերի ավազահողերի վրա):

1139. Հիմնական նյութափոխանակություն-**Основной метаболизм-Principal metabolism**-Նյութերի և էներգիայի օգտագործումը հանգստի վիճակում գտնվող օրգանիզմի բնախոսական գործունեությունը պահպանելու համար:

1140. Հիմնական տեր-**Основной хозяин-Obligatory host**-Տեսակ, որի վրա հիմնականում մակաբուծվում է տվյալ կարգաբանական խումբը:

1141. Հիմնահող-**Грунт-Edaphe**-1. Երկրակեղևի հողմահարման գոտում տարածվող և կամ երկրի մակերևույթի յուրահատկություններով բնորոշվող ցանկացած լեռնային ապարի ընդհանրացված անվանումը: 2. Գյուղատնտեսության վարման ձևի անվանումը (բաց հիմնահող, փակ հիմնահող):

1142. Հիմնահողային ջուր-**Грунтовая вода-Ground water**-Երկրաբանական ապարների շերտի առաջին (վերին) ջրատար հորիզոն առաջացնող ջրերը: Տարբերում են հիմնահողային ջրերի շատ տարատեսակներ, այդ թվում՝ ոչ ճնշումային և ճնշումային հիմնահողային ջրեր, այսինքն՝ ջրեր, որոնց վրա ճնշումը հավասար է մթնոլորտայինին կամ գերազանցում է այն:

1143. Հիմնանյութ-**Субстрат-Substratum**-Հիմնական գոյապահպանական բաղադրամաս: Առանձին դեպքերում՝ միաժամանակ սնուցող միջավայր բույսերի, միկրոօրգանիզմների համար: Ցամաքային կյանքի հիմնանյութ է հողը, բենթոսի օրգանիզմների համար՝ ջրամբարների հատակը, պլանկտոնային օրգանիզմների համար՝ ջուրը:

1144. Հիմնասեր-**Базофил-Basiphile**-Օրգանիզմ, որն ապրում է հիմնային հողերում (օր.՝ անապատի և տափաստանի բուսատեսակների մեծամասնությունը):

1145. Հիմնօրգանիզմ-**Организм-образователь-Organism-creator**-Օրգանիզմների զաղուք կամ կղզային տեղախումբ սկզբնավորող առանձնյակը:

1146. Հիպերկապնիա-**Гиперкапния-Hypercapny**-տե՛ս Գերծխաճարակ:

1147. Հիպոկապնիա-**Гипокапния-Hypocapny**-Ձարկերակային արյան մեջ CO₂-ի փոքր պարունակություն և մասնակի ճնշում: Դիտվում է CO₂-ի փոքր պարունակությամբ օդ կամ մաքուր թթվածին շնչելու ժամանակ: Քանի որ CO₂-ն ուղեղի շնչառական կենտրոնի բնական գրգռիչ է, ուստի դրա պակասությունն առաջացնում է հեղ:

1148. Հիպոքսիա-**Гипоксия-Hypoxu**-տե՛ս Թթվածնաքաղց:

1149. Հիվանդության բնական օջախ-**Природный очаг заболеваний-Natural focus of disease**-Տարածք, որտեղ որոշակի հիվանդության հարուցիչները շարունակ բոլորապատույտ են կատարում: Այդ հիվանդության սկսման և վարակատարածման վայր է:

1150. Հիֆ-**Гам-Gallnut**-Բույսերի տարբեր օրգանների վրա ախտաբանական նորագոյացումներ: Առաջանում են բուսական կամ կենդանական ծագման վնասատուի միջոցով փոխանցված քիմիական նյութերի ազդեցությամբ:

1151. Հնաբույս-**Археофит-Archeophyte**-Բույս, որը տեղական բուսաշխարհին է պատկանում նախապատմական ժամանակներից (արջնդեղ, դաշտային շնկոտեն, կռատուկ և այլն):

1152. Հնագոյապահպանություն-**Палеоэкология-Palaeoecology**-Հնագիտության բաժին: Հետազոտում է երկրաբանական անցյալի օրգանիզմների և դրանց ապրելատեղի փոխադարձ կապը: Առանձնացնում են հնաինքնագոյապահպանություն, հնադեմգոյապահպանություն և հնահամագոյապահպանություն:

1153. Հնադեմգոյապահպանություն-**Палеодемэкология-Palaeodemecology**-Հնագոյապահպանության բաժին: Հետազոտում է անցած երկրաբանական ժամանակաշրջանների տեղախմբերը՝ հնագոյապահպանական վերլուծման մեթոդներով:

1154. Հնաինքնագոյապահպանություն-**Палеоаутэкология-Palaeoautecology**-Հնագոյապահպանության բաժին: Հետազոտում է երկրաբանական անցյալի առանձին օրգանիզմների գոյապահպանությունը:

1155. Հնահամագոյապահպանություն-**Палеосинэкология-Palaeosynecology**-Հնագոյապահպանության բաժին: Ուսումնասիրում է անցյալի կենսահամակեցություններն ու կենսատեղերը՝ բրածո օրգանիզմների մնացորդներով և դրանք կրող ապարներով:

1156. Հնատեղաբնակ-**Палеоэндемик-Palaeoendemic**-Որև տեղանքի հնագույն օրգանիզմ, որը տարածման այլ շրջաններում երկրաբանական ժամանակի ընթացքում մահացել է:

1157. Հոգեգոյապահպանություն-**Психоэкология-Psychoeecology**-Մարդու հոգեբանության վրա գոյապահպանական գործոնների ազդեցությունն ուսումնասիրող գիտաճյուղ:

1158. Հոգետեղ-**Психотоп-Psychotop**-Մարդու բնակության հոգեբանական միջավայր («կլիմա») առաջացնող բնության օբյեկտների և երևույթների զուգակցումը: Երբեմն ընդգրկում են նաև տեխնիկական օբյեկտները, տնտեսական ու հասարակական երևույթները:

1159. Հող-**Почва-Soli**-Երկրակեղևի հողմահարման գործընթացների հետևանքով վերափոխված և կենդանի օրգանիզմներով բնակեցված, կենդանի նյութի ամենամեծ ազդեցությունը կրող վերջին շերտը: Որպես բարեբեր շերտ ապահովում է բույսերի գոյությունը, նաև բարեբեր է հենց այն պատճառով, որ հարստացած է կենսածին նյութերով:

1160. Հողաբարելավում-**Мелиорация-Melloration, Reclamation**-Բնական միջա-

վայրը (գլխավորապես գյուղատնտեսական հողերը) բարելավելու նպատակով կազմակերպատնտեսական և տեխնիկական միջոցառումների գիտականորեն հիմնավորված ամբողջությունը: Տարբերում են ոռոգող, չորացնող, անտառի և այլ հողաբարելավում:

1161. Հողաբնակ-Эдафон-Edaphon-Հողում բնակվող բոլոր կենդանի օրգանիզմները: Հատկապես մեծ է միկրոօրգանիզմների դերը: Դրանց գործունեությունը շատ դեպքերում նպաստում է օրգանական նյութերի քայքայմանը, ազոտի կապմանը և հողում ընթացող այլ գործընթացներին:

1162. Հողաբույս-Эдафум-Edaphyte-Հողում ապրող ցածրակարգ բույսերը և սնկերը:

1163. Հողագոյացում-Почвообразование-Soil formation-Լեռնային ապարների, դրանց հողմահարման նյութերի հետ օրգանիզմների և նրանց կենսագործունեության արդյունքների փոխազդեցության հետևանքով հողերի ձևավորման գործընթաց:

1164. Հողամերձ բուսածածկույթ-Напочвенный растительный покров-Ground vegetational cover-Բուսական համակեցության ստորին շարահարկը (խոտային, մանուշակ):

1165. Հողամշակություն-Окультуривание почв-Soil improvement-Պտղաբերության ավելացման նպատակով գյուղատնտեսական արտադրության մեջ ներգրավված հողերի վրա մարդու ուղղորդված ազդեցությունը: Հողը հարստացվում է սննդանյութերով, վերացվում է ուժեղ թթվայնությունը կամ հիմնայնությունը, ակտիվացվում է կենսաբանական գործունեությունը և այլն: Բույսերի համար ստեղծում են բարենպաստ պայմաններ:

1166. Հողային գործոն-Эдафический фактор-Edaphic factor-Կյանքի վրա ազդող հողային և հիմնահողային պայմանները (հողերի բերրիություն, դրանց խոնավացում, միկրոտարրերի առկայություն և այլն):

1167. Հողային խոնավաշրջանառություն-Почвенный влагооборот-Soil water cycle-Հողում խոնավության ստացման և հողից դրա ծախսման գործընթացների (գոլորշիացում, ներսփռում, օգտագործում բույսերի կողմից) ամբողջությունը:

1168. Հողային կադաստր-Земельный кадастр-Land cadastre-Հողերի մասին տեղեկությունների ամփոփագիր: Կազմման նպատակն է ուսումնասիրել ու հաշվառել հողային ռեսուրսները, ճիշտ ու լիարժեք բնութագրել հողի որակը, արտադրողականության համեմատական մակարդակը, տնտեսական վիճակը և օգտագործման պայմանները:

1169. Հողային հիմնապաշար-Земельный фонд-Land resources-Գյուղատնտեսական, բնակավայրերի, արդյունաբերական, տրանսպորտային, արգելոցների, առողջարանների, անտառային և այլ հողերի ամբողջությունը:

1170. Հողային ջուր-Почвенная вода-Soil water-Հողում տարբեր տեսքով գոյություն ունեցող ջուրը: Աչքի է ընկնում շարժունակությամբ և բույսերի համար մատչելիությամբ: Տարբերում են ամուր (սառույց), բյուրեղային, կապված (ամուր և թույլ կապված), ազատ (օր.՝ գրավիտացիոն) և գոլորշիանման ջուր:

1171. Հողապահպանիչ միջոցառումներ-Почвоохранные мероприятия-Soil conservation measures-Հողի քայքայում, բերրիության պակասում կամ գյուղատնտեսական մթերքների որակի վատացում առաջացնող ջրի և քամու տարալվացման, արդյունաբերական ու կենցաղային թափոններով աղտոտվելու և այլ անբարենպաստ ազդեցությունների դեմ պայքարի միջոցառումները:

1172. Հողաօդ-Воздух почвы-Soil air-Մթնոլորտային օդից իր կազմով տարբերվող գազերի խառնուրդ, որը հողի՝ ջրով չզբաղեցված ծակոտիներում և դատարկու-

թյուններում է:

1173. Հողերի գիպսացում-Гипсование почвы-Gypsum of soil-Հողի մեջ գիպսի անցկացումը՝ կլանված նատրիումը կալցիումով փոխարինելու նպատակով: Բարելավում է աղուտների և աղուտային հողերի ֆիզիկաքիմիական հատկությունները, բարձրացնում պտղաբերությունը:

1174. Հողերի կենսաբանական ակտիվություն-Биологическая активность почвы-Biological activity of soils-Հողում ընթացող կենսաբանական գործընթացների միագումարությունը: Հողերի կենսաբանական ակտիվության մասին դատում են հողի շնչառության (թթվածնի օգտագործում և ածխաթթվի արտադրում) ու հողաբնակ օրգանիզմների կողմից ջերմային էներգիայի առաջացման ուժգնությամբ, խմորիչների ակտիվությամբ և այլ ցուցանիշներով:

1175. Հողերի վերականգնում-Восстановление почвы-Soil restoration-Մարդու գործունեությունից կամ բնական աղետից հետո հողի բերրիության վերականգնման ու բարելավման աշխատանքները:

1176. Հողերի ուղղաձիգ գոտիականություն-Вертикальная зональность почвы-Vertical soil zonality-Ըստ բարձրության կլիմայի փոփոխումով պայմանավորված՝ հողերի օրինաչափ հերթափոխումը լեռնային երկրներում:

1177. Հողի աղակալում-Засоление почвы-Salinization of soil-Հողի վերին շերտերում բույսերի համար վնասակար աղերի (նատրիումի կարբոնատ, սուլֆատներ) կուտակման գործընթացը: Աղակալում կարող է առաջանալ ինչպես բնական ճանապարհով, այնպես էլ մարդու տնտեսական սխալ գործունեության հետևանքով, երբ հանքայնացված հիմնահողային ջրերի մակարդակը բարձրանում է, և ուժեղ գոլորշիացման հետևանքով ջրալույծ աղերը կուտակվում են հողի վերին շերտերում: Համալիր միջոցառումների շնորհիվ նման հողերը վերադարձվում են գյուղատնտեսությանը:

1178. Հողի բերրիություն-Плодородие почвы-Soil fertility-Սննդանյութերով ու խոնավությամբ մշակաբույսերի բարձր բերքի ստացմանը նպաստելու հողի հատկությունը: Տարբերում են հնարավոր (բնորոշվում է հողում սննդանյութերի բնական պաշարներով, բնական ջրային, օդային և ջերմային գործելակարգով), և արդյունավետ (բնորոշվում է մշակման, հողաբարելավման, պարարտանյութերի ազդեցությամբ):

1179. Հողի խոնավալիցք-Влагозарядка почвы-Moisture charge of soil-Հողում խոնավության պաշարների միաժամանակյա նշանակալի լրացում՝ պայմանավորված աշնան- ձմեռային տեղումներով, հալոցքաջրերով և հեղեղաջրերով կամ բույսերի աճման ժամանակահատվածից դուրս իրագործվող արհեստական ոռոգմամբ: Որոշ մասնագետներ գտնում են, որ հողի ամփոփացման եղանակով խոնավալիցքը հարավային շրջաններում ամարդյունավետ է, մույնիսկ վնասակար՝ հողի կառուցվածքի փոփոխության պատճառով:

1180. Հողի խոնավատարողություն-Влагоёмкость почвы-Moisture capacity of soil-խոնավությունը պահելու հողի հատկությունը: Տարբերում են դաշտային, ընդհանուր, մագանոթային, փոքր, լրիվ, սահմանային և այլ խոնավատարողություն: Հիմնական են համարվում փոքրը, մագանոթայինը և լրիվը: Վերջիններս առաջանում են հողի խոռոչները ջրով լցվելիս և կախված են ստորգետնյա ջրերի մակարդակի համեմատությամբ հողի շերտի ունեցած բարձրությունից:

1181. Հողի խոնավություն-Влажность почвы-Soil moisture-Հողում պինդ, հեղուկ և գազանման խոնավության պարունակությունը բնութագրող մեծություն: Տարբերում են բացարձակ (արտահայտվում է տոկոսներով՝ չոր հողի քաշի կամ հողի ծավալի համեմատությամբ եղած ջրի քանակը) ու հարաբերական (բացարձակ խոնա-

վության հարաբերակցությունը հողի ջրատարողությանը) խոնավություն: Հողում խոնավության և չոր օդի հարաբերակցությունից են կախված բույսերի զարգացումն ու աճը:

1182. Հողի հարստություն-**Богатство почвы-Soil diversity**-Կենսաբանական արտադրանք ստեղծելու հողի բնական նախադրյալները: Ի տարբերություն հողի բերրիության՝ հողի հարստությունը պարտադիր չէ, որ իրագործվի բույսերի աճով ու զարգացմամբ: Այն միայն այդ գործընթացների հնարավոր ունակությունն է: Պայմանավորված է նաև բույսերի կենսաբանական հատկություններով:

1183. Հողի որակում-**Бонитет почвы-Quality of soil**-Հողերի որակի համեմատական գնահատումը ըստ արտադրողականության (բերրիության), այլ կերպ ասած՝ հողերի մասնագիտացված ծագումնաարտադրական կարգաբանումը: Հողերի բերրիությունը գնահատվում է բալլերով: Արտահայտում է հողի որակական ցուցանիշը, բարորակությունը և արտադրողականության աստիճանը: Օգնում է ճիշտ պլանավորել գյուղատնտեսական մթերումները, սահմանել դրանց գնման գները:

1184. Հողի ջրային ռեժիմ-**Водный режим почвы-Water regime of soil**-Հողային խոնավության ստացումը, տեղափոխումը, վիճակի փոփոխումը, ծախսը որոշող գործընթացների ամբողջությունը: Հողի ջրային ռեժիմի տարրերից են ներծծումը, խտացումը, սուզանցումը, սառչումը, գոլորշիացումը և այլն:

1185. Հողի սառչելու խորություն-**Глубина заморзания почвы-Soil depth of frost**-Այն խորությունը, որի սահմաններում ձմռան ընթացքում սառչում է հիմնահողը: Կարևոր է գյուղատնտեսական արտադրության, կոմունալ տնտեսության և բնօգտագործման այլ ճյուղերի համար:

1186. Հողի վատթարացում-**Деградация почвы-Soil degradation**-Բնական պատճառներով կամ մարդու սխալ տնտեսական գործունեության հետևանքով հողի հատկությունների աստիճանական վատացումը:

1187. Հողի տարալվացում-**Эрозия почвы-Soil erosion**-Անձրևների, ձնհալի ու ռոտզոլ ջրերի, ինչպես նաև քամիների ազդեցությամբ հողածածկի լվացում, քայքայում և աստիճանաբար օրգանական նյութերից ու բույսերին մատչելի սննդարար տարրերից զրկում, որի հետևանքով նվազում է հողի բերրիությունը: Առաջացնող գործոններն են՝ երկրաբանական (տեղատարում), մարդածին (հողերի ոչ ճիշտ մշակում, օգտագործում, ջրաբեկացում), արոտային (ճմածածկի քայքայում չափից ավելի արածեցման պատճառով): Ըստ հողի քայքայման՝ տարբերում են գծային (ծորակային, խորքային), մակերեսային և կաթիլային:

1188. Հողի ուժասպառություն-**Истощение почвы-Soil working-out**-Սխալ հողամշակության, առանց պարարտանյութերի կամ դրանց անբավարար օգտագործման, գյուղատնտեսական նույն մշակաբույսերի երկարատև աճեցման հետևանքով հողի աղքատացումը: Դրա հետևանքով իջնում է բերքատվությունը:

1189. Հողի օդահարստացում-**Аэрация почвы-Soil aeration**-Հողի և մթնոլորտի օդի գազափոխանակությունը: Կարևոր դեր է կատարում բույսերի աճի, զարգացման և հողի բերրիության համար: Հողը հարստանում է թթվածնով, իսկ գետնամերձ օդը ածխաթթվով: Գործընթացը դժվարանում է հողի խիտ կառուցվածքի կամ ավելցուկային խոնավության դեպքում:

1190. Հողմաէներգետիկա-**Ветроэнергетика-Windenergetics**-Քամու օգտագործմամբ էներգիա ստանալու հնագույն եղանակ: Ժամանակակից պայմաններում գոյապահպանորեն մաքուր աղբյուրներից էներգիայի ստացման ոչ դասական հեռանկարային ուղղություններից մեկն է: Ամենից տարածված են մինչև 15 կվտ հզորությամբ հողմակայանները: Կան նաև մինչև 3-5 հազար. կվտ հզորությամբ կա-

յամբներ: ՀՀ-ում հողմակայանները 2006 թվականին արտադրել են 2 միլիոն կվտ/ժ էլեկտաէներգիա:

1191. Հողմահարում-Bywempubanie-Weathering-Ֆիզիկական և քիմիական մթնոլորտային գործոնների, այդ թվում՝ ջրի, ճառագայթման առանձին տեսակների (արևային, տիեզերական և այլն), քամու, օրգանիզմների (դրանց կենսագործունեության և մահից հետո քայքայման նյութերի) ազդեցությամբ միներալների և լեռնային ապարների քայքայումը: Ըստ որում՝ տեղի է ունենում ոչ միայն քայքայում, այլև լուծույթների, նոր միներալների, լեռնային ապարների և որոշ օգտակար հանածոների առաջացում: Կախված հողմահարման բնույթից և լեռնային ապարների հատկություններից, հաճախ առաջանում են ռելիեֆի ինքնատիպ ձևեր: Ապարների ոչ միատարրությունը և հողմահարության տարբեր գործոնների նկատմամբ դրանց անկայունությունը բերում է ռելիեֆի մնացորդային ձևերի՝ առանձին լեռների, սյուների, աշտարակների և այլնի առաջացմանը:

1192. Հողմացիր-Анемохор-Anemochore-Բազմացիրի տարատեսակ: Բույս, որի սաղմերը (պտուղներ, սերմեր, սպորներ) տարածվում են քամու օգնությամբ:

1193. Հողմափոշոտում-Анемофилия-Anemophily-Քամու օգնությամբ բույսերի փոշոտում:

1194. Հողոլորտ-Эдасфера-Edasphere-Օրգանիզմը շրջապատող տարածքը: Օրգանիզմների կենսագործունեության հետևանքով փոփոխվում են այդ տարածքի ֆիզիկական ու քիմիական բաղադրամասերը (օր.՝ ստեղծում է տեղական միկրոկլիմա), լինում են էլեկտրական, ջերմային, ճառագայթակալի, բուսասպանիչ, աղային և այլ ազդեցություններ:

1195. Հողօգտագործում-Землепользование-Land use-1. Հողի օգտագործման կարգը, պայմանները և ձևերը: 2. Շահագործվող հողամասերի ամբողջությունը:

1196. Հոմեոստազ-Гомеостаз-Homeostasis-տե՛ս Նույնականգ:

1197. Հոսք-Сток-Runoff, Flow-1. Անձրևաջրերի և հալոցքաջրերի հոսք դեպի ջրամբարները և ռելիեֆի իջվածքները: Տեղի է ունենում ինչպես երկրի մակերեսով (մակերեսային հոսք), այնպես էլ հիմնահողի շերտով (ստորգետնյա հոսք): 2. Գետահունով որոշակի ժամանակամիջոցի ընթացքում հոսող ջրի քանակը:

1198. Հոսքասեր-Реофил-Rheophile-Բնակության համար արագ հոսող ջուր գեոդասող օրգանիզմ:

1199. Հրապուրանյութ-Амтрактант-Attractor-1. Ֆերոմոնների խմբին պատկանող նյութեր, որոնք հրապուրում են արուներին և էգերին (սեռական հրապուրանյութ): 2. Քիմիական նյութ, որն օգտագործվում է կենդանիներին բռնելու կամ ոչնչացնելու, ինչպես նաև նրանց գտնելու համար:

1200. Հրկիզում-Пал-Burning-out-1. Արոտավայրերի խտածածկույթի բարելավման, անցանկալի բույսերի և թափվածքի ոչնչացման նպատակով խոտերի ու թփերի այրում: 2. Մարդու գործունեության հետևանքով կամ բնական ծագման (երբեմն կանխամտածված) անտառային հրդեհ՝ անտառահատվածն արոտավայր կամ վարելահող դարձնելու համար:

1201. Հումուսացված ջրավազան-Гумифицированный водоем-Humification water body, Humification pond-Ջրավազան, որտեղ ջուրն օրգանական մնացորդների միկրոկենսաբանական քայքայման և հումուսային թթվուտների առաջացման հետևանքով ձեռք է բերում մուգ գունավորում:

1202. Հումուսացում-Гумификация-Humification-Բուսական և կենդանական մնացորդների քայքայման հետևանքով հումուսային նյութերի առաջացման գործընթացը:

1203. **Հումուս-Гумус-Humus**-Բուսահող՝ հողի օրգանական նյութերի միագումարություն, որն առաջանում է բուսական և կենդանական մնացորդների կենսաքիմիական փոխարկման հետևանքով:

2

1204. **Չայնային «հարբեցում»-Звукосоо „оньенение“-Sound „Intoxication“-**Բարձր ռիթմիկ ձայների հետևանքով առաջացող գրգռումը: Անհատական զգացողությամբ նման է ալկոհոլով կամ թմրամյուսով հարբեցմանը:

1205. **Չայնային հարված-Звукосод удар-Impact noise-**Չայնի հարվածային ալիքը: Առաջանում է թռչող ապարատների՝ ձայնի արագությունը գերազանցելու դեպքում: Կայծականման աղմուկով հասնում է երկրին և առաջացնում կենդանի օրգանիզմների անհանգստություն, որոշ դեպքերում՝ մահ մահ:

1206. **Չայնային ճնշում-Звукосоо давление-Acoustic pressure-**Չայնային ալիքների տարածման ժամանակ միջավայրում ճնշման փոփոխությունը: Չափվում է դբ-ով:

1207. **Չկնակոտորած-Замор-Suffocation-**Չրային օրգանիզմների (այդ թվում՝ ձկների) զանգվածային սպանդ, որը տեղի է ունենում ջրում թթվածնի պակասելու (հագվադեպ՝ ավելանալու), ջրերը թունավոր նյութերով աղտոտվելու կամ ջրիմուռների բուռն աճի հետևանքով:

1208. **Չկնաշխարհ-Ихтиофауна-Ichthyofauna-**Չրամբարի կամ դրա մասի, ինչպես նաև երկրագնդի պատմության որևէ ժամանակահատվածի ձկնատեսակների ամբողջությունը:

1209. **Չկնասպան-Ихтиоцид-Ichthyocide-**Ոչ պիտանի ձկների վերացման համար օգտագործվող քիմիական նյութեր:

1210. **Չմեռային պարտեզ-Зимний сад-Winter garden-**Տարածք հասարակական շենքերի ներսում, որը ձևավորվում է մեծ ծաղկամաններում, արկղերում կամ հողում փոխտնկված տարբեր տեսակների, հիմնականում՝ արևադարձային բույսերով: Նախատեսվում է կարճատև հանգստի համար:

1211. **Չմեռնականաչ բույս-Зимнезеленое растение-Wintergreen plant-**Խոտաբույս, որը ձյան տակ պահպանում է կանաչ տերևները և ունենում է ընծյուղների թույլ աճ (որոշ հացազգիներ, սերբեր, ոսկեղինջ և այլն): Չմեռնականաչ բույսերը զարմանք նոր տերևների հայտնվելուց հետո կորցնում են հենքը՝ տարբերվելով մշտականաչ բույսերից, որոնց տերևները տարուց ավելի պահպանվում են:

1212. **Չմռակայունություն-Зимостойкость-Winter hardness-**Չմռան եղանակային պայմանների բացասական ազդեցությանը դիմանալու բույսերի հատկությունը:

1213. **Չյան սեզոնային սահման-Сезонная снеговая граница-Seasonal snow-line-**Լեռնալանջերի վրա ձյան ծածկույթի ստորին սահմանի ժամանակավոր (սեզոնային) դիրքը: Ամռան ընթացքում այդ սահմանը աստիճանաբար վերև է տեղաշարժվում՝ հասնելով ձյան կլիմայական սահմանին:

1214. **Չյունատեղում-Снегопад-Snowing, Snow-fall-**Չյան առատ տեղումներ: Ըստ ձնափաթիլների մեծության՝ տարբերում են թույլ, միջին և ուժեղ ձյունատեղում: Չյունատեղման ուժգնությունը որոշում են տեսանելիությամբ, օդի միավոր ծավալում ձյունափաթիլների պարունակությամբ, ձնածածկի բարձրության աճով: Աչքով տեսանելի ձյունափաթիլների քանակը օդի 1 մ³-ում ուժեղ ձյունատեղման ժամանակ 100-ից ավելի է (մինչև շատ հազարներ), միջինի դեպքում՝ 10-100:

1215. **Չնաբույս-Хлорофит-Chlorophyte-**Չյան կամ սառույցի մեջ ապրող բույս:

1216. **Չնածածկույթ-Снежный покров-Snow cover-**Չյունատեղման հետևանքով

առաջացող և հողի կամ սառույցի մակերեսին կուտակվող ձյան շերտը: Ամեն տարի երկրագնդի վրա գրավում է 115-126 միլիոն կմ² տարածք (դրանից մոտ 1/3-ը ծովա-
յին սառույցներ են): Ուժեղ անդրադարձում է արեգակնային ճառագայթումը: Դոլը
պահպանում է շատ սառչելուց, իսկ աշնանացանները՝ ցրտահարվելուց:

1217. **Չնակլիմա-Нивальный климат-Nival climate**-վիճայի տեսակ. տարվա
ցուրտ ժամանակահատվածում ձյան տեսքով թափվող տեղումները գերազանցում
են այն քանակը, որը հալվում ու գոլորշիանում է տաք սեզոնի ընթացքում:

1218. **Չնակուտակ-Снежный занос-Snow-drift**-ձյան կուտակումը ձնաթմբի
տեսքով:

1219. **Չնասեր-Хлорофил-Chlorophille**-Օրգանիզմ, որը կարող է գոյություն ունե-
ցնել ձնառն բարձր ձնածածկի պայմաններում: Օրինակ՝ դաշտանկները և լեռնհզնե-
րը, մտրակավոր ջրիմուռը և այլն:

1220. **Չնավախ-Хлорофоб-Chlorophobe**-Օրգանիզմ, որը խուսափում է ձնակու-
տակման վայրերից (որոշ կնդակավորներ):

1221. **Չնհալք-Снеготаяние-Snow melt**-Չնածածկոցում եղած ձյան և սառույցի
ջրի վերածվելու գործընթացը: Տեղի է ունենում շրջակա միջավայրի հետ ձնածածկի
ջերմափոխանակության հետևանքով:

1222. **Չվածնություն-Яйцорождение-Oviparous**-Կենդանիների սերունդ վերար-
տադրելու եղանակ, երբ սաղմը զարգանում է մոր օրգանիզմից դուրս գտնվող ձվում
(նրա հսկողությամբ կամ առանց հսկողության):

1223. **Չվասպան-Осушала-Ovidde**-վնասակար միջատների ձվերի ոչնչացման
համար օգտագործվող կենսաբանական միջոցներ և քիմիական նյութեր:

Ծ

1224. **Ճախնուտ-Трясуна-Quaking bog, Quagmire, Slough**-Անկայուն բուսածած-
կով ճահճուտ, որտեղ մամուռների, խոտերի և տորֆի շերտի տակ ջրի կամ հեղուկ
տիղմի շերտ է: Առաջանում է ջրամբարների վերջոյա կամ վերտիղմային բուսածածկ-
ման հետևանքով:

1225. **Ճահիճ-Болото-Mire, Bog, Marsh**-Ցամաքի հատված, որին բնորոշ է մշտա-
կան և ավելցուկային խոնավացումը, որն էլ բերում է խոնավասեր բուսականության
հայտնվելուն և յուրատեսակ հողային գործընթացների զարգացմանը: Կախված
սնուցման պայմաններից՝ ճահիճները ստորաբաժանում են ցածրավայրային, ան-
ցումային և բարձրավայրային: Բացի դրանից, ճահիճները տարբերվում են տիրա-
պետող բուսականությամբ, միկրոռելիեֆով և մակրոռելիեֆով:

1226. **Ճահճաբույս-Гелофит-Helophyte**-Ստորածածկ բույսերի ենթատեսակ:
Վերականգնման բոլորջները ջրի տակ գտնվող հողում են:

1227. **Ճահճագիտություն-Болотоведение-Peat land science**-Գիտություն ճա-
հիճների մասին: Դիմնված է գեոբոտանիկական, հողային, ջրաբանական և երկրա-
բանական հետազոտությունների արդյունքների վրա:

1228. **Ճահճային անտառ-Болотный лес-Swamp forest, Paludal forest**-Ան-
տառապատված ցածրավայրային ճահիճ: Եվրասիայի համար բնորոշ են լաստեմու,
կեչու և փշատերև (սոճու, ավելի քիչ՝ եղևնու) ճահճային անտառները: Դյուսիսային
Ամերիկայում տիրապետող ծառատեսակներն են սպիտակ նոճին, ճահճային նոճին,
մագնոլիան, որոշ տեսակի սոճիներ և այլն:

1229. **Ճահճային լանդշաֆտ-Болотный ландшафт-Bog landscape**-Ավելորդ
խոնավացած լանդշաֆտ, որն ընդգրկում է բուն ճահիճը և հարող ճահճացած տա-

րաջները:

1230. ճահճային հողեր-**Болотные почвы-Bog soils**-Հողեր, որոնք ձևավորվում են խոնավասեր բուսականության տակ՝ ճահճացման պայմաններում:

1231. ճահճային մարգագետին-**Болотистый луг-Swamp meadow**-խոտային բուսականություն, որտեղ տիրապետող միջնասեր տեսակների հետ էական դեր են կատարում նաև խոնավաբույսերը: Մարգագետինների ճահճացումը սովորաբար տեղի է ունենում զարմանը՝ խոնավ հողի և ոչ չափավոր արածեցման պատճառով:

1232. ճահճուտ-**Топь-Swamp**-ճահճային զանգվածների գերխոնավացած հատվածներ: Բնորոշվում են ջրիկ տորֆակուտակներով, հիմնահողի ջրի բարձր մակարդակով և բուսածածկի փխրուն, թույլ ճինով:

1233. ճառագայթազգայունություն-**Радиочувствительность-Radiosensitivity**-իոնային ճառագայթների ազդեցության նկատմամբ օրգանիզմի կայունության աստիճանը: Նաև այդ ճառագայթներից նույն օրգանիզմների ծագումնաբանական վտանգի չափը:

1234. ճառագայթահարման չափաքանակ-**Доза облучения-Radiation dose**-ճառագայթող աղբյուրից օրգանիզմի ճառագայթահարման չափը: Չափման միավորներն են Գրեյը և Ռադը:

1235. ճառագայթահարում-**Облучение-Radiation**-Օրգանիզմների վրա տարբեր տեսակի ճառագայթների ներգործությունը: Պայմանավորված է ճառագայթման տեսակով, էներգիայով, օրգանիզմի բնախոսական վիճակով:

1236. ճառագայթային անվտանգություն-**Радиационная безопасность-Radiation safety**-Արտադրական աշխատակազմի և բնակչության վրա իոնացվող ճառագայթման վնասակար ազդեցությունը կանխարգելելու միջոցառումներ:

1237. ճառագայթային էներգիա-**Лучистая энергия-Radiation energy**-Արեգակի էլեկտրամագնիսական ճառագայթման էներգիան: Հիմնականում ստացվում է նրա լուսակի տեսանելի մասից:

1238. ճառագայթապաշտպան-**Радиопроектор-Radioprotector**-իոնային ճառագայթների վնասակար ազդեցությունը պակասեցնող քիմիական նյութեր:

1239. ճառագայթման հաշվեկշիռ-**Радиационный баланс-Radiation balance**-Արեգակից ընդունվող ու արտաջնջվող ճառագայթման հարաբերակցությունը: Արտահայտվում է ժամանակի միավորի ընթացքում Ջ/սմ²-ով: Կարող է լինել դրական և բացասական:

1240. ճարտարագիտական գոյապահպանություն-**Инженерная экология-Engineering ecology**-Ժամանակակից արտադրությանը, գիտությանը ու տեխնիկային ներկայացվող գոյապահպանական պահանջների մասին գիտելիքների համակարգ:

1241. ճիմ-**Дёрнина-Sod**-Բույսերի կենդանի և մահացած արմատներով, ներքնացողուններով, ընծյուղներով խիտ ցանցապատված և կապակցված հողի վերին հորիզոնը: Լավ զարգացած է խոպան տափաստաններում և մարգագետիններում: Ջրիոսքը պահելու ու կլանելու հզոր միջոց է:

1242. ճնշազգայունություն-**Барочувствительность-Barosensibility, Sensitivity to pressure**-Օրգանիզմի զգայունակությունը շրջակա միջավայրի (մթնոլորտի կամ ջրի) ճնշման փոփոխման նկատմամբ:

Մ

1243. Մագնիսոլորտ-**Магнитосфера-Magnetosphere**-Երկրամերձ տարածք, որի ֆիզիկական հատկությունները որոշվում են երկրագնդի մագնիսական դաշտի և

տիեզերական ծագման լիցքավորված մասնիկների փոխազդեցությամբ: Մագնիս-
լորտը երկրագնդի լուսավորված կիսագնդից տարածվում է 8-14 երկրաշառավիղ,
չլուսավորված կիսագնդից՝ մի քանի հարյուր շառավիղ հեռավորության վրա՝ առա-
ջացնելով, այսպես կոչված, պոչը:

1244. Մազախոնավ բույս-**Трехогрочное-Trichohygrophyte**-Չորային մարզե-
րի բույսեր, որոնք օգտագործում են ոչ խորը գտնվող հիմնահողից մազանոթներով
բարձրացող ջուրը:

1245. Մակաբուծակիր-**Паразитический-Parasitifer**-Մակաբույծով վարակ-
ված առանձնյակը: Կարող է շատ չտուժել, բայց դառնալ վարակի աղբյուր այլ
առանձնյակների համար:

1246. Մակաբուծություն-**Паразитизм-Parasitism**-Օրգանիզմների տեսակների
միջև փոխկապակցության ձև, որի դեպքում մի տեսակի ներկայացուցիչներն ապրում
են մյուս տեսակի օրգանիզմների սննդանյութերի հաշվին (օր.՝ մակաբույծ որդերի և
դրանց տերերի՝ կենդանիների կամ մակաբույծ սնկերի և դրանցով վնասվող բույսե-
րի փոխկապակցությունները):

1247. Մակաբույծ-**Паразит-Parasite**-Օրգանիզմ, որն ապրում է կենդանի էակնե-
րի հաշվին դրանց վնաս պատճառելով կամ երբեմն առաջացնելով մահ: Տարբերում
են ներմակաբույծ և արտամակաբույծ:

1248. Մակաբույծ փոխանցող-**Переносчик паразитов-Parasite-carrier**-Մի
առանձնյակից մյուսին ինչ-որ ձևով (խայթում, շփում և այլն) մակաբույծ փոխանցող
օրգանիզմը:

1249. Մակերեսային հոսք-**Поверхностный сток-Surface runoff, Overland runoff**-Ծանրության ուժի ազդեցության տակ երկրի մակերեսով մթնոլորտային ծագ-
ման ջրերի տեղափոխման գործընթացը: Բնութագրվում է ջրի ծախսով ու ծավալով:

1250. Մակերեսային ջրեր-**Поверхностные воды-Surface waters**-Ցանկացած
ֆիզիկական վիճակով (պինդ, հեղուկ) ջրային օբյեկտներ, որոնք մշտապես կամ ժա-
մանակավորապես գտնվում են երկրի մակերեսին (գետեր, ժամանակավոր ջրհոս-
քեր, լճեր, ջրամբարներ, լճակներ, ժամանակավոր ջրամբարներ, ճահիճներ, սառցա-
դաշտերը, ձնածածկ և այլն):

1251. Մակերեսային տեղատարում-**Поверхностный смыв-Sheet erosion, Sheet wash, Slope wash**-Անձրևաջրերի և հալոցքաջրերի շիթերով մանր հանքանյա-
նիկների լվացում և տեղափոխում երկրի մակերեսից:

1252. Մակվիս-**Маквис-Maquis**-Մշտականաչ կոշտատերև, երբեմն փշոտ քփերի
ու ոչ բարձր ծառերի համակեցություն միջերկրածովյան երկրներում: Առաջանում է
հիմնականում վերացված անտառների տեղում:

1253. Մակրոկլիմա-**Макроклимат-Macrocclimate**-Ամբողջ երկրագնդի, աշխար-
հագրական գոտիների, մայրցամաքների և օվկիանոսների, դրանց խոշոր հատված-
ների կլիման:

1254. Մակրոռելիեֆ-**Макрорельеф-Macrorrelief**-Երկրագնդի մակերևույթի խոշոր
անհարթությունները, որոնց բարձրությունների տատանումները հասնում են մի քա-
նի հարյուր և հազար մետրի (լեռնաշղթաներ, միջլեռնային իջվածքներ, հրաբխային
կոներ և այլն): Ամենից հաճախ ստեղծվել են ներծին գործընթացներով:

1255. Մահացության գործակից-**Коэффициент смертности-Mortality rate coefficient**-1. 1000 բնակչին ընկնող մահացածների թիվը տարվա ընթացքում:
2. Բնական պատճառներով որևէ տեսակի մեկ տարվա մահացածների թիվը 1000
առանձնյակների հաշվով:

1256. Մահացող տեսակ-**Вымирающий вид-Endangered species**-Միջավայրի

պայմաններին չհամապատասխանող կազմաբնախոսական և վարքի առանձնահատկություններ ունեցող տեսակը: Արհեստական վերարտադրությունը ցանկալի արդյունք չի տալիս: «Կարմիր գրքում» գրանցված տեսակ է:

1257. Մահացու խտություն-**Смертельная концентрация-Mortal concentration**-Շրջակա միջավայրում հայտնված թույնի խտություն, որը որոշակի ժամանակում մահացու է:

1258. Մահացու չափաքանակ-**Летальная доза-Lethal dose, Absolute dose**-Օրգանիզմում հայտնված վնասակար մահաբեր նյութի քանակը:

1259. Մաղմղող մառախուղ-**Моросящий туман-Drizzling fog, Scotch mist**-Մառախուղ, որի մանրագույն ջրային կաթիլները վերածվում են մանր անձրևի և քափվում երկրի վրա:

1260. Մամռաբնակ-**Бриобиты-Bryobiont**-Բնական և մարդածին առարկաների վրա եղած մամռածածկույթը:

1261. Մամռաձափիժ-**Сфагновое болото-Peat moss bog, Sphagnum bog**-Սֆագնումային մանուկների տիրապետմամբ ձափիժ: Տարածված են առանց անտառի, երբեմն թույլ աճող սոճիով կամ խեժափիժիով սֆագնումային ձափիժները: Կան նաև գաճաճ կեչի և այլն:

1262. Մայրցամաքային առափնյա ծանծաղուտ (շելֆ)-**Материковая отмель (шельф)-Shelf, Continental shoal, Continental shallow**-Օվկիանոսային առափնյա ծանծաղուտ, որը մի կողմից սահմանափակված է ափով, մյուս կողմից՝ մայրցամաքային լանջի նկատելի ճկվածքով (խորությունը միջինը մինչև 180-200 մ է, առավելագույնը՝ մինչև 400 մ):

1263. Մայրցամաքային լանջ-**Материковый склон-Continental slope**-Անցում մայրցամաքային առափնյա ծանծաղուտից օվկիանոսային իջվածքին: Բնորոշվում է զգալի թեքությամբ (միջինը 3-4°, մինչև 40°):

1264. Մանրամաղ անձրև-**Морось-Drizzle, Drizzling rain**-Մանրակաթիլ անձրև: Մթնոլորտային տեղումներ (կաթիլների տրամագիծը՝ 0,5 մմ-ից ոչ ավելի), որոնք թափվում են ներգանգվածային ամպերից կամ մառախուղից:

1265. Մանրատերև անտառ-**Мелколиственный лес-Small-leaved forest, Parvifoliate forest**-Կեչու և կաղամախիի տարբեր տեսակների տիրապետմամբ ամառնականաչ անտառ: Հիմնականում երկրորդային ծագման է՝ լայնատերև և փշատերև անտառների տեղում:

1266. Մանրեագերծում-**Стерилизация-Sterilization**-Բարձր ջերմաստիճանի, քիմիական նյութերի, քամելու օգնությամբ միկրոօրգանիզմների ոչնչացումը:

1267. Մանրեակեր-**Бактериофаг-Bacteriophage**-Միկրոօրգանիզմներն ախտահարող վիրուսը:

1268. Մանրեասնդառություն-**Бактериоценоз-Bacteriophilism**-Բույսի՝ հողից սնվելը համաբնակ մանրէների (օր.՝ պալարայինների) օգնությամբ:

1269. Մանրեասպան-**Бактерицид-Bactericide**-Օրգանական ծագման նյութ, որը ոչնչացնում է մանրէները: Նույն ազդեցությամբ քիմիական նյութերը (քլորասնդիկ, ֆորմալին և այլն) անվանում են հակամեխիզներ:

1270. Մառախուղ-**Туман-Fog, Mist**-Մթնոլորտի երկրամերձ շերտում մանր ջրային կաթիլների կամ սառցաբյուրեղների կուտակում, որն իջեցնում է օդի հորիզոնական տեսանելիությունը մինչև 1կմ: Լինում է սառեցման և գոլորշիացման մառախուղ: Առաջինն առաջանում է ցողակետից ցածր օդի ջերմաստիճանը իջնելու, երկրորդը՝ տաք գոլորշիացող մակերևույթից՝ լրացուցիչ ջրային գոլորշի սառը օդ մուտք գործելու ժամանակ:

1271. Մարգագետին-**Ayr-Meadow**-ճոճ խոտային բուսականության տեսակ, որը կազմված է ինչպես միաշաքիլ, այնպես էլ երկշաքիլ տեսակներից: Տարածված են գետերի ողողահողներում և անտառային գոտու գետերի ջրբաժաններում: Լեռներում, անտառի սահմանից վեր մերձալպյան և ալպյան մարգագետիններ են:

1272. Մարգագետնային տափաստան-**Аыговая степь-Meadow steppe**-Տափաստանային բուսականության հյուսիսային տարատեսակը: Բնորոշվում է չորասեր տափաստանային հացազգիների հետ մաս երկշաքիլավորների առկայությամբ և հողի համատարած կամ գրեթե համատարած ճմապատմամբ:

1273. Մարգինալ գոտի-**Маргинальная зона-Marginal zone**-տե՛ս Սահմանագոտի:

1274. Մարդաբույս-**Антропофит-Anthropophyte**-Մարդու գործունեության շնորհիվ տեղական բուսաշխարհում հայտնված ու մշտապես աճող մշակովի և մոլախոտային բույսերը:

1275. Մարդաերկրահամակեցություն-**Антропогеоценоз-Anthropogeocoenosis**-տե՛ս Տարածքային մարդագոյահամակարգ:

1276. Մարդածին աղտոտում-**Антропогенное загрязнение-Anthropogenic pollution**-Աղտոտում, որն առաջանում է շրջակա միջավայրում՝ մարդու կենսաբանական գոյության և տնտեսական գործունեության ուղղակի կամ անուղղակի ազդեցության հետևանքով:

1277. Մարդածին անապատ-**Антропогенная пустыня-Anthropogenic desert**-Բնության վրա մարդու ուղղակի կամ անուղղակի անբարենպաստ ազդեցության հետևանքով առաջացած անապատ:

1278. Մարդածին բեռնվածություն-**Антропогенная нагрузка-Anthropogenic load**-Բնության կամ նրա գոյապահպանության բաղադրամասերի ու տարրերի վրա մարդկանց անմիջական կամ տնտեսական գործունեության ուղղակի կամ անուղղակի ազդեցության չափը:

1279. Մարդածին բուսականություն-**Антропогенная растительность-Anthro-pogenic vegetation**-Մարդու ոչ կշռադատված կամ տնտեսական գործունեության հետևանքով առաջացած բուսահամակեցությունը:

1280. Մարդածին գերսննդացում-**Антропогенное загрофирование-Anthropogenic eutrophication**-Մարդու չմտածված գործունեությամբ ջրամբարի աղտոտումը սննդանյութերով: Գոյահամակարգում սկզբում ավելանում է արդյունավետությունը, ավելի ուշ՝ վերանում են բոլոր օրգանիզմները:

1281. Մարդածին գործոն-**Антропогенный фактор-Anthropogenic factor**-Բույսերի, կենդանիների և այլ բնական բաղադրամասերի վրա մարդու տնտեսական գործունեության ազդեցությունը: Մարդածին գործոնները կարող են լինել ուղղակի (ոչնչացում, ներմուծում, պահպանում և այլն) և անուղղակի (լանդշաֆտների փոփոխում՝ անտառահատում, հողերի վարում և այլն):

1282. Մարդածին երկրաշարժ-**Антропогенное землетрясение-Anthropogenic earthquake, Anthropogenic earth shock**-Երկրակեղևի վրա ճնշման արիեստական փոփոխման հետևանքով առաջացող երկրաշարժը: Առաջանում է կամ թույլ սեյսմիկ գոտիների խոշոր ջրամբարների կամ ջրի օգտագործման հետևանքով չորացած այդպիսի ջրամբարների տարածքներում:

1283. Մարդածին էրոզիա-**Антропогенная эрозия-Anthropogenic erosion**-տե՛ս Արագացված տարալվացում:

1284. Մարդածին լանդշաֆտ-**Антропогенный ландшафт-Anthropogenic landscape**-Լանդշաֆտ, որի հատկությունները պայմանավորված են մարդկու գործունե-

ությամբ: Այդպիսիք են երկրագնդի ժամանակակից լանդշաֆտների մեծ մասը: Տարբերում են գյուղատնտեսական, անտառային, արդյունաբերական, քաղաքային, վերականգնողական, արգելոցային, միջավայրապահպանական լանդշաֆտներ (մշակովի, չմշակվող, վատթարացած):

1285. Մարդածին հողեր-Антропогенные почвы-Anthropogenic soils, Man-made soils-Մշակովի հողեր: Նաև արդյունաբերական, քաղաքային կամ ճանապարհային շինարարության նպատակով մարդու գործունեությամբ բնական բուսածածկի խախտման հետևանքով ձևավորվող հողեր:

1286. Մարդածին միջավայր-Антропогенная среда-Anthropogenic environment-Մարդու մտածված կամ պատահականորեն, ուղղակի կամ անուղղակի փոփոխած բնական միջավայրը:

1287. Մարդածին ներգործություն-Антропогенное воздействие-Anthropogenic Impact-Մարդկության ուղղակի և միջնորդավորված (անուղղակի) ամբողջական ազդեցությունը շրջակա միջավայրի վրա:

1288. Մարդածին նյութ-Антропогенное вещество-Anthropogenic matter-Քիմիական միացություն, որը երկրային ոլորտներում է հայտնվել մարդու գործունեության հետևանքով: Տարբերում են. 1. մարդածին նյութ, որը մտնում է բնական շրջապտույտի մեջ: Այդ պատճառով վաղ թե ուշ գոյապահպանական համակարգերում օգտահանվում է, 2. արհեստական միացություններ, որոնք խորթ են բնությանը՝ կենդանի օրգանիզմների և ոչ կենսածին տարրերի օգնությամբ դանդաղորեն քայքայվում են ու դուրս են մնում նյութերի բնական փոխանակությունից: Վերջիններս կուտակվում են կենսոլորտում և կյանքի համար սպառնալիք են դառնում: Մարդածին նյութի տեսակ են բնության այն քիմիական միացությունները և տարրերը, որոնք մի երկրորդից տեղափոխվում են մյուսները կամ արհեստականորեն կուտակվում են այդ ոլորտներում: Այդպիսիք են ծանր մետաղները, որոնք երկրի ընդերքից դուրս են բերվում և տարածվում, ինչպես նաև ճառագայթաակտիվ նյութերը, որոնք բնական պայմաններում սովորաբար փոքր կուտակումներով ցրված են մեծ տարածքներում:

1289. Մարդածին նոսրացում-Антропогенное упрощение-Anthropogenic thinning-Մարդու գործունեության հետևանքով բույսերի չորացումը և կենդանիների ոչնչացումը՝ դրանց գոյության բնական խտության մակարդակից պակասի սահմաններում (բնական տատանումների հաշվառմամբ):

1290. Մարդածին ռելիեֆ-Антропогенный рельеф-Anthropogenic relief-Երկրի մակերևույթի ձևերի ամբողջությունը, որը փոփոխվել կամ ստեղծվել է մարդու գործունեության հետևանքով: Տարբերում են տարերայնորեն և գիտակցաբար ստեղծված ռելիեֆի ձևեր: Առաջինները գյուղատնտեսության և անտառտնտեսության, ստորգետնյա շինարարության, ճանապարհների ստեղծման ոչ ճիշտ կատարման հետևանք են: Ռելիեֆի գիտակցաբար վերափոխումը կատարվում է հողաբարելավման (լանջերի սանդղավորում և պատմեշավորում, ոռոգման ու ջրահեռացման ցանցի ստեղծում), շինարարության (հողաթմբեր, փոսեր, ջրանցքներ, հողապատմեշներ) ընթացքում:

1291. Մարդածին սթրես-Антропогенный стресс-Anthropogenic stress-Մարդու գործունեությամբ, հոգեբանորեն անհամատեղելի անհատների ներկայությամբ կամ մարդկանց մեծաթիվ կուտակման ազդեցությամբ առաջացող (սովորաբար բացասական) սթրես:

1292. Մարդակենսահամակեցություն-Антропобиocenоз-Anthropobioocenosis-տես Տարածքային մարդագոյահամակարգ:

1293. Մարդահամակարգ-Антропосистема-Anthroposystem-Մարդկությունը՝

որպես զարգացող ամբողջություն (մարդը՝ որպես կենսաբանական օրգանիզմ, հասարակության արտադրողական ուժերը և արտադրական հարաբերությունները):

1294. Մարդահամակենցութաբանություն-**Антропоценология-Anthropocenology**-գիտության ճյուղ, որն ուսումնասիրում է փոքր տարածաշրջաններում մարդկանց համակենցությունների փոխհարաբերությունները բնական միջավայրի հետ:

1295. Մարդացիր-**Антропохор-Anthropochore**-Բույս, որի սաղմերը (պտուղներ, սերմեր, սպորներ) պատահականորեն տարածվում է մարդը (ներառած նրա աշխատանքի միջոցները, մեխանիզմները):

1296. «Մարդը և կենսոլորտը» ծրագիր-**Программа „Человек и биосфера”-„Man and Biosphere” program**-Մի շարք գոյապահպանական խնդիրների լուծմանն ուղղված միջազգային ծրագիր՝ ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի հովանավորությամբ: Ձևակերպված է առանձին ենթածրագրերով (հիմնականում՝ մարդու ազդեցությունը գոյահամակարգերի վրա և, ընդհակառակը, գոյահամակարգի ազդեցությունը մարդու վրա): Ընդունվել է 1979 թվականին:

1297. Մարդկային գործոն-**Человеческий фактор-Human factor** -«Մարդ-միջավայր» համակարգում մարդու գործունեության ուժեղացման կամ սահմանափակման կազմաբանական, բնախոսական և հոգեբանական ամբողջությունը:

1298. Մարդկություն-**Человечество-Humanity, Mankind**-Երկրագնդի բնակչության ամբողջությունը:

1299. Մարդոլորտ-**Антропосфера-Anthroposphere**-1. Երկրային ոլորտ, որտեղ ապրում է և որտեղ ժամանակավորապես թափանցում է (արբանյակների օգնությամբ) մարդկությունը: 2. Երկրագնդի և մոտիկ տիեզերքի ոլորտը, որն ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն մարդու կողմից նախկինում ամենից շատ է փոփոխվել և էլ ավելի շատ կփոփոխվի ապագայում: 3. Մարդկանց կողմից օգտագործվող կենսոլորտի մասը:

1300. Մարդու աշխարհագրություն-**География человека-Human geography**-Երկրագնդի վրա բնական և սոցիալ-տնտեսական գործոններով պայմանավորված մարդկանց կազմը և տեղաբաշխումը ուսումնասիրող գիտության ճյուղ: Մոտ է մարդու գոյապահպանությանը, բայց դիտարկում է միայն երևույթների արտաքին մասը:

1301. Մարդու գոյապահպանություն-**Экология человека-Human ecology**-Կենսոլորտի (որա ստորաբաժանումների) և մարդկության փոխազդեցությունները, ինչպես նաև մարդկային տեղախմբի ներքին կենսակենցաղային կազմակերպվածության օրինաչափություններն ուսումնասիրող գիտություն: Լայն իմաստով՝ շրջակա միջավայրի հետ մարդու փոխհարաբերությունները:

1302. Մարդու շրջակա բնական միջավայր-**Окружающая человека природная среда-Human outdoor natural environment**-Մարդու և տնտեսության վրա միասնականորեն ազդող ոչ կենսածին ու կենսածին միջավայրերի ամբողջությունը: Մարդու կյանքի մակարդակի (այդ թվում՝ առողջության) ու տնտեսական գործունեության բնական- ռեսուրսային ցուցանիշների վրա ներկա և անորոշ հեռավոր ապագայում անմիջականորեն և միջնորդավորված ազդող բնական ու բնամարդածին մարմինների և երևույթների (գործոնների) զուգակցումը:

1303. Մարդու շրջակա միջավայր-**Среда окружающей человека-Human outdoor environment**-1. Մարդու հետ անմիջական շփման մեջ գտնվող միջավայրը: 2. Ոչ կենսածին, կենսածին և սոցիալական միջավայրերի ամբողջությունը, որն ազդում է մարդկանց ու նրանց տնտեսական գործունեության վրա:

1304. Մարդու շրջակա միջավայրի ՄԱԿ-ի ծրագիր-**Программа ООН по окружающей человека среде (ЮНЕП)-United Nation Environment Program (UNEP)**-

ՄԱԿ-ի Ստոկհոլմի գիտաժողովի նախաձեռնությամբ 1972 թվականին ստեղծված միջկառավարական ծրագիր: Նպատակ ունի միջոցներ գտնել ժամանակակից գոյապահպանական ճգնաժամի՝ մոլորակի անապատացման, հողային ծածկույթի կորստի, անտառների ոչնչացման, անուշահամ ջրերի որակի վատացման ու քանակի պակասեցման, Համաշխարհային օվկիանոսի աղտոտման և այլ հիմնահարցերի լուծման համար: Կենտրոնատեղը Նայրոբի (Քենիա) քաղաքն է:

1305. Մարդու շրջակա միջավայրի որակ-**Качество окружающей человека среды-Human outdoor environment quality**-Օբյեկտ-սուբյեկտ հարաբերություններն արտահայտող գոյապահպանական հասկացություն: Մարդու շրջակա միջավայրի որակի չափանիշ է նրա առողջության վիճակը: Միջավայրը գնահատվում է որպես առողջ կամ հարմարավետ, երբ մարդու առողջությունը բնականոն է կամ լավանում է: Միջավայրը համարվում է անառողջ կամ ոչ հարմարավետ, երբ դիտվում են մարդու առողջական վիճակի շեղումներ: Միջավայրը գնահատվում է որպես ծայրահեղ, երբ դիտվում են բնակչության առողջական վիճակի անդառնալի փոփոխություններ:

1306. Մարդու շրջակա միջավայրի վերարտադրություն-**Воспроизводство окружающей человека среды-Restoration of human outdoor environment**-Համալիր միջոցառումներ (տնտեսական, տեխնոլոգիական, կազմակերպական) և դրանց գիտական ապահովումը: Հասարակական արտադրության հատուկ ոլորտ է (բնական ռեսուրսների վերարտադրության հետ) և ուղղորդված է մարդու գոյության համար նպաստավոր միջավայրը բնութագրող չափորոշիչների մակարդակի պահպանմանն ու սոցիալ-տնտեսական զարգացմանը:

1307. Մարդու և բնության փոխհարաբերություններ-**Взаимоотношения человека и природы-Human end nature relations**-Մարդածին գործոնների՝ բնության վրա, և բնական գործոնների՝ մարդու առողջության ու տնտեսության վրա համալիր ազդեցությունը: Պատմականորեն սկզբում թուլացել է մարդկության վրա բնության ազդեցությունը, աճել է մարդու ազդեցությունը միջավայրի վրա: Ազդեցություններն այժմ կարծես թե հավասարվել են, և բնության ցանկացած փոփոխություն ունենում է հզոր տեղային, տարածաշրջանային կամ աշխարհակալ ազդեցություն մարդկանց ու տնտեսության վրա, և՛ ընդհակառակը:

1308. Մաքրաբնակ-**Катароблонт-Katharoblont**-Անուշահամ, սառը, չաղտոտված ու թթվածնով հարուստ ջրերում ապրող օրգանիզմ:

1309. Մաքրված ջուր-**Очищенная вода-Renovated water**-Ջուր, որի մեջ խառնուրդների քանակը հասցված է մինչև բնականոն կամ թույլատրելի մեծությունը չգերազանցող մակարդակը:

1310. Մաքրում-**Очистка-Clean-up, Decontamination**-Տարբեր եղանակներով միջավայրը աղտոտող թափոններից կամ այլ վնասակար նյութերից ազատումը: Իրագործվում է բնական, կլանման, թաց, մեխանիկական և այլ եղանակներով:

1311. Մեգապոլիս-**Мегаполис-Megapolis**-Մի քանի քաղաքների համախումբ, որի բնակչությունը գերազանցում է 1 միլիոնը:

1312. Մեզոթերմ-**Мезотерм-Mesotherm**-տե՛ս Միջնաջերմ:

1313. Մեզոկլիմա-**Мезоклимат-Mesoclimate**-Միատեսակ բնական պայմաններ ունեցող՝ համեմատաբար ոչ մեծ տարածքների (անտառազանգված, ծովափ, ոչ մեծ քաղաք և այլն) կլիմա: Տարածման մասշտաբով գրավում է միջանկյալ դիրք մակրոկլիմայի և միկրոկլիմայի միջև:

1314. Մեզոռելիեֆ-**Мезорельеф-Mesorelief**-Երկրագնդի մակերևույթի միջին չափի անհարթություններ, որոնց բարձրությունները տատանվում են մի քանի տասնյակ մետրերի սահմանում: Հիմնականում արտածին գործընթացների (մորենային, ցեխա-

յին բլուրներ, ողողատներ և այլն) արդյունք են:

1315. Մեզոտրոֆ-**Мезотроф-Mesotroph**-տե՛ս Միջնասուն:

1316. Մեզոֆաներոֆիտ-**Мезофанерофит-Mesophanerophyte**-տե՛ս Միջնաֆաներաբույս:

1317. Մեզոֆիլ-**Мезофил-Mesophile**-տե՛ս Միջնասեր:

1318. Մեզոֆիտ-**Мезофит-Mesophyte**-տե՛ս Միջնաբույս:

1319. Մելիորացիա-**Мелиорация-Melloration, Reclamation**-տե՛ս Հողաբարելավում:

1320. Մեխանիկական աղտոտում-**Механическое загрязнение-Mechanic contamination**-Շրջակա միջավայրի աղտոտումը ֆիզիկաքիմիական տեսակետից հարաբերականորեն չեզոք կենցաղային և արտադրական թափոններով (չինարարական ու կենցաղային աղբ, պլաստիկ նյութեր և այլն):

1321. Մեխանիկական հողմահարում-**Механическое выветривание-Mechanical weathering, Physical weathering**-Լեռնային ապարները ջերմաստիճանի կտրուկ տատանումների, ցրի սառչելու կամ մազանոթներում աղերի բյուրեղացման հետևանքով տարբեր մեծությամբ բեկորների քայքայվելու գործընթացը:

1322. Մեխանոխոր-**Механохор-Mechanochore**-տե՛ս Ակտիվացիր:

1323. Մեղմ կլիմա-**Мягкая клима-Mild climate**-Բարեխառն լայնությունների ծովային կլիման:

1324. Մետաբոլիզմ-**Метаболизм-Metabolism**-տե՛ս Նյութափոխանակություն:

1325. Մետաբոլիտ-**Метаболит-Metabolite**-տե՛ս Նյութափոխակ:

1326. Մետաջերմություն-**Метатермизм-Metathermism**-Օրգանիզմի (տեսակի) կողմից բարձր ջերմաստիճանների գերադասումը:

1327. Մետեոպաթիա-**Метеопатия-Metopathy**-տե՛ս Օդերևութաճարակ:

1328. Մերկասառույց-**Гололед-Glaze, Grazed frost**-Հոծ սառույցի շերտ, որն առաջանում է գերսառը ամօրևից՝ կամ ծնիալքին ու ամօրևին հաջորդող ցրտի ժամանակ:

1329. Մերձգուգակցություն-**Субассоциация-Subassociation**-Բուսական գուգակցության ստորաբաժանում, որը տարբերվում է մյուս գուգակցություններից որոշ տեսակների առատությամբ կամ այլ տեսակային կազմով:

1330. Մթնոլորտ-**Атмосфера-Atmosphere**-Մոլորակի գազային թաղանթը: Կազմված է տարբեր գազերի, ջրային գոլորշիների և փոշու խառնուրդից: Բաժանվում է ներքնոլորտի, վերնոլորտի, միջնոլորտի, ջերմոլորտի, արտոլորտի: Բաղկացած է ազոտից, թթվածնից, արգոնից, նեոնից, հելիումից, կլիպտոնից, ջրածնից, ածխաթթվից, ջրային գոլորշուց, օզոնից, մեթանից, ազոտի օքսիդից, ածխաթթվի օքսիդից: Օդի խտությունը, ըստ բարձրության, պակասում է: Մթնոլորտի վերին սահմանը պայմանականորեն ընդունվում է մոտ 20000 կմ-ը: Այն մասնակիորեն կլանում և ցրում է արևային ճառագայթումը, ինքն էլ արձակում է երկարալիք ճառագայթում, կլանում է նույն երկարալիք ճառագայթման 3/4-ը:

1331. Մթնոլորտային ճակատ-**Атмосферный фронт-Front**-Տարբեր ֆիզիկական հատկություններ ունեցող օդային երկու զանգվածների բաժանման մակերեսը: Մթնոլորտային ճակատի անցումը ուղեկցվում է եղանակի փոփոխություններով:

1332. Մթնոլորտային ճնշում-**Атмосферное давление-Atmosphere pressure, Barometric pressure**-Ճնշում, որով մթնոլորտը ազդում է երկրի և նրա վրա գտնվող առարկաների մակերեսի վրա: Այդ ճնշումը յուրաքանչյուր կետում որոշվում է դրա վրա գտնվող օդի սյան զանգվածով: Ըստ բարձրության՝ ճնշումը փոքրանում է: Երկրամերձ հորիզոնական ուղղությամբ մթնոլորտային ճնշումը բաշխվում է անհավա-

սարաչափ:

1333. Մթնոլորտային ջուր-**Атмосферная вода**-Atmospheric water-Մթնոլորտում ջրային գոլորշու կամ հազեցած գոլորշու կաթիլները, բյուրեղները:

1334. Մթնոլորտային տեղումներ-**Атмосферные осадки**-Precipitations-Կաթիլահեղուկ (անձրև) և սառած (ծյուն, կարկուտ) ջուր, որը թափվում է ամպերից կամ օդից՝ ջրային գոլորշու խտացման հետևանքով (ցող, եղյամ, մերկասառույց, ձնակարկուտ):

1335. Մթնոլորտային տեղումների վարդ-**Роза атмосферных осадков**-Pluviometric rose-Որոշակի վայրում որոշակի ժամանակ (ամիս, տարի) քանու ուղղությունից կախված տեղումների կրկնման կամ քանակի գծագրական պատկերը:

1336. Մթնոլորտային օդ-**Атмосферный воздух**-Atmospheric air-1. Երկրագնդի զարգացման ընթացքում ձևավորված գազերի բնական խառնուրդը: 2. Բնակելի և արտադրական շենքերից դուրս գտնվող օդը:

1337. Մթնոլորտի աղտոտում-**Загрязнение атмосферы**-Pollution of atmosphere-Կարծր և հեղուկ մասնիկների, մաև օդի կազմում չմասնակցող գազերի (երբեմն՝ վնասակար), փոշու, ծխի, թթվուտների կաթիլների, ավտոմեքենաների արտադատվող գազերի, տարբեր արտադրական գազերի առկայությունը մթնոլորտում: Մթնոլորտի վնասակար խառնուրդները հատկապես մեծ խտության են հասնում որոշ արդյունաբերական շրջանների վրա:

1338. Մթնոլորտի պղտորություն-**Мутность атмосферы**-Atmospheric turbidity-Օդի թափանցիկության պակասում՝ պայմանավորված մթնոլորտում ջրի մանրագույն կաթիլներից, սառցի բյուրեղիկներից, փոշեհատիկներից, ծխամասնիկներից լույսի ցրումով և ջրային գոլորշու՝ լույսի կլանումով: Մթնոլորտի պղտորության մեծացման հետ ուժեղանում է արևի ճառագայթների ցրումը, և փոքրանում է ուղիղ արեգակնային ճառագայթման ուժգնությունը:

1339. Միակեր-**Монофаг**-Monophage-Մեկ տեսակի կերով սնվող օրգանիզմ (հիմնականում՝ միջատներ, ինչպես մաև որոշ որդեր, խեցգետնակերպեր և խխունջներ, սակավ՝ ողնաշարավորներ):

1340. Միկորիզա-**Микориза**-Mycorhiza-տե՛ս Սնկաբնակություն:

1341. Միկրոբուսաշխարհ-**Микрофлора**-Microflora-Բուսական միկրոօրգանիզմների (մանրագույն սնկեր, ջրիմուռներ և մանրէներ) ամբողջությունը:

1342. Միկրոկենդանաշխարհ-**Микрофауна**-Microfauna-Կենդանական մանրագույն օրգանիզմների (օր.՝ պարզագույնների) ամբողջությունը:

1343. Միկրոկլիմա-**Микроклимат**-Microclimate-1. Ոչ մեծ տարածքի (բացատ, անտառեզր, բլրի լանջ, լճափ և այլն) օդի երկրամերձ շերտի կլիման: 2. Տեղական որևէ կլիմայի ներսում օդերևութաբանական ռեժիմի տարբերությունները:

1344. Միկրոհամակեցություն-**Микроценоз**-Microcoenosis-Բուսահամակեցության ներքին շերտերում գտնվող փոքր կենսահամակեցություն: Առանձին դեպքերում նույնացվում է պարզելին կամ սինուզիային:

1345. Միկրոջերմ-**Микротерм**-Microtherm-Կենսաբոլորապտույտը համեմատաբար կարճ ու ցուրտ ամռան ընթացքում ավարտելու ունակ և համեմատաբար ցածր ջերմաստիճաններ գերադասող օրգանիզմը:

1346. Միկրոռելիեֆ-**Микрорельеф**-Microrelief, Minor surface landform, Small scale landform-Երկրի մակերևույթի (հիմնականում արտածին գործընթացներով պայմանավորված) մի քանի մետրի տատանումներ ունեցող և ռելիեֆի ավելի խոշոր ձևերի մաս ծառայող անհարթությունները (օր.՝ տափաստանային ափսեները, հունամերձ թմբերը, բազմանկյուն գոյացությունները):

1347. Միկրոտարր-Микроэлемент-Microelement, Trace element-Օրգանիզմներին աննշան քանակով անհրաժեշտ, դրանց բնականոն աճին ու զարգացմանը նպաստող քիմիական տարրեր: Դրանցից են բորը, յոդը, բրոմը, ցինկը: Կազմում են մի շարք մակարդիչների, վիտամինների, խթանիչների, շնչառական ներկիչների մասը և ազդում են ածման արագության, բազմացման, արյունաստեղծման և այլի վրա:

1348. Միկրոտեղախումբ-Микропопуляция-Micropopulation-Տեղախմբի գործառնությամբ ու հաճախ ձևաբանորեն տարբերվող մաս: Ժամանակավոր բնակատեղ, որը շրջակա միջավայրին տեսակի հարմարվելու ինքնուրույն ձև է, բայց երկարատև ինքնապահպանման ունակ չէ, որի պատճառով էլ մյուս միկրոտեղախմբերի հետ ստեղծում է կայուն համակարգ: Հաճախ դիտվում է որպես կենսաերկրահամակեցության սահմաններում բնակվող տեսակի առանձնյակների ամբողջություն:

1349. Միմիկրիա-Мимикрия-Mimicry-տես Նմանակում:

1350. Միչերլիխի կանոն-Правило Мичерлиха-Mitcherlich's rule-Կենսահամակարգի արդյունավետությունը որոշվում է բոլոր գործոնների ամբողջությամբ և ոչ թե մեկով:

1351. Միջազգային արգելոց-Международный заповедник-International reserve-Արգելոց, որը տարածվում է երկու կամ ավելի պետությունների սահմաններում կամ միջազգային ջրատարածքներում և որևէ երկրի իրավասության տակ չի:

1352. Միջազգային կենսաբանական ծրագիր-Международная биологическая программа-International Biological Program-Երկրագնդի հիմնական կենսության արտադրողականությունն ուսումնասիրելու նպատակով ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի գիտահետազոտական ծրագիր:

1353. Միջավայր-Среда-Environment-1. Ֆիզիկական հասկացությամբ՝ մյուս կամ տարածություն, որը շրջապատում է հետազոտվող օբյեկտը: 2. Բնական պայմանների ամբողջությունը, որտեղ անցնում է մարդկային հասարակության, օրգանիզմների գործունեությունը:

1354. Միջավայրաբանական երկրաբանություն-Энвайроментальная геология-Environmental geology-Երկրաբանության բաժին, որն ուսումնասիրում է մարդու ազդեցությունը երկրաբանական միջավայրի վրա և կատարվող փոփոխությունների հակադարձ ազդեցությունը տնտեսության ու մարդուն շրջապատող բնական միջավայրի վրա:

1355. Միջավայրաբանական երկրաձևաբանություն-Энвайроментальная геоморфология-Environmental geomorphology-Երկրաձևաբանության ենթաբաժին, որն ուսումնասիրում է երկրագնդի ռելիեֆի վրա մարդածին ազդեցությունը և փոփոխված ռելիեֆի հակադարձ ազդեցությունը մարդու շրջակա միջավայրի վրա:

1356. Միջավայրաբանական պլանավորում-Энвайроментальное планирование-Environmental planning-Բնական միջավայրի վրա մարդածին առավելագույն թուլատրելի բեռնվածությունների հաշվարկը: Շրջակա միջավայրի վրա նվազագույն բեռնվածության հասնելու լավագույն հաշվարկը համապատասխանում է առավելագույն արտադրանքին՝ նվազագույն ծախսերի դեպքում:

1357. Միջավայրաբանություն-Энвайроментология-Environmentology-Գիտության ճյուղ մարդու շրջակա միջավայրի որակի և պահպանության մասին:

1358. Միջավայրի աղտոտման գործակից-Коэффициент загрязнения среды-Environmental contamination coefficient-Միավոր արտադրանքի հաշվով միջավայրում գոյացող աղտոտիչների քանակը:

1359. Միջավայրի աղտոտման վնաս-Ущерб от загрязнения среды-Damage from environmental contamination-Տնտեսական և արտատնտեսական կորուստներ, որոնք կապված են կառուցվածքների, շենքերի ավելի արագ մաշվելու, նյութերի կոռո-

գիայի, մարդկանց հիվանդությունների ավելացման, գյուղատնտեսական մշակաբույսերի բերքատվության անկման, անասունների արտադրողականության իջեցման և այլ երևույթների հետ: Պատճառը բնական միջավայրի կենսաբանական, ֆիզիկական ու քիմիական աղտոտումն է:

1360. Միջավայրի աղտոտման վնասի գնահատում-Оценка ущерба от загрязнения среды-*Estimation of damage from environmental contamination*-Շրջակա միջավայրի աղտոտման պատճառով անբարենպաստ սոցիալական, տնտեսական և գոյակենսաբանական (այդ թվում՝ բժշկասանիտարական) հետևանքների որոշումը: Որպես կանոն՝ դրամական արտահայտությամբ է: Փողը հանդես է գալիս ոչ միայն որպես տնտեսական ցուցանիշ, այլև որպես սոցիալական ու գոյապահպանական վնասների պայմանական չափ: Շրջակա միջավայրի աղտոտման վնասի տնտեսական (դրամական) գնահատումը հնարավոր է միայն այն ժամանակ, երբ վնասը շատ է մեծանում, այսինքն՝ հնարավոր է մարդու, կենդանու և այլ հիմնական արժեքների անվերադարձ կորուստ:

1361. Միջավայրի աղտոտում-Загрязнение среды-*Environmental contamination, Environmental pollution*-Միջավայր ներմուծվող կամ այնտեղ առաջացող նոր, սովորաբար ոչ բնորոշ ֆիզիկական, քիմիական կամ կենսաբանական ազդակները կամ դրանց բնական միջին մակարդակի գերազանցումը: Ըստ տարածքի ընդգրկման տարբերում են մոլորակային, տեղային և տարածաշրջանային աղտոտում:

1362. Միջավայրի անշրջելի փոփոխություն-Необратимое изменение среды-*Irreversible environmental change*-Փոփոխություն միջավայրաստեղծ բաղադրամասերում, որը չի կարող փոխհատուցվել վերականգնման բնական գործընթացներով: Այդպիսին են էվոլյուցիոն փոփոխությունները, որոնք երկրաբանական դարաշրջանների հերթափոխման հետ ոչնչացրել են բույսերի և կենդանիների նախկինում տիրապետող շատ տեսակներ:

1363. Միջավայրի դեգրադացիա-Деградация среды-*Environmental degradation*-տե՛ս Միջավայրի վատթարացում:

1364. Միջավայրի դետերիորացում-Детериорация среды-*Environmental deterioration*-տե՛ս Միջավայրի վատացում:

1365. Միջավայրի հարմարավետություն-Комфортность среды-*Environmental comfort*-Շրջակա միջավայրի որոշակի պայմաններում (ներառյալ բնական ու սոցիալ-տնտեսական ցուցանիշները) լիակատար առողջ լինելու անհատական զգացողություն և իրական վիճակ:

1366. Միջավայրի միավոր-Единица среды-*Environmental unit*-Տարբեր հասկացվող տերմին. բնական բարիքների առկայության և դրանց պահանջարկի միջև հարաբերակցությունը՝ արտահայտված պայմանական ցուցանիշներով:

1367. Միջավայրի շրջելի փոփոխություն-Обратимое изменение среды-*Reversible environmental change*-Միջավայրաստեղծ բաղադրամասերի փոփոխություններ, երբ կյանքի նախկին պայմանները մասամբ վերականգնվում են (օր.՝ սեզոնների կամ սուբցեսիաների հերթափոխը): Խիստ արտահայտված՝ լրիվ շրջելի լինել չի կարող, քանի որ տատանվող գործընթացների վրա բարդվում են զարգացման անդառնալի փոփոխությունները:

1368. Միջավայրի որակ-Качество среды-*Environmental quality*-Կյանքի որակին հոմանիշ տերմին: Որպես կանոն՝ ընդգրկում է միայն բնական բաղադրամասերը՝ բնական միջավայրի համապատասխանությունը մարդկանց կամ ուրիշ կենդանի օրգանիզմների պահանջներին:

1369. Միջավայրի որակի չափորոշում-Нормирование качества среды-

Environmental quality standartization-Միջավայրի բնական հատկությունները պահպանելու նպատակով դրա բաղադրամասերի փոփոխությունների որոշակի սահմանների հաստատումը: Սովորաբար չափը որոշվում է միջավայրի փոփոխությունների նկատմամբ օրգանիզմների ամենազգայուն տեսակի հակազդմամբ: Կարող են ընդունվել նաև այլ չափաբաժիններ:

1370. Միջավայրի պահպանություն-Охрана среды-Environmental protection-Միջազգային, պետական և տարածաշրջանային մակարդակի տարբեր միջոցառումներ (բնապահպանական և սոցիալ-տնտեսական), որոնք համապատասխանում են մարդկանց համար բարենպաստ կենսականի մասին ժամանակակից համաերկրային կամ ազգային գիտական, սոցիալ-հոգեբանական պատկերացումներին և ապահովում են մարդու ֆիզիկական, հոգեկան և սոցիալական լրիվ բարեկեցությունը:

1371. Միջավայրի պայմաններ-Условия среды-Environmental conditions-Անհատի, տեղախմբի կամ համակեցության վրա գոյապահպանական բոլոր գործոնների (տիեզերքից մինչև շրջակա միջավայր) ազդեցությունը: Տարբերում են կենսածին և ոչ կենսածին պայմաններ:

1372. Միջավայրի ռեսուրսներ-Ресурсы среды-Environmental resources-Գոյապահպանական ռեսուրսների այն մասը, որը մարդու կյանքի, մյուս կենդանի օրգանիզմների գոյության և մարդկանց ստեղծած նյութական հարստությունների պահպանման համար բարենպաստ բնական միջավայր է ապահովում:

1373. Միջավայրի վատացում-Детериорация среды-Environmental deterioration-Շրջակա բնական միջավայրի վատացում մարդածին աղտոտման հետևանքով:

1374. Միջավայրի վատթարացում-Деградация среды-Environmental degradation-Կյանքի բնական պայմանների և սոցիալական միջավայրի միացյալ վատացումը (օր.՝ քաղաքներում): Վատթարացման գործընթացը արագանում է սխալ բնօգտագործման և դանդաղում՝ տնտեսության հաշվենկատ կազմակերպման ժամանակ:

1375. Միջավայրի վրա հասարակության ճնշում-Давление общества на среду-Social pressure upon environment-Բնական ռեսուրսների շահագործման ուժգնության աստիճանը, որը շրջակա միջավայրի փոփոխություններ է առաջացնում: Մեծանում է արտադրության ընդարձակման, բնակչության աճի և նրա նյութական ու մշակութային պահանջներին զուգընթաց:

1376. Միջավայրի տարողություն-Емкость среды-Environmental capacity-Որոշակի քանակով օրգանիզմների կամ համակեցությունների բնականոն սնուցումը, բազմացումը և հանգիստը (առանց շրջապատի նկատելի խախտումների) ապահովելու բնական կամ մարդածին միջավայրի հատկությունը:

1377. Միջավայրի տարր-Элемент среды-Environmental component-Երբեմն հանընկնում է միջավայրաստեղծ կամ լանդշաֆտի բաղադրամասերի հետ, այլ դեպքերում նշանակում է ձևաբանական և գործառնական յուրահատկություններով տարբերվող բնական համակարգերի որոշ մասերը (համակեցությունում շերտեր, շարահարկեր կամ ուրիշ գոյացություններ, օր.՝ որջեր, բներ և այլն):

1378. Միջավայրի փոփոխության կանխագուշակում-Прогноз изменения среды-Forecast of environmental changes-Բնական միջավայրի փոփոխությունների կանխատեսում՝ պայմանավորված՝ միջավայրի վրա ուղղակի և անուղղակի ազդեցություններով:

1379. Միջատակեր-Энтомофаг-Entomophage-Միջատներով սնվող կենդանիները (թռչունների շատ տեսակներ, որոշ կաթնասուններ, կրետներ և այլն):

1380. Միջատակեր բույսեր-Насекомоядные растения-Insectivorous plants-Բազմամյա խոտաբույսեր (թփեր, թփիկներ, լիաններ), որոնք լրացուցիչ սնվում են

միջատներով:

1381. Միջատասնկասպան-**Инсектофунгицид-Insectofungicide**-Միջատների և սնկերի համատեղ ոչնչացման նպատակով օգտագործվող քիմիական նյութեր:

1382. Միջատասպան-**Инсектицид-Insecticide**-վնասակար միջատների ոչնչացման համար օգտագործվող քիմիական նյութեր:

1383. Միջատավերացում-**Дезинсекция-Desinsection, Pest control**-Քիմիական և կենսաբանական միջոցներով վնասակար միջատների ոչնչացման գործընթացը:

1384. Միջատացիր-**Энтомохор-Entomochore**-Բույսեր, որոնց պտուղները, սերմերը և սպորները տարածվում են միջատների միջոցով:

1385. Միջատացրում-**Энтомохория-Entomochory**-Միջատների միջոցով բույսերի սերմերի տարածման երևույթը:

1386. Միջատափոշոտում-**Энтомофилия-Entomophily**-Բույսերի խաչածն փոշոտում՝ ծաղկափոշին իրենց մարմնի վրա տեղափոխող միջատների օգնությամբ:

1387. Միջնաբույս-**Мезофит-Mesophyte**-Հողի միջին խոնավության պայմաններում ապրող բույս: Միջանկյալ դիրք ունի չորասերների և խոնավասերների համեմատությամբ: Գերիշխում է բարեխառն գոտիներում, արևադարձային ու մերձարևադարձային անտառներում:

1388. Միջնաջերմ-**Мезотерм-Mesotherm**-Տարեկան 15-20° C միջին ջերմաստիճան ունեցող մարզերում (օր.՝ միջերկրածովյան մարզեր) տարածված բույսեր (ցիտրուսներ, նոճի և այլն):

1389. Միջնասեր-**Мезофил-Mesophile**-Օրգանիզմ, որը բնականոն գոյություն ունի և բազմանում է միջին ջերմաստիճանների (20-40° C) ու հողի միջին խոնավության պայմաններում:

1390. Միջնասուն-**Мезотроф-Mesotroph**-Բույս, որը սննդանյութերի (այդ թվում՝ հանքային) օգտագործման չափավոր պահանջներ ունի և աճում է սննդանյութերի միջին պարունակությամբ հողերի վրա (տայգայի բույսեր, մարգագետիններում ապրող տեսակներ և այլն):

1391. Միջնաֆաներաբույս-**Мезофанерофит-Mesophanerophyte**-8-30մ բարձրությամբ ծառեր (ֆաներաբույսերի ենթատեսակ):

1392. Միջնուլորտ-**Мезосфера-Mesosphere**-Մթնոլորտի շերտ, որը տարածվում է շերտուղորտի (ստրատոսֆերա) վրա, 50-ից 80-85 կմ բարձրություններում: Բնութագրվում է ըստ բարձրության միջին ջերմաստիճանի իջեցմամբ (ստորին սահմանի վրա այն մոտավորապես 0° C է, վերին սահմանի մոտ՝ -90° C):

1393. «Միջուկային ձմեռ»-**„Ядерная зима“-„Nuclear winter“**-Համընդհանուր գոյապահպանական աղետ, երկրագնդի կենսոլորտի վարկածային վիճակ համաշխարհային ջերմամիջուկային պատերազմի դեպքում: Ջերմամիջուկային զենքի կիրառումը կարող է սկզբից առաջացնել «միջուկային տապ», իսկ հետո, կտրուկ սառեցում և կենդանի օրգանիզմների ոչնչացում:

1394. Միրմեկոփոխիա-**Мирмекохория-Mymecochory**-տե՛ս Մրջնացրում:

1395. Միրմեկոփիլիա-**Мирмекофилия-Mymecophily**-տե՛ս Մրջնասիրություն:

1396. Մնացողություն-**Персistence-Peristence**-Որևէ կարգաբանական միավորի գոյությունը միլիոնավոր տարիներ՝ առանց նշանակալի կազմաբանական և այլ փոփոխությունների:

1397. Մնացուկ-**Реликт-Relict**-Երկրաբանական անցյալում լայնորեն տարածված, իսկ այժմ ոչ մեծ տարածք զբաղեցնող տեսակը կամ համակենցությունը: Տարբերում են ըստ երկրաբանական ժամանակաշրջանների:

1398. Մնացուկային բնակատեղ-**Реликтовое местообитание-Relict habitat**-

Նախկինում ավելի ընդարձակ տարածասահմանի կղզիանման, ոչ մեծ հատված, որտեղ բարենպաստ պայմանների շնորհիվ պահպանվել է տեղական որևէ տեսակ կամ տեսակների խումբ:

1399. Մնացուկային բուսաշխարհ-**Реликтовая флора-Relict flora**-Պատահիկների տեսքով պահպանված հնագույն բուսականությունը՝ գոյության համար հատկապես բարենպաստ տարածքներում:

1400. Մնացուկային կենդանաշխարհ-**Реликтовая фауна-Relict fauna**-Հնագույն օրգանիզմներ, որոնք պահպանվել են գոյության բարենպաստ պայմաններ ունեցող վայրերում:

1401. Մնացուկային տեղաբնակություն-**Реликтовый эндемизм-Conservative endemism**-Նախորդ երկրաբանական դարաշրջաններից մնացած տեսակների գոյությունը սահմանափակ տարածքում: Մնացուկային տեսակները տարածված են ինչպես խիստ սահմանափակ (սագոենի, գինկգո, սեքվոյա և այլն), այնպես էլ բավական ընդարձակ տարածքում (հավամրգազգիներ, նազվարդ, անդրոմեդ և այլն):

1402. Մնացուկապահեստարան-**Хвостохранилище-Tailings storage**-Հանքարդյունաբերության հեղուկ մնացուկները պահելու ծածկված կամ կիսածածկ ավազան: Առանձին տեխնոլոգիական միջոցներով հեղուկը ժամանակի ընթացքում գտվում է:

1403. Մշակաբույս-**Культурное растение-Cultured plant**-1. Գյուղատնտեսական և սենյակային մշակովի բույսերը: 2. Ընտրասերման ընթացքում իրենց հատկություններն այնքան փոխած բույսեր, որ չեն կարող գոյություն ունենալ բնական համակեցությունում:

1404. Մշակովի բուսականություն-**Культурная растительность-Cultivated vegetation**-Մշակովի լանդշաֆտների բուսականությունը: Հիմնականում կազմված է ագրոհամակեցություններից:

1405. Մշակովի լանդշաֆտ-**Культурный ландшафт-Cultural landscape, Cultivated landscape**-Մշակաբույսերով լանդշաֆտ, որը նպատակադրված և գիտակցաբար փոփոխվել է տնտեսական գործունեությանը (օր.՝ օազիսը անապատների ոռոգովի հողերում և այլն):

1406. Մշտականաչ բույս-**Вечнозеленое растение-Evergreen plant**-Բույս, որի տերևները պահպանվում են կլոր տարին (որոշ տերևներ թափվում են, մյուսները նորից են հայտնվում): Տարածված է գլխավորապես խոնավ կլիմա ունեցող արևադարձային և մերձարևադարձային մարզերում: Հյուսիսային կիսագնդի ավելի բարձր լայնություններում մշտականաչ բույսեր են համարվում փշատերևները (բացի խեժափիճիից), շատ թփիկներ (օր.՝ հավամրգին, հապալասենին) և որոշ խոտեր (պիրու):

1407. Մոլախոտ-**Сорняк-Weeds**-Բույս, որի աճը որոշակի ցանքատարածքում ցանկալի չէ (վատացնում է մշակաբույսերի աճման պայմանները, իջեցնում է բերքատվությունը և բերքի որակը, թունավոր է, անօգտակար և այլն):

1408. Մոնիտորինգ-**Мониторинг-Monitoring**-Բնական միջավայրի օբյեկտների ու երևույթների հսկումը, դրանց հայտնվելու, փոփոխվելու և մարդկանց առողջության, բուսականության և կենդանական օրգանիզմների, բնական ու մարդածին օբյեկտների համար վնասակար կամ վտանգավոր իրավիճակի ստեղծման (օր.՝ օդում վտանգավոր գազերի ավելացումը և այլն) ահազանգումը: Տարբերում են բազային (ընդհանուր կենսոլորտային բնական երևույթների հսկում՝ առանց տեղական մարդածին ազդեցությունները հաշվի առնելու), համաերկրային (համաշխարհային գործընթացների հսկում), բախումային (վտանգավոր գոտիներում տեղական մարդածին ազդեցության հսկում) և այլն:

1409. Մոնոֆագ-**Монофаг-Monophage**-տե՛ս Միակեր:

1410. Մտաղորտ-**Ноосфера-Noosphere**-Բանականության ոլորտ: Կենսոլորտի զարգացման բարձրագույն փուլը, երբ մարդու բանական գործունեությունը դառնում է զարգացման գլխավոր շարժիչ ուժը: Դրան կարելի է հասնել միայն կենսոլորտի օրինաչափությունների խոր իմացությամբ:

1411. Մրջնասիրություն-**Мурмекотфия-Mymecophily**-Համաբնականության ձևերից մեկը: Մրջյունները սնվում են իրենց գաղութների մոտ աճող բույսերի արտաթորանքով: Այդ բույսերն էլ գտնվում են մրջյունների պաշտպանության տակ (ոչնչացնում են դրանց տերևներով սնվող վնասատուներին):

1412. Մրջնացրում-**Мурмекочория-Mymecochory**-Բույսերի սաղմերի (սպորներ, սերմեր) տարածումը մրջյունների միջոցով: Բույսերի կենդանացման տարատեսակներից մեկը:

1413. Մուսսոնային անձրևներ-**Муссонные дожди-Monsoon rains**-Օվկիանոսից դեպի ցամաք փչող ամառային մուսսոնի տիրապետման ժամանակ տեղացող անձրևներ: Հատկապես բնորոշ են Հնդկաստանին, որտեղ գրեթե ամբողջ տեղումներն են: Կարող են դիտվել և բարեխառն լայնություններում:

1414. Մուսսոնային անտառ-**Муссонный лес-Monsoon forest**-Սաճի և մի շարք այլ ծառատեսակներով խոնավ, տերևաթափվող արևադարձային անտառը: Հաճախ բաղկացած է միայն մեկ տեսակից: Բազմաթիվ են լիանները և մակաբույսերը:

1415. Մուսսոնային կլիմա-**Муссонный климат-Monsoon climate**-Երկրագնդի առանձին տարածքների կլիմա: Մթնոլորտային շրջապտույտը մուսսոնների բնույթ ունի: Աչքի է ընկնում չոր ձմեռով և խոնավ ամառով: Տարբերում են արևադարձային (հասարակածային), մերձարևադարձային և բարեխառն լայնությունների մուսսոնների կլիմա:

1416. Մուտածին-**Мутаген-Mutagen**-Մուտացիա առաջացնող նյութերը և գործոնները: Լինում են բնական և արհեստական: Ուժեղ մուտածիններ են տարրական մասնիկները և իոնացնող ճառագայթները: Գյուղատնտեսական թունաքիմիկատների և արտադրական թափոնների զգալի մասը նույնպես մուտածին են:

1417. Մուտանտ-**Мутант-Mutant**-Բնական ու արհեստական նյութերով ու գործոններով ժառանգական փոփոխություններ ձեռք բերած առանձնյակը:

1418. Մուտացիա-**Мутация-Mutation**-Օրգանիզմների ժառանգականության կառուցվածքային ձեռքբերովի փոփոխությունները: Կարող է առաջանալ ինքնաբերաբար կամ փորձառական ճանապարհով:

1419. Մուտուալիզմ-**Мутуализм-Mutualism**-տե՛ս Փոխադարձություն:

3

1420. Յուրացում-**Аккумуляция-Assimilation**-1. Օրգանիզմ ներթափանցող նյութերի վերափոխումը սեփական մարմնի նյութի (բջջիների, պրոտոպլազմայի կամ պահեստանյութերի): 2. Սեկ ժողովրդի կլանումը մյուսի կողմից՝ լեզվի, սովորույթների, կրոնի պարտադրմամբ, կամ մեկ ժողովրդի ծուլումը մյուսի հետլեզուներից մեկի յուրացման, միասնական սովորույթների ստեղծման ճանապարհով: Այն անվանվում է նաև ուժացում:

Ե

1421. Նահանջ-**Дигрессия-Digression**-Արտաքին կամ ներքին պատճառներով համակեցության (զոյահամակարգի) վիճակի վատացումը:

1422. Նանոռելիեֆ-Нанорельеф-Nanorelief-տե՛ս Գաճաճառելիեֆ:

1423. Նատուրալիզացիա-Натурализация-Naturalization-տե՛ս Բուճահարմարում:

1424. Նեկտոն-Нектон-Necton-Պելագիալի ապրողներ, որոնք ունակ են մկանների օգնությամբ (որով տարբերվում են պլանկտոնից)՝ ակտիվորեն տեղաշարժվել զգալի տարածության վրա:

1425. Նեկրոֆագ-Некрофag-Necrophage-տե՛ս Դիակեր:

1426. Նեղաբնակ-Стенобионт-Stenobiont-Գոյապահպանական նեղ արժեքականության պատճառով միայն խիստ որոշակի կենսավայրերում հանդիպող օրգանիզմ:

1427. Նեղալույս-Стенофот-Stenophot-Լուսավորվածության փոքր սահմաններում (վառ լույս, մթնաշաղ և այլն) ապրելու ունակ օրգանիզմ (տեսակ):

1428. Նեղաթթվածնաբնակ-Стенооксидионт-Stenooxyblont-Օդանիզմ, որը կարող է գոյություն ունենալ միայն մթնոլորտում կամ ջրում լուծված թթվածնի պարունակության աննշան տատանումների դեպքում:

1429. Նեղախոնավաբնակ-Стенохурпобионт-Stenohygrobiont-Օրգանիզմ, որը կարող է գոյություն ունենալ օդի խոնավության միայն աննշան տատանումների դեպքում:

1430. Նեղակեր-Стенофag-Stenophage-Կենդանի, որը սնվում է սննդի սահմանափակ տեսակներով (օր.՝ մաքառնի թրթուրները սնվում են հովանոցագիների սերմերով, խաչկտուցները՝ փշատերև բուսատեսակների սերմերով և այլն):

1431. Նեղաղ-Стеногал-Stenochal-Ամբողջ շրջակա միջավայրի կամ առանձին բաղադրամասերի (հողեր, ջրեր) աղիության միայն փոքր տատանումներին դիմացող օրգանիզմ (տեսակ):

1432. Նեղաղություն-Стеногалинность-Stenohalinity-Ջրային օրգանիզմների ունակությունը՝ ապրելու այնպիսի միջավայրում, որտեղ ջրի աղիության փոփոխման սահմանը փոքր է:

1433. Նեղաջերմ-Стенотерм-Stenotherm-Կյանքի համար շրջակա միջավայրի հարաբերականորեն կայուն ջերմության կարիք ունեցող օրգանիզմ (տեսակ): Չի դիմանում միջավայրի ջերմային տատանումներին:

1434. Նեղաջերմաբնակ-Стенотермобиинт-Stenothermobiont-Օրգանիզմ, որն ապրում է ջերմության տատանման նեղ սահմաններում (օր.՝ տաք աղբյուրներում ապրող կապտականաչ ջրիմուռները և մանրէները):

1435. Նեմատոցիդ-Нематоцид-Nematocide-տե՛ս Կլորաորդասպան:

1436 Նեյստոն-Нейстон-Neuston-տե՛ս Լողունակ:

1437. Նեոֆիտ-Неофит-Neophyte-տե՛ս Նորաբույս:

1438. Ներբնակ-Эндобиинт-Endobiont-Որև բույսի, կենդանու ներսում կամ քառի մեջ ապրող օրգանիզմ:

1439. Ներբույս-Эндифит-Endophyte-Բուսական օրգանիզմ, որն ապրում է որոշակի սննդատու միջավայրում (քարերի ճեղքեր, քարծրակարգ բույսերի հյուսվածքներ և այլն):

1440. Ներգոյաճագումնային սուբցեսիա-Эндосукцессия-Endodynamic succession-Բուսական համակեցության անմիջական ազդեցությամբ գոյամիջավայրը փոփոխող սուբցեսիա:

1441. Ներգոտիական բուսականություն-Интразональная растительность-Intrazonal vegetation-Բուսական համակեցություններ, որոնք հանդիպում են բոլոր կամ մի քանի գոտիներում, բայց ոչ գոտիական պայմաններում (օր.՝ ողողատների

մարգագետինների, սֆագնումային ճահիճների, քարացրոնների բուսականությունը):

1442. Ներգոտիական հողեր-Интразональные почвы-Intrazonal soils-Հողեր, որոնք ոչ մեծ հատվածներով լինում են որոշակի գոտիներում և այդ գոտիների հողերից տարբերվում են տեղական ինքնատիպ գործոնների ազդեցությամբ (մայր ապարների յուրահատկություններ, գերխոնավություն, հիմնահողային ջրերի աղիացում): Ներգոտիական հողեր են աղուտները, աղակալած և ճահճային հողերը:

1443. Ներգոտիականություն-Интразональность-Intrazonality-Բնության որևէ երևույթի կամ բնական գոյացումների (հողեր, բուսականություն, լանդշաֆտներ և այլն) առանձին հատվածների տարածումը մեկ լանդշաֆտային գոտու ներսում կամ մի քանի լանդշաֆտային գոտիներում:

1444. Ներգործում եղանակի վրա-Воздействие на погоду-Impact to weather-Եղանակային որոշ երևույթների (ամօրև, կարկուտ) արհեստական առաջացում կամ կանխում, ամպերի ցրում և այլն:

1445. Ներգործում կլիմայի վրա-Воздействие на климат-Impact to climate-Երկրագնդի էներգետիկայի փոփոխություն՝ ածխաթթու գազի կուտակման, օզոնային թաղանթի խտության փոփոխության, տաքացնող գազերի, էներգիայի ուղղակի արտանետման և այլ աղտոտման պատճառով: Ենթադրվում է, որ կլիմայի վրա ներգործման ներկայիս միտումները պահպանվելու դեպքում օդի համաշխարհային միջին ջերմաստիճանը կարող է աճել 4,5 – 6,0° C-ով:

1446. Ներթափանցում-Инвазия-Invasion-1. Օրգանիզմի վարակումը մակաբույծով: 2. Որևէ տեղանքին ոչ բնորոշ տեսակի ներխուժում: 3. Համակեցության համար նոր տեսակների ներառում:

1447. Ներիտային գոտի-Неритическая зона-Neritic zone-Ծովի ափամերձ ծանծաղ մասը, որը տարածվում է միջինը մինչև 200 մ խորությունը: Հարուստ է բազմազան բուսական ու կենդանական օրգանիզմներով:

1448. Ներկենդանաճարակ-Энзоотия-Enzooty-Կենդանիների վարակիչ հիվանդությունների բռնկումը որոշակի տարածքում:

1449. Ներկենդանացիր-Эндозооцор-Endozoochore-Բույս, որի սերմերը տարածվում են կենդանիների միջոցով՝ անցնելով աղետամոքսային համակարգով: Սերմերը չեն վնասվում ամուր թաղանթի շնորհիվ:

1450. Ներմակաբույծ-Эндопаразит-Endoparasite-Տիրոջ օրգանիզմի ներսում մակաբուծվող տեսակ:

1451. Ներմուծվածք-Импродуцент-Introduced species-Պատահականորեն կամ արհեստականորեն տեղական բնական համալիր ներմուծված նոր օրգանիզմը կամ տեսակը:

1452. Ներմուծում-Импродукция-Introduction-1. Օտար բուսատեսակի հաջող ներդրումը տեղական բնական համալիրներում: 2. Օրգանիզմների կանխամտածված կամ պատահական տեղափոխումը ապրելատեղի բնական տարածաշրջանից դուրս:

1453. Ներջերմ-Эндотерм-Endotherm-Նյութափոխանակության հաշվին ներքին բարձր ջերմություն ունեցող կենդանիներ:

1454. Ներքին ջրեր-Внутренние воды-Internal waters-Ցանկացած պետության տարածքում ամբողջությամբ գտնվող ծովերը, գետերը և լճերը, ծովային նավահանգիստները, ծովախորշերը և ծովածոցերը:

1455. Ներքնոլորտ-Тропосфера-Troposphere-Մթնոլորտի ստորին շերտը (հասարակածում՝ մինչև 16-18 կմ, բարեխառն լայնություններում՝ 10-12 կմ և բևեռներում՝ 8-10 կմ բարձրությունը), որտեղ տեղի է ունենում օդերևութաբանական գործընթացների

մեծ մասը, և կենտրոնացած է մոլորակի ամբողջ ցամաքային կյանքը: Ենթակա է երկրի մակերևութի ամենամեծ ազդեցությանը: Պարունակում է մթնոլորտի օդի մոտ 80%-ը:

1456. Նիվալ կլիմա-Нивальный климат-Nival climate-տե՛ս Զնակլիմա:

1457. Նիտրատ-Нитрат-Nitrate-Ազոտաթթվի աղեր: Որոշ մետաղների նիտրատները, ինչպես նաև ամոնիումը, անվանվում են սելիտրա և լայնորեն օգտագործվում են գյուղատնտեսության մեջ՝ որպես պարարտանյութեր: Պարարտացման չափաքանակները խախտելու դեպքում դրանք կուտակվում են սննդանյութերում և առաջացնում ծանր թունավորում: Ամենից շատ կուտակվում են բանջարեղենում: Մրգերում և հատապտուղներում դրանք գործնականում չեն հանդիպում:

1458. Նիտրոֆիտ-Нитрофит-Nitrophyte-տե՛ս Ազոտաբույս:

1459. Նմանակում-Мимикрия-Mimicry-1. Գույնով կամ տեսքով այլ սարսափազդու առանձնյակի նմանվելու անպաշտպան օրգանիզմի ունակությունը: 2. Շրջապատի համապատկերում չնկատվելու համար կենդանիների գունավորումը, ձևը, վարքագիծը:

1460. Նյութագոյացում-Анаболизм-Anabolism-Նյութափոխանակության մաս: Օրգանիզմի կողմից սննդանյութերի յուրացումը և սեփական մարմնի ստեղծումը:

1461. Նյութաէներգետիկ ռեսուրսներ (պաշարներ)-Вещественно-энергетические ресурсы-Matter-energetics resources-Համաշխարհային համընդհանուր ռեսուրսների նյութի և էներգիայի մասը:

1462. Նյութական ռեսուրսներ (պաշարներ)-Материальные ресурсы-Matter resources-Տնտեսական գործունեության ընթացքում կուտակված և օգտագործվող իրեղեն հարստությունը (կառույցներ, տրանսպորտային միջոցներ, արդյունաբերական արտադրանք, ամասունների գլխաքանակ):

1463. Նյութափոխակ-Metabolism-Metabolite-Օրգանիզմի բջիջների կենսագործունեության արդյունքը, որն արտազատվում է շրջապատող միջբջջային (հյուսվածքային) հեղուկի մեջ:

1464. Նյութափոխանակություն-Metabolism-Metabolism-1. Կենդանի օրգանիզմներում նյութերի ու էներգիայի հաջորդական ձևափոխման, օգտագործման և, մասամբ, կուտակման օրինաչափ ընթացքը՝ պահպանման, զարգացման ու վերարտադրման համար արտաքին միջավայրի հետ փոխներգործության մեջ: 2. Նյութափոխանակության գործընթացը օրգանիզմում: Ընդգրկում է ինչպես սննդանյութերի յուրացումը և դրանցից կենդանի նյութի ստեղծումը, այնպես էլ օրգանիզմում այդ նյութերի քայքայումը:

1465. Նյութաքայքայում-Katabolism-Catabolism-Նյութափոխանակության մաս: Օրգանիզմում սննդարար նյութերի քայքայման գործընթացը, երբ առաջանում է օրգանիզմի համար անհրաժեշտ էներգիա:

1466. Նյութերի հոսք-Поток вещества-Substance flow-Գոյապահպանական բուրգում նյութերի, քիմիական տարրերի և միացությունների տեղափոխումն արտադրողներից վերականգնողներին (օգտագործողների օգնությամբ կամ առանց դրանց):

1467. Նյութերի շրջապտույտ-Круговорот вещества-Cycle of matter-Աշխարհագրական բաղանքի գործելու կարևոր յուրահատկություններից մեկը: Ապահովում է այդ բաղանքում տեղի ունեցող գործընթացների բազմապատիկությունը և բարձր գումարային արդյունավետությունը (օր.՝ ջրի, կենսաբանական շրջապտույտները): Շրջապտույտի նյութը ոչ միայն տեղափոխվում, այլև հաճախ փոխում է ֆիզիկական ու քիմիական վիճակը:

1468. **Նշանացույց-Индикатор-Indicator-1.** Ֆիզիկական երևույթ, քիմիական նյութ կամ օրգանիզմ, որի առկայությունը, քանակը կամ վիճակի փոփոխությունը (օր.՝ գույնը) արտահայտում է շրջակա միջավայրի բնույթը կամ հատկությունների փոփոխությունը: 2. Բույսերի տեսակներ, որոնց գոյապահպանական պայմաններն այնքան հաստատուն և անփոփոխ են, որ այդ բույսերի միայն առկայությունը բավարար է՝ փաստելու հիշյալ պայմանների գոյությունը:

1469. **Նշանացույցային համակեցություն-Индикаторное сообщество-Indicator community-** Չարգացման արագությամբ, կառուցվածքով, միկրոօրգանիզմների, սնկերի, բույսերի ու կենդանիների առանձին տեղախմբերի տեսքով միջավայրի ընդհանուր վիճակի մասին տպավորություն ստեղծող համակեցությունը:

1470. **Նոոսֆերա-Noosfera-Noosphere-** տե՛ս Ստաուդորտ:

1471. **Նոբաբույս-Neofum-Neophyte-** Սոլախոտ, որը տեղական բուսաշխարհի է ներմուծվել համեմատաբար ոչ վաղ անցյալում (օր.՝ էլոդեան եվրոպա է բերվել Ջյուսիսային Ամերիկայից 1836 թվականին):

1472. **Նոսր անտառ-Редколесье-Light forest, Open woodland-** Անբավարար խոնավության պայմաններում զարգացող անտառ (ծառային սավաննա, պարկային, լեռնային անտառներ):

1473. **Նստվածքաջուր-Осажденная вода-Precipitable water-** Սթնուղորտի ուղղածից սյան մեջ ջրային գոլորշու ընդհանուր պարունակությունը արտահայտված ջրի այն շերտի հաստությամբ, որը կառաջանար այդ սյան մեջ եղած գոլորշու ամբողջ քանակը խտանալու և տեղումների ձևով թափվելու դեպքում:

1474. **Նվազագույնի օրենք (Յու. Լիբիխի)-Закон минимума (Ю. Либиха)-Minimum's law (U. Libich's)-** Հիմնական օրենք. օրգանիզմի դիմացկունությունը որոշվում է նրա գոյապահպանական պահանջմունքների շղթայի ամենաթույլ օղակով: Ըստ որի՝ բերքի քանակը որոշվում է հողի մեջ եղած այն սննդամասով, որը ամենաքիչն է: Դրա ավելացմամբ բերքատվությունը աճում է, չափաքանակներին համամասնորեն, մինչև մեկ այլ սննդամասի պարունակությունը դառնում է նվազագույնը:

1475. **Նվազագույն տարածասահման-Минимальный ареал-Minimum area-1.** Ամենափոքր տարածքը, որը զբաղեցնելով՝ տեսակը կարող է խուսափել բնական ոչնչացումից: 2. Բուսական համակեցության հայտնաբերման նվազագույն տարածքը:

1476. **Նվազամակարդակ-Мехень-Low-water, Drought period-** Սակավաջրության ժամանակաշրջան: Գետի ջրային ռեժիմի փուլ՝ 10 օրից ոչ պակաս տևողությամբ: Պայմանավորված է չոր կամ սառնամանիքային եղանակով, երբ գետի ջրաքանակը, մակերեսային հոսքի խիստ պակասելու կամ դադարելու պայմաններում պահպանվում է հիմնահողային սնուցմամբ: Բարեխառն և բարձր լայնություններում տարբերում են ամառային և ձմեռային սակավաջրություն:

1477. **Նունականգ-Гомеостаз-Homeostasis-** Բնական համակարգի շարժափափասարակչության վիճակ, որը պահպանվում է հիմնական բաղադրամասերի ու տարրերի վերականգնումով ու բոլոր օղակներում մշտական ինքնակարգավորումով: Բնորոշ է ցանկացած բնական համակարգի համար՝ մոլորակայինից մինչև օրգանիզմը և բջիջը:

5

1478. **Շահագործվող տեսակ-Эксплуатируемый вид-Exploited species-** Տնտեսության մեջ (արդյունաբերություն, գյուղատնտեսություն, անտառտնտեսություն, ձկնորսություն, որսորդություն, ջրարբիացում և այլ ոլորտներ) օգտագործվող բուսա-

կամ կամ կենդանական տեսակ:

1479. Շարահարկ-**Ярус-Layer, Stratum**-1. Բուսական համակեցության՝ հողից բարձր կամ ցածր շերտի մի մասը, որին կապված են բույսերի գործառնապես տարբերվող օրգանները (տերևներ կամ ընծյուղներ, արմատներ, կոճղեզներ, պալարներ և տխուկներ): 2. Ճառաթփային բույսերի վերերկրյա օրգանների տեսանելի հաստ շերտը՝ համալրված օգտագործողներով և վերականգնողներով:

1480. Շարահարկություն-**Ярусность-Layering, Stratification**-Հողի մակերևույթի տարբեր բարձրությունների (վերերկրյա շարահարկություն) և հողի տարբեր խորությունների վրա (ստորգետնյա շարահարկություն) բույսերի օրգանների դասավորությունը (տեղաբաշխումը), որը միասին աճելու հնարավորություն է տալիս տարբեր գոյապահպանություն ունեցող բույսերին: Ձևավորված բուսահամակեցությունների կառուցվածքային նշաններից մեկն է:

1481. Շարժընթաց հավասարակշռություն-**Динамическое равновесие-Dynamic balance**-Բնական համակեցություններում կարճ ժամանակահատվածում նյութերի մուտքի և ծախսի, ինչպես նաև ստացվող էներգիայի հավասարակշռությունը:

1482. Շեմային խտություն-**Пороговая концентрация-Threshold concentration**-Օդում եղած աղտոտիչների այն քանակը, որն օրգանիզմում առաջացնում է ոչ մահացու փոփոխություն:

1483 Շիբլակ-**Шиблак-Shiblak**-Միջերկրածովյան տարածաշրջանում (գլխավորապես արևելյան մասում) երկրորդային ծագման տերևաթափ քիերի համակեցություններ: Ձևավորվում են խավոտ ու խիտ կաղնիներով, ցաքիով, սմախով, սզնիով, մասրենիով և այլ ծառատեսակներով:

1484. Շրջակա բնական միջավայրի պահպանություն-**Охрана окружающей природной среды-Natural environment protection**-Բնական համակարգի գործելու լավագույն ֆիզիկական, քիմիական և կենսաբանական բնութագրող մեծություններն ապահովող միջոցառումների (միջազգային, պետական, տարածաշրջանային ու տեղական, տեխնիկական, հասարակական) համակարգ:

1485. Շրջակա միջավայր-**Окружающая среда-Environment**-Բնատնտեսական օբյեկտների և հասարակության փոխազդեցության հետևանքով աստիճանաբար ստեղծված որակապես նոր միջավայր: Օրգանապես միավորում է վերափոխված բնական միջավայրը և մարդկային գործունեության արդյունքները: Մարդու շրջակա միջավայրը բնական ու սոցիալական պայմանների ամբողջությունն է: Հետևաբար շրջակա միջավայրի պահպանությունը, ուղղակի բնապաշտպանական միջոցառումներից բացի, ընդգրկում է հանցագործության, աղբատության դեմ, բնակարանային պայմանների բարելավման համար պայքարի միջոցառումներ:

1486. Շրջակա միջավայրի առողջացում-**Оздоровление окружающей среды-Environment sanitation**-Սանիտարահիգիենիկ, օրենսդրական, կազմակերպատեխնիկական միջոցառումների ամբողջությունը, որն ուղղված է տնտեսական գործունեության վնասակար հետևանքների կանխմանն ու վերացմանը, մարդու կենսական միջավայրի որակի ապահովմանը:

1487. Շրջակա միջավայրի որակի սանդղակ-**Шкала качества окружающей среды-Environmental quality scale**-Տեխնիկական միջոցներով որոշված պայմանական ցուցանիշ: Հաշվարկվում է մարդու վրա շրջակա միջավայրի հակազդմամբ:

1488. Շրջակա միջավայրի պայմաններ-**Условия окружающей среды-Environmental conditions**-Շրջակա միջավայրի գործոնների (օրգանիզմներ, մարմիններ և երևույթներ) ամբողջությունը, որի կապը մարդու հետ հնարավոր է քննարկել

հետևյալ մակարդակներում՝ ա. արհեստական միջավայրը՝ բնակարաններ, ծեռնարկություններ, քաղաքներ կամ այլ բնակելի միավորներ, բ. արհեստական միջավայրը շրջապատող գոյապահպանական համակարգը կամ դրանց ամբողջությունը, գ. լանդշաֆտային գոտին, դ. կլիմայական գոտին, ե. կենսոլորտը, զ. երկրագնդի վրա արևի ազդեցությունը, է. արեգակնային համակարգի վրա տիեզերքի ազդեցությունը:

1489. Շրջակա միջավայրի պաշտպանություն-Защита окружающей среды-Environment conservation-Լայն իմաստով՝ նույնն է, ինչ բնության պահպանությունը: Նեղ իմաստով բնապահպանական գործունեության ձևերից մեկն է, որն ուղղված է մարդու կենսամիջավայրի առողջացմանը, բնակավայրերի սանիտարահիգիենիկ ռեժիմի ապահովմանը, մարդկանց առողջության ու կյանքի պայմանների վրա տնտեսական գործունեության վնասակար ազդեցության կանխարգելմանը, բնակչության կյանքի, աշխատանքի և հանգստի լավագույն պայմանների ստեղծմանը:

1490. Շրջակա միջավայրի վերահսկում-Контроль окружающей среды-Environment control-Մարդու և կենսոլորտի համար խիստ կարևոր բաղադրամասերի՝ օդի մաքրության, ջրի որակի, ճառագայթման վիճակի ու փոփոխությունների դիտարկումը, ստացված տվյալների համեմատումը չափորոշիչների հետ, տեղի ունեցող փոփոխությունների աղբյուրների ու գործոնների հայտնաբերումը և կառավարման մարմիններին շրջակա միջավայրի վիճակի ու դիտարկված իրավիճակի մասին տեղեկացումը:

1491. Շրջապտույտ-Циркуляция-Circulation-Մեծ տարածքի վրա օդային կամ ջրային զանգվածների տեղաշարժը փակ կամ մասամբ փակ հոսքով (մթնոլորտի ընդհանուր, ավահովիկային, մուսսոնային ցիկլոնային, մակ ջրի՝ ծովում, լճում շրջապտույտներ):

Ո

1492. Ոչ կենսածին գործոն-Абиотический фактор-Abiotic factor-Միջավայրի գործոն, որը պայմանավորված է անկենդան բնության (կլիմա, լեռնագրություն և այլն) ազդեցությամբ:

1493. Ոչ կենսածին միջավայր-Абиотическая среда-Abiotic environment-Բնության բոլոր ուժերը և երևույթները, որոնց ծագումը ուղղակիորեն կապված չէ ներկայումս ապրող օրգանիզմների կենսագործունեության հետ:

1494. Ոռոգովի հողագործություն-Орошаемое земледелие-Irrigation soil cultivation-Արհեստական ոռոգման կիրառմամբ հողագործություն: Բնորոշ է չորային կլիմա ունեցող շրջաններին:

1495. Ոռոգում-Орошение-Irrigation-Բույսերի խոնավապահովվածությունն ավելացնելու նպատակով հողի արհեստական խոնավացումը, ինչպես նաև աղակալած հողերի աղային ռեժիմի կարգավորումը:

1496. Որակավորում-Бонитировка-Valuation-Առանձին բնական ռեսուրսների (ջրեր, հողեր, անտառներ, կենդանական աշխարհ և այլն), դրանց տարածքային կապակցությունների և ամբողջությունների (կենսաերկրահամակցություններ, լանդշաֆտներ, արգելավայրային տարածքներ և այլն) որակական գնահատումը:

1497. Որակում-Бонитет-Quality-Բնության տնտեսապես արժեքավոր օբյեկտների կամ հողի անոթակների համեմատական բնամթերային տնտեսական բնութագիրը (հողի հարստություն, 1 հա-ից փայտանյութի ստացում, հանքանյութի ստացման հեշտություն և այլն):

1498. Որդասպան-**Ломбрицид-Lumbricide**-Որդերի դեմ պայքարի կենսաբանական ու քիմիական նյութեր:

1499. Որոշիչ-**Детерминант-Determinant**-Օրգանիզմի տեսակ, որը կանխորոշում է կենսամիջավայրի պայմանները համակեցությունում: Հիմնականում դա համակեցության մեծ մասը զբաղեցնող բույսն է:

1500. Որսագողություն-**Браконьерство-Poaching**-Որսորդության, ձկնորսության կանոնների, կենդանական աշխարհի պահպանության օրենսդրության և այլ պահանջների խախտումով կատարվող վայրի կենդանիների որսը կամ ոչնչացումը: Որսագողություն են համարվում առանց թույլտվության կատարվող որսորդությունը կամ ձկնորսությունը արգելված ժամանակ, արգելված վայրում, արգելված եղանակով ու որսի համար արգելված կենդանիներ բռնելը կամ սպանելը, որսի թույլատրված չափերի գերազանցումը, ձկների, աղվամազի հավաքումը, բների, որջերի, հավաքատեղերի քանդումը և այլն:

1501. Որսի կենդանի-**Охотничье животное-Game animal**-Որսորդությամբ ձեռք բերված կենդանի (տնտեսական շահույթի, սննդի, գիտական նպատակներով):

2

1502. Չարաշահում-**Злоупотребление-Abuse**-Բնական ռեսուրսների (պաշարների) օգտագործման ժամանակ բնապահպան օրենսդրության կամ հասարակության ընդունած բարոյական չափանիշների խախտումը:

1503. Չեզոքասեր-**Нейтрофил-Neutrophile**-Չեզոք հակազդմամբ միջավայր (հողեր, ջրեր) գերադասող օրգանիզմները (երեքնուկ, սիզախտո և այլն):

1504. Չեզոքություն-**Нейтраллизм-Neutrallism**-Տեսակների միջև փոխհարաբերակցության ձև, երբ դրանք համատեղ գոյության ընթացքում միմյանց վրա ազդեցություն չեն ունենում: Օրինակ՝ նույն կենսահամակեցությունում ապրող բուսակեր և գիշատիչ միջատները, որոնք միմյանց հետ մրցակցության կամ սննդի խնդիրներ չունեն:

1505. Չկարգավորված հոսք-**Незарегулированный поток-Natural flow**-Գետի հոսքը բնական (առանց մարդու միջամտության) պայմաններում:

1506. Չորաբույս-**Ксерофит-Xerophyte**-Անբավարար խոնավության պայմաններում ապրող բույսը: Կայուն է մթնոլորտային և հողային երաշտի նկատմամբ: Ունի գոլորշիացումը փոքրացնող մի շարք հարմարանքներ (նեղ, կոշտ տերևներ, հաստ վերնամաշկ, խավոտություն, տերևների ապաճում և այլն): Տափաստանների, կիսաանապատների, անապատների բույսեր են (փետրախոտ, շյուղախոտ, կիսաթփային օշինդր և այլն):

1507. Չորագանգված-**Мортомасса-Mortmass**-Կենսաերկրահամակեցության մահացած օրգանական նյութը: Արտահայտվում է տարածքի կամ ծավալի հաշվարկով արտադրված գանգվածի քանակով:

1508. Չորային գոտի-**Аридная зона-Arid zone**-1. Ցամաքում՝ չոր, տաք կամ շոգ կլիմայով գոտի (անապատներ, կիսաանապատներ, չոր տափաստաններ): առանց ոռոգման հողագործություն չկա, անասնապահության համար կերաբույսերը թույլ են զարգացած: 2. Օվկիանոսի վրա՝ կլիմայական գոտի, որի սահմաններում ջրի մակերեսից գոլորշիացումը գերազանցում է մթնոլորտային տեղումների քանակին:

1509. Չորային լանդշաֆտ-**Аридный ландшафт-Arid landscape**-Չորային կլիմայի պայմաններում ձևավորվող լանդշաֆտ: Օրինակ՝ անապատների ու կիսաանապատների լանդշաֆտները:

1510. Չորային կլիմա-**Аридный климат-Dry climate, Rld climate**-Կլիմայի տեսակ. գոլորշիացման մեծությունը զգալիորեն գերազանցում է տարվա ընթացքում մթնոլորտային տեղումների քանակը: Բնութագրվում է երկնքի պարզությամբ, ջերմաստիճանի օրական մեծ տատանումներով: Բնորոշ է անապատներին ու կիսաանապատներին:

1511. Չորային հողեր-**Аридные почвы-Arid soils**-Հողեր, որոնք ձևավորվում են անապատների, կիսաանապատների, չոր տափաստանների և անապատացված տարածքների պայմաններում, որտեղ գոլորշիացումը զգալիորեն գերազանցում է տեղումների քանակը:

1512. Չորասեր-**Ксерофил-Херофиле**-Կենդանի, որն ապրում է չորային շրջաններում և հարմարված է քիչ խոնավության պայմաններին (օր.՝ չորային շրջանում ըուն մտնող գետնասկյուռներ, սննդի խոնավությամբ բավարարվող շատ կրծողներ ու միջատներ, ճարպերի ձևափոխման հետևանքով ջուր ստացող ուղտեր):

1513. Չոր սեզոն-**Сухой сезон-Dry period, Dry season**-Ամեն տարի կրկնվող և մի քանի ամիս տևող քիչ տեղումներով ժամանակաշրջան: Բնորոշ է կլիմայի միջերկրածովային (չոր սեզոնը ամռանն է) և մուսսոնային (չոր սեզոնը ծմռանն է) տեսակներին:

1514. Չվերականգնվող ռեսուրսներ (պաշարներ)-**Невозобновимые ресурсы-Unreproduction resources**-Բնական ռեսուրսների այն մասը, որը կենսոլորտում նյութերի շրջապտույտի ընթացքում մարդու տնտեսական գործունեության հետ համեմատելի ժամանակում չի ինքնավերականգնվում (օր.՝ հանքատեսակները, հողերը, կենդանի էակների տեսակային կազմը և այլն):

1515. Չվող թռչուններ-**Перелетные птицы-Birds of passage, Migratory birds**-Թռչուններ, որոնք բնակվում են բարեխառն կամ ցուրտ գոտիներում և ծնենելու համար թռչում են ավելի տաք երկրներ:

Պ

1516 Պակասող տեսակ-**Сокращающийся вид-Decreasing species**-տեսն Կրճատվող տեսակ:

1517. Պահպանական գոտի-**Охранная зона-Conservation zone**-Պաշտպանական գոտու տարատեսակ, օրենքով սահմանափակված տարածքների՝ արգելոցների, արգելավայրերի, ազգային պարկերի շուրջ: Պահպանվող բնարգելավայրային օբյեկտի բնական ռեսուրսների տնտեսական օգտագործման վնասակար ազդեցությունը կանխելու նպատակով ունի հատուկ պահպանության գործելակարգ:

1518. Պահպանավայր-**Резерват-Reserve**-Արգելավայրային կամ արգելոցային գործելակարգով պահպանվող բնական ընդարձակ տարածք: Պահպանության զխավոր օբյեկտներն են որոշակի տեսակներ կամ կենսահամակեցություններ (օր.՝ հազվագյուտ, անհետացող կամ խիստ արժեքավոր օրգանիզմները): Կան Տանգանիայում, Բիրմայում, Մեծ Բրիտանիայում և որոշ այլ երկրներում:

1519. Պահպանվող բնական տարածք-**Охраняемая природная территория-Protected natural area**-Տարածք, որի սահմաններում գոյապահպանական հաշվեկշի պահպանման նպատակով սատարվում է բնական վիճակը, պահպանվում է բնական վերականգնվող ռեսուրսների որոշակի տեսակը: Ունի նաև գիտական, ուսումնալուսավորչական, պատմահուշային և մշակութազեղագիտական նպատակներ: Պահպանության կազմակերպական ձևերը բազմազան են՝ պետական արգելոց, արգելավայր, ազգային պարկ, բնության հուշարձան, անտառազբոսայգու պահպանական ու քա-

ղաքամերձ կանաչ գոտիներ և այլն:

1520. Պահպանվող լանդշաֆտ-**Охраняемый ландшафт-Protected landscape**-Արգելված կամ կարգավորված տնտեսական գործունեությանը լանդշաֆտ:

1521. Պահպանվող տարածք և ջրատարածք-**Охраняемая территория и акватория-Protected area and water surface**-Ցամաքի կամ ջրատարածքի հատվածներ, որտեղ օրենքով նախատեսված կարգով լրիվ արգելված կամ սահմանափակված է բնական լանդշաֆտի ամբողջական կամ առանձին բաղադրամասերի տնտեսական օգտագործումը:

1522. Պահպանվող տեսակ-**Охраняемый вид-Protected species**-Կենդանական կամ բուսական օրգանիզմներ, որոնց կանխամտածված վնաս պատճառելը (հավաքածուների և հերբարիումների հավաքում, կենդանիների բռնում և այլն) և ապրելու միջավայրի վնասումն արգելված են համապատասխան տեղական, պետական կամ միջազգային ակտերով ու պայմանագրերով:

1523. Պայքար գոյության համար-**Борьба за существование-Struggle for existence**-տես Գոյապայքար:

1524. Պանդեմիա-**Пандемия-Pandemy**-տես Ամբողջամարկ:

1525. Պանմիքսիա-**Панмиксия-Panmixy**-տես Ամբողջախառնում:

1526. Պաշտպանական անտառ-**Защитный лес-Protective forest**-Բնական կամ արհեստական անտառ, որը պահպանվում կամ մշակվում է մարդկանց համար բարենպաստ միջավայրի, ջրային ռեժիմի կարգավորման, հողի տարալվացումը կանխելու, արժեքավոր կենդանիների գոյության և այլ նպատակներով:

1527. Պաշտպանականաչապատման տնկարկներ-**Защитно-озеленительные насаждения-Conservation gardening planting**-Օրենքով պահպանվող բնական ու արհեստական ծածկան անտառային ու բուսականության այլ տեսակներ, որոնք օգտագործվում են բնապաշտպանական, առողջապահական, մշակութազեղազիտական նպատակներով: Իրավական պահպանության տեսակետից՝ հավասարեցված են հատուկ պահպանվող անտառներին:

1528. Պաշտպանական գոտի-**Защитная зона-Conservancy zone**-Բնության պահպանվող տարածքի (հողեր, ջրեր, ընդերք) մաս: Նպատակը բնական օբյեկտները և մարդու առողջությունը տնտեսական գործունեության ու բնության տարերային ուժերի վնասակար ազդեցությունից պահպանելն է:

1529. Պաշտպանական կենսաբանական գունավորում-**Защитная биологическая окраска-Protective biology coloration**-Առանձնյակների՝ պաշտպանական նպատակներով քողարկող կամ վախեցնող գունավորումը:

1530. Պաշտպանական տնկարկ-**Защитное насаждение-Protective plantation**-Արդյունաբերության և ավտոտրանսպորտի արտանետումներից, աղմուկից, քամուց, փոշուց, ձնահյուսներից, տարալվացումից պաշտպանող ու շրջակա միջավայրի պահպանության գործում կարևոր դեր ունեցող կանաչապատման օբյեկտները: Ստեղծվում են գազափոշեկայուն բուսատեսակներից՝ 20-30 մ լայնությամբ:

1531. Պարապուտ-**Пустырь-Heathland**-Չմշակվող տարածք, որն առաջացել է հիմնականում անտառի տեղում՝ անտառահատումից կամ հրդեհից հետո: Բուսածածկում տիրապետում են մշտականաչ թփիկները կամ հավամրգազգիները, ակնածածկում տիրապետում են մշտականաչ թփիկները, լոբազգիների ընտանիքների թփերը: Ջարգացած են ցուրտ ու խոնավ կլիմայով շրջաններում՝ աղքատ, մոխրաման հողերի վրա:

1532. Պարզեցման ավազան-**Омстойный бассейн-Settling basin**-Պղտոր ջրերը կախված մասնիկներից մաքրող ջրային ավազանը: Օգտագործվում է կեղտաջրերի մաքրման համար: Գետերի թույլ արագությամբ հատվածները կամ ջրամբարները

նույն դերն են կատարում և այդ պատճառով տղմակալում են:

1533. **Պարոկլիա-Паро́клия-Parolida**-Համաբնակության տարատեսակ: Պաշտպանության արդյունավետ միջոցներ չունեցող օրգանիզմի բնակությունը նման միջոցներ ունեցողի մոտ:

1534. **Պարտեզապուրակային լանդշաֆտ-Садово-парковый ландшафт-Garden-park landscape**-Մշակովի կամ բնական լանդշաֆտի մի հատված, որը վերափոխվել է մարդու նպատակային գործունեության հետևանքով: Սահմանափակված է որոշակի տարածքներով, որտեղ բնական տարրերը (ռելիեֆ, ջուր, բուսականություն և այլն) զուգորդվում են նպատակահարմար տեղադրված արհեստական կառուցվածքների (ճարտարապետական փոքր ձևեր և այլն) հետ՝ առաջացնելով փոխկապված ու փոխալսմանավորված ամբողջություն:

1535. **Պարտեզի կամ զբոսայգու տարողունակություն-Емкость сада или парка-Garden or park capacity**-Որոշակի թվով այցելուների սպասարկելու հնարավորությունը բնութագրող ցուցանիշ: Արտահայտվում է բացարձակ (մարդ/հա) և հարաբերական (%) մեծություններով:

1536. **Պատահական տեսակ-Случайный вид-Accidental species, Occasional species**-Պատահականորեն բուսական համակենցությունում հայտնված և դրա համար ոչ բնորոշ բուսատեսակ:

1537. **Պարցել-Парцелла-Parcel**-1. Կենսաերկրահամակենցության հորիզոնական մասնատման կառուցվածքային մասը: Այլ մասերից տարբերվում է կազմով, կառուցվածքով և բաղադրամասերի հատկություններով, կապերի և նյութաէներգետիկ փոխանակության ինքնատիպությամբ: Սահմանները որոշվում են բուսածածկույթի հատկանիշներով: 2. Մոտ ապրող և այդ պատճառով շփման մեջ գտնվող առանձնյակների կամ ընտանիքների ամբողջությունը:

1538. **Պելագիալ-Пелагиаль-Pelagial, Pelagic region**-Ծովի ստվարաշերտ՝ մակերևույթից մինչև արևի լույսի թափանցման սահմանը (մինչև 200-500 մ խորություն): Պլանկտոնի, նեկտոնի և լոգոնակների բնատարածքն է:

1539. **Պեստիցիդ-Пестицид-Pesticide**-տես Կարակասպան:

1540. **Պետական արգելոց-Государственный заповедник-State reserve**-Բնության պահպանության ձևերից մեկը: Ստեղծվում է ցամաքային և ջրային տարածքների բնական համալիրների արժեքավոր ստուգանմունքները անձեռնմխելի պահպանելու և գիտական ուսումնասիրությունների նպատակով: Արգելոցի տարածքն ընդմիջտ դուրս է տնտեսական օգտագործումից:

1541. **Պերսիստենտություն-Персистентность-Persistence**-տես Մնացողություն:

1542. **Պիոներ բուսականություն-Пионерная растительность-Pioneer vegetation**-տես Առաջնաբուսականություն:

1543. **Պլանկտոն-Планктон-Plankton**-Անուշահամ և աղի ջրերում ապրող ու ջրի միջոցով պասսիվ տեղափոխվող բուսական և կենդանական օրգանիզմների ամբողջությունը: Ըստ չափսերի՝ տարբերվում են մակրո- և միկրոպլանկտոններ, ըստ կարգաբանական կազմի՝ կենդանապլանկտոն և բուսապլանկտոն: Արդյունագործական նշանակություն ունեցող շատ կենդանիների, այդ թվում՝ ձկների և կետամանների հիմնական կերն է:

1544. **Պոլիմորֆիզմ-Полиморфизм-Polymorphism**-տես Բազմաձևություն:

1545. **Պոլիսապրոբ-Полисапроб-Polysaprobe**-տես Բազմանել:

1546. **Պոլիվոլտիսություն-Поливольтициность-Polyvoltinity**-տես Բազմածնություն:

1547. Պոլիֆագ-**Полифаг-Polyphage**-տե՛ն Բազմակեր:

1548. Պոպուլացիա-**Популяция-Population**-տե՛ս Տեղախումբ:

1549. Պոտահոդմ-**Сморч-Sprout**-Ամպրոպային ամպում առաջացող և մինչև երկրի մակերևույթ տարածվող մթնոլորտային մրրիկը: Վերևում և ներքևում ձագարանման լայնացող սյան տեսք ունի, որի ներսում օդը պտտվում է ժամացույցի սլաքի հակառակ ուղղությամբ՝ մինչև 100 մ/վ արագությամբ: Պարուրած և հոսանքը գետնի մակերեսից բարձրացնում և տեղափոխում է փոշին, ջուրը, տարբեր մեծ ու փոքր առարկաներ:

1550. Պրոդուցենտ-**Продуцент-Producer**-տե՛ն Արտադրող:

1551. Պուրակ-**Сквер-Square**-Փողոցների խաչմերուկում, հրապարակում կամ բնակելի թաղամասի փողոցին հարող հատվածում ստեղծված կանաչապատ տարածք:

Ձ

1552. Ջերմաբուսականություն-**Термальная растительность-Thermal vegetation**-Բարձր ջերմաստիճան ունեցող աղբյուրների և դրանց ափերի բուսականությունը: Ջրիմուռներ, սնկեր, որոշ պտերներ, ծաղկավոր բույսեր են: Շատ տեսակներ ավելի տաք դարաշրջանների մնացուկներ են:

1553. Ջերմակայունություն-**Жароустойчивость-Heat-resistance**-Կենդանի օրգանիզմների ունակությունը՝ դիմանալու շրջակա միջավայրի կամ իր մարմնի ջերմաստիճանի նշանակալի բարձրացմանը:

1554. Ջերմային աղտոտում-**Тепловое загрязнение-Thermal pollution**-Միջավայրի ֆիզիկական աղտոտում՝ արդյունաբերական տաք թափոններով կամ քիմիական կազմի փոփոխություններից գոյացող ջերմությամբ:

1555. Ջերմային գործոն-**Термический фактор-Thermal factor**-Միջավայրի վրա ջերմության ազդեցությունը:

1556. Ջերմային հաշվեկշիռ-**Тепловое балоис-Heat balance**-Որևէ միջավայր որոշակի կարճ ժամանակամիջոցում մուտք գործող և այնտեղից ծախսվող ջերմության քանակների հարաբերակցությունը:

1557. Ջերմաջրեր-**Термальные воды-Thermal water**-Ստորգետնյա ջրեր, որոնց ջերմաստիճանը, ի հաշիվ երկրակեղևի խորքային ջերմության, 20° C-ից բարձր է: Լեռնային երկրներում (Ալպեր, Կովկաս, Տյան Շան և այլն) այդպիսի ջրերը երկրի մակերևույթ են դուրս գալիս բազմաթիվ տաք աղբյուրների, ժամանակակից հրաբխային շրջաններում՝ գեյզերների և գոլորշաջրային շիթերի տեսքով:

1558. Ջերմասեր-**Термофил-Thermophile**-Շրջակա միջավայրի բարձր ջերմաստիճաններ գերադասող և բավական բարձր պայմանական սահմանից (սովորաբար այդպիսի սահման է ընդունվում 18-20° C ջերմաստիճանը) ցածր ջերմաստիճանի դեպքում գոյությունը պահպանել չկարողացող օրգանիզմ (տեսակը):

1559. Ջերմատուն-**Оранжерея-Hothouse**-Արհեստական կլիմա ունեցող ապակե տանիքով կառույց: Նախատեսվում է կանաչ շիվապատվաստման, մերձարևադարձային և այլ տարաշխարհիկ բույսերի հավաքածուների, ինչպես նաև ծնունդ ծաղիկների և բանջարեղենի աճեցման համար:

1560. Ջերմարյուն-**Гомоіотерм-Homolotherm**-Մարմնի հաստատուն ջերմությամբ կենդանի, որը գործնականում անկախ է շրջակա միջավայրի ջերմաստիճանից:

1561. Ջերմոց-**Парник-Hotbed**-Սածիլների, սերմնաբույսերի աճեցման, տնկաշի-

վերի արմատակալման կամ ծաղկամանային բույսերի աճը շարունակելու համար ապակեպատ կամ թաղանթածակ կառուցվածք, համվող շրջանակներով մարզ: Ըստ նշանակության՝ լինում է սառը, կիսասառը և տաք:

1562. Ջերմոցային արդյունք-Парниковый эффект-Greenhouse effect-1. Տիեզերական տարածության հետ երկրագնդի ճառագայթային ջերմափոխանակության գործընթացում մթնոլորտի պաշտպանական առանձնահատկությունը: Մթնոլորտը լավ բաց է թողնում կարճալիք արեգակնային ճառագայթումը դեպի երկրի մակերևույթ, բայց գրեթե լրիվ կլանում է երկրի մակերևույթի երկարալիք ճառագայթումը: Ջերմոցային ներգործության շնորհիվ պարզ երկնքի դեպքում երկրային ճառագայթման միայն 10-20%-ը կարող է մթնոլորտի միջով թափանցել և անցնել տիեզերական տարածություն: Մթնոլորտի բացակայության դեպքում երկրի մակերևույթի միջին ջերմաստիճանը կլիներ -23°C , երբ իրականում այն 15°C է: 2. Ջերմոցը ծածկող թաղանթը կամ ապակին ազատորեն անցկացնում է կարճալիք արեգակնային ճառագայթները, բայց անբափանց է երկարալիք ջերմային ճառագայթման համար, որի պատճառով էլ ջերմոցի ներսում բարձրանում է ջերմաստիճանը: 3. Մարդու տնտեսական գործունեության հետևանքով մթնոլորտում կուտակվող ածխաթթու գազը խանգարում է երկրագնդի մակերևույթից ջերմային ճառագայթմանը, որն էլ բերում է երկրագնդի վրա կլիմայի աստիճանական տաքացմանը:

1563. Ջրաբերուկի հոսք-Сток наносов-Sediment load-Որոշակի ժամանակի (ամիս, տարի և այլն) գետաբերուկների ընդհանուր քանակը: Սովորաբար չափվում է տոննաներով: Գետերի կոշտ ջրաբերուկները լինում են հիմնականում հորդացման և հեղեղման ժամանակ:

1564. Ջրաբնակ-Гидробионт-Hydroblont-Ջրային միջավայրում ապրող օրգանիզմ:

1565. Ջրաբուծում-Водолечение-Hydrotherapy-Տարբեր ջերմաստիճան ու աղային պարունակություն ունեցող ջրերի օգտագործումը բուժիչ և կանխարգելիչ նպատակներով:

1566. Ջրաբուծում-Гидроponика-Hydroponic-Բույսերի (քանջարեղեն, կերային և գեղազարդային մշակաբույսեր) աճեցումն առանց հողի օգտագործման՝ խճի, ավազի, կամ փակ օդային տարածքում:

1567. Ջրաբույս-Гидатофит-Hydatorphyte-Բույս, որն ամբողջապես կամ մեծ մասով ջրի մեջ է: Դրանց մի մասը արմատներով ամրացած չէ հիմնահողին (օր.՝ ջրոսպը, էլդեան), մյուսները ամրացած են (օր.՝ ջրաշուշանը):

1568. Ջրաէներգետիկա-Гидроэнергетика-Hydroenergetics-էներգիայի ստացում հոսող ջրից՝ ջրամբարների շինարարությամբ կամ առանց դրանց: Չնայած ջրաէներգիայի հարաբերականորեն էժանությանը՝ հեռանկարում այն չի կարող գերազանցել աշխարհի էներգետիկայի 5%-ը՝ ջրային պաշարների և էներգակայանքների (ջրամբարների) տարածքային ծավալների սահմանափակության պատճառով:

1569. Ջրածածկման գոտի-Зона затопления-Drawling zone-Ամբարտակի կառուցման ու ջրամբարի ստեղծման հետևանքով ջրածածկվող տարածքը:

1570. Ջրակենսոլորտ-Гидробiosфера-Hydrobiosphere-Մակերևութային ջրերում բնակվող կենդանի օրգանիզմների ամբողջությունը: Կենսոլորտի մասն է:

1571. Ջրակյանք-Гидробиос-Hydrobioc-Ջրային միջավայրում ապրող օրգանիզմների ամբողջությունը:

1572. Ջրահեռացում-Водоотведение-Diversing-1. Բնակավայրի կամ արդյունաբերական ձեռնարկության սահմաններից կեղտաջրերի հեռացումն ապահովող սանիտարական միջոցառումների և տեխնիկական կառուցվածքների ամբողջություն:

նը: 2. Ջրանցքի օգնությամբ գետի ջրի տեղափոխումը նոր հունով՝ գետահունում ջրատեխնիկական աշխատանքներ կատարելու կամ գետի հորդացման ժամանակ որոշ օբյեկտներ ջրածածկ լինելուց պաշտպանելու նպատակով:

1573. Ջրամաքրում-**Водоочистка-Water treatment**-Ջրմուղի ցանց մտնող ջրի որակի տեխնիկական համապատասխանեցումը որոշակի չափորոշիչների:

1574. Ջրամբարների աղտոտում-**Загрязнение водоемов-Pollution of river, Contamination of river**-Գետերի, լճերի, ծովերի ջրերում անցանկալի նյութերի՝ միկրոօրգանիզմների, քիմիկատների, քափոնների կամ կեղտաջրերի չնախատեսված ներհոսք, որն այդ ջուրը դարձնում է օգտագործման համար ոչ պիտանի:

1575. Ջրամերձ լանդշաֆտ-**Субаэральный ландшафт-Subaqueous landscape**-Տարրական երկրաքիմիական լանդշաֆտի տեսակ, որը զարգանում է անուշահամ ջրերով պարբերաբար ծածկվելու (գետի ողողատ) պայմաններում: Բնորոշվում է վեգետացիայի կարծ ժամանակաշրջանով: Կենսաերկրաքիմիական գործընթացները տեղի են ունենում փոփոխվող պայմաններում, որի հետ էլ կապված է քիմիական տարրերի անհավասարաչափ, ժամանակի ընթացքում ընդհատվող տեղափոխումը:

1576. Ջրային բույս-**Водное растение-Aquatic plant, Water plant**-Ջրում աճող բույս: Տարբերում են ջրասերներ (ջրի մեջ ընկղմված են միայն ստորին մասով) ու ջրաբույսեր (ամբողջությամբ կամ մեծ մասով ջրի մեջ են):

1577. Ջրային գոյահամակարգ-**Водная экосистема-Water ecosystems**-Գոյապահպանական համակարգ անուշահամ և աղահամ ջրերում, մասամբ՝ ծովերում: Աչքի է ընկնում հիմնահողի ինքնատիպությամբ: Բացառությամբ հատակային օրգանիզմների՝ կենդանի զանգվածը «լողում» է ջրում:

1578. Ջրային զանգված-**Водная масса-Water mass**-Ավազանի (օվկիանոս, ծով) տարածքի և խորության հետ համաչափելի ջրի ծավալը, որն ունի որոշակի աշխարհագրական պայմաններում ձևավորված ֆիզիկաքիմիական բնութագրումների հարաբերական միատարրություն:

1579. Ջրային հաշվեկշիռ-**Водный баланс-Water balance**-Որոշակի տարածքի ջրի շրջապտույտի մուտքի և ելքի հարաբերակցությունը:

1580. Ջրային ռեսուրս (պաշար)-**Водный ресурс-Water resource**-Գետերի, լճերի, ջրանցքների, ջրամբարների, ծովերի և օվկիանոսների՝ տնտեսության մեջ օգտագործման համար պիտանի ջրերը, ստորգետնյա ջրերը, հողի խոնավությունը, սառցադաշտերի ջուրը (սառույցը), մթնոլորտի ջրային գոլորշիները: Ընդհանուր պաշարը մոտավորապես 1454,3 միլիոն կմ³ է (3%-ից պակասը անուշահամ ջրեր են, իսկ հնարավոր է օգտագործել 0,3%-ը): Ջրային ռեսուրսների որակի վատացումը ավելի մեծ վտանգ է ներկայացնում, քան դրանց քանակական սպառումը (չնաքված 1մ³ կեղտաջրերն աղտոտում և անօգտագործելի է դարձնում 40-50 մ³ բնական գետաջուրը):

1581. Ջրապահովություն-**Водообеспеченность-Water provided**-Ջրի կարիքի (համակեցության, տարածքի, ձեռնարկության կամ բնակավայրի) և դրա բավարարման հնարավորությունների համապատասխանության աստիճանը՝ արտահայտված ծավալի միավորներով կամ տոկոսներով:

1582. Ջրապահպանիչ գոտի-**Водоохранная зона-Water protection**-Ստորգետնյա կամ մակերեսային ջրերն աղտոտումից պահպանելու նպատակով առանձնացվող տարածք:

1583. Ջրապահում-**Водозадержание-Water detention**-Ջրակուտակման նպատակով իրագործվող միջոցառումներ՝ անտառատնկումներ, լանջերի սանդղացում, ձնապահպանում, լայնակի վար և այլն:

1584. **Ջրապատվար-Запрудa-Dam, Weir, Levee**-Գետի հունում կամ հովտում արհեստական կամ բնական կառույց, որը պատնեշում է գետահոսքը: Հաճախ գոյանում է լեռնային փլվածքների, կողային կիրճերից արտաբերման կոների տեղաշարժման և այլ ճանապարհներով՝ առաջացնելով գետերի մակարդակի բարձրացում ու ստեղծելով ամբարտակային լճեր:

1585. **Ջրասեր-Гидрофил-Hydrophile**-Ջրային պայմաններին հարմարված օրգանիզմ:

1586. **Ջրասերություն-Гидрофилia-Hydrophily**-1. Ջրային միջավայրում գոյություն ունենալու օրգանիզմի հարմարվածության երևույթը: 2. Ծաղկափոշին ջրով տեղափոխելու և այնտեղ փոշոտվելու բույսի ունակությունը:

1587. **Ջրավազան-Водоём-Water body, Pond**-Ջրերի բնական կամ արհեստական կուտակում (լիճ, գետ, լճակ և այլն): Երբեմն, նեղ իմաստով, տարբերում են որպես ջրամբար (լիճ, լճակ), երբեմն էլ՝ ջրհոսք (գետ, ջրանցք, գետակ):

1588. **Ջրառ-Водозабор-Draw-off, Water intake**-1. Ջրամբարից կամ ջրահոսքից ջրի օգտագործում՝ տնտեսական կամ կենցաղային կարիքների համար: 2. Ջրատեխնիկական կառուցվածքներ ու սարքավորումներ՝ մախատեսված բաց ջրավազանից, ջրհոսքից կամ ստորգետնյա աղբյուրից ջուր ստանալու, պահանջվող բարձրության վրա հասցնելու, մակարդակի կարգավորման, հեղեղաջրերի հեռացման, ջրամբարները լցնելու համար:

1589. **Ջրատարածք-Акватория-Water surface**-Բնական, արհեստական կամ պայմանական սահմաններով ջրային տարածություն: Դիտվում է որպես ծավալային գոյացություն, որն ընդգրկում է ջրային շերտը և դրա վրա եղած մթնոլորտը:

1590. **Ջրատնտեսական հաշվեկշիռ-Водохозяйственный баланс-Water economic balance**-Որոշակի տարածաշրջանում առկա ջրային պաշարների ու ջրի կարիքի քանակական հարաբերակցությունը:

1591. **Ջրարբիացում-Ирригация-Irrigation**-տես Ոռոգում:

1592. **Ջրացիր-Гидрохор-Hydrochore**-Բույս, որի պտուղները, սերմերը կամ սպորները տարածվում են ջրով: Սովորաբար այդ պտուղները, սերմերն ու սպորները հիմնալի լողունակ են և կարող են ծլունակությունը պահպանել ջրում երկար մնալուց հետո էլ:

1593. **Ջրաօդերևութաբանական վտանգավոր երևույթներ-Опасные гидрометеорологические явления-Hydrometeorological dangerous phenomena**-Բնակչությանը և տնտեսությանը մեծ վնասներ, երբեմն՝ մարդկային զոհեր պատճառող մթնոլորտային արտակարգ երևույթներ (փոթորիկ, մրրիկ, պտտահողմ, ուժեղ անձրև, քամի, ծնաբուք, խոշորահատիկ կարկուտ, սելավ, ծնահիյուսք, գետի հորդացում և այլն):

1594. **Ջրերի աղակալում-Засоление вод-Salinization of water**-Բնական և մարդածին գործոններով պայմանավորված՝ ջրերում աղերի սովորական խտության գերազանցումը:

1595. **Ջրերի ուժասպառություն-Истощение вод-Waters working-out**-Մակերևութային ջրերի նվազագույն հոսքի էլ ավելի պակասում կամ ստորգետնյա ջրերի պաշարների կրճատում: Նվազագույն է համարվում այն հոսքը, որի շնորհիվ ապահովվում են ջրային օբյեկտի գոյապահպանական պահանջները և ջրօգտագործման պայմանները:

1596. **Ջրի ծախս-Расход воды-Water discharge**-Գետի լայնակի կտրվածքով ժամանակի միավորի ընթացքում հոսող ջրի ծավալը: Հափվում է մ³/վ կամ լ/վ-ով:

1597. **Ջրի «ծաղկում»-„Цветение” воды-Water-bloom**-Ջրի գունավորումը:

պայմանավորված ջրամբարների վերին շերտում ջրիմուռների զանգվածային զարգացմամբ: Կանաչ ջրիմուռներն առաջացնում են կանաչ, դիատոմային ջրիմուռները՝ դեղնագորշ, կարմիր ջրիմուռները՝ կարմիր «ծաղկում»:

1598. Ջրիմուռասպան-Альгицад-Algae-Ջրիմուռների ոչնչացման համար օգտագործվող քիմիական նյութեր:

1599. Ջրիմուռներ-Водоросли-Algae-Քլորոֆիլ պարունակող և հիմնականում ջրում ապրող ցածրագույն ինքնասուն բույսերի խումբ: Լինում են միաբջջի, գաղութաբնակ, բազմաբջջի և անբջջի: Ջրային միջավայրում օրգանական նյութերի և թթվածնի հիմնական առաջացնողներն են: Առանձին գոյապահպանական խումբ են կազմում հողային ջրիմուռները:

1600. Ջրի շրջապտույտ-Круговорот воды-Water cycle-Երկրագնդի (մթնոլորտում, ջրոլորտում և երկրակեղևում) ջրի անընդհատ տեղաշարժը: Կատարվում է ջրի գոլորշիացում, օդային հոսանքներով տեղափոխում, ջրային գոլորշիների խտացում և տեղումներ, ջրամբարներում, ցամաքի վրա ու երկրակեղևի ներսում ջրի տեղափոխում:

1601. Ջրի որակի սանդղակ-Шкала качества воды-Water quality scale-Ջրի որակի ցուցիչ: Հաշվարկվում է աղտոտման տարածվածության և տևողության հիման վրա:

1602. Ջրի որակի ցուցանիշ-Показатель качества воды-Water quality parameter-Ջրի կենսաբանական և ֆիզիկաքիմիական բնութագրերը (աղիություն, վնասակար նյութերի խտություն, կոշտություն և այլն):

1603. Ջրի պարզեցում-Осветление воды-Water clarification-Ջուրը պղտորեցնող խառնուրդների քանակի պակասեցման տեխնոլոգիական գործընթացը:

1604. Ջրի պղտորություն-Мутность воды-Silt load, Turbidity-Յեղուկի միավոր ծավալում տարբեր ծազման կախությամբ նյութերի բնութագիրը: Ջրի պղտորությունը օգտագործվում է կախությամբ ջրաբերուկների հոսքը որոշելու համար:

1605. Ջրի վճիռություն-Прозрачность воды-Water purity-Ջրի՝ լուսային ճառագայթները դեպի խորքը բաց թողնելու հատկությունը: Կախված է ջրի ֆիզիկական հատկությունների, լուծված զանազան նյութերի և խառնուրդների առկայությունից:

1606. Ջրման չափ-Норма полива-Watering standard-Միավոր տարածության կամ մեկ ծառի բնականոն աճի ու զարգացման, տեղփոխից հետո կաշեւու համար անհրաժեշտ ջրի քանակը լիտրերով կամ խորանարդ մետրերով:

1607. Ջրմուղ-Водопровод-Water supply-Խողովակներով ջրի տեղափոխման և ջրամատակարարման ապահովման սարքավորումների և կառույցների համալիր: Տարբերում են արդյունաբերական և կենցաղային ջրմուղներ: Վերջինս լինում է տաք, սառը և շատ սառը ջրերի համար:

1608. Ջրոլորտ-Гидросфера-Hydrosphere-Երկրագնդի բոլոր ջրերի (խորքային, հողային, մակերեսային, մայրցամաքային, օվկիանոսային, մթնոլորտային) ամբողջությունը: Որպես առանձին թաղանթ՝ դիտվում են միայն երկրագնդի մակերեսային ջրերը (մայրցամաքային և օվկիանոսային):

1609. Ջրօգտագործման չափ-Норма водопотребления-Water consumption norm-Մեկ բնակչի կամ միավոր արտադրանքի համար նախատեսված ջրի քանակը:

1610. Ջրօգտագործում-Водопотребление-Water consumption-1. Ջրային պաշարների օգտագործման կարգը, պայմանները և ձևերը: Ջրային օբյեկտների օգտագործումը բնակչության և տնտեսության ցանկացած կարիքների համար: 2. Տնտեսական կամ կենցաղային նպատակներով ջրի օգտագործումը՝ առանց ջրային օբյեկտներից վերցնելու (օր.՝ ջրաէլեկտրակայաններում կամ ջրաղացներում): 3. Բնօգտագործման

ընդհանուր համակարգում ջրային պաշարների օգտագործման բոլոր ձևերի և տեսակների ամբողջությունը: Տարբերում են վերադարձվող օգտագործում՝ վերցված ջրի վերադարձմամբ ջրահամակարգ, և անվերադարձ ջրօգտագործում՝ մաքրելու, գոլորշիացման և այլնի վրա դրա ծախսումով:

1611. **Ջուրը կենսոլորտում-Вода в биосфере-Water in biosphere**-կենդանի նյութի կարևորագույն բաղադրամաս, առանց որի անհնար է կյանքը: Կենդանի օրգանիզմները միջինը 2/3-ով կազմված են ջրից: Արյան քիմիական կազմը (Cl, Na, O, Ca, K) մոտ է ծովային ջրի քիմիական կազմին, որտեղ սկզբնապես զարգացել է կյանքը:

Ռ

1612. **Ռասա-Paca-Race-1**. Նույն տեսակի կազմում գոյապահպանորեն, վարքագծով, բնախոսությամբ և կազմաբանությամբ տարբերվող խմբեր: 2. Մարդկանց պատմականորեն ձևավորված խմբեր: Տարբերվում են մաշկի և մազերի գույնով, գլխի և աչքերի ձևով և այլն: Հիմնական խմբերն են եվրոպիոիդները, նեգրոիդները և մոնղոլոիդները:

1613. **Ռեդուցենտ-Редуцент-Reducer**-տես՝ Վերականգնող:

1614. **Ռեզերվատ-Резерват-Reserve**-տես՝ Պահպանավայր:

1615. **Ռելիկտ-Реликт-Relict**-տես՝ Մնացուկ:

1616. **Ռեկրեացիա-Рекреация-Recreation**-Առողջության և աշխատունակության վերականգնումը բնության մեջ կամ զբոսաշրջության ընթացքում:

1617. **Ռեկրեացիայի գոտի-Рекреационная зона-Recreation zone**-տես՝ Հանգստի գոտի:

1618. **Ռեկրեացիայի ծանրաբեռնվածություն-Рекреационная нагрузка-Recreational load**-Մարդկանց, տրանսպորտի, շինարարական և այլ աշխատանքների անմիջական ազդեցության չափը բնական համալիրների կամ վերականգնողական օբյեկտների վրա: Արտահայտվում է որոշակի ժամանակամիջոցում միավոր մակերեսի կամ օբյեկտի վրա մարդկանց թողած ազդեցությամբ:

1619. **Ռեկրեացիայի ջրավազան-Рекреационный водоём-Recreation water body, Recreation pond**-Ջրային օբյեկտ, որն օգտագործվում է ջրի վրա և ափերին հանգստանալու, լողալու համար:

1620. **Ռեկրեացիայի տարածք-Рекреационная территория-Recreation area**-Ցամաքային և ջրային տարածքներ՝ նախատեսված մարդկանց հանգստի, առողջության ու աշխատունակության վերականգնման համար:

1621. **Ռեկրեացիայի տարողություն-Рекреационная емкость-Recreation capacity**-Բնական գրավիչ տարածք, որտեղ հնարավոր է կազմակերպել որոշակի թվով մարդկանց հոգեբանաբնախոսական ու մարզակազդուրիչ հանգիստը՝ չվնասելով շրջակա միջավայրը:

1622. **Ռեկուլտիվացում-Рекультивация-Recultivation**-տես՝ Վերաօգտագործում:

1623. **Ռեպելենտ-Репелент-Repellent**-տես՝ Վանելիք:

1624. **Ռեսուրս (պաշար)-Ресурс-Resource**-Նյութական ու հոգեկան բարիքներ ստանալու բնական աղբյուրներ և նախադրյալներ: Լինում են անսպառ (տեսանելի ապագայում էլ չի սպասվում դրանց սպառումը) և սպառվող, անփոխարինելի, փոխհատուցվող, վերականգնվող, չվերականգնվող: Լինում են նաև բուսական, կենդանական, հողային, կլիմայական, աշխատանքային ռեսուրսներ:

1625. **Ռեսուրսախնայում-Ресурсосбережение-Resource saving**-Մարդուն անհրա-

ժեշտ քիմիական տարրերի մեծ մասի կրկնակի օգտագործմանը հասնելու գործընթացը: Այդ նպատակով կիրառվում են հատուկ տեխնոլոգիաներ և երկրորդական հումք:

1626. Ռեսուրսների բազմամպատակ շահագործում-**Многоцелевая эксплуатация ресурсов**-Complex exploitation of resources-Բնական ռեսուրսների համալիր և ամբողջական օգտագործում՝ տնտեսության մի ծյուղից մյուսին և բնությանը հասցվող հնարավորինս նվազագույն վնասներով:

1627. Ռեսուրսների հաշվառում-**Учет ресурсов**-Resource estimate-Բնական ռեսուրսների քանակի և որակի գույքագրում. կատարվում է ըստ դասակարգման ու շտեմարանների ծավալի, լինում է նաև հաշվարկային:

1628. Ռեսուրսների նպատակահարմար շահագործում-**Рациональная эксплуатация ресурсов**-Harmonious exploitation of resources-Բնական ռեսուրսների բազմամպատակ շահագործման սկզբունքը (բնական բարիքների առավելագույն լրիվ օգտագործում, բնությունից մոր բաժինների նվազագույն կորցում և տնտեսության զարգացող համակարգին անհրաժեշտ բնական պաշարների երկարատև հաշվեկշիռն ապահովող նպատակահարմար գործունեություն): Խիստ կարևոր է տնտեսական օգուտների առավելագույն և գոյապահպանական լավագույն հավասարակշռության պահպանումը:

1629. Ռեֆուգիում-**Рифугиум**-Refugium-Երկրագնդի մակերևույթի հատված, որտեղ բարենպաստ պայմանների առկայության շնորհիվ կարողացել են պահպանվել նախնիներն լայնորեն տարածված, բայց հետագա երկրաբանական ժամանակաշրջաններում ոչնչացած կենդանիների կամ բույսերի տեսակներ:

1630. Ռիզոբիոտ-**Ризобиот**-Rhizobiont-տես՝ Արմատաբնակ:

1631. Ռուդերալ-**Рудерал**-Ruderal plant, Weed-տես՝ Աղբաբույս:

Ս

1632. Սակավակեր-**Олигофар**-Oligophag-Խիստ սահմանափակ կերակրատեսակով սնվող կենդանական օրգանիզմ:

1633. Սակավասուն-**Олиготроф**-Oligotroph-Հողում եղած սննդանյութերի նկատմամբ քիչ պահանջկոտ բույսեր: Ապրում են վերնաճահիճներում և հումուսի փոքր պարունակությամբ մոխրահողերում (հավամրգի, ցողիկ և այլն):

1634. Սահմանագոտի-**Маргинальная зона**-Marginal zone-Լանդշաֆտային գոտիների միջև ընկած բնաշերտ, որտեղ համակեցությունները շատ խոցելի և անկայուն են:

1635. Սահմանաթույլատրելի խտություն-**Предельно-допустимая концентрация**-Maximum permissible concentration-Շրջակա միջավայրի՝ մարդու առողջության վրա գործնականում չազդող վնասակար նյութերի քանակությունը: Սահմանվում է նաև կենդանիների, բույսերի, համակեցությունների վրա վնասակար նյութերի թողած ազդեցությունը: Ճառագայթման դեպքում բնական համապատկերի գերազանցումն արդեն վտանգավոր է կենդանի օրգանիզմների համար:

1636. Սահմանաթույլատրելի չափաքանակ-**Предельнодопустимая доза**-Maximum permissible dose-Օրգանիզմում կամ համակեցություններում որոշակի ժամանակահատվածում (օր. ժամ, ամիս և այլն) հիվանդագին երևույթներ չառաջացնող վնասակար նյութերի առավելագույն քանակությունը:

1637. Սաղարթավոր անտառ-**Лесовенный лес**-Hardwood forest-Լայնատերև (հաճարենի, կաղնի, բոխի, թղի, թխկի), մանրատերև (կեչի, կաղամախի) կամ կոշտատերև տեսակների ամառնականաչ անտառ: Տարածված է աշխարհագրական

գրեթե բոլոր գոտիներում:

1638. Սամուն-**Самун-Simoon, Simoon**-Արաբական թերակղզու և Հյուսիսային Աֆրիկայի անապատների չոր, տաք քամու անվանումը: Հանկարծակի պոռթկուն քամի է՝ ուժեղ ավազային փոթորիկով, երբեմն՝ ամպրոպի ուղեկցությամբ:

1639. Սանդղափուլ-**Terrace-Terrace, Porch**-1. Հովիտների լանջերի, լճերի և ծովերի ափերի աստիճանաձև ռելիեֆը: 2. Կանաչ շինարարությունում ռելիեֆի թեքության վրա բնական կամ արհեստական ստեղծված հորիզոնական կամ փոքր թեքությամբ հարթակ:

1640. Սանիտարական գոտի-**Санитарная зона-Sanitaric zone**-Պաշտպանական գոտու տարատեսակ: Հատուկ պահպանվող օբյեկտի շուրջը հողային, ջրային տարածքի մաս:

1641. Սանիտարահիգիենիկ չափ-**Санитарно-гигиеническая норма-Sanitary-hygenic standard**-Մարդու գոյության անվտանգ կամ բնականոն պայմանները պահպանող որակական և քանակական ցուցանիշները:

1642. Սանիտարապաշտպանական գոտի-**Санитарно-защитная зона-Sanitary-protectionic zone**-Արդյունաբերական ձեռնարկությունները բնակելի թաղամասերից անջատող բուսածածկ տարածքը:

1643. Սապրոտրոֆ-**Сapromorph-Saprotroph**-տե՛ս Փտասուն:

1644. Սապրոֆագ-**Сaprophag-Saprophage**-տե՛ս Փտակեր:

1645. Սապրոֆիտ-**Сaprophum-Saprophyte**-տե՛ս Փտաբույս:

1646. Սառը օդային զանգված-**Холодная воздушная масса-Cold air-mass**-Օդային զանգված, որը հարաբերականորեն ավելի ցածր ջերմաստիճան ունի, քան դրա հետ շփվող մյուս օդային զանգվածը: Սառը օդային զանգվածը կույտավոր, կույտանձրևային ամպեր ու հեղեղային անձրևներ է առաջացնում:

1647. Սառցաբույս-**Криофит-Cryophyte**-Բույս, որը հարմարվել է ցուրտ և չոր վայրերին: Ցրտաբույսերի հետ զոյացնում են տունդրայի, բարձրլեռնային ալպիական մարգագետինների, քարացրոնների ու ժայռերի հիմնական բուսածածկը:

1648. Սառցադաշտային տեղատարում-**Ледниковая денудация-Glacial denudation**-Լեռնային ապարների քայքայման նյութերը սառցադաշտում հավաքվելու և տեղափոխվելու գործընթացները:

1649. Սառցածածկ-**Ледяной покров-Ice cover, Ice covering**-Տարվա ցուրտ շրջանում ծովերի, գետերի, լճերի, արհեստական ջրամբարների վրա առաջացող, ինչպես նաև հարևան շրջաններից փոխատեղված սառույցը: Բարձր լայնություններում պահպանվում է ողջ տարին:

1650. Սառցականգ-**Ледостав-Freezing, Freeze-up**-1. Ջրամբարի կամ ջրիոսքի մակերևույթին անշարժ սառույցի ձևավորման գործընթաց: Սառցակալման տևողությունը և սառցի հաստությունը կախված է ձմռան տևողությունից, ջերմային ու քամու ռեժիմից, ջրամբարի բնույթից, ձյան հաստությունից: 2. Ժամանակահատված, որի ընթացքում գետի կամ ջրամբարի վրա դիտվում է անշարժ սառցածածկ:

1651. Սառցակեղև-**Ледяная корка-Icy crust**-Խիտ սառցի շերտ, որն առաջանում է ձնհալքին կամ անձրևին հաջորդող ցրտահարության ժամանակ՝ ձյան վերին շերտի սառչելու հետևանքով:

1652. Սառցաշարժ-**Ледоход-Ice drift, Ice movement**-Բարեխառն և բարձր լայնությունների գետերի ու լճերի վրա սառույցի շարժը հոսանքների կամ քամու ազդեցությամբ: Տարբերում են գարնանային և աշնանային սառցաշարժ: Սառույցի խտությունը գնահատվում է բալլերով՝ գետերի համար տասնալլանոց, լճերի համար՝ երեքբալլանոց սանդղակով:

1653. Սառցապլանկտոն-Криопланктон-Cryoplankton-Միկրոօրգանիզմների, հիմնականում ջրիմուռների ամբողջությունը: Ապրում են բևեռային երկրների և բարձր լեռների ձյան ու սառույցի մակերևույթի հալոցքային ջրափոսերում:

1654. Սառցասեր-Криофил-Cryophile-Օրգանիզմ, որն ապրում է սառույցի և ձյան հալոցքաջրերում: Ջերմաստիճանի անկման դեպքում մնում է սառույցի մեջ: Սառցասերներ են սառցապլանկտոնի միաբջիջ ջրիմուռները, որոշ որդեր և միջատներ: Ջրիմուռների զանգվածային զարգացումն առաջացնում է ձյան կամ սառույցի գունավորում:

1655. Սառցուղորտ-Криосфера-Cryosphere-երկրագնդի ընդհատուն թաղանթ՝ մթնոլորտի, ջրոլորտի և քարոլորտի շփման սահմաններում: Բնորոշվում է սառույցի առկայությամբ կամ դրա երկարատև պահպանմամբ:

1656. Սեզոն-Сезон-Season-Տարվա մի քանի ամիս տևող ժամանակահատված, որն առանձնացվում է աստղաբաշխական, եղանակային կամ ֆենոլոգիական նախանշաններով: Աստղաբաշխական սեզոնը (ծմեռ, գարուն, ամառ, աշուն) սահմանազատվում է գիշերահավասարների և արևադարձերի օրերով (գարունը՝ մայիսի 21-ին, ամառը՝ հունիսի 22-ին, աշունը՝ սեպտեմբերի 23-ին, ծմեռը՝ դեկտեմբերի 22-ին): Կլիմայագիտությունում սեզոններն առանձնացվում են մթնոլորտային գործընթացների բնութագրի հերթափոխով (ցուրտ, տաք, չոր, խոնավ և այլն): Բավականին դժվար է առանձնացնել սեզոնները ֆենոլոգիական հատկանիշներով:

1657. Սեզոնային ռասա-Сезонная раса-Seasonal race-Նույն տեսակի առանձնյակների խմբերը, որոնք տարբերվում են սեզոնային երևույթների ժամկետներով ու գույներով:

1658. Սեզոնային տարածաշրջան-Сезонный ареал-Seasonal area-Տարածաշրջանի մաս, որը տարվա որոշակի սեզոնի ընթացքում զբաղեցնում են գաղթող և քոչող կենդանիները:

1659. Սելավ-Сель-Mudflow-Ցեխային կամ ցեխաքարային հանկարծահաս հեղեղ, որն առաջանում է լեռնային գետերի ջրիավաք ավազանների լանջերին թափվող տեղատարափ տեղումներից կամ բուռն ձնհալքից ու լեռնային ապարների հողմահարման նյութերի կուտակումներից: Բնորոշ են չորային կլիմա ունեցող լեռնային երկրներին, այդ թվում՝ ՀՀ-ին: Սեծ վնաս է հասցնում տնտեսությանը, հատկապես գյուղատնտեսությանը:

1660. Սելեկցիա-Селекция-Selection-տես Ընտրասերում:

1661. Սեռական երկձևություն-Половой диморфизм-Sex dimorphism-Արուների և էգերի տարբերում երկրորդային սեռական հատկանիշներով:

1662. Սթրես-Стресс-Stress-Օրգանիզմի ոչ յուրահատուկ հակազդումը նրա վրա գործադրվող ցանկացած ուժեղ ազդեցությանը: Տարբերում են մարդածին, ադմոնիկ և այլ սթրեսներ:

1663. Միդերացիա-Зеленое удобрение-Green manuring-տես Կանաչ պարարտացում:

1664. Միմբիոզ-Симбиоз-Symbiosis-տես Համաբնակություն:

1665. Միմբիոտոպիա-Симбиотопия-Symbiotopy-տես Համաբնակատեղություն:

1666. Միմպատրիա-Симпатрия-Sympatry-տես Համագոյակցություն:

1667. Մինանտրոպացում-Синантропизация-Synanthropization-տես Համամարդագղում:

1668. Միներգիզմ-Синергизм-Synergism-տես Համազդեցություն:

1669. Մինեկոլոգիա-Синэкология-Synecology-տես Համագոյապահսխանություն:

1670. Մինխորոլոգիա-Синхорология-Synchorology, Vegetation chorology-տես

Համատարածքաբանություն:

1671. Սինոկլիա-**Синоκлия-Synoklia**-տե՛ս Համագոյություն:

1672. Սինուզիա-**Синусия-Synusium**-Բուսահամակեցության կառուցվածքային առանձնացված մաս, որը բնորոշվում է նույն կենսաձևին պատկանող նման տեսակների որոշակի կազմով: Միմյանց հետ կապված են բնակության միջավայրի նկատմամբ ընդհանուր պահանջներով: Ունի տարածական կամ ժամանակավոր զատվածություն և հատուկ բուսական միջավայր: Հաճախ սինուզիան համընկնում է բուսականության շարահարկին:

1673. Սկզբնական արտադրանք-**Первичная продукция-Primary production**-Օրգանական նյութ, որը ստեղծում են ինքնասունները:

1674. Սկլերոֆիտ-**Склерофит-Sclerophyte**-տե՛ս Կարծրաբույս:

1675. Սնկաբնակություն-**Микориза-Mycorhiza**-Բարձրակարգ բույսերի հետ որոշ հողային սնկերի համաբնակությունը: Տարբերում են արտաքին (երբ սնկի հիֆերն արմատի շուրջն առաջացնում են արտաքին ծածկոց) և ներքին (երբ հիֆերն արմատի բջիջների ներսում են) սնկաբնակություն: Սունկը մեծացնում է արմատի կլանող մակերեսը, քայքայում է բույսի համար անմատչելի օրգանական միացությունները, արտադրում վիտամիններ և աճը խթանող նյութեր: Իր հերթին սունկը բույսի արմատներից ստանում է ածխաջրեր:

1676. Սնկասուն-**Микотроф-Mycotroph**-Արմատների վրա եղած սնկերի հիֆերով հողից սննդարար նյութեր վերցնող բույսերը:

1677. Սնման մակարդակ-**Трофический уровень-Trophic level**-Գոյապահպանական բուրգում օրգանիզմների գրաված տեղը: Հիմքում արևի էներգիան յուրացնող արտադրողներն են, ապա՝ առաջնային և նախորդ կարգի սպառողների արտադրանքը օգտագործողները, վերջում՝ օրգանական նյութը հանքանյութեր դարձնող վերանվազողները:

1678. Սննդազուրկ ջրավազան-**Дистрофный водоем-Dystrophic basin**-Կենսածին նյութերի շատ փոքր պարունակությամբ և կենդանի օրգանիզմներով աղքատ ջրավազանը:

1679. Սննդաշղթա-**Трофическая цепь-Trophic chain**-Նյութերի կենսածին շրջապտույտի սննդային բաղադրամասերի և դրանցով սնվողների հարաբերակցությունը համակեցությունում: Կան արտադրողներ, օգտագործողներ և վերականգնողներ: Իր հերթին օգտագործողների մակարդակը ստորաբաժանվում է բուսակեր կենդանիների, գիշատիչների ու մակաբույծների, երկրորդ կարգի գիշատիչների ու վերմակաբույծների:

1680. Սննդատարածք-**Трофическая ареал-Trophic area**-1. Տեսակի տարածաշրջանի մաս, որը կապված է կենդանիների գաղթող կամ քոչող տեսակների սեզոնային գիրացման հետ: 2. Տեսակի տարածաշրջանի մաս, որտեղ այն սնվում է, բայց չի բազմանում (օր.՝ թռչունների ձմեռման վայրերը):

1681. Սողանք-**Оползень-Landslide, Landslip, Slump**-Փուխր լեռնային ապարի՝ ջրով հագեցնալու և ծանրության ուժի ազդեցությամբ տեղաշարժը լանջով ներքև: Ամենից հաճախ սողանքներն առաջանում են այն լանջերին, որտեղ կան հերթափոխվող ջրամերժ (կավային) և ջրանց ապարներ:

1682. Սոճու անտառ-**Сосновый лес-Pine forest**-Սոճու մաքուր անտառ՝ աղքատ, չոր, ավազային և կավավազային հողերի վրա:

1683. Սոցիալական գոյապահպանություն-**Социальная экология-Social ecology**-Գոյապահպանության բաժին, որն ուսումնասիրում է հասարակության ու բնության փոխազդեցությունները:

1684. **Անցուլորտ-Социосфера-Sociosphere**-Աշխարհագրական բաղանքի մի մասը՝ բնական լանդշաֆտի հետ: Ընդգրկում է մարդկությունը՝ նրան բնորոշ հասարակական հարաբերություններով և յուրացված միջավայրը: Երբեմն սխալ կերպով նույնացվում է մարդուլորտի հետ:

1685. **Սպառման աշխարհագրություն-География потребления-Demand geography**-Տնտեսական աշխարհագրության ճյուղ: Ուսումնասիրում է բնակչության օգտագործման նյութական արժեքների ծավալի ու կառուցվածքի աշխարհագրական տարբերությունները, այդ տարբերությունների պատճառները և դրանց պահպանման կամ վերացման հեռանկարները:

1686. **Սպառնալիքի տակ գտնվող տեսակ-Угрожаемый вид-Threatened species**-Ենթադրաբար անհետացման վտանգի տակ գտնվող տեսակ, որը, սակայն, անհետացողների թվին չի դասվում տեղեկությունների անբավարարության պատճառով:

1687. **Սպորասպան-Спороцид-Sporocide**-Սպորների ոչնչացման համար օգտագործվող քիմիական և կենսաբանական նյութեր:

1688. **Ստացիա-Стация-Station**-տե՛ս Կենավայր:

1689. **Ստենոբիոնտ-Стенобионт-Stenobiont**-տե՛ս Նեղաբնակ:

1690. **Ստենոթերմ-Стенотерм-Stenotherm**-տե՛ս Նեղաջերմ:

1691. **Ստենոթերմոբիոնտ-Стенотермобионт-Stenothermobiont**-տե՛ս Նեղաջերմաբնակ:

1692. **Ստենոհալ-Стенога-Стеноhal**-տե՛ս Նեղաղ:

1693. **Ստենոհալություն-Стеногалинность-Stenohallinity**-տե՛ս Նեղաղություն:

1694. **Ստենոհիգրոբիոնտ-Стеногигробионт-Stenohygrobiont**-տե՛ս Նեղախոնավաբնակ:

1695. **Ստենոօքսիբիոնտ-Стеноексобионт-Stenooxybiont**-տե՛ս Նեղաթթվածաբնակ:

1696. **Ստենոֆագ-Стенофаг-Stenophage**-տե՛ս Նեղակեր:

1697. **Ստենոֆոտ-Стенофот-Stenophot**-տե՛ս Նեղալույս:

1698. **Ստորածածկ բույս-Kryptofitum-Cryptophyte**-Բույսեր, որոնց վերականգնման բոլորջնները (սոխուկ, պալար, կոճղեգ) հողի կամ ջրի տակ են:

1699. **Ստորգետնյա շարահարկություն-Подземная ярусность-Subterranean layering**-Բուսականության տարբեր տեսակների արմատային համակարգի տեղաբաշխում շարահարկերով: Պայմանավորված է ըստ խորության հողի խոնավության աստիճանի և բերրիության փոփոխությամբ: Դրա շնորհիվ միևնույն տարածքում միասին աճում են, օրինակ, չորաբույսերն ու խոնավաբույսերը:

1700. **Ստորգետնյա ջրերի անկում-Депрессия подземных вод-Depression of ground water**-Ստորգետնյա ջրերի ազատ կամ ճնշումնային մակերևույթի իջեցումը մինչև բնական մակարդակը (ծորակ, հովիտ) կամ արհեստական ցամաքուրդը (հորատանցքեր, ջրհոր, ցամաքուրդային առու, լեռնային մշակում և այլն):

1701. **Ստորգետնյա ջրերի հաշվեկշիռ-Баланс подземных вод-Ground water budget**-Որոշակի ժամանակահատվածում ջրաբեր շերտի կամ դրա մի մասի մեջ ներթափանցած և օգտագործված ջրերի քանակների հարաբերակցությունը:

1702. **Ստորգետնյա ջուր-Подземная вода-Ground water, Underground water, Subsurface water**-Հողում և երկրակեղևի երկրաբանական ապարներում ցանկացած ֆիզիկական վիճակի (այդ թվում՝ քիմիապես կապված) ջուրը: Տարբերում են հիմնահողային և բազմաթիվ այլ տեսակների (գտնվելու պայմանների, ծագման, որակի և այլ ցուցանիշներով տարբերվող) ջրեր: Լինում են ճնշումնային և անճնշում ջրեր:

1703. Ստորգետնյա տաք ջրեր-**Подземные термальные воды**-Ground thermal water-Ստորգետնյա տաքացած (սկսած 20° C-ից) կամ մույնիսկ գերտաքացած (100° C-ից բարձր) ջուր, որը երկրի ընդերքից բնականորեն կամ հատուկ փորված հորատանցքով դուրս է հոսում:

1704. Ստվերաբույս-**Теневое растение, Sciofum-Sclophyte**-Բույս, որը չի սիրում լրիվ լուսավորվածությունը: Բնականոն զարգանում է միայն ստվերացման կամ ցրված լույսի դեպքում (օր.՝ անտառի ստորին շարահարկի բույսերը):

1705. Ստվերադիմացկուն բույս-**Теневыносливое растение-Shade enduring plant**-Բույս, որն աճում է լուսավոր վայրերում, բայց կարող է դիմանալ և ստվերացմանը (օր.՝ բարեխառն լայնությունների անտառի հիմնական տեսակները):

1706. Ստրատոբիոնտ-**Стратобионт-Stratobiont**-տես Փռվածքաբնակ:

1707. Սցիոֆիտ-**Сциофит-Sclophyte**-տես Ստվերաբույս:

1708. Սուբստրատ-**Субстрат-Substratum**-տես Հիմնամյուր:

1709. Սուկուլենտ-**Суккулент-Succulent**-Ամբավարար խոնավության պայմաններում աճող և կենսագործունեության համար անբարենպաստ պայմանները հեղուկի կուտակած պաշարների հաշվին հաղթահարող բույսերը: Ունեն հաստացած հյութալի ցողուններ (ցողունային սուկուլենտներ) կամ տերևներ (տերևային սուկուլենտներ): Ունակ են ջուրը պահել և դանդաղ գոլորշիացնել:

1710. Սուբցեսիա-**Сукцессия-Succession**-Կենսահամակեցությունների հաջորդական հերթափոխում, որը ժառանգաբար առաջանում է մույն տարածքում բնական գործոնների (այդ թվում՝ կենսահամակեցությունների զարգացման ներքին հակասությունների) ազդեցության կամ մարդու անգործության հետևանքով: Սուբցեսիան ընդգրկում է բոլոր փոփոխությունները՝ սկսած ոչ բուսածածկ տարածքներում հայտնվելուց (առաջնաբուսականություն) մինչև գոյավայրի պայմաններին համապատասխանող համակեցությունների ստեղծումը:

1711. Սուբցեսիայի կլիմաքս-**Сукцессионный климакс-Succession climax**-Բուսական համակեցության բնական զարգացման հարաբերականորեն կայուն եզրափակիչ փուլը, որը համապատասխանում է տվյալ տեղանքի երկրաբանական ժամանակաշրջանի որոշակի հատվածի գոյապահպանական բնութագրերին:

1712. Սև փոթորիկ-**Черная буря-Black storm**-Բուսականությունից զուրկ հողի մակերեսից ուժեղ չոր քամու բարձրացած մեծ քանակությամբ փոշին: Դիտվում է Արևելյան Եվրոպայի տափաստանային գոտու հարավում, Հյուսիսային Ամերիկայի պրերիաներում և որոշ այլ վայրերում:

Վ

1713. Վաղածաղկող-**Раннецветущий-Early flowering**-Վաղ զարմանը ծաղկող բույս: Հատկապես տպավորիչ են սովորական բույսերի տերևազուրկ ժամանակ (նշենի, ծիրանենի, ոսկեզանգ, ճապոնական խնձոնելես և այլն):

1714. Վաղանցիկ-**Эфемер-Ephemer**-Շատ կարճ կենսաշրջանով միանյա խոտաբույս (սերմերն առաջանում են վեգետացիան սկսվելուց 3-4 շաբաթ անց): Բնորոշ է բարեխառն լայնությունների տափաստաններին և անապատներին:

1715. Վաղանցիկանման-**Эфемероид-Ephemeroid**-Տափաստաններում և անտառներում տարածված կարճաժամկետ վեգետացիա և երկարաժամկետ դադար ունեցող բազմամյա խոտաբույս: Դադարի ընթացքում պահպանվում է պալարների, կոճղարմատների և տխուկների ձևով (օր.՝ կակաչները):

1716. Վայրի բնության պահպանության համաշխարհային հիմնադրամ-

Всемирный фонд охраны дикой природы-World Wildlife Fund (WWF)-Միջազգային հասարակական կազմակերպություն, որը ֆինանսավորում է կենդանիների ու բույսերի անհետացող տեսակների և դրանց կենսավայրերի պահպանման գործողությունները: Կենտրոնակայանը Շվեյցարիայում է:

1717. Վանելիք-Репелент-Repellent-Կենդանի օրգանիզմներին վախեցնող բնական կամ արհեստական նյութեր: Օգտագործում են մարդկանց ու կենդանիներին, բույսերը, հագուստը, փայտե իրերը տարբեր միջատներից պաշտպանելու համար:

1718. Վանք-Գոֆի կանոն-Правило Вант-Гоффа-Vant-Goff's rule-10°C-ով ջերմաստիճանի բարձրացման դեպքում օրգանիզմում տեղի է ունենում քիմիական գործընթացների կրկնակի-եռակի արագացում (հաճախ այդ կանոնից շեղումներ են լինում. արագացումը մեծանում է 7 անգամ կամ բոլորովին չի դիտվում կամ էլ, ընդհակառակը, դանդաղում է):

1719. Վատրարացած լանդշաֆտ-Деградированный ландшафт-Degradational landscape-Որևէ գործառնություն կատարելու ունակությունը կորցրած լանդշաֆտը:

1720. Վարակամեթություն-Иммунитет-Immunity-Հիվանդությունների հարուցիչներին և վնասատուներին դիմադրելու օրգանիզմների ունակությունը: Լինում է բնածին և ձեռքբերովի:

1721. Վարակասպան-Пестицид-Pesticide-Բույսերի, գյուղմթերքների, բնական հումքից պատրաստված ապրանքների պաշտպանության, կենդանիների մաշկի մաշկաբույծների ու վտանգավոր հիվանդություններ փոխանցողների դեմ պայքարի քիմիական նյութեր:

1722. Վարարում-Паводок-Flood-Գետաջրի մակարդակի համեմատաբար կարճատև բարձրացում, որն առաջանում է ձյան հալվելուց, առատ անձրևներից, ջրամբարներից ջրի բացթողման հետևանքով: Հորդացումից տարբերվում է նրանով, որ կարող է տեղի ունենալ տարվա ցանկացած ժամանակ:

1723. Վարքաբանական ստորակարգություն-Этнологическая иерархия-Ethological hierarchy-Որոշ առանձնյակների գերիշխումը մյուսների վրա, որոնք էլ իրենց հերթին կարող են գերիշխել երրորդների վրա և այլն: Դիտվում է ոչ մեծ կենդանիների տեղախմբերում (երամներ, հոտեր և այլն): Լինում են բացարձակ իշխող առանձնյակ կամ ալֆա առանձնյակների խումբ և բացարձակ բոլորին ենթակա առանձնյակ կամ օմեգա առանձնյակների խումբ:

1724. Վեգետացիայի ժամանակաշրջան-Вегетационный период-Vegetative season, Growing season-1. Տարվա ժամանակահատված, որի ընթացքում օդերևութաբանական պայմանները բույսերի աճի և զարգացման հնարավորություն են տալիս: Բարեխառն լայնություններում պայմանականորեն այն ժամկետն է, որի ընթացքում օդի միջին օրական ջերմաստիճանը պահպանվում է 5° C-ից բարձր: 2. Բույսերի զարգացման լիաշրջանը լրիվ անցնելու համար անհրաժեշտ ժամանակաշրջան: Գյուղատնտեսության մեջ՝ բույսի աճման սկզբից մինչև բերքահավաքը ընկած ժամանակահատվածը:

1725. Վերադարձվող ջրեր-Возвратные воды-Tallwaters-Ոռոգվող դաշտերից, արդյունաբերական ու կենցաղային ձեռնարկություններից հեռացվող ջրերը:

1726. Վերականգնող-Редуцент-Reducer-Օրգանական նյութերը քայքայող և անօրգանական նյութերի վերածող օրգանիզմները: Հիմնականում մանրէներն ու սնկերն են, մասնավորապես փտում և խմորում առաջացնողները:

1727. Վերականգնողություն-Рекреация-Recreation-տես Դեկրեացիա:

1728. Վերականգնված տեսակ-Восстановленный вид-Restored species-1. Բուսական կամ կենդանական օրգանիզմների տեսակ, որի առանձնյակների կամ

տեղախմբի բազմազանությունն այնպիսի մակարդակի է հասել, որ անցել է վերացման վտանգը: 2. Նախկինում վերացած տեսակի արտաքին տեսքի ծագումնաբանորեն հաստատուն նմանակում: Հնարավոր է միայն այդ տեսակին ազգակցորեն մոտ ձևերի պահպանման դեպքում:

1729. Վերականգնվող ռեսուրսներ (պաշարներ)-Возобновимые ресурсы-Restored resources-Այն ամենը, ինչ գտնվում է նյութերի կենսոլորտային շրջապտույտում, ունակ է ինքնավերականգնման (բազմացման կամ վերականգնման բնական ճանապարհով) այնպիսի ժամկետներում, որը համաչափելի է մարդու տնտեսական գործունեության արագության հետ (բուսականությունը, գետի ջուրը վերականգնվող ռեսուրսներ են, իսկ հողը, հանքային հարստությունները՝ չվերականգնվող): Տարբերում են ռեսուրսների քանակական ու որակական վերականգնում. կենդանական տեսակը քանակապես վերականգնվող է բազմացման միջոցով, բայց որակապես չի վերականգնվում նրա ոչնչացման դեպքում:

1730. Վերականգնում-Возобновление-Restoration-Բնական ճանապարհով կամ մարդու օգնությամբ կյանքի և բնական ռեսուրսների ինքնավերականգնում և նորացում:

1731. Վերակլիմայավարժում-Реклиматизация-Reacclimatization-Որևէ տեղանք՝ նախկինում այնտեղից վերացած կենդանու կամ բույսի տեսակի արհեստական վերադարձը:

1732. Վերակորզում թափոններից-Рекуперация отходо-Refuse recuperation-Տեխնոլոգիական գործընթացում մասնակցություն ունեցած և թափոններում հայտնված արժեքավոր նյութերի կորզում ու կրկնակի օգտագործում:

1733. Վերաներմուծում-Репродукция-Reintroduction-Բույսի ներմուծումն այնպիսի տարածք, որտեղ նախկինում եղել է, բայց մարդածին պատճառներով վերացել է:

1734. Վերարտադրության տարածասահման-Репродукционный ареал-Reproduction area-Տեսակի տարածասահմանի մաս, որտեղ տեղի է ունենում առանձնյակների բազմացումը (օր.՝ չվող թռչունների բնադրման, անցնող ձկների ձվադրման վայրերը):

1735. Վերացում-Вымирание-Extinction-Ցանկացած բուսական կամ կենդանական տաքսոնի (սկսած ենթատեսակից) ոչնչացումը էվոլյուցիայի կամ մարդու կամ խամտածված գործունեության հետևանքով: Վերացված համարվում է այն խումբը կամ տեսակը, որն իրենից հետո սերունդ չի թողնում: Ոչնչացման արագությունը (հատկապես՝ արևադարձային անտառների) կտրուկ աճել է: Որոշ տվյալներով՝ 1-5 տեսակ՝ օրվա ընթացքում, այլ տվյալներով՝ միջինը տարեկան 20-30 տեսակ, այդ թվում՝ ողնաշարավոր կենդանիների 1 տեսակ կամ ենթատեսակ վերանում են երկրագնդի վրայից: Բույսերի և կենդանիների վերացման ժամանակակից արագությունը 10000 անգամ բարձր է, քան դինոզավրերի բնաջնջման ժամանակ:

1736. Վերաօգտագործում-Рекультивация-Recultivation-Հողի պտղաբերության վերականգնումը տեխնածին (օր.՝ բաց եղանակով հանքարդյունահանում և այլն) խախտումից հետո:

1737. Վերերկրյա շարահարկություն-Надземная ярусность-Aerial layering-Արևի լույսի նկատմամբ տարբեր պահանջումը ունեցող բույսերի բաշխումն ըստ շարահարկերի: Վերին շարահարկերի բույսերը լուսասեր են, լավ են հարմարված ջերմաստիճանի ու խոնավության տատանումներին: Դրանց սաղարթի տակ ստեղծվում են թույլ լուսավորվածության, կայուն ջերմաստիճանի ու խոնավության պայմաններ: Ստորին շարահարկերը ձևավորված են ավելի ստվերասեր տեսակներով:

1738. Վերերկրոլորտ-**Эпигеосфера-Epigeosphere**-Արտաքին երկրաթաղանթը: Տերմինն առաջարկել է Ա.Գ. Իսախանյան «Աշխարհագրական թաղանթ» տերմինի փոխարեն: Լայն տարածում չի ստացել:

1739. Վերհամակարգ-**Надсистема-Epysystem**-Ստորակարգության ավելի բարձր համակարգ, քան գործառնությանը դրա մասը կազմողը (օրգանիզմը վերհամակարգ է օրգանի, հյուսվածքի, բջջի նկատմամբ):

1740. Վերպելագիալ-**Эпипелагуаль-Epipelagial**-Օվկիանոսի բարակ շերտը (մինչև 15 մ)՝ մթնոլորտի հետ շփման սահմանում: Ջրային խոշոր օրգանիզմների գոյատևել է:

1741. Վթարային արտանետում-**Аварийный выброс-Accidental discharge**-Տեխնոլոգիական գործընթացների խախտման կամ արտադրական վթարի հետևանքով աղտոտող նյութերի մուտքը մարդու շրջակա տարածք:

1742. Վիրուս-**Вирус-Virus**-Մանրագույն ոչ բջջային մասնիկներ՝ վիրոսպորներ, որոնց սպիտակուցային թաղանթում պարփակված են նուկլեինաթթուներ: Բազմաճանաչում են միայն կենդանիների ու բույսերի բջջներում: Առաջացնում են վտանգավոր հիվանդություններ (գրիպ, ծաղկախտ, դաբաղ և այլն):

1743. Վնասակար գործոն-**Вредный фактор-Harmful factor**-Որոշակի պայմաններում աշխատողի առողջությունը վատացնող տեխնոլոգիական ազդեցությունը:

1744. «Վնասակար» տեսակ-**„Вредный вид-„Harmful” species**-Մարդուն տնտեսական վնաս պատճառող կամ հիվանդություններ առաջացնող տեսակ: Հարաբերական հասկացություն է. տեսակը մեկ տեղում կարող է լինել տնտեսապես, բարոյապես կամ սոցիալապես անցանկալի, մեկ այլ տեղում՝ օգտակար, կարող է բացասական դեր խաղալ մեծ թվաքանակի դեպքում և կարևոր դրական նշանակություն ունենալ տեղախմբի միջին կամ բույլ խտության դեպքում: Օրինակ՝ գայլը. հատկապես խիտ բնակեցված երկրներում մեծ թվաքանակի դեպքում վնասակար տեսակ է, բայց օգտակար է բույլ բնակեցված երկրներում կամ շրջաններում, հատկապես արգելոցներում, որտեղ սանիտարի դեր է կատարում ոչնչացնելով վայրի հիվանդ կծու կապույտ կենդանիների: Դաշտային կրծողները և վնասատու միջատներն աննշան թվաքանակի դեպքում նպաստում են կենսաբանական մթերատվության, իսկ երբեմն էլ բույսերի բերքատվության ավելացմանը:

1745. Վրակեն-**Эполка-Epolka**-Օրգանիզմների համակեցության ձև: Խոշոր օրգանիզմների վրա ապրում են ավելի մանրերը:

S

1746. Տամնոբիոնտ-**Тамнобионт-Tamnoblont**-տե՛ս Թփաբնակ:

1747. Տայգա-**Та́йга-Taiga, Boreal forest**-Բարեխառն գոտու փշատերև, երբեմն էլ՝ մանրատերև անտառ: Տարբերում են մութ փշատերև (եղևնի, եղևին, մայրի) և լուսավոր փշատերև (սոճի և խեժափիճի) տայգա:

1748. Տանիքապարտեզ-**Сад на крыше-Roof garden**-Շենքերի տանիքների լցովի հողաշերտով սահմանափակ հատված՝ ծառերի, թփերի, խոտաբույսերի աճեցման համար:

1749. Տասը %-ի օրենք-**Закон 10 %-ов-Law of 10%-**Էներգիայի (կամ էներգետիկ արտահայտությամբ՝ նյութի) միջինը 10 - 20 % -ի անցումը գոյապահպանական բուրգի մի սնուցողական մակարդակից մյուսին: Սովորաբար չի առաջացնում գոյահամակարգի համար աննպաստ հետևանքներ:

1750. Տարաբնակեցում-**Расселение-Dispersal**-Տեսակի տարածասահմանից

դուրս օրգանիզմների տարածվելը:

1751. **Տարավազում-Эрозия-Erosion**-Լեռնային ապարների և հողի քայքայումն ու մասնիկների տեղափոխումը մի տեղից մյուսը: Պատճառ են դառնում գլխավորապես ջուրը, քամին, միջավայրի աղտոտվածությունը և այլն: Ջրային տարավազման հետևանքով երկրի մակերևույթի վրա առաջանում են ռելիեֆի գծային դատարկ ձևեր՝ հովիտներ, ձորակներ, հեղեղատներ և այլն: Տեկտոնական գործոնի հետ որոշակի կապի դեպքում տարածքի միջին բարձրությունը որոշակի փոխում իջնում է:

1752. **Տարածագիտություն-Хорология-Chorology**-Գիտություն բույսերի և կենդանիների տեսակների, ցեղերի, ընտանիքների տարածասահմանների մասին: Ուսումնասիրվում են տարածասահմանների չափերը, ձևերը, տիպերը, առաջացումն ու զարգացումը, հետընթաց փոփոխությունները և այլն:

1753. **Տարածաշրջան-Регіон-Region**-Խոշոր տարածքային միավոր: Ֆիզիկա-աշխարհագրական, մի քանի վարչական կամ այլ բնական սահմաններով սահմանափակված ցանկացած խոշոր տարածք:

1754. **Տարածասահման-Ареал-Area, Range**-Որևէ առանձնյակի, տեսակի կամ երևույթի տարածման սահմանը: Կենսաաշխարհագրության հիմնական հասկացություններից մեկն է: Որևէ տեսակի (ցեղ, ընտանիք) գոյատևածքը:

1755. **Տարածման արգելք-Барьер распространения-Distributional barrier**-Տեսակի կամ համակենցության տարածման ճանապարհին եղած ցանկացած արգելք:

1756. **Տարածքային մարդագոյահամակարգ-Территориальная антропо-экоценоз-Антропоэкоценоз**-Գոյապահպանական համակարգի տարատեսակ, որտեղ մարդը կենտրոնական տարրն է՝ «տանտեր», իսկ համակարգի մյուս տարրերը դիտվում են որպես «տանտիրոջ» շրջակա միջավայր:

1757. **Տարասուն-Гетеротроф-Heterotrophe**-Օրգանիզմ, որը սննդի համար օգտագործում է ինքնասնվողների պատրաստի օրգանական նյութերը: Դրանք կենդանիներ են, մանրէներ, սնկեր և այլն:

1758. **Տարամիտում-Dивергенция-Divergence**-1. Էվոլյուցիայի ընթացքում հատկանիշների ճյուղավորում, որն առաջացնում է կարգաբանական կամ տիպաբանական նոր կատեգորիաներ: 2. Արտաքին կամ ներքին պատճառների հետևանքով մի համակենցության բաժանվելը երկու մասի:

1759. **Տարատեսակ-Разновидность-Variety**-Կազմաբանորեն և որոշ այլ հատկանիշներով առանձնացող կարգաբանական միավոր ենթատեսակի կազմում:

1760. **Տարափոխ-Сукцессия-Succession**-տես Սուրբեսիա:

1761. **Տարեկան աճ-Годичный прирост-Annual increment**-1. Բուսահամակենցության (բնական, մշակովի), կենդանիների տեղախմբերի և առանձնյակների կշռի, զանգվածի տարեկան ավելացումը: 2. Մեկ տարում կազմաբանախոսական շերտի (ծառի բուն, ոսկոր, ատամ) առաջացումը:

1762. **Տարեկան ռիթմ-Годичный ритм-Annual rhythm**-Տարվա ընթացքում օրգանիզմների, տեղախմբերի, համակենցությունների և գոյահամակարգերի վիճակի ու գործունեության փոփոխումը: Օրգանիզմները և տեղախմբերը փոխում են աճի ու զարգացման տեմպերը, համակենցությունները և գոյահամակարգերը՝ տեսությամբ, արդյունավետ գործունեության տեմպերը, ընդհանուր վիճակը, այդ թվում նաև հողերի վիճակը: Այլ կերպ անվանում են նաև սեզոնային ռիթմ:

1763. **Տարեկան սուրբեսիա-Годовая сукцессия-Annual succession**-Տարվա ընթացքում բուսականության տարրապատկերի հերթափոխումը:

1764. **Տարերային աղետ-Старинное бедствие-Natural catastrophe, Natural disaster**-Ցանկացած ավերիչ բնական ու մարդածին երևույթ (երկրաշարժ, ջրհեղեղ,

հրաբխի ժայթքում, երաշտ, վնասատուների զանգվածային բազմացում և այլն): Տարերային աղետների մեջ ամենից վտանգավոր են համարվում (ըստ ՄԱԿ-ի տվյալների) մորիկները (հատկապես՝ արևադարձային), երկրաշարժերը, ջրհեղեղները, ցունամիները: Ոչ պակաս հետևանքներ ունեն երաշտները և անապատացումը:

1765. Տարրական լանդշաֆտ-Элементарный ландшафт-Elementary landscape

1. Ամենափոքր բնատարածքային համալիրը, որը համապատասխանում է աշխարհագրական ֆացիային (կամ ենթաֆացիային), իսկ կենսածին բաղադրամասի առկայության դեպքում՝ կենսաերկրահամակեցությանը: 2. Լանդշաֆտի երկրաբանական համապատասխանում է ձևաբանական ֆացիային կամ դրա մի մասին: Կախված նյութի տեղափոխման տիրապետող ռեժիմից՝ տարբերում են ողողատային, տարանցիկ և կուտակման սկզբնական լանդշաֆտ:

1766. Տարրական տեղախումբ-Элементарная популяция-Elementary population-Կենսաերկրահամակեցությունների առանձին ձևաբանական մասերի բնակիչները, որոնք չունեն ուրույն գծեր, բայց առանձնանում են վարքի ինքնատիպությամբ:

1767. Տափաստան-Степь-Steppe-Սովորաբար չորասեր, հոծ կամ զրեթե հոծ խոտածածկով (առանց ծառերի) բուսականության տեսակ:

1768. Տափաստանացված մարգագետին-Освоенный луг-Steppe meadow-Հոծ խոտային բուսականության տեսակ, որտեղ տիրապետող հացազգիների և տարախոտի հետ էական դեր ունեն տափաստանային ճմային հացազգիները (օր.՝ շյուղախոտը), տափաստանային մանր թփիկները, կիսաթփիկները և խոտերը (օշինդր, իշակաթնուկ և այլն):

1769. Տաք աշնանամուտ-Бабье лето-Indian summer-Եվրոպայում սեպտեմբերի կեսերին կամ վերջին, հոկտեմբերի սկզբին տիրապետող տաք, չոր ու խաղաղ եղանակ: Հյուսիսային Ամերիկայում մնան եղանակը լինում է մի փոքր ավելի ուշ և կոչվում է «Հնդկացիական ամառ»: Արարատյան դաշտում այն հոկտեմբերի ընթացքում է: Երբեմն անվանում են մաև «փոքր ամառ»: Այդպիսի եղանակը պայմանավորված է տվյալ տարածքի վրա անտիցիկլոնի առաջացմամբ կամ օդային զանգվածների շարժման կայունացմամբ:

1770. Տաք ճակատ-Теплый фронт-Warm front-Սթնոլորտային ճակատ, որը տեղափոխվում է դեպի սառն օդը: Դրա հետ է սովորաբար կապված տաքացումը, որն ուղեկցվում է ամպամածությամբ ու տեղական տեղատարափ տեղումներով: Ամռանը ցամաքի վրա հնարավոր են ամպրոպներ:

1771. Տաքսոն-Таксон-Taxon-Բույսերի և կենդանիների դասակարգման կարգաբանական միավոր: Տարբեր աստիճանի տաքսոններ են ենթատեսակը, տարատեսակը, տեսակը, ցեղը, ընտանիքը, կարգը, դասը:

1772. Տաք օդային զանգված-Теплая воздушная масса-Warm air mass-Օդային զանգված, որը հարաբերականորեն ավելի բարձր ջերմաստիճան ունի քան սահմանակիցը: Ավելի ցածր ջերմաստիճան ունեցող մակերեսի վրայով անցնելիս տաք օդային զանգվածը նպաստում է մառախուղների և ամպերի առաջացմանը:

1773. Տելերգոն-Телергон-Telergon-տեխնոգեն շեղանկ:

1774. Տեխնածին ռելիեֆ-Техногенный рельеф-Technogenic relief-տեխնոգեն ռելիեֆ:

1775. Տեխնիկական ջուր-Техническая вода-Technical water-Արտադրության մեջ օգտագործվող ջուրը: Խմելու և հանքային ջրերն այդ նպատակով չեն օգտագործվում:

1776. Տեխնիկապես բույլատրելի արտանետում-Технически-допустимый выброс-Technical permissible discharge-1. Ժամանակակից տեխնիկական հնարավոր-

րություններ (փոքրաթափոն տեխնոլոգիաներ, հումքի համալիր օգտագործում, մաքրման կատարյալ սարքավորումներ) ունեցող ձեռնարկությունների համար սահմանված աղտոտող նյութերի առավելագույն քանակը: 2. Ձեռնարկության աղտոտող նյութերի ծավալը, որը չի հանգեցնում հարևան ձեռնարկության տեխնոլոգիական շարքի խախտմանը:

1777. **Տեխնոլոգիական համակարգի ինքնապարփակություն-Zamknyutosty mexnologueskoy sistema-Technological system reserve**-Տեխնոլոգիական բոլորապտույտի ձև, որի դեպքում ներգրավված, բայց վերջնական արտադրանքի մեջ չմտնող բնական ռեսուրսները (որպես կանոն կատալիզատորներ, էներգիա, օդ և ջուր) նորից օգտագործվում են արտադրության ժամանակ:

1778. **Տեխնոլորտ-Техносфера-Technosphere-1**. Կենսոլորտի մաս (մի շարք գիտնականների կարծիքով՝ ժամանակի ընթացքում ամբողջ կենսոլորտը), որը մարդկանց սոցիալ-տնտեսական կարիքներին համապատասխանեցնելու նպատակով տեխնիկական միջոցներով վերափոխվել է: 2. Կենսոլորտի էվոլյուցիայի ժամանակակից փուլ, որի փոփոխման մեջ դեր ունի տեխնիկան:

1779. **Տեղաբնակ-Эндемик-Endemic**-Կենդանիների և բույսերի տեսակներ, որոնք որևէ աշխարհագրական մարզում ունեն սահմանափակ տարածք և այլ վայրերում չեն հանդիպում: Կարող է լինել ինչ-որ ժամանակ գոյություն ունեցած ընդարձակ տարածքի կրճատման (ինատեղաբնակություն) կամ տեսակի ուշ առաջացման ու դրա հետևանքով դեռ լայնորեն տարածված չլինելու (նորատեղաբնակություն) հետևանք:

1780. **Տեղաբնակություն-Эндемизм-Endemism**-Միայն որոշակի տարածքում բույսերի կամ կենդանիների տեսակների տարածվածությունը: Տեղաբնակության աստիճանը որոշվում է տարածքում հանդիպող օրգանիզմների և նույնատիպ այլ վայրերում չհանդիպողների տոկոսային հարաբերությամբ:

1781. **Տեղախմբային գոյապահպանություն-Популяционная экология-Population ecology**-Շրջապատի հետ տեղախմբի ուղիղ կապերը և միաժամանակ շրջակա միջավայրի հետ միջնորդավորված ներտեղախմբային գործընթացներն ու սունմասիրող գոյապահպանություն:

1782. **Տեղախմբային գործոն-Популяционный фактор-Population factor**-Տեղախմբի առանձնյակների փոխհարաբերությունների ուղղակի կամ միջնորդավորված ազդեցությունը:

1783. **Տեղախմբի զրոյական աճ-Нулевой прирост популяции-Zero increment of population**-Ծնելիության ու մահացության ռեալ հավասարություն, որն առաջացնում է տեղախմբերի կայուն քանակ: Բնական տեղախմբերի սովորական վիճակն է՝ բացառությամբ տարբեր պատճառներով օրգանիզմների զանգվածային բազմացման կամ ոչնչացման տարիների:

1784. **Տեղախմբի խտություն-Плотность популяции-Population density**-Տեղախմբի զբաղեցրած տարածքի միավոր մակերեսին կամ ծավալում առանձնյակների միջին քանակությունը:

1785. **Տեղախմբի շարժընթաց-Динамика популяции-Population dynamics**-Ներտեղախմբային գործընթացներով և տարբեր տեղախմբերի փոխազդեցությամբ պայմանավորված քանակության, սեռական ու տարիքային կազմերի փոփոխությունները:

1786. **Տեղախումբ-Популяция-Population**-Մի տեսակի պատկանող և որոշակի տարածքի վրա աճող, անհատապես զանազանվող բույսերի խմբակցությունը: Ունակ է գոյատևելու և վերարտադրվելու: Տարիքի ու կենսավիճակի պատճառով տար-

բերվում են կենսաբանական հատկություններով ու զբաղեցրած գոյապահպանական խորշերով: Բոլոր առանձնյակներին բնորոշ են ժամանակի ընթացքում, որոշակի պայմաններում միևնույն գոյապահպանական խորշը զբաղեցնելը և միևնույն սինուզիայում լինելը:

1787. Տեղական աղտոտում-Локальное загрязнение-Local pollution-Ոչ մեծ շրջանի աղտոտում (սովորաբար՝ արդյունաբերական ձեռնարկության, ոչ մեծ բնակավայրի շրջակայքում):

1788. Տեղական կլիմա-Местный климат-Local climate-Աշխարհագրական լանդշաֆտի մի խոշոր հատվածի կլիմա, որը բնութագրվում է մեկ օդերևութաբանական կայանի դիտումներով: Տեղական կլիմային մոտ հասկացություն է մեզոկլիման:

1789. Տեղաճարակ-Эндемия-Endemia-Որոշակի վայրում որևէ հիվանդության մշտական ի հայտ գալը:

1790. Տեղանքի տիպ-Тип местности-Type of locality-1. Լանդշաֆտային տիպաբանական հիմնական միավորներից մեկը: Կենսավայրերի օրինաչափ զուգորդում (օր.՝ տեղանքի ողողատային տիպ՝ Արևելաեվրոպական հարթավայրի տափաստանային գոտու սահմաններում): 2. Ընդհանուր տիպաբանական հասկացություն, որը սահմանափակված չէ որևէ կարգաբանական աստիճանով (օր.՝ լեռնային տեղանք):

1791. Տեղատարափ-Ливень-Downpour, Heavy rain, Cloud-burst-Բարեխառն լայնությունների ցիկլոններում վերընթաց ծագման ուժեղ, բայց կարճատև անձրև կամ սառը ճակատի փոթորկային անձրև:

1792. Տեղատարում-Денудация-Denudation-Լեռնային ապարների հողմահարման նյութերի քայքայման ու ջրի և քամու միջոցով, սառցով, ծանրության ուժի ազդեցությամբ տեղափոխման գործընթացների ամբողջությունը: Ընթացքի և բնույթի վրա մեծ ազդեցություն ունեն տեկտոնական շարժումները: Տեղատարման և երկրակեղևի շարժման հարաբերակցությունից է կախված ցամաքի ռելիեֆի զարգացման ուղղությունը: Տերմինը երբեմն օգտագործվում է ավելի նեղ իմաստով. հողմահարման նյութերի տեղափոխում մակերեսային լվացմամբ:

1793. Տեղեկատու ռեսուրսներ-Информационные ресурсы-Information resources-Միասնական ռեսուրսի մաս: Մարդուն է հասնում բնական օբյեկտների ու երևույթների միջոցով (հնէաբանական ձևեր, ծառերի տարեկան օղակներ, բնության պատկերների տեղեկատուներ):

1794. Տեսակ-Вид-Species-Բույսերի և կենդանիների դասակարգման հիմնական կարգաբանական միավոր: Ընդհանուր հատկանիշներով, մոտիկ ազգակցական կապերով, միմյանց հետ հեշտությամբ խաչասերվելու ունակությամբ բնորոշվող և միասնական ծագում ունեցող անհատների խումբ:

1795. Տեսակային բազմազանության ցուցիչ-Индекс видового разнообразия-Specific diversity Index-Տեսակների քանակի ու կենսազանգվածի, արդյունավետության և այլ կարևոր ցուցանիշների հարաբերակցությունը:

1796. Տեսակային ընտրողականություն-Видовая избирательность-Species selectivity-Իրենց համար հարմար (օր.՝ սեզոնապիտանի) միջավայր ընտրելու՝ տեսակների կամ օրգանիզմների հատկությունը:

1797. Տեսակային կազմ-Видовой состав-Species composition-Համակեցության կամ տարածքի տեսակների լրակազմը:

1798. Տեսակարար էներգիա-Удельная энергия-Specific energy-Միավոր արտադրանքի վրա կատարվող էներգետիկ ծախսերի չափը (բնամթերային կամ արժեքային արտահայտությամբ): Ջարգացած երկրներում դիտվում է տեսակարար էներ-

գիայի ներդրման անկում:

1799. Տեսակի բնակատեղ-**Местообитание вида-Species habitat**-Կենսածին և ոչ կենսածին միջավայրի պայմանների տարածականորեն սահմանափակված վայր (ցամաքային կամ ջրային տարածքներ), որն ապահովում է տեղախմբի կամ տեսակի զարգացումը:

1800. Տեսակի գոյության տևողություն-**Продолжительность существования вида-Duration of existence species**-Տեսակի առաջացումից մինչև նրա լրիվ ոչնչացման ժամանակաշրջանը: Նվազագույն տևողությունը 20000-50000 տարի է, առավելագույնը՝ մինչև 50 միլիոն տարի:

1801. Տեսակի հավատարմություն-**Верность вида-Fidelity of species**-Միջավայրի որոշակի պայմաններին տեսակի հարմարվածությունը: Լինում է տարածքային, բացարձակ և տեղային:

1802. Տեսակի տարածասահման-**Ареал вида-Species area**-Տեսակի առանձնյակների աշխարհագրական տարածման մարզ (ցամաքային կամ ջրային)՝ անկախ այդտեղ դրանց բնակության աստիճանից: Բացառում է պատահաբար հայտնվելը հարևան տարածաշրջաններում:

1803. Տեսանելիություն-**Видимость-Visibility**-Տարածություն, որտեղ ցերեկը դադարում է երևալ դիտվող օբյեկտը (զծապատկերը դառնում է չտարբերվող), իսկ գիշերը չի երևում որոշակի ուժգնության լույսի աղբյուրը: Տարբերում են հորիզոնական, ուղղաձիգ, թեք տեսանելիություն: Կարևոր ցուցանիշ է տրանսպորտի համար:

1804. Տեսույթ-**Аспект-Aspect**-Բուսական համակեցության արտաքին տեսքը, որը կարող է փոխվել վեգետացիայի ամբողջ ընթացքում՝ պայմանավորված աճման պայմանների փոփոխմամբ կամ համակեցությունում գերակշռող բույսերի ֆենոլոգիական փոփոխությամբ:

1805. Տերևաբնակ-**Филлобионт-Phyllobiont**-Ծառերի և թփերի սաղարթի վրա ապրող օրգանիզմները:

1806. Տերևաթափվող անտառ-**Листопадный лес-Deciduous forest**-Վեգետացիայի համար ամբարեճպաստ ժամանակաշրջանում (արտաբնական շրջաններում՝ ցուրտ, արևադարձայինում՝ չոր) տերևաթափ ծառերից կազմված անտառ:

1807. Տերևատեր-**Эпифил-Epiphyte**- Բուսական օրգանիզմներ, որոնք ապրում են ուրիշ բույսերի տերևների վրա, բայց դրանց մակաբույծները չեն (օր.՝ ջրիմուռները, քարաքոսերը, մամուռները):

1808. Տերևավոր սուկուլենտ-**Листовое суккулент-Leaf succulent**-Սուկուլենտ, որի ջրակուտակող հյուսվածքը հյութալի տերևներում է (թանրոնիկ, գառնադմակ, ագավա, հալվե):

1809. Տիեզերական ճառագայթներ-**Космические лучи-Cosmic rays**-Շատ մեծ էներգիա ունեցող տարրական մասնիկների (պրոտոններ, ջրածնի ատոմի կորիզներ) տիեզերքից եկող հոսքը: Մթնոլորտում ընդհարվելով օդի ատոմներին՝ առաջացնում է երկրորդային ճառագայթում: Կործանարար է կենդանի նյութի համար:

1810. Տիեզերական ռեսուրսներ-**Космические ресурсы-Cosmic resources**-Բնական ռեսուրսների մաս, որը գալիս է տիեզերքից (արևի էներգիա, տիեզերական ճառագայթներ):

1811. Տիզասպան-**Афид, Акарицид-Aphicide, Acaricide**-Տզերի դեմ պայքարում օգտագործվող քիմիական նյութեր:

1812. Տիպորինակ մթնոլորտային ճնշում-**Стандартное атмосферное давление-Standard atmospheric pressure**-Ծովի մակարդակի վրա, 0° C ջերմաստիճանի և 45° աշխարհագրական լայնության պայմաններում մթնոլորտի սյան ճնշումը:

1813. Տնտեսական «անապատ»-Экономическая „пустыня“-Economic „desert“-Մարդու գործունեության ազդեցությամբ բնության մեջ առաջացած տեղանաս, որն ունի խիստ ցածր արտադրողականություն: Տնտեսական «անապատի» օրինակ են անտառի հատված և այրված մասերը, պարապլոտները:

1814. Տնտեսական գոյապահպանություն-Экономическая экология-Economic ecology-Սոցիալական գոյապահպանության ճյուղ, որն ուսումնասիրում է տնտեսության ու գոյապահպանության փոխազդեցությունը:

1815. Տնտեսական ճգնաժամ-Экономическая депрессия-Economic depression-Արդյունաբերական լճացում: Բնորոշվում է ապրանքների պահանջարկի անկմամբ, ձեռնարկությունների թերեզմնվածությամբ, զանգվածային գործազրկությամբ: Սովորաբար հանգեցնում է բնական միջավայրի պահպանման միջոցառումների համար ներդրումների պակասեցմանը:

1816. Տնտեսական օրենսդրության գոյապահպանացում-Экологизация хозяйственного законодательства-Ecologization of economic legislation-Գոյապահպանական չափորոշիչների ներդրումը ձեռնարկությունների, կազմակերպությունների, հիմնարկների և այլ օբյեկտների տնտեսական գործունեությունը կարգավորող օրենսդրության մեջ: Ստեղծում է օրենսդրական ու տնտեսական մեխանիզմների փոխադարձ կապ: Այդպիսի կապի արդյունք է տնտեսաօրենսդրական չափորոշիչների հարստացումը գոյապահպանական իմաստով ու բնապահպանական օրենսդրական կապերի ձևափոխումը գոյապահպանատնտեսականի:

1817. Տնտեսապես թույլատրելի արտանետում-Экономическодопустимый выброс-Economic permissible discharge-Աղտոտող նյութերի քանակը, որի դեպքում միջավայրի աղտոտման դեմ պայքարի ծախսերը ցածր կամ զրոյից հավասար են աղտոտումը կանխելու ծախսերին: Հակառակ դեպքում միջավայրի աղտոտումից կստացվի տնտեսական զգալի վնաս:

1818. Տնտեսության ուժգնություն-Интенсивность хозяйства-Economic intensity-Բնությունից վերցված ռեսուրսի (պաշարի) օգտագործման աստիճանը: Որոշվում է ռեսուրսների միավորից ստացվող արտադրանքի ծավալով:

1819. Տոլերանտության (Վ.Շելֆորդի) օրենք-Закон толерантности (В. Шелфорда)-Tolerance law (V. Shelford's)-տես Ղիմացկունության օրենք (Վ. Շելֆորդի):

1820. Տոմիլյար-Томилляр-Tomillare, Thyme community-Կարծրատերև բփիկների և կիսաբփերի համակեցություն՝ մշտականաչ, բուրավետ, խիստ խավոտ բույսերի տիրապետմամբ: Բնորոշ են միջերկրածովյան շրջաններին:

1821. Տոքսիկոզ-Токсикоз-Toxicosis-տես Թունավարակ:

1822. Տրանսպորտային հիվանդություն-Транспортная болезнь-Transport illness-Խանգարումներ, որոնք կապված են մարդու հավասարակշռության ապարատի գերծանրաբեռնվածության հետ՝ տեղափոխման ժամանակ կտրուկ տատանումների (ճոճումներ, պտտումներ և այլն) հետևանքով: Տարբերում են ծովային հիվանդություն, օդային հիվանդություն և այլն:

1823. Տրիպտոն-Триптон-Tripton, Abloeseton-Ջրում կախված անկենդան տարրերի ամբողջությունը (մանրագույն օրգանիզմների մնացորդներ, որոշ աղերի բյուրեղիկներ, տիղմի և հանքային ծագման փոշու մասնիկներ և այլն):

1824. Տրոհիչ տարածասահման-Дуэлюктивный ареа-Disjunct area-Տեսակի գոյության ընդարձակ տարածք, որը տրոհված է մեկուսացած մասերի: Այդ մասերն այնքան հեռու են միմյանցից, որ բույսերի սերմերի կամ սպորների փոխանակությունը կամ կենդանիների գաղթը մեկից մյուսը անհնար է: Այդպիսին է արկտիկա-ալպիա-

կան տարածասահմանը (բարձրլեռնային շրջաններ և արկտիկական մարզեր):

1825. Տրոպոֆիտ-**Тропoфит-Тропoфитe**-տե՛ս Փոփոխաբույս:

1826. Տրոքում-**Вьтпантыванue-Trampling**-Մարդու կամ կենդանիների կողմից հողի պնդացման, խտացման և բուսականության մեխանիկական վնասման գործընթաց: Արոտավայրերում դա գերաբաժեցման հետևանք է: Ազդող գործոններն են զանգվածային զբոսաշրջության բուռն զարգացումը և հանգստի գոտիների սխալ պլանավորումը:

1827. Տուգայ-**Тугай-Tugal**-Միջին և Կենտրոնական Ասիայի գետահովիտների ողողատների անտառների լանդշաֆտը: Տիրապետում են հիմնականում բարդիները, փշատենիները, քփերից՝ կարմրանը և ուռենին:

8

1828. Ցածրախոտ մարգագետին-**Низкорoвный луг-Short-grass, Alpine meadow**-Ալպիական մարգագետին՝ 10-15 սմ բարձրությամբ խոտածածկով: Կազմված է բոշխերի, հացազգիների և երկշաքիլավորների կարճահասակ տեսակներից:

1829. Ցածրաջերմ բույս-**Гeкicтoтepмнoе pacтeниe-Heldestothermal plant, Heldestherm**-Բույսեր, որոնք ապրում են 0°C-ից ցածր տարեկան միջին ջերմաստիճան ունեցող մարզերում (օր.՝ Արկտիկայի և լեռների ալպիական գոտու բույսերը):

1830. Ցածրաջերմություն-**Гeкicтoтepмизм-Heldesthermism**- Ցրտադիմացկունություն, նվազագույն ջերմասիրություն:

1831. Ցամաքային գոյահամակարգ-**Наземная экoсicтeмa-Land ecosystem**-Ցամաքի մակերևույթի վրա առաջացած գոյապահպանական համակարգ, որին բնորոշ է միջավայրաստեղծ բաղադրամասերի սովորական զուգակցումը:

1832. Ցամաքային կլիմա-**Кoнтинeнтальный климат-Continental climate**-Օվկիանոսից հեռու գտնվող և դրա խոնավեցնող ազդեցությունից զուրկ տարածքների կլիման: Բնորոշ է եվրասիայի և Գյուսիսային Ամերիկայի ներքին մասերին: Չարավային կիսագնդում տարածում չունի: Բնորոշվում է մթնոլորտի՝ բարձր ծնշումով (հատկապես՝ ձմռանը), տաք ամառով, հաստատուն ծնածածկույթով և ցուրտ ձմեռով, հարաբերականորեն քիչ տեղումներով: Ջերմաստիճանի տարեկան տատանումները մեծ են և աճում են դեպի մայրցամաքների ներքին շրջանները:

1833. Ցամաքեցում-**Осушeниe-Soil drainage**-Ջրային և օդային ռեժիմների բարելավման նպատակով հողից ավելցուկային խոնավության հեռացումը: Հողաբարելավման եղանակներից մեկն է: Իրագործվում է ջրատեխնիկական, ագրոտեխնիկական և տնտեսական միջոցառումներով:

1834. Ցամաքուրդ-**Дрeнaж-Drainage**-Գերխոնավացած հողերը չորացնելու նպատակով մակերեսային ու ստորգետնյա ջրերը հատուկ ջրատարների և ստորգետնյա խողովակների միջոցով հեռացնելը: ՀՀ պայմաններում օգտագործվում է մաև հողերն աղազերծելու համար:

1835. Ցամաքուրդի ջրեր-**Дрeнaжные воды-Drainage waters**-Մակերեսային կամ ստորգետնյա ջրեր, որոնք հավաքվում են ցամաքուրդային կառուցվածքներով և տեղափոխվում այլ վայր: Կառուցվածքները լինում են մակերեսային և ստորգետնյա:

1836. Ցանկաշար-**Шпaлepa-Espaller, Trellis**-Խիտ տնկված ցածրահասակ ծառերի կամ քփերի խուզված շարք՝ պատի նման կամ հենարանների վրա:

1837. Ցանքաբույս-**Сегетальное растение-Segetal plant**-Մշակաբույսերի հետ աճելուն լավ հարմարված մոլախոտեր:

1838. Ցանքաշրջանառություն-**Сeвooбoрoт-Cropping-system, Rotation**-Չաջոր-

դական կամ պարբերաբար մշակաբույսերի փոփոխմամբ աճեցման համակարգ: Կիրառվում է հողի արգավանդությունը բարձրացնելու նպատակով:

1839. **Ցեխաբուծություն-Грязолечение-Mud treatment**-Կավային ցեխերի (հանքային աղերի մեծ պարունակությամբ և բարձր ճառագայթմամբ կամ տղմատորֆային օրգանական նյութերով) օգտագործումը բուժական նպատակներով:

1840. **Ցեղատեսակ-Порода-Breed, Strain**-1. Արհեստական ընտրությամբ ստացված որոշակի տեսակի կենդանիների խումբ: Ունի յուրահատուկ կազմաբանական, բնախոսական և տնտեսական ժառանգականություն: 2. Նման կենսաբանական կամ տնտեսական հատկանիշներ (կորիզավորներ, ընկուզագոգիներ և այլն) ունեցող ծառափայլին բուսատեսակների ամբողջությունը:

1841. **Ցենոբիոզ-Ценобиоз-Coenobiosis**-տես Զամակեցությանը:

1842. **Ցենոզ-Ценоз-Coenosis**-տես Զամակեցություն:

1843. **Ցենոտիպ-Ценотип-Coenotype**-տես Զամակեցութառիպ:

1844. **Ցոդ-Роса-Dew**-Գիշերային ճառագայթմամբ սառած հողի (մինչև 0° C-ին մոտ ջերմաստիճանը) մակերեսին, բույսերի և այլ առարկաների վրա օդի հեղուկացված գոլորշու նստելը:

1845. **Ցողակետ-Точка росы-Dew point**-Օդի սառեցման ընթացքում այն ջերմաստիճանը, երբ օդում եղած ջրագոլորշին փոխվում է հագեցման վիճակի կաթիլահեղուկի (տվյալ խոնավության ու անփոփոխ ճնշման դեպքում):

1846. **Ցողունային սուկուլենտ-Стеблестой суккулент-Stem succulent**-Սուկուլենտ, որի ջրակուտակող հյուսվածքը ցողուններում է. դրանք մալ լուսասինթեզ են կատարում: Տերևները վերածվել են փշերի, թեփուկների (կոզիներ, իշակաթնուկներ):

1847. **Ցրտաբույս-Психрофит-Psychrophyte**-խոնավ և ցուրտ վայրերի (տունդրայի, բարձրլեռների) բույսեր: Սովորաբար ցածրահասակ, մանրատերև բույսեր են, աճում են դանդաղ: Մշտականաչ և ամառնականաչ թփիկներ, խտավարդակավոր ու բարձանման բույսեր են:

1848. **Ցրտադիմացկունություն-Холодоустойчивость-Cold resistance**-Միջավայրի դրական ցածր ջերմաստիճաններին (1-10°C) դիմանալու օրգանիզմների ունակությունը:

1849. **Ցրտակենսաբանություն-Kриобиология-Cryobiology**-Կենսաբանության բաժին: Ուսումնասիրում է ցածր ջերմաստիճանների ազդեցությունը կենսաբանական գործընթացների և օրգանիզմների վրա:

1850. **Ցրտահարություն-Заморозок-Frost**-Օդի ցերեկային դրական ջերմաստիճանի պայմաններում գիշերային իջեցում 0° C-ից ցածր: Լինում է զարմանը և աշնանը: Պայմանավորված է սառը օդային զանգվածների ներխուժմամբ կամ հողի մակերեսի ու բուսածածկույթի ջերմության գիշերային ճառագայթմամբ:

1851. **Ցրտահարություն հողի վրա-Заморозок на почве-Soil frost**-Գիշերային արդյունավետ ջերմային ճառագայթման հետևանքով հողի մակերեսի և բուսածածկույթի ջերմաստիճանի իջեցում մինչև 0° C և ավելի ցածր: Ըստ որում՝ 2 մ և ավելի բարձրության վրա այդ ժամանակ ջերմաստիճանը դրական է:

1852. **Ցրտահողմահարում-Mорозное вымерзание-Frost weathering, Congelifraction**-Լեռնային ապարների քայքայման գործընթացի տարատեսակ: Տեղի է ունենում 0° C-ից բարձր և ցածր ջերմության հաճախակի տատանումների պայմաններում: Զալիլոցի ժամանակ ցերեկը գոյացած սառցաջուրը թափանցում է ապարների ճեղքերը, գիշերը սառչում է և, մեծացնելով ծավալը, ապարի զանգվածից կտորներ է պոկում:

1853. **Ցուցադրում-Эпидеикта-Epidelkta**-Կենդանիների վարքի ազդանշաններ

որի համակարգ, ըստ որի՝ հնարավոր է դատել տեղախմբերի առանձնյակների խտության մասին:

Ու

1854. Ուբիկվիստ-Убиквист-Ubiquist-տես Ամենատարած:

1855. Ուղեկցող-Ассектамор-Assectator-Բուսահամակեցությունում առկա, բայց ներքին միջավայրի ստեղծման վրա փոքր ազդեցություն ունեցող բույսերի տեսակներ:

1856. Ուղեփակյալ տեր-Тупиковый хозяин-Final host-Տվյալ կարգաբանական խմբի մակաբույծներով պատահականորեն վարակված տեսակ: Առանց սերունդ տալու ոչնչանում է:

1857. Ուղղակի ներգործում բնության վրա-Прямое воздействие на природу-Right impact on nature-Բնության անմիջական, բայց ոչ բուրրովին պլանավորվող և ցանկալի փոփոխություն տնտեսական գործունեության ընթացքում: Տարբերում են մարդկային (մարդու անմիջական ազդեցություն), մարդածին (մարդու տնտեսական գործունեությամբ առաջացած), միացյալ, կուտակային և այլ ձևեր:

1858. Ուղղաձիգ ջերմաստիճանային աստիճանափոխում-Вертикальный температурный градиент-Vertical temperature gradient-տես Բարձունքային ջերմաստիճանային աստիճանափոխում:

Փ

1859. Փակ հիմնահող-Закрытый грунт-Shutting soil-Ապակու, թափանցիկ թաղանթի պաշտպանության տակ գյուղատնտեսական բույսերի (հիմնականում բանջարեղեն, ծաղիկ, ջերմասեր տարաշխարհիկ բույսեր) աճեցում: Լինում է չտաքացվող (ջերմատուն, վեգետացիոն տնակ և այլն) և տաքացվող (տարբեր կառուցվածքների ջերմոցներ): Տարվա ընթացքում մի քանի անգամ բերք է տալիս, տնտեսապես շահութաբեր, բայց էներգատար ու աշխատատար է:

1860. Փափուկ ջուր-Мягкая вода-Soft water-Կալցիումի և մագնիումի կարբոնատների փոքր պարունակություն ունեցող ջուր:

1861. Փոխաբույս-Анофит-Аrophyte-Տեղական բուսականության տեսակ, որը հեշտությամբ անցնում է դաշտերը, այգիները, բանջարանոցները ու վերածվում մուլախտի (օր. կտավախտոր):

1862. Փոխադարձություն-Мутуализм-Mutualism-1. Համաբնականության ձև, որը հավասարապես օգտավետ է օրգանիզմներից յուրաքանչյուրի համար: 2. Օրգանիզմների համատեղ գոյակցության ձև, որի դեպքում նրանցից յուրաքանչյուրը չի կարող գոյություն ունենալ առանց մյուսի:

1863. Փոխազդեցախտ-Аллелопатия-Allelopathy-Համատեղ ապրող օրգանիզմների փոխադարձ ազդեցությունը կենսագործունեության նյութերի արտազատման միջոցով:

1864. Փոխակերպություն-Метаморфоз-Metamorphosis-Օրգանիզմի կողմից զարգացման ձևաբանորեն պարզ արտահայտված մի շարք ընթացաշրջանները (օր. միջատներն անցնում են բրբուր, հարսնյակ և հասուն փուլերը):

1865. Փոխարինելի ռեսուրսներ (պաշարներ)-Заменимые ресурсы-Substitution of resources-Բնական ռեսուրսներ, որոնք տնտեսության մեջ կարող են փոխարինվել ուրիշներով. օրինակ՝ ջերմաէներգետիկ ռեսուրսները ջրաէներգիայով

և ատոմային ենթոգիայով:

1866. Փոխգոյացնող տեսակներ-**Викарирующие виды-Representative species, Vicarious species**-Բույսերի աշխարհագրականորեն կամ գոյապահպանորեն մոտիկ տեսակներ, որոնք առաջացել են ծնողական տեսակի տարածասահմանի առանձին շրջանի մեկուսացման հետևանքով (բոզի տեսակները Ալպերում և Կարպատներում, կակաչածառի տեսակները Զյուսիսային Ամերիկայում, Չինաստանում և այլն): Մեկուսացնող գործոն կարող է լինել և հիմնահողի տարատեսակությունը (օր. ուրցի և շյուղախոտի ավազահողային ու սևահողային տեսակները):

1867. Փոխհատուցվող ռեսուրսներ (պաշարներ)-**Возмещаемые ресурсы-Perpetual resources**-Ռեսուրսների այն տեսակները, որոնք տնտեսության մեջ նոր աղբյուրների փնտրման ճանապարհով (օր. երկրաբանական հետախուզման օգնությամբ) կարող են փոխարինվել ուրիշներով:

1868. Փոխհարմարվածության (Մեբիուսի-Մորոզովի) կանոն-**Правило взаимоприспособленности (Мебиуса-Морозова)-Interadaptability rule (Meblus-Morosov's)**-Կենսահամակեցությունում տեսակները միմյանց այնքան են հարմարված, որ, չնայած ներքին հակասություններին, կազմում են միասնական ու փոխկապակցված ամբողջություն:

1869. Փոշեմրրիկ-**Песчаная буря-Sant storm**-Մրրիկ, որը բուսականությամբ չպաշտպանված մակերեսից տեղափոխում է մեծ քանակությամբ ավազ ու փոշի: Բնորոշ է չոր տափաստաններին և անապատներին:

1870. Փոշի-**Пыль-Dust**-Մթնոլորտում կախված մանրագույն (10^{-2} - 10^{-4} սմ) մասնիկների միագումարությունը: Ի տարբերություն ծխի՝ կարող է անհողմ եղանակին իջնել առականների վրա:

1871. Փոփոխաբույս-**Тропофит-Тропophyte**-Բույս, որը ջրային փոխանակության կարգավորմամբ հարմարվել է խոնավ և չոր ժամանակահատվածներով կանոնավոր փոփոխություններ ունեցող տարածքներում աճելուն: Որոշ փոփոխաբույսեր (օր. տերևավոր բույսերը) չոր ժամանակահատվածում թափում են տերևները, ճյուղերի ծայրերը, ուրիշները (օր. հողի վրա տարածված քարաքոսերից շատերը) կորցնում են խոնավությունը:

1872. Փոփոխականություն-**Изменчивость-Variability, Variation**-Առանձնյակների, համակեցությունների, գործոնների ցանկացած (կազմաբանական, գործառնական և այլն) փոփոխությունները: Լինում է ժառանգվող կամ ծագումնաբանական, չժառանգվող կամ արտաքին պայմանների ազդեցությամբ:

1873. Փոփոխություն-**Сукцессия-Succession**-տես Սուբցեսիա:

1874. Փչաքայքայում-**Дефляция-Deflation**-Օդային հոսանքներով (փչելով կամ տարուբերումով) լեռնային ապարների, հողերի և ավազների քայքայումը: Տեղատարման տեսակներից մեկն է:

1875. Փոռցաշերտ-**Подстилка-Litter**-Փոքր հաստության (մինչև 15 սմ) մակերևութային հորիզոն, որը կազմված է քայքայվող օրգանական նյութից (ենթահորիզոնները գտնվում են քայքայման տարբեր աստիճաններում)՝ մասնակիորեն խառնված հանքային բաղադրամասերի հետ (հիմնականում ստորին մասում):

1876. Փովածքաբնակ-**Стратоблионт-Stratoblont**-Անտառային փովածքում ապրող օրգանիզմներ:

1877. Փովող բույս-**Стелющиеся растения-Prostrate plant**-1. Հորիզոնական երկրամերձ ընձուղներով խոտային բույսեր, որոնք փովում են հողի մակերեսին և աճի ընթացքում կարող են արմատակալել: Կոչվում են սողացողներ (արմատակալող ընձուղներով) և պառկածներ (չարմատակալող ընձուղներով): 2. Ծառաբույս, որի

վերգետնյա շիվերը փոփոխում են հողի վրա: Գլխավոր բունը կամ արտահայտված է ծառերի նման, կամ չի նկատվում (թփերի նման):

1878. Փսամոբիոնտ-**Псаммобионт-Psammbiонт**-տե՛ս Ավազաբնակ:

1879. Փսամոֆիլ-**Псаммофил-Psamrophile**-տե՛ս Ավազասեր:

1880. Փսամոֆիտ-**Псаммофит-Psamrophyte**-տե՛ս Ավազաբույս:

1881. Փսիխոէկոլոգիա-**Психэкология-Pschoecology**-տե՛ս Հոգեգոյապահպանություն:

1882. Փտաբույս-**Сапрофит-Saprophyte**-Մահացած օրգանիզմների կենսազանգվածով կամ կենդանի օրգանիզմների արտաթորանքով սնվող բույս:

1883. Փտակեր-**Сапрофаг-Saprophage**-Մեռած հյուսվածքներով ու քայքայվող օրգանական մնացորդներով սնվող կենդանիներ: Ստորաբաժանվում են մի քանի խմբերի (մեռելակերներ, կղակերներ և այլն):

1884. Փտայնություն-**Сапробность-Saprobity**-Օրգանական մնացորդներով ջրի հազեցվածության աստիճանը:

1885. Փտասուն-**Сапротроф-Saprotroph**-Մահացած կենսազանգվածով և օրգանական մնացորդներով սնվող օրգանիզմներ: Ստորաբաժանվում են փտակերների և փտաբույսերի:

1886. Փտատիղմ-**Сапропель-Sapropel**-Օրգանական տիղմ: Ցամաքային ջրամբարների՝ օրգանական նյութերից ու ջրային օրգանիզմների մնացորդներից բաղկացած նստվածք: Օգտագործվում է որպես պարարտանյութ:

Բ

1887. Բաղաքակենտրոնացում-**Урбанизация-Urbanization**-Գյուղական բնակավայրերի՝ քաղաքներին բնորոշ արտաքին, ինչպես նաև սոցիալ-տնտեսական գործառույթների ձեռքբերումը:

1888. Բաղաքակենտրոն գոյապահպանություն-**Урбанистическая экология-Urbanistic ecology**-Սոցիալական գոյապահպանության բաժին, որն զբաղվում է քաղաքակենտրոնացված բնակավայրերի շրջակա միջավայրի պահպանության խնդիրներով:

1889. Բաղաքակուտակ-**Агломерация-Agglomeration**-Մի քանի քաղաքների և բնակավայրերի տարածքային ամբողջություն: Ստեղծվում է ընդհանուր սոցիալ-տնտեսական և գոյապահպանական համակարգ:

1890. Բաղաքային գոյահամակարգ-**Городская экосистема-Urban ecosystem**-Մարդու ստեղծած և վերափոխած գոյահամակարգ: Բաղաքները բացասական են ազդում շրջակա միջավայրի վրա (բազմազան ֆիզիկական ու քիմիական աղտոտիչների աղբյուր են):

1891. Բաղաքային կլիմա-**Городской климат-Climate of city**-Կլիմա, որը ձևավորվում է բնական միջավայրի վրա քաղաքային կառուցապատման, արդյունաբերության, տրանսպորտի և այլ գործոնների ազդեցությամբ: Բնորոշվում է բարձր ջերմաստիճանով, զոլորչիացման, արևափայլքի ժամերի և հարաբերական խոնավության պակասեցմամբ, օդափոխանակության մեծացմամբ և, դրա հետևանքով, տեղատարափ տեղումների հաճախականության ու քանակի ավելացմամբ, մառախլապատ օրերի (հատկապես տարվա ցուրտ կեսին) և օդի աղտոտվածության ավելացմամբ:

1892. Բաղաքանման տարածաշրջան-**Метрополитическая арéа-Metropolitan area**-Ոչ մեծ տարածքով բնակավայր, որի բնակիչները խոշոր քաղաքին բնորոշ ապ-

րելակերպ ունեն: Սովորաբար կազմված է քաղաքային միջուկից և հարակից փոքր բնակավայրերից: Տերմինն առայժմ հատուկ բնորոշում չունի. ԱՄՆ-ում առաջարկվում է հաշվի առնել հեռուստատեսային կայանի, կիրակնօրյա լրագրի, օդային կա-
նոնավոր կապի, քաղաքային ավտոբուսային տրանսպորտի, քառամյա ուսուցմամբ քոլեջի, մասնագիտացված հիվանդանոցի, բանգարանի առկայությունը:

1893. **Քաղցկեղածին-Концепорен-Cardnogen**-Օրգանիզմներում չարորակ գո-
յացություններ առաջացնող քիմիական ու ֆիզիկական գործոններ, կենսաբանական
օրգանիզմներ:

1894. **Քամիների վարդ-Роза ветров-Windrose**-Տվյալ վայրում ամսվա, սեզոնի
կամ տարվա քամիների ռեժիմի պատկերման գծագրական եղանակ: Պատկերված է
կետ կամ շրջան, որի ներսում նշված է առանց քամի օրերի թիվը: Շրջանի կենտրո-
նից հորիզոնի հիմնական ուղղություններով տարածվում են ճառագայթներ, որոնց
երկարությունը համեմատական է տվյալ ուղղությամբ քամիներով օրերի թվին:

1895. **Քամու էներգետիկա-Ветроэнергетика-Windenergetics**-տե՛ս **Հողմաէ-
ներգետիկա**:

1896. **Քամու տարալվացում-Ветровая эрозия-Wind erosion**-Փխրուն նյութի
(ավազ, լոս, լճային ավազակավ) տեղատարումը քամու միջոցով հաճախ՝ ռելիեֆով
պայմանավորված գծերի ուղղությամբ: Երբեմն ավելի լայն իմաստով հասկանում են
որպես հողմատարում:

1897. **Քայքայիկեր-Детритофаг-Detritophage**-Քայքայուկով սնվող ջրային և
ցամաքային օրգանիզմներ (անձրևորդեր, բազմոտանիներ, հողակերներ և այլն):

1898. **Քայքայուկ-Детрит-Detritus**-Օրգանական տիղմը և օրգանիզմների մնա-
ցուկները ջրային միջավայրում:

1899. **Քանականկում-Депрессия численности-Depression of numbers**-
Առանձնյակների թվի՝ մարդու գործունեության հետ չկապված կտրուկ նվազումը:

1900. **Քարաբնակ-Автобионт-Lithobiont**-Քարոլորտում ապրող օրգանիզմ:

1901. **Քարաբույս-Автофит-Lithophyte**-Քարերի և ժայռերի վրա արմատավոր-
վող բույս (հիմնականում՝ քարաքոսեր և ջրիմուռներ): Հաճախ առաջացնում է քար-
ծիկներ, ծածածակ կամ փոփոխ թփիկներ:

1902. **Քարածին լանդշաֆտ-Автогенный ландшафт-Lithogenic landscape**-
Լանդշաֆտ, որի էական հատկությունները պայմանավորված են մակերևութամերձ
լեռնային ապարների յուրահատկությունների, ռելիեֆի, հողերի վրա ջրի ունեցած
ազդեցությամբ: Սահմանները պայմանավորված են լանդշաֆտաստեղծ, համասեռ
երկրաբանական ստվարաշերտի տարածմամբ և ուրվագծերով:

1903. **Քարակենսոլորտ-Автобиосфера-Lithobiosphere**-Կենսոլորտի մի մասը՝
քարոլորտի վերին շերտերում (1-2 կմ խորությամբ):

1904. **Քարաքաղաք-Каменные города-Rock cities**-Լանդշաֆտ, որը բնորոշ է
հիմնականում անապատին (ուժգին ֆիզիկական հողմնահարության և քամու միջո-
ցով տեղափոխվող ավազի՝ զանգվածի մեխանիկական ազդեցությամբ մայր ապար-
ները ձեռք են բերում արտասովոր՝ քաղաքների ավերակներ հիշեցնող ձևեր):

1905. **Քարոլորտ-Литосфера-Lithosphere**-Երկրագնդի վերին թաղանթը՝ 50-200
կմ խորությամբ: Ընդգրկում է երկրակեղևը և դրա տակ գտնվող մանթիայի վերին մա-
սը: Մինչև 20-րդ դարի 60-ական թվականները հասկացվում էր որպես երկրակեղևի
հոմանիշ:

1906. **Քարտեզագրական մեթոդներ-Картографические методы-Cartographical
methods**-Քարտեզների օգնությամբ բնական ու մարդածին երևույթների ուսումնա-
սիրման մեթոդներ:

1907. Զինիական գոյապահպանություն-**Химическая экология-Chemical ecology**-Գոյապահպանության բաժին: Ուսումնասիրում է բնության բոլոր բաղադրամասերի զինիական կապերը և փոխհարաբերությունները:

1908. Զինիական գործոն-**Химический фактор-Chemical factor**-Միջավայրի զինիական կազմի փոփոխության (այդ թվում՝ աղտոտման) ազդեցությունը:

1909. Զլորացում-**Хлорирование-Chlorinating**-Վարակազերծման նպատակով խմելու ջրի կամ կեղտաջրերի մշակումը քլորի լուծույթով: Անցանկալի հետևանքներից խուսափելու համար հաճախ խմելու ջուրը քլորացման փոխարեն օզոնացնում են:

1910. Զնափություն-**Снижение-Abatement**-Տարվա ցուրտ (ծնեռային) կամ չոր ու շոգ (ամառային) պայմաններին դիմակայելու համար կենդանիների՝ քնած կամ թնրած անցկացնելը:

1911. Զոչ-**Кочевка-Migration**-Գոյության անբարենպաստ պայմանների պատճառով կամ կերի հայթայթման նպատակով կենդանիների ոչ հեռու տարածքներ կարճ ժամանակով տեղափոխվելը: Լինում է սեզոնային, պարբերական կամ պատահական:

1912. Զսերոֆիլ-**Ксерофил-Xerophile**-տե՛ս Զորասեր:

1913. Զսիլոբիոնտ-**Ксилобионт-Xylobiont**-տե՛ս Ծառաբնակ:

1914. Զվոտա-**Квота-Quota**-1. Տնտեսապես արժեքավոր տեսակի տեղախմբի առանձնյակների ծեռքերման (որս, բռնել, հավաքում)՝ օրենքով սահմանված չափը: 2. Օրենսդրորեն կամ միջազգային համաձայնագրերով որոշված բնական ռեսուրսի օգտագործման աստիճանը կամ ցանկացած ազդման չափաքանակը (որոշակի նյութով աղտոտում, զբոսաշրջիկների կուտակում և այլն):

1915. Օգտագործող-**Консумент-Consumer**-Օրգանական նյութով սնվող օրգանիզմ (բոլոր կենդանիները, այդ թվում՝ մարդը, միկրոօրգանիզմների մի մասը, մակաբույծ ու միջատակեր բույսերը): Այն կենսահամակեցության ղեկավարող օղակն է:

1916. Օգտագործողի կարգ-**Порядок консумента-Order of consumer**-Գոյապահպանական բուրգում օգտագործողի տեղը: Տարբերում են առաջին կարգի օգտագործող, որը սնվում է արտադրող բույսերով (խոտակեր), երկրորդ կարգի օգտագործող, որը սնվում է բուսակեր օրգանիզմներով (գիշատիչ) և երրորդ կարգի օգտագործող, որի համար կեր են ավելի թույլ գիշատիչները: Օգտագործողների մյուս շարքը մակաբույծներն են:

1917. Օգտահանում-**Утилизация-Utilization**-Արդյունաբերական և կենցաղային մնացորդները օգտակար արտադրանք ստանալը: Տարբերում են արտամետոլմների, կեղտաջրերի, կենցաղային թափոնների, անջատվող գազերի ջերմության և այլ օգտահանումներ:

1918. Օդաբույս-**Аэрофит-Aerophyte**-Բույս, որը հիմնական բոլոր սննդանյութերը ստանում է օդից (օր.՝ որոշ խլորոձագիներ, քարաքոսեր և այլն): Ապրում են հիմնականում ծառերի բների, ճյուղերի, տերևների վրա:

1919. Օդագիտություն-**Аэрология-Aerology**-Ուսմունք ազատ մթնոլորտում (ներքնոլորտ, շերտոլորտ) տեղի ունեցող ֆիզիկական գործընթացների հետազոտման մեթոդների մասին:

1920. Օդազնահատում-**Аэроматкация-Aerotaxation**-Բնական ռեսուրսների (հիմնականում՝ անտառի) որակական ու քանակական գնահատում աչքաչափական

կան լուսանկարների վերլուծման միջոցով:

1921. Օդալուծույթ-**Аэрозоль-Aerosol**-Գազանման միջավայրում կախված կարծր կամ հեղուկ նյութերի մասնիկներ: Հեղուկ մասնիկներով օդալուծույթը մառախուղ է, կարծր մասնիկներովը՝ ծուխ:

1922. Օդակենսոլորտ-**Аэробiosфера-Aerobiosphere**-Մթնոլորտի (6-7 կմ բարձրությամբ) երկրամերձ շերտ, որտեղ մշտապես գոյություն ունեն կենդանի օրգանիզմներ ունակ ապրելու և բազմանալու համապատասխան սննդատու միջավայրում:

1923. Օդակյանք-**Аэробios-Aerobiosis**-Մթնոլորտի ներքին շերտի և ցամաքի շփման հատվածի (մթնոլորտում և ցամաքում) օդաբնակ օրգանիզմների ամբողջությունը:

1924. Օդակյաց-**Аэроб-Aerob**-Օրգանիզմ, որը գոյատևում է միայն ազատ թթվածնի առկայության պայմաններում: Օդակյաց են գրեթե բոլոր կենդանիները և բույսերը, ինչպես նաև շատ միկրոօրգանիզմներ, որոնք իրենց կենսագործունեության համար օգտագործում են ազատ թթվածնի կլանումով օքսիդացման ռեակցիայի ժամանակ ազատվող էներգիան:

1925. Օդահարստացում-**Аэрация-Aeration**-Որևէ միջավայր (ջուր, հող և այլն) օդի բնական կամ արհեստական ներհոսք: Կարող է իրագործվել տեխնիկական միջոցներով կամ տվյալ միջավայր օդի բնական անցումը խանգարող արգելքի վերացմամբ:

1926. Օդաճեցում-**Аэрофоника-Aerophonic**-Առանց հողի, խոնավ օդում բույսերի աճեցում՝ արմատները պարբերաբար սննդատու լուծույթով ցողելով: Օգտագործվում է ջերմատներում, ջերմոցներում, տիեզերական նավերում և այլն:

1927. Օդապլանկտոն-**Аэропланктон-Aeroplankton**-Մանրագույն, երբեմն՝ ավելի խոշոր կենդանական ու բուսական օրգանիզմների միագումարությունը, որը օդային հոսանքներով տեղափոխվում է:

1928. Օդաջրաբույս-**Аэрогидрофит-Aerohydrophyte**-1. Ջրային բույսեր, որոնք ծաղկման ընթացքում փոշոտվում են օդում: 2. Բույսեր, որոնք սննդատու նյութերը ստանում են մթնոլորտի խոնավությունից: 3. Լավ օդավորման կարիք ունեցող հողի բույսեր:

1929. Օդերևութաբանական տարրեր-**Метеорологические элементы-Meteorological elements**-Օդի փնակի մի շարք բնութագրումների (ջերմություն, տեղումներ, ճնշում, խոնավություն, ամպամածություն, արևափայլք, տեսանելիություն և այլն) ու մթնոլորտային երևույթների (մառախուղ, ծյունամրիկ, ամպրոպ, փոշենրիկ և այլն) ընդհանուր անվանումը:

1930. Օդերևութաբանական տարրերի տարեկան ընթացք-**Годовой ход метеорологических элементов-Annual march of meteorological elements**-Տարվա ընթացքում ջերմաստիճանի, օդի խոնավության, մթնոլորտային ճնշման, տեղումների և այլ մթնոլորտային տարրերի փոփոխությունը: Հաշվարկվում է բազմամյա միջին և առանձին տարիների համար:

1931. Օդերևութագայունություն-**Метеочувствительность-Meteosensitivity**-Եղանակի կամ երկրաֆիզիկական գործոնների փոփոխությունների նկատմամբ օրգանիզմի արձագանքը:

1932. Օդերևութաճարակ-**Метеопатия-Metopathy**-Օդի ջերմաստիճանի ու մթնոլորտային ճնշման տատանումներից, էլեկտրամագնիսական դաշտի լարվածության և օդային զանգվածների փոփոխությունից օրգանիզմի հիվանդագին կախվածությունը:

1933. Օդի իոնացման գործելակարգ (ռեժիմ)-**Ионизационный режим воздуха-**

Air ionization management-Թեթև և ծանր իոնների հարաբերությամբ որոշվող օդի մաքրության ռեժիմ: Ինչքան մաքուր է օդը, այնքան մեծ է դրանում թեթև իոնների կուտակումը:

1934. Օդի խոնավություն-**Влажность воздуха-Air humidity, Atmospheric humidity**-Ջրային գոլորշու պարունակությունը օդում: Բնութագրվում է բացարձակ և հարաբերական խոնավությամբ, խոնավության պակասորդով, ջրային գոլորշու առածականությամբ, ցողակետով, տեսակարար խոնավությամբ:

1935. Օդի մաքրում-**Очистка воздуха-Air clean-up**-Տարբեր եղանակներով օդը կողմնակի խառնուրդներից մաքրելու և բնական մակարդակին հասցնելու գործընթաց:

1936. Օդի որակ-**Качество воздуха-Air quality**-Մարդու կամ տեխնոլոգիական պահանջների համար օդի ֆիզիկաքիմիական հատկությունների և միկրոօրգանիզմներով հագեցվածության համապատասխանության աստիճանը:

1937. Օդի փոշոտվածություն-**Запыленность воздуха-Dust content**-Մանր և կարծր մասնիկների փոշու առկայությունն օդում: Փոշին լինում է բնական (օր.՝ չորային շրջաններում՝ քամիների միջոցով) կամ մարդածին (օր.՝ ավտոմեքենաների շարժման ընթացքում կամ հանքահորերում հորատման ժամանակ): Օդի մշտական փոշին և բարձր խտությունը հիվանդությունների աղբյուր են:

1938. Օդոլորոտ-**Аэросфера-Aerosphere**-Երկրագնդի թաղանթ՝ մթնոլորտի և ստորգետնյա օդի զանգվածները:

1939. Օզոն-**Озон-Ozon**-Թթվածնի եռատոմ մոլեկուլը:

1940. Օզոնային պատռվածք-**Озонная дыра-Ozone hole**-Երկրագնդի օզոնոլորտի բավական մեծ հատված, որտեղ օզոնի պարունակությունը զգալիորեն (մինչև 50%) պակաս է: Ներկայումս այն արագ ընդարձակվելու միտում ունի: Հատկապես մեծ է Անտարկտիդայի վրա: Մարդու գործունեության հետևանք է:

1941. Օզոնոլորտ-**Озонасфера-Ozonosphere**-10-50 կմ բարձրություններում մթնոլորտի շերտ, որտեղ կենտրոնացած է օզոնի հիմնական զանգվածը: Օզոնի առավելագույն կուտակումը 25-35 կմ վրա է: Օզոնի շերտը պահում է տիեզերական ճառագայթման մեծ մասը, որը մահացու է կենդանականի համար:

1942. Օլիգոտրոֆ-**Олиготроф-Oligotroph**-տե՛ս Սակավասուն:

1943. Օլիգոֆագ-**Олигофаг-Oligophag**-տե՛ս Սակավակեր:

1944. Օղակավարում-**Кольцевание-Ringing**-Կենդանիներին կամ թռչուններին պիտակավորված օղակների ամրացում՝ ուսումնասիրման կամ հաշվառման նպատակով: Լինում է կենդանու համարը, պետության անունը, տեղը և ժամանակը:

1945. Օջախ-**Очаг-Focus**-1. Անկախ ձևավորման գործոններից (էվոլյուցիա կամ արհեստական ընտրություն) տեսակների, սորտերի սկզբնական ծագման ու զարգացման տարածք, որտեղից այդ ձևերը տարածվել են, կամ կարող են տարածվել այլ վայրերում (բնական ճանապարհով կամ մարդու միջամտությամբ): 2. Որոշակի վնասատուի զանգվածային բազմացման տարածք:

1946. Օվիցիդ-**Овицид-Ovicide**-տե՛ս Չվասպան:

1947. Օտար տեսակ-**Чуждый вид-Allen species**-Տվյալ բուսական համակեցությանը ոչ բնորոշ տեսակ:

1948. Օրական միջուտ-**Суточная амплитуда-Daily range, Diurnal range**-Օրվա ընթացքում օդերևութաբանական տարրերի (ջերմաստիճան, խոնավություն, ճնշում և այլն) ամենամեծ և ամենափոքր միջերի տարբերությունը: Հաճախ նկատի ունեն այս կամ այն ամսվա կամ տարվա օրական միջին լայնությամբ հաշվարկված բազմամյա տվյալներով:

1949. Օրական ռիթմ-Суточный ритм-Daily rhythm-Մարդու օրգանիզմի մեկօրյա կենսաբանական ռիթմերը: Դրանց հաճախակի խախտումները հիվանդությունների պատճառ են դառնում:

1950. Օրգանական հողմահարում-Органическое выветривание-Organic weathering-Օրգանիզմների և նրանց քայքայման նյութերի ազդեցությամբ լեռնային ապարների քայքայման ու քիմիական փոփոխման գործընթացը: Տեղի են ունենում մեխանիկական քայքայում՝ բույսերի արմատներով, ու քիմիական ներգործում՝ բույսերի արտաշնչած ածխաթթվով և օրգանական թթուներով:

1951. Օրգանաշրջում-Tropism-Tropism-Միջավայրի արտաքին գործոնների միակողմանի կայուն ազդեցությամբ բույսերի ճյուղերի, տերևների, արմատների կողմնորոշման փոփոխումը: Լինում են լուսային, ծանրության ուժի և քիմիական ազդեցությամբ առաջացած օրգանաշրջումներ:

1952. Օրգանիզմի և միջավայրի փոխհարաբերություններ-Взаимоотношения организма и среды-Organism and environmental relations-Շրջակա կենդանի և անկենդան բնության (այդ թվում՝ նույն տեսակի առանձնյակների) ազդեցությունն օրգանիզմի վրա, և այդ օրգանիզմի հակազդեցությունը գոյամիջավայրին: Այլ օրգանիզմների ու համակեցությունների հետ շփումներում տարբերում են միջավայրի պասսիվ կամ անուղղակի և ակտիվ կամ ուղղակի փոխազդեցություններ:

1953. Օրգանիզմների գաղութ-Колония организмов-Colony of organisms-Համատեղ ապրող օրգանիզմների խումբ, որոնցից յուրաքանչյուրը կարող է ինքնուրույն գոյություն ունենալ, բայց էվոլյուցիայի ընթացքում հարմարվել է սերտ հարևանությամբ ապրելուն և դրանից ինչ-որ օգուտ է ստանում:

1954. Օրգանիզմների զանգվածային բազմացման բռնկում-Вспышка массового размножения организмов-Outbreak of reproduction-Որևէ տեսակի օրգանիզմների քանակի կտրուկ, բազմակի աճ, որը տեղի է ունենում լիաշրջան, պարբերաբար կամ կրկնման աննկատելի օրինաչափությամբ՝ սովորաբար միջավայրի կայուն բնական կամ մարդածին փոփոխման (անտառների երիտասարդացում, հերկում, կլիմայի փոփոխություն և այլն) պատճառով:

1955. Օրգանիզմների թվաքանակ-Численность организмов-Number of organisms-1. Միավոր մակերեսի վրա տեսակի առանձնյակների բացարձակ թվաքանակը: 2. Տարածքի վրա առանձնյակների և տեղախմբի տեսակների ընդհանուր քանակը (հարաբերական թվաքանակ):

1956. Օրգանիզմների քանակի հաշվառում-Учет численности организмов-Numerical estimate of organisms-Միավոր մակերեսին կամ ծավալին ընկնող առանձնյակների բացարձակ քանակության կամ հարաբերական խտության հաշվարկումը:

1957. Օրգանիզմ-նշանացույց-Организм-индикатор-Organism-indicator-1. Օրգանիզմը որպես գոյապահպանական հարմարվողականության մեղ սահմաններ ունեցող տեսակի ներկայացուցիչ, որն իր սեփական վարքով, բնատուրանական հակազդմամբ կամ հենց գոյություն ունենալու հնարավորությամբ ցույց է տալիս շրջակա միջավայրի փոփոխությունները, բնական կամ մարդածին բնութագրումները: 2. Օրգանիզմ, որի ճնշված վիճակը, ոչնչացումը կամ արագ բազմացումն ու աճը նախազգուշացնում են միջավայրի աղտոտվածության, աղտոտիչների կազմի, մակարդակի և կուտակումային ազդեցությունների մասին:

1958. Օրնիտոխոր-Орнитохор-Omithochore-տես թռչնացիր:

1959. Օրնիտոխորիա-Орнитохория-Omithochory-տես թռչնացրում:

1960. Օրնիտոֆագ-Орнитофаг-Omithophaga-տես թռչնակեր:

1961. Օրնիտոֆաունա-Орнитофауна-Omithofauna-տեսն թռչնաշխարհ:
 1962. Օրնիտոֆիլիա-Орнитофилия-Omithophily-տեսն թռչնափոշոտուն:
 1963. Օքսիլոֆիտ-Оксилофит-Oxylophyte-տեսն թթվուտասեր բույս:

Ֆ

1964. Ֆաներոֆուս-Фанерофит-Phanerophyte-բույս, որի վերականգնման բողբոջները հողի մակերեսից բարձր են (հիմնականում՝ ծառեր, թփեր և թփիկներ):

1965. Ֆագիա-Фацция-Facies-1. Նույն կենսատեղում գոյատևողի պայմանների աննշան տարբերություններով հատվածներ: 2. Լանդշաֆտագիտությունում՝ աշխարհագրական լանդշաֆտի ձևաբանական տարրական միավոր: Պարզագույն բնական համալիր է՝ կապված է մեզոդեղիեֆի մեկ տարրին (օր. բլրի զագաթ կամ միկրոդեղիեֆի առանձին ձև): Ընդգրկում է մեկ կամ մի քանի մոտիկ կենսահամակեցություններ: 3. Հողագիտությունում հողային գոտու կամ ենթագոտու մաս:

1966. Ֆաունա-Фауна-Fauna-տեսն Կենդանաշխարհ (Կենդանական աշխարհ):

1967. Ֆաունիստական համալիր-Фаунистический комплекс-Faunistic complex-տեսն Կենդանաշխարհի համալիր:

1968. Ֆենոլոգիապահպանություն-Феноэкология-Phenoeecology-Ընդհանուր ֆենոլոգիայի բաժին, որն ուսումնասիրում է շրջակա միջավայրի (կլիմա, հողեր, բուսածին, կենդանածին ու մարդածին գործոններ, տեղանքի դիրք ու բարձրություն) ազդեցությունը բուսատեսակների ու բուսական համակեցությունների զարգացման վրա:

1969. Ֆենոլոգիա-Фенология-Phenology-Գիտություն բնության սեզոնային երևույթների ժամկետների, բնության տարեկան զարգացման հաջորդական ժամանակահատվածների և սեզոնային փուլերի անցման արագության մասին: Բնութագրվում է նաև որպես կլիմայի և գոյապահպանական մյուս գործոնների ազդեցությամբ կենսահամակեցությունների ու դրանց առանձին մասերի սեզոնային զարգացման օրինաչափությունների մասին գիտություն:

1970. Ֆենոլոգիական փուլ-Фенологическая фаза-Phenological stage-Ֆենոլոգիական օբյեկտի զարգացման որոշակի ժամանակահատված կամ սեզոնային վիճակ: Բնութագրման համար պահանջվում են սկսվելու և ավարտվելու ամսաթվերը: Ջարգացման ընթացքում բույսն անցնում է առաջին ծիլերի երևալ, տերևազոյացում, ցողունակալում, ծաղկում, պտուղների ու սերմերի հասունացում և այլ փուլեր: Ֆենոլոգիական փուլեր առանձնացվում են նաև անկենդան բնության համար:

1971. Ֆենոտեսակ-Фенотип-Phenotype-Օրգանիզմի բոլոր հատկանիշների և առանձնահատկությունների ամբողջությունը, որը տվյալ ծագումնատեսակի հիմքի վրա ձևավորվել է անհատական զարգացման ընթացքում:

1972. Ֆիզիկաաշխարհագրական արգելք-Физико-географический барьер-Physico-geographical barrier-Հողի և ջրի քիմիական, կլիմայական, ֆիզիկաաշխարհագրական համալիր խոչընդոտներով պայմանավորված՝ օրգանիզմների տարածական սահման արգելքը:

1973. Ֆիզիկաաշխարհագրական գոտի-Физико-географический пояс-Physico-geographical belt-Երկրագնդի աշխարհագրական գոտիների (ըստ ջերմային հաշվեկշռի և խոնավության) խոշոր կարգաբանական միավորներ: Դրանք են հասարակածային, հյուսիսային և հարավային արևադարձային, հյուսիսային և հարավային մերձարևադարձային, հյուսիսային և հարավային բարեխառն, արկտիկական, անտարկտիկական գոտիները:

1974. Ֆիզիկական գործոն-**Физический фактор-Physical factor**-Ֆիզիկական երևույթի կամ վիճակի (մեխանիկական, ալիքային, ճառագայթային և այլն) ազդեցությունը կենդանի և անկենդան բնության վրա:

1975. Ֆիզիոլոգիական չորություն-**Физиологическая сухость-Physiological drought**-տենիս բնախոսական չորություն:

1976. Ֆիլոբլոնտ-**Филлоблонт-Phylloblont**-տենիս Տերևաբնակ:

1977. Ֆիտոնցիդ-**Фитонцид-Phytoncide**-տենիս Բուսասպան:

1978. Ֆիտոֆարմ-**Фитофарм-Phytopharm**-Մարդու օրգանիզմի համար օգտակար, բերև, ցնդող իոններ օդ արտազատող բույս (նվենի, սևապտուղ արոսի և այլն):

1979. Ֆլորա-**Флора-Flora**-տենիս Բուսաշխարհ:

1980. Ֆոտոսինթեզ-**Фотосинтез-Photosynthesis**-տենիս Լուսասինթեզ:

1981. Ֆոտոտրոֆ-**Фототроф-Phototroph**-տենիս Լուսասուն:

1982. Ֆոտոֆոբ-**Фотофоб-Photophobe**-տենիս Լուսավախ:

1983. Ֆորեզիա-**Форезия-Phoresia**-Օրգանիզմների՝ ոչ մակարայծ գոյությունը միմյանց վրա:

1984. Ֆորմացիա-**Формация-Formation**-տենիս Կազմավորում:

1985. Ֆտորացում-**Фторование-Fluoration**-Ջրմուղի ջուրը ֆտորի միացություններով հարստացումը: Նպատակ ունի կանխարգելել ոսկրափուտի առաջացումը այն տարածաշրջաններում, որտեղ ֆտորի մակարդակը փոքր է թույլատրելի սահմանից:

1986. Ֆրեատաբույս-**Фреатофит-Phreatophyte**-Բույս, որի արմատային համակարգը սնվում է 1-ից 30-40 մ խորության հիմնահողային ջրերից: Ֆրեատաբույսերի արմատային համակարգը բազմապատիկ մեծ է վերերկրյա օրգաններից: Հիմնականում տարածված են չորային շրջաններում (օր.՝ սև սաքսաուլը, ուղտափուշը և այլն):

1987. Ֆրեոն-**Фреон-Freon**-Քիմիապես չեզոք նյութ: Սենյակային ջերմաստիճանում եռում և ցնդում է: Օգտագործվում է սառնարաններում և օդալուծույթներում: Շերտոլորտում լույսի ազդեցությամբ քայքայվելով՝ առաջացնում է քլորի և ֆտորի իոններ, որոնք օզոնի մոլեկուլների քայքայման և օզոնային պաշտպանիչ շերտի վերացման պատճառ են դառնում:

1988. Ֆրիգանա-**Фригана-Phrygana**-Մերձմիջերկրածովյան տարածքների (Բալկանյան թերակղզի, Կիպրոս, Փոքր Ասիա, Դրին, Անդրկովկաս) չոր, հարավային լանջերի թփային համակենցությունները: Տիրապետող են չորասեր, մշտականաչ, փշոտ և բարձանման կիսաթփերը. աճում են մալ ցածրահասակ թփեր ու խոտեր:

1989. Ֆումիգանտ-**Фумигант-Fumigant**-Տես Ծխամիջոց:

1990. Ֆուտուրոլոգիական գոյապահպանություն-**Футурологическая экология-Futurelogic ecology**-Տես Հեռանկարաբանական գոյապահպանություն:

Ռուսերեն տերմինների այբբենացանկ

А

Абиотическая среда	1493
Абиотический фактор	1492
Абориген	364
Абиссаль	1
Абсолютная влажность	277
Абсолютный максимум	276
Абсолютный минимум	278
Абсорбция	1012
Аварийный выброс	1741
Автогенез	733
Автотроф	740
Автохор	741
Автохтон	293
Агломерация	1889
Агрессивная вода	3
Агроландшафт	6
Агрофитоценоз	4
Агроценоз	7
Агроэкология	5
Адаптация	1117
Аддитивное воздействие	1107
Азональная растительность	97
Азональность	98
Акарицид	1811
Акватория	1589
Акклиматизация	1017
Аккумуляция загрязнителей	61
Акселерация	37
Активная температура	36
Аллелопатия	1863
Аллергия	27
Алломон	30
Аллохор	260
Аллохтон	89
Альbedo	23
Альгицид	1598
Альпинарий	31
Аменсализм	82
Ампельное растение	86
Анабиоз	943
Анаболизм	1460
Анадромная миграция	261
Анаэроб	143
Анемофилия	1193
Анемохор	1192
Аномалия	897
Антибиоз	108

Антисептик	1059
Антропобиоценоз	1292
Антропогенная динамика экосистемы	461
Антропогенная нагрузка	1278
Антропогенная пустыня	1277
Антропогенная растительность	1279
Антропогенная среда	1286
Антропогенная эрозия	189, 1283
Антропогенное воздействие	1287
Антропогенное вещество	1288
Антропогенное загрязнение	1276
Антропогенное загрязнение природной среды	314
Антропогенное землетрясение	1282
Антропогенное изменение климата	1018
Антропогенное изреживание	1289
Антропогенное эвтрофирование	1280
Антропогенные изменения природы	369
Антропогенные почвы	1285
Антропогенный ландшафт	1284
Антропогенный рельеф	1290
Антропогенный стресс	1291
Антропогенный фактор	1281
Антропогеоценоз	1275, 1756
Антропосистема	1293
Антропосфера	1299
Антропофит	1274
Антропохор	1295
Антропоценология	1294
Апобиосфера	107
Апофит	1861
Арборетум	866
Арборицид	867
Ареал	1754
Ареал вида	1802
Аридная зона	1508
Аридные почвы	1511
Аридный климат	1510
Аридный ландшафт	1509
Артебиосфера	212
Артезианская вода	233
Археофит	1151
Аспект	1804
Ассектатор	1855
Ассимиляция	1420
Атмосфера	1330
Атмосферная вода	1333
Атмосферное давление	1332
Атмосферные осадки	1334
Атмосферный воздух	1336
Атмосферный фронт	1331

Аттрактант	1199
Аутбридинг	222
Аутэкология	732
Афицид	1811
Афотобиосфера	105
Ахроноз	721
Ацидофил	243
Аэрация	1925
Аэрация почвы	1189
Аэроб	1924
Аэриоз	1923
Аэриобиосфера	1922
Аэрогидрофит	1928
Аэрозоль	1921
Аэрология	1919
Аэропланктон	1927
Аэропоника	1926
Аэросфера	1938
Аэротаксация	1920
Аэрофит	1918

Б

Бабье лето	1769
Базифил	1144
Базифит	1137
Бактериотрофизм	1268
Бактериофаг	1267
Бактерицид	1269
Баланс подземных вод	1701
Баланс увлажнения	838
Баланс экологических компонентов	479
Барохор	858
Барочувствительность	1242
Барьер распространения	1755
Батталь	263
Бедленд	280
Безлистное растение	138
Безморозный период	119
Безопасность в природопользовании	120
Безотходное производство	101
Бельведер	242
Бентос	283
Березовый лес	1002
Бесплатное пользование природными ресурсами	328
Бесплодие	83
Биогаз	942
Биогенетический закон	955
Биогенное вещество	960
Биогеосфера	948, 1026

Биогеохимический цикл	947
Биогеоценоз	946
Биогеоценология	945
Биодеградация	986
Биодоза	981
Биоиндикатор	980
Биоклимат	967
Биоклиматический закон	969
Биоклиматология	968
Биоконверсия	992
Биологическая активность почв	1174
Биологическая очистка сточных вод	909
Биологическая преграда	935
Биологическая продуктивность	930
Биологическая продукция	931
Биологическая система	937
Биологически-активное вещество	964
Биологически-допустимый выброс	941
Биологические границы жизни	1027
Биологические ресурсы	938
Биологические часы	934
Биологический круговорот	937
Биологический ритм	939
Биологический спектр	940
Биологическое загрязнение	929
Биологическое многообразие	932
Биологическое потребление кислорода	696
Биом	971
Биомасса	949
Биометод	977
Бионавигация	979
Биоочистка	976
Биопокров	953
Биополе	944
Биосинтез	970
Биосреда	978
Биострома	956
Биосфера	994
Биосферный заповедник	995
Биота	999
Биотехния	989
Биотехнология	990
Биотическая среда	958
Биотические факторы	957
Биотический потенциал	959
Биотоп	991
Биотопливо	985
Биотроф	984
Биоурбанистика	993
Биофильтр	951

Биохор	987
Биоценоз	974
Биоценология	973
Биоцид	982
Биоэнергетика	952
Биполярность	585
Богарное земледелие	118
Богатство почвы	1182
Болотистый лес	1228
Болотистый луг	1231
Болотные почвы	1230
Болотный ландшафт	1229
Болото	1225
Болотоведение	1227
Большой круг биотического обмена	961
Бонитет	1497
Бонитет леса	132
Бонитет почвы	1183
Бонитировка	1496
Бордюр	570
Борьба за существование	531
Браконьерство	1500
Бриз	245
Бриобионт	1260
Бросовые земли	567
Буферная зона	265
Быстрорастущие деревья и кустарники	189
Бытовой шум	1001

В

Вегетационный период	1724
Вековая динамика экосистемы	459
Верность вида	1801
Вертикальная зональность почв	1176
Вертикальная зональность растительности	399
Вертикальный температурный градиент	274
Весеннее половодье	423
Ветровая эрозия	1896
Ветроэнергетика	1190
Вечнозеленое растение	1406
Вещественно-энергетические ресурсы	1461
Взаимоотношения организма и среды	1952
Взаимоотношения человека и природы	1307
Вид	1794
Видимость	1803
Видовая избирательность	1796
Видовой состав	1797
Викарирующие виды	1866

Вирус	1742
Влагоемкость почвы	1180
Влагозарядка почвы	1179
Влагообеспеченность растений	385
Влагооборот	836
Влажность воздуха	1934
Влажность почвы	1181
Влажный воздух	842
Внешняя среда	231
Внеэкономическая оценка природных объектов	346
Внутренние воды	1454
Вода в биосфере	1611
Водная масса	1578
Водная экосистема	1577
Водное растение	1576
Водный баланс	1579
Водный баланс земли	589
Водный режим почвы	1184
Водный ресурс	1580
Водоем	1587
Водоемкость производства	220
Водозабор	1588
Водозадержание	1583
Водолечение	1565
Водоносность реки	434
Водообеспеченность	1581
Водоотведение	1572
Водоохранная зона	1582
Водоочистка	1573
Водопотребление	1610
Водопровод	1607
Водоросли	1599
Водохозяйственный баланс	1590
Возвратные воды	1725
Воздействие на климат	1445
Воздействие на погоду	1444
Воздействие человеческой деятельности на ландшафтов	791
Воздух помещений	349
Воздух почвы	1172
Возместимые ресурсы	1867
Возмещение ущерба в природопользовании	379
Возобновимые ресурсы	1729
Возобновление	1730
Возобновление природных ресурсов	337
Возраст ландшафтов	777
Восполнение природных ресурсов	330
Воспроизводство населения	351
Воспроизводство окружающей человека среды	1306
Воспроизводство природных ресурсов	338

Восстановление леса	137
Восстановление отходов	689
Восстановление почвы	1175
Восстановленный вид	1728
Вредитель растений	388
„Вредный вид“	1744
Вредный фактор	1743
Вред природной среды	318
Временно согласованный выброс	720
Всемирная служба погоды (ВСП)	574
„Всемирная хартия природы“	367
Всемирный фонд охраны дикой природы	1716
Вспышка массового размножения организмов	1954
Встречаемость	1091
Всхожесть	870
Вторичная продуктивность	602
Вторичная растительность	603
Выброс	229
Выветривание	1191
Вывоз загрязнений	63
Выживаемость	963
Выживание наиболее приспособленных	80
Вымирание	1735
Вымирающий вид	1256
Высотная болезнь	273
Высотная поясность	272
Вытаптывание	1826
Вытеснение	568
Вьюга	412

Г

Газовый баланс	416
Газоочистка	414
Газопровод	417
Газоустойчивое растение	413
Газоустойчивость	415
Галл	1150
Галогенные почвы	41
Галоксерофит	43
Галофил	45
Галофит	38
Галофоб	46
Гамада	1066
Гарь	91
Гекистотермизм	1830
Гекистотермное растение	1829
Гелиотерапия	235
Гелиотроф	240
Гелиофил	239

Гелиофит	236
Гелиоэнергетика	237
Гелофит	1226
Гемерофил	679
Гемерофоб	680
Гемикриптофит	1007
Ген	425
Генетика	854
Генетический банк	852
Генетический фонд	853
Генотип	427
Генофонд	428
Генэкология	426
Геобиосфера	591
Геоботаническая карта	430
Геоботанический слой	429
Географическая зона	145
Географическая оболочка	146
Географическая популяция	152
Географическая преграда	149
Географический детерминизм (вульгарный географизм)	151
Географический комплекс	150
Географический ландшафт	147
География потребления	1685
География природных ресурсов	329
География человека	1300
Геокарпия	596
Геолитобионт	599
Геомерида	592
Геосистема	593
Геотехния	597
Геотропизм	595
Геотоп	598
Геофизика ландшафта	766
Геофизический фактор	601
Геофит	588
Геохимическая экология	600
Геохимия ландшафта	765
Геоэкология	590
Геоэквивалентность	594
Гербицид	846
Гетерозис	1003
Гетеротерм	87
Гетеротроф	1757
Гибридизация	826
Гигиена	171
Гигрофил	837
Гидатофит	1567
Гидробионт	1564

Гидробиос	1571
Гидробиосфера	1570
Гидропоника	1566
Гидросфера	1608
Гидрофил	1585
Гидрофилия	1586
Гидрофит	834
Гидрохор	1592
Гидроэнергетика	1568
Гиперкапния	442
Гиперпаразит	443
Гипокапния	1147
Гипоксия	695
Гипсование почв	1173
Гипсофильное растение	448
Глобальная экология	1083
Глобальное загрязнение	1086
Глубина замерзания почвы	1185
Гнус	604
Годичный прирост	1761
Годичный ритм	1762
Годовая сукцессия	1763
Годовой ход метеорологических элементов	1930
Гололед	1328
Гомеостаз	1477
Гомойотерм	1560
Горная тундра	804
Горно-лесной пояс	797
Горно-тундровый пояс	805
Горный ландшафт	801
Горные почвы	802
Городская экосистема	1890
Городской климат	1891
Государственный заповедник	1540
Град	901
Градиент	179
Граница экосистемы	468
Грунт	1141
Грунтовая вода	1142
Грязолечение	1839
Гуано	539
Гумификация	1202
Гумифицированный водоем	1201
Гумус	1203

Д

Давление жизни	1028
Давление общества на среду	1375
Дампинг	688

Девастация	360
Девственное сообщество	1052
Дегенерация	88
Деградация ландшафта	775
Деградация почвы	1186
Деградация природной среды	317
Деградация среды	1374
Деградированный ландшафт	1719
Дезактивация	545
Дезинсекция	1383
Дезинфекция	33
Декоративное растение	424
Демографический взрыв	724
Демутация	90
Дендрарий	547
Дендробионт	548,862
Дендрохронология	863
Денудация	1792
Депрессия подземных вод	1700
Депрессия численности	1899
Дератизация	1046
Деревянистое растение	865
Дернина	1241
Десенсибилизация	153
Детериорация среды	1373
Детерминант	1499
Детрит	1898
Детритофаг	1897
Дефицит влажности	841
Дефляция	1874
Децибел	554
Деятельный слой	536
Дианауза	264
Дибионт	586
Дивергенция	1758
Дигрессия	1421
Дизъюнктивный ареал	1824
Динамика населения	350
Динамика популяции	1785
Динамика фитоценозов	405
Динамические качества экосистемы	466
Динамическое качество природной системы	305
Динамическое равновесие	1481
Динамическое свойство экосистемы	462
Динэкология	71
Дисперсант	881
Диссимилиация	562
Дистресс	275
Дистрофный водоем	1678
Дифференциация ландшафтов	792

Дождевой паводок	115
Дожливый период	114
Доза облучения	1234
Долговечное растение	584
Долгосрочный прогноз погоды	573
Доместикация	678
Доминант	438
Доминантность	439
Дополнительный хозяин	816
Доступность сообщества	1077
Древостой	868
Дренаж	1834
Дренажные воды	1835
Дуст	566
Душистый сад	411

Е

Евтрофное растение	682
Единица среды	1366
Емкость пастбища	215
Емкость природной среды	319
Емкость сада или парка	1535
Емкость среды	1376
Емкость угодья	1089
Естественная растительность	297
Естественное загрязнение	295
Естественное изреживание	322
Естественное равновесие	309
Естественное сообщество	306
Естественноисторический закон	359
Естественный ареал	344

Ж

Жароустойчивость	1553
Живое вещество	928
Живорождение	914
Живучесть экосистемы	460
Жизненная форма	975
Жизненное пространство	988
Жизненность	965
Жизненный цикл	954
Жизнеспособность	1000
Жизнеспособность экосистемы	464
Жизнь	1024

Загазованность	418
Загрязнение	69
Загрязнение атмосферы	1337
Загрязнение водоемов	1574
Загрязнение ландшафта	755
Загрязнение среды	1361
Загрязнение тяжелыми металлами	860
Загрязнитель	59
Заказник	193
Заказной режим	194
Закон 10 %-ов	1749
Закон Блекмана	287
Закон взаимодействия экологических факторов	485
Закон гомологических рядов Н. Вавилова	1084
Закон дополнительности экологических компонентов	480
Закон минимума (Ю. Либиха)	1474
Закон необратимости эволюции Л.Долло	655
Закон ограниченности природных ресурсов	334
Закон оптимума	794
Закон периодичности в строении систем	1070
Закон снижения энергетической эффективности природопользования	377
Закон толерантности (В. Шелфорда)	559
Закон экологической корреляции	501
Законы экологии Б. Коммонера	529
Закрепление песков	183
Закрытость системы	1072
Закрытый грунт	1859
Замена природных ресурсов	343
Заменяемые ресурсы	1865
Замкнутость сообщества	1078
Замкнутость технологической системы	1777
Замор	1207
Заморозок	1850
Заморозок на почве	1851
Замусоривание	49
Заповедник	195
Заповедное дело	196
Заповедный режим	197
Заповедование	112
Запруда	1584
Запыленность воздуха	1937
Зарегулированная река	898
Зарегулированный сток	899
Засоление вод	1594
Засоление почвы	1177
Засуха	581

Засухоустойчивость	582
Затопление отходов	688
Захоронение отходов	686
Защита окружающей среды	1489
Защита растений	387
Защитная биологическая окраска	1529
Защитная зона	1528
Защитное насаждение	1530
Защитно-озеленительные насаждения	1527
Защитный лес	1526
Звуковое давление	1206
Звуковое „опьянение“	1204
Звуковой удар	1205
Здоровье	175
Зеленая зона	889
Зеленое удобрение	890
Земельный кадастр	1168
Земельный фонд	1169
Землепользование	1195
Зимнезеленое растение	1211
Зимний сад	1210
Зимостойкость	1212
Злаки	1118
Злоупотребление	1502
Зона девственной природы	1051
Зона затопления	1569
Зона отдыха	1087
Зона покоя	99
Зона полного покоя	806
Зона экологического риска	519
Зообентос	912
Зоомасса	913
Зоопланктон	920
Зоофаг	916
Зоофил	921
Зоофилия	924
Зооформация	916
Зоохор	923
Зооценоз	917
Зооцид	922

И

Иерархия природных систем	302
Иерархия этологическая	619
Изменение ландшафтов	793
Изменчивость	1872
Изморозь	268
Изоамплитуда	1098
Изоаномал	1102

Изоант	1099
Изобар	1101
Изогие	1096
Изола	1105
Изопектик	1104
Изотерм	1103
Изофен	1106
Изохион	1100
Изохрона	1097
Иммунитет	1720
Инвазия	1446
Инверсия ландшафтов	789
Индекс видового разнообразия	1795
Индекс устойчивости	886
Индикатор	1468
Индикаторное сообщество	1469
Индикатор условий внешней среды	232
Иней	575
Инерция размножения	262
Инженерная экология	1241
Инсектицид	1382
Инсектофунгицид	1381
Инсоляция	728
Инсулярность экосистемы	465
Интегральный ресурс	730
Интеграция ландшафтов	780
Интенсивность природопользования	378
Интенсивность хозяйства	1818
Интразональная растительность	1441
Интразональность	1443
Интразональные почвы	1442
Интродукция	1452
Интродукция растений	386
Интродуцент	1451
Информационные ресурсы	1793
Ионизационный режим воздуха	1933
Ионизация	742
Ионосфера	743
Ирригация	1591
Искусственный ареал	211
Искусственный отбор	210
Испарение	451
Испаряемость	452
Использование промышленных отходов	200
Источник загрязнения	62
Истощение вод	1595
Истощение природной среды	316
Истощение почвы	1188
Истощение природных ресурсов	336
Исчезающее сообщество	109

Исчезающий вид	110
Ихтиофауна	1208
Ихтиоцид	1209

К

Кадастр	880
Кадастровая оценка природных ресурсов	332
Кадастр природных ресурсов	331
Календарь цветения	857
Кальцефоб	1043
Каменные города	1904
Каннибализм	891
Карантин	896
Карликовая форма	422
Картографические методы	1906
Катаболизм	1465
Катадромная миграция	139
Катаробионт	1308
Катастрофическая сукцессия	50
Качество воздуха	1936
Качество жизни	1029
Качество окружающей человека среды	1305
Качество природных вод	326
Качество среды	1368
Квота	1914
Кислородный баланс	694
Кислотные осадки	700
Класс ландшафта	762
Климакс	1019
Климаксовая растительность	1020
Климаксовое состояние ландшафта	770
Климат леса	134
Климатическая граница	1016
Климатическая норма	1015
Климатический фактор	1014
Климатограмма	1013
Коацерват	1053
Колония организмов	1953
Кольцевание	1944
Комменсализм	1074
Комплекс растительных ассоциаций	393
Компоненты ландшафта	758
Компост	827
Комфортность ландшафта	787
Комфортность среды	1365
Конвекция	1038
Конвергенция	615
Консервация ландшафтов	785
Консервация природы	373
Консорция	673

Конструктивный метаболизм	893
Консумент	1915
Континентальный климат	1832
Континуум	100
Контроль окружающей среды	1490
Контроль природной среды	313
Концентрация загрязнителей	60
Концероген	1893
Копрофаг	1022
Коренная перестройка ландшафта	757
Коренной биогеоценоз	214
Коренной лес	1138
Космические лучи	1809
Космические ресурсы	1810
Космополит	1042
Кочевка	1911
Коэффициент вредности производства	221
Коэффициент загрязнения среды	1358
Коэффициент плодovitости	281
Коэффициент рождаемости	873
Коэффициент семейности	677
Коэффициент смертности	1255
Красная книга	905
Красная линия	904
„Красный снег“	906
Кратковременно-производный лес	902
Криволесье	879
Криобиология	1849
Криопланктон	1653
Криосфера	1655
Криофил	1654
Криофит	1647
Криптофит	1698
Критический уровень загрязнений	68
Круговорот азота	22
Круговорот веществ	1467
Круговорот воды	1600
Круговорот кислорода	697
Круговорот углекислоты	34
Ксерофил	1512
Ксерофит	1506
Ксилобионт	862
Ксилофаг	864
Культурная растительность	1404
Культурное растение	1403
Культурный ландшафт	1405
Курорт	172
Курортная болезнь	174
Курортная зона	173
Кустарник	717

Л

Ландшафт	746
Ландшафтная архитектура	752
Ландшафтная трещина	751
Ландшафтная экология	750
Ландшафтное планирование	754
Ландшафтно-климатическая зона	748
Ландшафтный заказник	749
Ландшафтный парк	753
Ландшафтоведение	747
Легкие ионы	693
Ледниковая денудация	1648
Ледостав	1650
Ледоход	1652
Ледяная корка	1651
Ледяной покров	1649
Лес	121
Лесистость	128
Лесной биогеоценоз	126
Лесные ресурсы	127
Лесомелиорация	124
Лесопарк	130
Лесосад	125
Летальная доза	1258
Летний поводок	73
Летопись природы	375
Ливень	1791
Ликвидация отходов	687
Лимнобионт	810
Лимнофил	812
Линейная эрозия	450
Лиственный лес	1637
Листовой суккулент	1808
Листопадный лес	1806
Литобионт	1900
Литобиосфера	1903
Литогенный ландшафт	1902
Литораль	168
Литоральная фауна	170
Литоральная флора	169
Литосфера	1905
Литофит	1901
Лицензирование природопользования	380
Лицензия	1095
Лицензия на загрязнение	64
Локальное загрязнение	1787
Луг	1271

Луговая степь	1272
Лучистая энергия	1237
Любрицид	1498

М

Магнитосфера	1243
Маквис	1252
Макроклимат	1253
Макрорельеф	1254
Максимальная температура	166
Максимально допустимый уровень	164
Малый круг биотического обмена	962
Маргинальная зона	1634
Материальные ресурсы	1462
Материковая отмель (шельф)	1262
Материковый склон	1263
Мгла	583
Меганполис	1311
Мегатерм	270
Мегафанерофит	271
Международная биологическая программа	1352
Международный заповедник	1351
Международный союз охраны природы и природных ресурсов (МСОП)	371
Межень	1476
Мезоклимат	1313
Мезорельеф	1314
Мезосфера	1392
Мезотерм	1388
Мезотроф	1390
Мезофанерофит	1391
Мезофил	1389
Мезофит	1387
Мелиорация	1160
Мелколиственный лес	1266
Местный климат	1788
Местообитание	348
Местообитание вида	1799
Метаболизм	1464
Метаболит	1463
Метаморфоза	1864
Метатермизм	1326
Метель	412
Метеопатия	1932
Метеорологические элементы	1929
Метеочувствительность	1931
Метрополический ареал	1892
Механическое выветривание	1321
Механическое загрязнение	1320

Механохор	35
Мечение животных	926
Миграция	419
Миграция животных и растений	927
Микориза	1675
Микотроф	1676
Микроклимат	1343
Микропопуляция	1348
Микрорельеф	1346
Микротерм	1345
Микрофауна	1342
Микрофлора	1341
Микроценоз	1344
Микроэлемент	1347
Мимикрия	1459
Минерализация	1093
Минерализованная вода	1092
Минеральная вода	1091
Минимальный ареал	1475
Мирмекофилия	1411
Мирмекохория	1412
Многоцелевая эксплуатация ресурсов	1626
Мониторинг	1408
Монофаг	1339
Морозное выветривание	1852
Морось	1264
Моросящий туман	1259
Морской климат	875
Морской парк	876
Мортмасса	1507
Морфология ландшафта	768
Муссонные дожди	1413
Муссонный климат	1415
Муссонный лес	1414
Мутаген	1416
Мутант	1417
Мутация	1418
Мутность атмосферы	1338
Мутность воды	1604
Мутуализм	1862
Мягкая вода	1860
Мягкий климат	1323

Н

Наводнение	1123
Нагорный ксерофит	803
Нагрузка ландшафта	759
Надежность природной системы	304
Надземная ярусность	1737

Надсистема	1739
Наземная экосистема	1831
Нанорельеф	420
Нанофанерофит	421
Напочвенный растительный покров	1164
Народный парк	725
Нарушение природного равновесия	308
Нарушение экологического равновесия	499
Нарушенный ландшафт	825
Насекомоядные растения	1380
Наследственность	723
Насыщенный воздух	1054
Натурализация	383
Национальное богатство	17
Национальный парк	18
Невозобновимые ресурсы	1514
Недра	671
Незаменяемые ресурсы	142
Незарегулированный сток	1505
Нейстон	814
Нейтрализм	1504
Нейтрофил	1503
Некрофаг	556
Нектон	1424
Нематоцид	1021
Необратимое изменение природы	366
Необратимое изменение среды	1362
Неофит	1471
Неритическая зона	1447
Неустойчивый фитоценоз	106
Нивальный климат	1217
Низкотравный луг	1828
Нитрат	1457
Нитрификация	20
Нитрофил	21
Нитрофит	19
Ноосфера	267,1410
Норма водопотребления	1609
Норма выброса	228
Норма озеленения	887
Норма полива	1606
Норма промысла	202
Нормирование качества среды	1369
Ностальгия	907
Ночное излучение	447
Нулевой прирост	614
Нулевой прирост популяции	1783

Обезвреживание отходов	691
Обезлесивание	131
Обессиливание природных ресурсов	342
Облакообразование	84
Облачность	85
Облесение	129
Облучение	1235
Образ жизни	966
Обратимое изменение среды	1367
Обратимые изменения природы	370
Общая радиация	675
Общая экология	674
Овицид	1223
Одомашнивание	678
Оздоровление окружающей среды	1486
Озеленение	888
Озерный ландшафт	811
Озон	1939
Озонная дыра	1940
Озоносфера	1941
Окружающая среда	1485
Окружающая человека природная среда	1302
Оксилофит	699
Окультуривание почв	1165
Олиготроф	1633
Олигофаг	1632
Омброфит	113
Опад	692
Опасные гидрометеорологические явления	1593
Оползень	1681
Оптимальный ландшафт	795
Оптимизация ландшафта	767
Опутывание	96
Оранжерея	1559
Организм-индикатор	1957
Организм-образователь	1145
Органическое выветривание	1950
Орнитофаг	702
Орнитофауна	703
Орнитофилия	707
Орнитофор	705
Орнитофория	706
Орографические ветры	799
Орографические осадки	798
Орошаемое земледелие	1494
Орошение	1495
Осажденная вода	1473
Освещение воды	1603
Основной метаболизм	1139

Основной хозяин	1140
Особо охраняемая заповедно-эталонная природная территория	1110
Особо охраняемая природная территория	1111
Особо охраняемая ресурсозащитная природная территория	1112
Особь	158
Остепненный луг	1768
Осушение	1833
Отбор	683
Открытое растительное сообщество	279
Открытость системы	1071
Относительная влажность	1113
Отравляющие растения	712
Отстойный бассейн	1532
Оттепель	1056
Отходы	685
Охотничье животное	1501
Охрана ландшафтов	790
Охрана недр	672
Охрана окружающей природной среды	1484
Охрана природной среды	315
Охрана природы	372
Охрана среды	1370
Охранная зона	1517
Охраняемая природная территория	1519
Охраняемая территория и акватория	1521
Охраняемый вид	1522
Охраняемый ландшафт	1520
Оценка ущерба от загрязнения	66
Оценка ущерба от загрязнения среды	1360
Очаг	1945
Очистка	1310
Очистка воздуха	1935
Очистка сточных вод	910
Очищенная вода	1309

П

Паводок	1722
Пал	1200
Палеоаутэкология	1154
Палеодемэкология	1153
Палеосинэкология	1155
Палеоэкология	1152
Палеоэндемик	1156
Памятник природы	368
Пандемия	76
Панмиксия	75
Панэйкуменный вид	78

Паразит	1247
Паразитизм	1246
Паразитоносите́ль	1245
Парник	1561
Парниковый эффект	1562
Паройки́я	1533
Парцелла	1537
Патогенность	32
Пелагу́аль	1538
Первичная продукция	1673
Первичный лес	161
Перго́ла	684
Пере́выпас	440
Перелетные птицы	1515
Пере́населенность	441
Переносчик паразитов	1248
Переохлажденная вода	444
Переработка отходов	690
Персисе́нтность	1396
Пестици́д	1721
Песчаная буря	1869
Пионерная растительность	160
Питьевая вода	833
Планктон	1543
Платное пользование природными ресурсами	339
„Пленка жизни“	1026
Плодовитость	282
Плодородие	285
Плодородие почвы	1178
Плотность покрытия	855
Плотность популяции	1784
Плотность соответствующая физиологическому минимуму	290
Пневмоко́нйоз	701
Побочные явления в ландшафтах	1033
Поверхностные воды	1250
Поверхностный смыв	1251
Поверхностный сток	1249
Повторное водопотребление	1047
Погода	572
Подвид	580
Подземная вода	1702
Подземная ярусность	1699
Подземные термальные воды	1703
Подкласс ландшафта	763
Подлесок	579
Подсистема	578
Подсти́лка	1875
Подтип ландшафта	764
По́земный туман	437

Поземок	436
Показатель загрязнения	67
Показатель качества воды	1602
Поле фильтрации	613
Поливольтинность	251
Полиморфизм	253
Полисапроб	254
Полисапробный водоем	255
Полифаг	252
Половодье	433
Половой диморфизм	1661
Полог	157
Полувид	1010
Полукустарник	1005
Полупаразит	1008
Полупустыня	1004
Популяционная экология	1781
Популяционный фактор	1782
Популяция	1786
Пороговая концентрация	1482
Порода	1840
Порядок консумента	1916
Потенциал выживаемости	155
Потенциал ландшафта	773
Поток веществ	1466
Поток энергии	640
Почва	1159
Почвенная вода	1170
Почвенный влагооборот	1167
Почвообразование	1163
Почвоохранные мероприятия	1171
Правило Алехина замещения экологических условий	515
Правило Аллена	26
Правило Бергмана	284
Правило Вант-Гоффа	1718
Правило взаимоприспособленности	1868
(Мебиуса-Морозова)	148
Правило географического оптимума	449
Правило Глогера	543
Правило Дарлингтона	492
Правило заполнения экологических ниш	1350
Правило Мучерлиха	744
Правовая экология	1636
Предельно допустимая доза	1635
Предельно допустимая концентрация	162
Предельно допустимый выброс	776
Преобразование ландшафта	374
Преобразование природы	676
Прерывистый ареал	141
Пресная вода	

Пресное озеро	140
Признак	1108
Прикладная экология	1011
Принцип агрегации особей (В. Олли)	159
Принцип исключения Гаузе	1119
Природа	376
Природная среда	311
Природная цепная реакция	323
Природное богатство	310
Природные блага	296
Природные ресурсы	327
Природные условия	324
Природный газ	298
Природный комплекс	301
Природный ландшафт	300
Природный очаг заболевания	1149
Природный парк	325
Природный потенциал	321
Природный территориальный комплекс	345
Природный фактор	299
Природный фон	307
Природоантропогенное равновесие	355
Природозаповедный объект	289
Природоохранное мировоззрение	357
Природоохранное просвещение	358
Природоохранный аншлаг	356
Природопользование	381
Природохозяйственный комплекс	362
Природохозяйственный объект	363
Прирост биомассы	950
Приспосабливаемость	1115
Приспособительная окраска	1116
Пришное растение	571
Прогноз изменения среды	1378
Программа ООН по окружающей человека среде (ЮНЕП)	1304
Программа „Человек и Биосфера“	1296
Продолжительность жизни	1031
Продолжительность солнечного сияния	241
Продолжительность существования вида	1800
Продуктивность ландшафта	756
Продуцент	218
Прозрачность воды	1605
Производственная среда	217
Промысел	204
Промышленная вода	202
Промышленная пустошь	198
Промышленная экология	199
Прямое воздействие на природу	1857
Псаммобионт	180

Псаммофил	182
Псаммофит	181
Психотоп	1158
Психозкология	1157
Психрофит	1847
Птичий базар	704
Пустошь	117
Пустыня	95
Пустырь	1531
Пыль	1870
Пятнистый ареал	288

Р

Равнинный ландшафт	1114
Равновесие ландшафта	771
Радиационная безопасность	1236
Радиационный баланс	1239
Радиоактивное загрязнение	734
Радиоактивные нуклиды	738
Радиоактивные отходы	736
Радиоактивный туман	737
Радиоактивный уровень	735
Радиопротектор	1238
Радиочувствительность	1233
Радуга	869
Размер экосистемы	467
Разновидность	1759
Разрушаемый биологическими методами загрязнитель	933
Раннецветущий	1713
Раса	1612
Расселение	1750
Рассол	44
Растение короткого дня	903
Растительная ассоциация	392
Растительная флуктуация	395
Растительное сообщество	394
Растительность	400
Растительный покров	391
Расход воды	1596
Расширяющийся ареал	670
Рациональная эксплуатация ресурсов	1628
Рациональное природопользование	1094
Реакклиматизация	1731
Регион	1753
Регулирование ландшафтов	784
Редкий вид	1055
Редколесье	1472
Редуцент	1726
Режим природоантропогенный	354

Резерват	1518
Резко континентальный климат	832
Реинтродукция	1733
Рекреационная емкость	1621
Рекреационная емкость леса	135
Рекреационная зона	1617
Рекреационная нагрузка	1618
Рекреационная территория	1620
Рекреационный водоем	1619
Рекреация	1616
Рекультивация	1736
Рекультивация ландшафта	774
Рекуперация отходов	1732
Реликт	1397
Реликтовая фауна	1400
Реликтовая флора	1399
Реликтовое местообитание	1398
Реликтовые элементы ландшафта	772
Реликтовый эндемизм	1401
Реофил	1198
Репелент	1717
Репродукционный ареал	1734
Ресурс	1624
Ресурсосбережение	1625
Ресурсы биосферы	998
Ресурсы среды	1372
Реутилизация	1048
Рефугиум	1629
Речная эрозия	432
Ризобионт	213
Рождаемость	874
Роза атмосферных осадков	1335
Роза ветров	1894
Роса	1844
Роща	122
Рубка леса	123
Рудер	47

С

Сад на крыше	1748
Садово-парковый ландшафт	1534
Самоочищение	739
Самоочищение ландшафтов	783
Саморегулирование ландшафтов	782
Саморегуляция природной системы	303
Самум	1638
Санитарная зона	1640
Санитарно-гигиеническая норма	1641

Санитарно-защитная зона	1642
Сапробность	1884
Сапропель	1886
Сапрофит	1885
Сапрофаг	1883
Сапрофит	1882
Свалка	48
Световое загрязнение	820
Свойство	1109
Севооборот	1838
Сегетальное растение	1837
Сезон	1656
Сезонная динамика экосистемы	469
Сезонная раса	1657
Сезонная снеговая граница	1213
Сезонные аспекты растительности	397
Сезонный ареал	1658
Селекция	681
Сель	1659
Семиаридный климат	1009
Семигумидный климат	1006
Сенокос	847
Симбиоз	1061
Симбиотопия	1060
Симпатрия	1063
Синантропизация	1081
Синантропизация ландшафтов	786
Синантропный вид	1082
Синезеленые водоросли	892
Синергизм	1067
Синокия	1065
Синузия	1672
Синхорология	1085
Синэкология	1064
Система	1068
Система дождевания	116
Системогенетический закон	1069
Скальное растение	722
Сквер	1551
Скелетные почвы	1023
Склерофит	900
Случайный вид	1536
Смена растительности	396
Смертельная концентрация	1257
Смерч	1549
Смешанный лес	828
Смог	872
Снегопад	1214
Снеготаяние	1221
Снежный занос	1218

Снежный покров	1216
Сокращающийся ареал	1049
Сокращающийся вид	1050
Соленые воды	51
Солеустойчивость	42
Солнечная активность	207
Солнечная радиация	208
Солоноватые воды	52
Солонцы	70
Солончаки	58
Солярий	238
Сообщество	1079
Сорняк	1407
Сосновый лес	1682
Социальная экология	1683
Социально-экономическая оценка природных ресурсов	335
Социосфера	1684
Спороцид	1687
Спячка	1910
Среда	1353
Среда обитания	352
Среда окружающая человека	1303
Стандартное атмосферное давление	1812
Стация	911
Стация переживания	269
Стеблевой суккулент	1846
Стелющиеся растение	1877
Стенобионт	1426
Стеногал	1431
Стеногалинность	1432
Стеноигробионт	1429
Стенооксибионт	1428
Стенотерм	1433
Стенотермобионт	1434
Стенофот	1427
Стенофаг	1430
Степь	1767
Стерилизация	1266
Стимулятор роста	72
Стихийное бедствие	1764
Стойкий загрязнитель	883
Сток	1197
Сток наносов	1563
Сточные воды	908
Стратобионт	1876
Стресс	1662
Структура экосистемы	463
Субаквальный ландшафт	1575
Субассоциация	1329
Субдоминант	576

Субдоминантный вид	577
Субстрат	1143
Суккулент	1709
Сукцессионный климакс	1711
Сукцессия	1710
Суммарная радиация	542
Суммарное испарение	541
Суммарный выброс	540
Суточная амплитуда	1948
Суточный ритм	1949
Суховей	848
Сухой сезон	1513
Сфагновое болото	1261
Сциофит	1704

T

Та́йга	1747
Таксация леса	136
Таксон	1771
Тамнобионт	718
Телергон	1125
Теневое растение	1704
Теневыносливое растение	1705
Теплая воздушная масса	1772
Тепловое загрязнение	1554
Тепловой баланс	1556
Теплый фронт	1770
Термальная растительность	1552
Термальные воды	1557
Термический фактор	1555
Термофил	1558
Терофит	74
Терраса	1639
Террикон	817
Территориальная антропоэкосистема	1756
Техническая вода	1775
Технически-допустимый выброс	1776
Техногенный рельеф	1774
Техносфера	1778
Тип ландшафта	778
Тип местности	1790
Тип растительности	398
Токсикоз	711
Токсикология	709
Токсин	710
Токсическая концентрация	714
Токсичные отходы	713
Томилляр	1820
Топь	1232

Точка росы	1845
Травоядное животное	844
Травянистое растение	843
Травяной ярус	845
Традиционная энергетика	184
Транспортирующая способность реки	435
Транспортная болезнь	1822
Триптон	1823
Трихогигрофит	1244
Тропизм	1951
Тропосфера	1455
Тропофит	1871
Трофическая цепь	1679
Трофический ареал	1680
Трофический уровень	1677
Трудовые ресурсы	144
Трясина	1224
Тугай	1827
Туман	1270
Туликовый хозяин	1856
Туристическая тропа	606
Тяжелая вода	861
Тяжелый металл	859

У

Убиквист	81
Увлажнение	839
Угражаемый вид	1686
Удельная энергия	1798
Узловая растительность	1088
Улучшение ландшафтов	781
Уравнение Лотка-Вольтерра	815
Урбанизация	1887
Урбанистическая экология	1888
Уровень загрязнения	65
Урожайность	286
Урочище	361
Ускоренная эрозия	190
Условия жизни	1030
Условия обитания	353
Условия окружающей среды	1488
Условия среды	1371
Устойчивое развитие	884
Устойчивое сообщество	885
Устойчивость биосистемы	972
Устойчивость ландшафта	769
Утилизация	1917
Учет естественных ресурсов	333

Учет ресурсов	1627
Учет численности организмов	1956
Ущерб от загрязнения среды	1359
Уязвимость	851
Уязвимый вид	850

Ф

фаза развития	605
фактор влажности	840
фактор кислотности	698
фанерофит	1964
фауна	918
фаунистический комплекс	919
фация	1965
фён	800
фенологическая фаза	1970
фенология	1969
фенотип	1971
фенэкология	1968
физика ландшафта	779
физико-географический барьер	1972
физико-географический пояс	1973
физиологическая сухость	291
физиосфера	292
физический фактор	1974
филлобионт	1805
фитобентос	389
фитоклимат	402
фитомасса	390
фитонцид	408
фитопланктон	407
фитосфера	410
фитофаг	401
фитофарм	1978
фитоценоз	404
фитозафон	409
флора	406
форезия	1983
формация	882
фотобиосфера	818
фотосинтез	821
фототропизм	819
фототроф	822
фотофоб	823
фотохимический смог	824
фреатофит	1986
фреон	1987
фригана	1988
фторирование	1985

Фумигант	871
Функциональный метаболизм	537
Футурологическая экология	1126

Х

Характерный вид	365
Хасмофит	829
Хвостохранилище	1402
Химическая экология	1907
Химический фактор	1908
Хионофил	1219
Хионофит	1215
Хионофоб	1220
Хищник	446
Хлорирование	1909
Хозяйственная оценка природных ресурсов	341
Холодная воздушная масса	1646
Холодоустойчивость	1848
Хорология	1752

Ц

„Цветение воды“	1597
Цвет моря	878
Цвет неба	587
Цветник	856
Целесообразное экологическое равновесие	510
Ценобиоз	1075
Ценоз	1079
Ценотип	1076
Циркуляция	1491

Ч

Человеческий фактор	1297
Человечество	1298
Черная буря	1712
Численность организмов	1955
Чрезмерный выпас	440
Чувствительность	607
Чуждый вид	1947

Ш

Шкала качества воды	1601
Шкала качества окружающей среды	1487
Шкала обилия	167
Шибляк	1483
Широколиственный лес	745

Шпалера	1836
Штиль	111
Шум	56
Шумовой комфорт	53
Шумовой стресс	57
Шумозащита	55
Шумозащитная зеленая полоса	54

Э

Эволюция	654
Эврибионт	77
Эвригал	39
Эвригалинность	40
Эвригигробионт	835
Эвриоксибионт	249
Эвритерм	256
Эвритермобионт	257
Эвритопобионт	259
Эвритроф	258
Эврифаг	79
Эврифот	250
Эвтрофикация	445
Эдасфера	1194
Эдафит	1162
Эдафон	1161
Эдафический фактор	1166
Эдификатор	618
Эйкумена	630
Экзогенные процессы	224
Экзосфера	234
Экобиоморфа	457
Эковид	534
Экогенез	456
Экоклин	454
Экологизация производства	219
Экологизация хозяйственного законодательства	1816
Экологистика	472
Экологическая амплитуда	507
Экологическая архитектура	504
Экологическая безопасность	474
Экологическая валентность	476
Экологическая депривация	475
Экологическая емкость ландшафта	761
Экологическая жертва	487
Экологическая инженерия	503
Экологическая катастрофа	473
Экологическая культура	508
Экологическая медицина	482

Экологическая надежность	502
Экологическая ниша	491
Экологическая пирамида	483
Экологическая пластичность	506
Экологическая популяция	523
Экологическая потребность	514
Экологическая преадаптация	509
Экологическая продолжительность жизни	1025
Экологическая система	458
Экологическая совместимость	498
Экологическая сукцессия	521
Экологическая экспертиза	528
Экологическая энергетика	486
Экологическая этика	481
Экологически-критическая ситуация	477
Экологически-напряженная ситуация	489
Экологически-опасная ситуация	522
Экологические зоны моря	877
Экологические правила	495
Экологические ресурсы	517
Экологический викариат	527
Экологический вред природной среде	312
Экологический кадастр	493
Экологический коллапс	496
Экологический компонент	478
Экологический кризис	505
Экологический критерий	513
Экологический оптимум	488
Экологический паспорт промышленного предприятия	201
Экологический риск	518
Экологический ряд	511
Экологический стандарт	525
Экологический тип	524
Экологический фактор	484
Экологический шок	526
Экологическое нормирование	512
Экологическое ограничение	520
Экологическое планирование	516
Экологическое прогнозирование	494
Экологическое просвещение	490
Экологическое равновесие	500
Экология	530
Экология биосферы	996
Экология животных	925
Экология народонаселения	16
Экология растений	384
Экология человека	1301
Эколого-правовые нормы	455
Экоморфа	470
Экономическая депрессия	1815

Экономическая оценка природных объектов	347
Экономическая оценка природных ресурсов	340
Экономическая „пустыня“	1813
Экономическая экология	1814
Экономически-допустимый выброс	1817
Экономический вред природной среды	320
Экоразвитие	453
Экосистема	458
Экосфера	471
Экотип	535
Экотоп	533
Экоцид	532
Эксскрет	223
Эксплуатируемый вид	1478
Экстраординарная растительность	216
Экстресс	668
Эктопаразит	226
Эктотерм	230
Электромагнитное загрязнение	620
Элементарная популяция	1766
Элементарный ландшафт	1765
Элемент среды	1377
Элизия	227
Элиминация	622, 1735
Эмиссия	629
Энвайроментальная геоморфология	1355
Энвайроментальная геология	1354
Энвайроментальное планирование	1356
Энвайроментология	1357
Эндемизм	1780
Эндемик	1779
Эндемия	1789
Эндобионт	1438
Эндозоохор	1449
Эндопаразит	1450
Эндотерм	1453
Эндифит	1439
Эндозоогенетическая сукцессия	1440
Энергетика биосферы	997
Энергетический кризис	637
Энергетический метаболизм	638
Энергия	639
Энзоотия	1448
Энтомофаг	1379
Энтомофилия	1386
Энтомохор	1384
Энтомохория	1385
Эпигеосфера	1738
Эпидеиктия	1853
Эпидемия	1080

Элизоотия	1073
Элизоохор	225
Элипелагуаль	1740
Элифил	1807
Элифит	403
Элифитопия	1062
Эпойкия	1745
Эрозия	1751
Эрозия почвы	1187
Эстетика ландшафта	760
Этологическая иерархия	1723
Эфемер	1714
Эфемероид	1715
Эффективное излучение	205
Эффективные осадки	206

Я

„Ядерная зима“	1393
Ядовитые животные	715
Ядохимикат	716
Ярус	1479
Ярусность	1480
Ярусность ландшафтов	788
Яйцeroждение	1222

A

Abandoned soils	567
Abioseston	1823
Abiotic environment	1493
Abiotic factor	1492
Aboriginal	364
Absolute dose	1258
Absolute humidity	277
Absolute maximum	276
Absolute minimum	278
Absolute rest zone	806
Absorption	1012
Abundance scale	167
Abuse	1502
Abyssal	1
Acaricide	1811
Accelerated erosion	190
Acceleration	37
Accessory thing in landscape	1033
Accidental discharge	1741
Accidental species	1536
Acclimatization	1017
Accumulation of contaminants	61
Achronose	721
Acid precipitation	700
Acid raia	700
Acidity factor	698
Acidophile	243
Acoustic pressure	1206
Active layer	536
Active temperature	36
Adaptability	1115
Adaptation	1117
Additive impact	1107
Adornment plant	424
Aeration	1925
Aerial layering	1737
Aerob	1924
Aerobiosis	1923
Aerobiosphere	1922
Aerohydrophyte	1928
Aerology	1919
Aerophyte	1918
Aeroplankton	1927
Aerophonic	1926
Aerosol	1921

Aerosphere	1938
Aerotaxation	1920
Aestivation	1910
Afforestation	129
Age of landscape	777
Agglomeration	1889
Aggressive water	3
Agrocoenosis	7
Agroecology	5
Agrolandscape	6
Agrophytocoenosis	4
Air clean-up	1935
Air humidity	1934
Air ionization management	1933
Air quality	1936
Albedo	23
Algae	1599
Algaecide	1598
Alien species	1947
Allelopathy	1863
Allen's rule	26
Allergy	27
Allochore	260
Allochthon	89
Allomon	30
Alpinary	31
Alpine meadow	1828
Altitudinal sickness	273
Altitudinal temperature gradient	274
Altitudinal zonality	272
Altitudinal zonality of vegetation	399
Alyokhin's rule of substitution of ecological conditions	515
Amensalism	82
Ampel plant	86
Anabiosis	943
Anabolism	1460
Anadromous migration	261
Anaerob	143
Anemochore	1192
Anemophily	1193
Animals' ecology	925
Annual increment	1761
Annual march of meteorological elements	1930
Annual rhythm	1762
Annual succession	1763
Anomaly	897
Anthropobiocoenosis	1292, 1756
Anthropocenology	1294
Anthropochore	1295

Anthropogenic desert	1277
Anthropogenic dynamics of ecosystem	461
Anthropogenic earthquake	1282
Anthropogenic earth shock	1282
Anthropogenic environment	1286
Anthropogenic erosion	189,1283
Anthropogenic eutrophication	1280
Anthropogenic factor	1281
Anthropogenic impact	1287
Anthropogenic landscape	1284
Anthropogenic load	1278
Anthropogenic matter	1288
Anthropogenic pollution	1276
Anthropogenic pollution of natural environment	314
Anthropogenic relief	1290
Anthropogenic soils	1285
Anthropogenic stress	1291
Anthropogenic thinning	1289
Anthropogenic variations of nature	369
Anthropogenic vegetation	1279
Anthropogeocoenosis	1275,1756
Anthropophyte	1274
Anthroposphere	1299
Anthroposystem	1293
Antibiosis	108
Antiseptic	1059
Apathetic coloration	1116
Aphicide	1811
Aphotobiosphere	105
Apobiosphere	107
Apophyte	1861
Application of effluents	1047
Applied ecology	1011
Aquatic plant	1576
Arboretum	547,866
Arboricide	867
Arbour	684
Archeophyte	1151
Area	1754
Area anthropoecosystem	1756
Arid landscape	1509
Arid soils	1511
Arid zone	1508
Artebiosphere	212
Artesian water	233
Artificial area	211
Artificial selection	210
Aspect	1804
Assectator	1855

Assimilation	1420
Atmosphere	1330
Atmosphere pressure	1332
Atmospheric air	1336
Atmospheric humidity	1934
Atmospheric turbidity	1338
Atmospheric water	1333
Attractor	1199
Autochore	741
Autochthon	293
Autogenesis	733
Autoregulation of landscapes	782
Autotroph	740
Azonal vegetation	97
Azonality	98

B

Bactericide	1269
Bacteriophage	1267
Bacteriotrophism	1268
Bad lands	280
Balance of ecological components	479
Barochore	858
Barometric pressure	1332
Barosensibility	1242
Basiphile	1144
Basiphyte	1137
Bathyal	263
Belvedere	242
Benthos	283
Bergman's rule	284
Biochore	987
Biocide	982
Bioclean-up	975
Bioclimate	967
Bioclimatical law	969
Bioclimatology	968
Biocoenology	973
Biocoenosis	974
Bioconversion	992
Biocover	953
Biodegradation	986
Biodose	981
Bioenergetics	952
Bioenvironment	978
Biofield	944
Biofilter	951
Biofuel	985

Biogas	942
Biogenetic law	955
Biogenic matter	960
Biogeochemical cycle	947
Biogeocoenology	945
Biogeocoenosis	946
Biogeocoenotic exchange cycle	962
Biogeosphere	948
Bioindicator	980
Biological active matter	964
Biological activity of soils	1174
Biological block	935
Biological boundaries of life	1027
Biological clock	934
Biological cycle	937
Biological diversity	932
Biological oxygen demand	696
Biological permissible discharge	941
Biological pollution	929
Biological production	931
Biological productivity	930
Biological resources	938
Biological rhythm	939
Biological system	936
Biological treatment sewage	909
Biological methods of contaminant destruction	933
Biomass	949
Biomass increase	950
Biomass increment	950
Biome	971
Biomethod	977
Biomorph	975
Bionavigation	979
Biosphere	994
Biosphere ecology	996
Biosphere energetics	997
Biosphere reserve	995
Biosphere resources	998
Biospheric exchange cycle	961
Biostrome	956
Biosynthesis	970
Biota	999
Biotechnia	989
Biotechnology	990
Biotic environment	958
Biotic factors	957
Biotic potential	959
Biotope	991
Biotroph	984

Biourbanistika	993
Bipolarity	585
Birch forest	1002
Bird colony	704
Birds of passage	1515
Birth rate	874
Birth rate coefficient	873
Black storm	1712
Blecman's low	287
Blue-green algae	892
Bog	1225
Bog landscape	1229
Bog soils	1230
Boghar soil cultivation	118
Boreal forest	1747
Boundary of ecosystem	468
Brackish water	52
Breed	1840
Breeze	245
Broad-leaved forest	745
Bryobiont	1260
Buffer zone	265
Burn	91
Burning-out	1200

C

Cadastre	880
Calciphobe	1043
Calm	111
Cannibalism	891
Canory	157
Capacity	870
Carcinogen	1893
Carring capacity of river	435
Carring power of river	435
Cartographical methods	1906
Catabolism	1465
Catadrom migration	139
Catastrophic succession	50
Century dynamics of ecosystem	459
Characteristic species	365
Chemical ecology	1907
Chemical factor	1908
Chionophile	1219
Chionophobe	1220
Chionophyte	1215
Chlorinating	1909
Chorology	1752

Circulation	1491
Clean-up	1310
Climagram	1013
Climate of city	1891
Climatic anthropogen change	1018
Climatic divide	1016
Climatic factor	1014
Climatic standard	1015
Climax	1019
Climax of landscape	770
Climax vegetation	1020
Clogging	49
Cloud-burst	1791
Cloud formation	84
Cloudiness	85
Coacervat	1053
Coenobiosis	1075
Coenosis	1079
Coenotype	1076
Cold air- mass	1646
Cold resistance	1848
Colony of organisms	1953
Comfort of landscapes	787
Commensalism	1074
Community	1079
Compensation of damage in environmental management	379
Complex exploitation of resources	1626
Compost	827
Concentration of pollutants	60
Congelifraction	1852
Conservancy zone	1528
Conservation- gardening planting	1527
Conservation zone	1517
Conservative endemism	1401
Consortium	673
Constructive metabolism	893
Consumer	1915
Contaminant	59
Contaminant critical level	68
Contaminant export	63
Contaminant license	64
Contaminant source	62
Contamination	69
Contamination index	67
Contamination level	65
Contamination of river	1574
Continental climate	1832
Continental shallow	1262
Continental shoal	1262

Continental slope	1263
Continuum	100
Convection	1038
Convergence	615
Coprophage	1022
Cosmic rays	1809
Cosmic resources	1810
Cosmopolitan species	78
Cosmopolite	1042
Cover density	855
Cropping-system	1838
Crown cover	157
Cryobiology	1849
Cryophile	1654
Cryophyte	1647
Cryoplankton	1653
Cryosphere	1655
Cryptophyte	1698
Cultivated landscape	1405
Cultivated vegetation	1404
Cultural landscape	1405
Cultured plant	1403
Cycle of carbonic acid	34
Cycle of matter	1467
Cycle of nitrogen	22

D

Daily range	1948
Daily rhythm	1949
Dam	1584
Damage from environmental contamination	1359
Damping	683
Darlington's rule	543
Decibel	554
Deciduous forest	1806
Declining area	1049
Declining species	1050
Decontamination	1310
Decreasing species	1516
Deflation	1874
Deforestation	131
Degeneration	88
Degradational landscape	1719
Demand geography	1685
Demographic explosion	724
Demutation	90
Dendrobiont	548,862
Dendrochronology	863

Density of system	1072
Denudation	1792
Depletion of natural resources	336
Depression of ground water	1700
Depression of numbers	1899
Deratisation	1046
Desensitivation	153
Desert	95
Desertification	96
Desinsection	1383
Determinant	1499
Detritophages	1897
Detritus	1898
Devastation	360
Development stage	605
Dew	1844
Dew point	1845
Diapause	264
Dibiont	586
Differentiation of landscapes	792
Digression	1421
Disactivation	545
Discharge	229
Discharge of stream	434
Discontinuous area	676
Disinfection	33
Disjunct area	1824
Dispersal	1750
Dispersant	881
Displacement	568
Dissimilation	562
Distress	275
Distributional barrier	1755
Disturbance of ecological balance	499
Disturbance of natural balance	308
Disturbed landscape	825
Diurnal range	1948
Divergence	1758
Diversing	1572
Domestic noise	1001
Domestication	678
Dominant	438
Dominanting	439
Downpour	1791
Drainage	1834
Drainage waters	1835
Drawing zone	1569
Draw-off	1588
Drinking water	833

Drizzle	1264
Drizzling fog	1259
Drizzling rain	1264
Drought	581
Drought period	1476
Drought resistance	582
Dry climate	1510
Dry period	1513
Dry season	1513
Dry wind	848
Dump	48
Duration of existence species	1800
Dust	566, 1870
Dust content	1937
Dust haze	583
Dwarf form	422
Dwarfish form	422
Dynamic balance	1481
Dynamic property of ecosystem	462
Dynamical quality of natural system	305
Dynamics of population	350
Dynamics of phytocoenosis	405
Dynecology	71
Dystrophic basin	1678

E

Early flowering	1713
Ecobiomorph	457
Ecocide	532
Ecocline	454
Ecodevelopment	453
Ecogenesis	456
Ecological amplitude	507
Ecological architecture	504
Ecological B. Kommoner's law	529
Ecological balance	500
Ecological cadastre	493
Ecological capacity of landscape	761
Ecological catastrophe	473
Ecological collapse	496
Ecological compatibility	498
Ecological component	478
Ecological correlation law	501
Ecological crisis	505
Ecological criteria	513
Ecological cultura	508
Ecological damage of natural environment	312
Ecological deprivation	475

Ecological duration of life	1025
Ecological education	490
Ecological energetics	486
Ecological engineering	503
Ecological ethics	481
Ecological expertise	528
Ecological factor	484
Ecological forecasting	494
Ecological limitation	520
Ecological medicine	482
Ecological need	514
Ecological niche	491
Ecological optimum	488
Ecological passport of industrial undertaking	201
Ecological planning	516
Ecological plasticity	506
Ecological population	523
Ecological preadaptation	509
Ecological prey	487
Ecological pyramid	483
Ecological reliability	502
Ecological resources	517
Ecological risk	518
Ecological risk zone	519
Ecological rules	495
Ecological safety	474
Ecological series	511
Ecological shock	526
Ecological standard	525
Ecological standardization	512
Ecological succession	521
Ecological system	458
Ecological type	524
Ecological valence	476
Ecological vicariat	527
Ecologically critical situation	477
Ecologically hazardous situation	522
Ecologically tense situation	489
Ecologistics	472
Ecologization of economic legislation	1816
Ecologization of industry	219
Ecology	530
Ecologylawful standards	455
Ecomorph	470
Economical damage of natural environment	320
Economic depression	1815
Economic „desert'	1813
Economic ecology	1814
Economic estimation of natural objects	347

Economic intensity	1818
Economic permissible discharge	1817
Ecospecies	534
Ecosphere	471
Ecosystem	458
Ecosystem dynamic properties	466
Ecosystem vitality	460
Ecosystems dimension	467
Ecotope	533
Ecotype	535
Ectoparasite	226
Ectotherm	230
Ecumene	630
Edaphe	1141
Edaphic factor	1166
Edaphon	1161
Edaphyte	1162
Edasphere	1194
Edificator	618
Effective precipitation	206
Effective radiation	205
Electromagnetic pollution	620
Elementary landscape	1765
Elementary population	1766
Elfin woodland	879
Elimination	622,1735
Elision	227,628
Emission	229
Emission standard	228
Endangered species	110,1256
Endemia	1789
Endemic	1779
Endemism	1780
Endobiont	1438
Endodynamic succession	1440
Endoparasite	1450
Endophyte	1439
Endotherm	1453
Endozoochore	1449
Energetic crisis	637
Energetic metabolism	638
Energy	639
Energy flow	640
Engineery ecology	1240
Entomaphage	1379
Entomochore	1384
Entomochory	1385
Entomophage	1379
Entomophily	1386

Environment	1353,1485
Environment conservation	1489
Environment control	1490
Environment sanitation	1486
Environmental capacity	1376
Environmental comfort	1365
Environmental component	1377
Environmental conditions	1371,1488
Environmental contamination	1361
Environmental contamination coefficient	1358
Environmental degradation	1374
Environmental deterioration	1373
Environmental- economy complex	362
Environmental- economy object	363
Environmental geology	1354
Environmental geomorphology	1355
Environmental management	381
Environmental management license	380
Environmental management rate	378
Environmental planning	1356
Environmental pollution	1361
Environmental protection	315,1370
Environmental quality	1368
Environmental quality scale	1487
Environmental quality standardization	1369
Environmental resources	1372
Environmental unit	1366
Environmentology	1357
Enzooty	1448
Ephemera	1714
Ephemeroid	1715
Epideiktia	1853
Epidemy	1080
Epigeosphere	1738
Epipelagial	1740
Epiphyle	1807
Epiphyte	403
Epiphytoly	1062
Episystem	1739
Epizoochore	225
Epizooty	1073
Epoikia	1745
Erosion	1751
Espalier	1836
Estimation of damage from environmental contamination	1360
Estimation of pollution damage	66
Ethological hierarchy	1723
Eurybiont	77
Euryhalinity	40

Euryhall	39
Euryhygrobiont	835
Euryoxybiont	249
Euryphage	79
Euryphot	250
Eurytherm	256
Eurythermobiont	257
Eurytopobiont	259
Eurytroph	258
Eutrophic plant	682
Eutrophication	445
Evaporation	451
Evaporative capacity	452
Evapotranspiration	541
Evergreen plant	1406
Evolution	654
Excrete	223
Exogenic processes	224
Exosphere	234
Expanding area	670
Expedient ecological balance	510
Exploited species	1478
Extinction	1735
Extrazonal vegetation	216
Extreme continental climate	872
Extress	668

F

Facies	1965
Falled	692
Family coefficient	677
Fast- growing trees end bushes	189
Fauna	918
Faunistic complex	919
Feature	1108
Fecundity	282
Fertility	285
Fidelity of species	1801
Field stratum	845
Filling-up natural resources	330
Filtration field	613
Final host	1856
Flood	1722
Flood caused by snowmelt	423
Flood resulting from rains	115
Flora	406
Flow	1197
Flower-garden	856

Flowering calendar	857
Fluoration	1985
Focus	1945
Foehn	800
Foehn wind	800
Fog	1270
Forecast of environmental changes	1378
Forest	121
Forest biogeocoenosis	126
Forest climate	134
Forest cutting	123
Forest density	128
Forest- garden	125
Forest improvement	124
Forest park	130
Forest recreation capacity	135
Forest resources	127
Forest taxation	136
Formation	882
Fragrant garden	411
Free of charge make use of natural resources	328
Freeze-up	1650
Freezing	1650
Freon	1987
Frequency	1090
Freshet	423
Fresh- water	141
Fresh-water lake	140
Front	1331
Frost	1850
Frost-free period	119
Frost weathering	1852
Fumigant	871
Functional metabolism	537
Futurelogic ecology	1126

G

Gall-nut	1150
Game animal	1501
Garden or park capacity	1535
Gardening	888
Garden-park landscape	1534
Gas balance	416
Gas content	418
Gas decontamination	414
Gas resistance	415
Gas-resistant plant	413

Gene	425
Gene bank	852
Gene pool	853
Genecology	426
Genetics	854
Genofund	428
Genotype	427
Geobiosphere	591
Geobotanic layer	429
Geobotanic map	430
Geocarp	596
Geochemical ecology	600
Geoecology	590
Geoequivalence	594
Geographic optimum rule	148
Geographical block	149
Geographical complex	150
Geographical determinism (vulgar geographism)	151
Geographical landscape	147
Geographical population	152
Geographical sphere	146
Geographical zone	145
Geolithobiont	599
Geomerid	592
Geophysical factor	601
Geophyte	588
Geosystem	593
Geotechnia	597
Geotope	598
Geotropism	595
Glacial denudation	1648
Glaze	1328
Global ecology	674,1083
Global pollution	1086
Global radiation	542,675
Gloger's rule	449
Gnat	604
Grade line	904
Gradient	179
Gramineae	1118
Grazed frost	1328
Grazing capacity	215
Green manuring	890
Green zone	889
Greenhouse effect	1562
Ground fog	437
Ground thermal water	1703
Ground vegetational cover	1164
Ground water	1142,1702

Ground water budget	1701
Grove	122
Growing season	1724
Growth stimulator	72
Guano	539
Gypsophilous plant	448
Gypsum of soil	1173

H

Habitat	352
Habitat conditions	353
Hail	901
Half-desert	1004
Halogenous soils	41
Halophile	45
Halophobe	46
Halophytic plant	38
Haloxerephyte	43
Hamada	1066
Hardwood forest	1637
Harmful factor	1743
„Harmful“ species	1744
Harmonious exploitation of resources	1628
Hauze's exclusion principle	1119
Haymaking	847
Haze	583
Health	175
Health resort	172
Health resort illnesses	174
Health resort zone	173
Heat balance	1556
Heathland	1531
Heat-resistance	1553
Heavy metal	859
Heavy rain	1791
Heavy water	861
Hekistotherm	1829
Hekistothermal plant	1829
Hekistothermism	1830
Helioenergetics	237
Heliophile	239
Heliophyte	236
Heliotherapeutics	235
Heliotrophe	240
Helophyte	1226
Hemerophile	679
Hemerophobe	680
Hemicryptophyte	1007

Herbaceous plant	843
Herbicide	846
Herbivorous animal	844
Herb layer	845
Herbivore	844
Heredity	723
Heterotherm	87
Heterotroph	1757
Heterozis	1003
Hierarchy of natural systems	302
High water	433
Hoar-frost	575
Homeostasis	1477
Homoiotherm	1560
Hotbed	1561
Hothouse	1559
Human and nature relations	1307
Human ecology	1301
Human factor	1297
Human geography	1300
Human outdoor environment	1303
Human outdoor environment quality	1305
Human outdoor natural environment	1302
Human work influence on landscape	791
Humanity	1298
Humid air	842
Humidification	839
Humidity deficit	841
Humidity factor	840
Humification	1202
Humification pond	1201
Humification water body	1201
Humus	1203
Hunting	204
Hunting quota	203
Hybridization	826, 1132
Hydatophyte	1567
Hydrobiont	1564
Hydrobiose	1571
Hydrobiosphere	1570
Hydrochore	1592
Hydroenergetics	1568
Hydrologic cycle	836
Hydrometeorological dangerous phenomena	1593
Hydrophile	1585
Hydrophily	1586
Hydrophonic	1566
Hydrophyte	834
Hydrosphere	1608

Hydrotherapy	1565
Hygiene	171
Hygrophile	837
Hypercapny	442
Hyperparasite	443
Hypocapny	1147
Hypoxo	695

I

Ice cover	1649
Ice covering	1649
Ice drift	1652
Ice movement	1652
Ichthyocide	1209
Ichthyofauna	1208
Icy crust	1651
Immunity	1720
Impact noise	1205
Impact on climate	1445
Impact on weather	1444
Improvement of landscape	781
Indian summer	1769
Indicator	1468
Indicator community	1469
Individual	158
Industrial ecology	199
Industrial hazard coefficient	221
Industrial waste land	198
Industrial waste utilization	200
Industrial water	202
Information resources	1793
Insecticide	1382
Insectivorous plants	1380
Insectofungicide	1381
Insolation	728
Insularity of ecosystem	465
Integral resource	730
Integration of landscapes	780
Interadaptability rule (Mebius-Morosov's)	1868
Internal waters	1454
International Biological Program	1352
International reserve	1351
International Union for Conservation of Nature and Natural Resources (IUCN)	371
Intrazonality	1443
Intrazonal soils	1442
Intrazonal vegetation	1441
Introduced species	1451

Introduction	1452
Inundation	1123
Invasion	1446
Ionization	742
Ionosphere	743
Irreplaceable resources	142
Irreversible changes of nature	366
Irreversible environmental change	1362
Irreversible landscapes	793
Irrigation	1495
Irrigation soil cultivation	1494
Isoamplitude	1098
Isoanemon	1099
Isoanemale	1102
Isobar	1101
isochione	1100
Isochrone	1097
Isohyet	1096
Isopage	1105
Isopectic	1104
Isophen	1106
isopluvial line	1096
Isotherm	1103

K

Katharobiont	1308
Kerb	570

L

L. Dollo's law of evolution irreversibility	655
Labour resources	144
Lake landscape	811
Land cadastre	1168
Land capacity	1089
Land ecosystem	1831
Land resources	1169
Land use	1195
Landscape	746
Landscape aesthetics	760
Landscape architecture	752
Landscape balance	771
Landscape class	762
Landscape climatic zone	748
Landscape component	758
Landscape contamination	755
Landscape degradation	775
Landscape ecology	750

Landscape geochemistry	765
Landscape geophysics	766
Landscape inversion	789
Landscape loading	759
Landscape park	753
Landscape physics	779
Landscape planning	754
Landscape pollution	755
Landscape potential	773
Landscape productivity	756
Landscape science	747
Landscape slum	751
Landscape subclass	763
Landscape subtype	764
Landscape sanctuary	749
Landslide	1681
Landslip	1681
Land water balance	589
Lasting plant	584
Law of ecological components supplementary	480
Law of ecological factors interaction	485
Law of energetic efficiency reduction of nature use	377
Law of natural resources scarcity	334
Law of homologic series (N. Vavilov's)	1084
Law of 10%	1749
Law periodicity in systems structure	1070
Lawful ecology	744
Layer	1479
Layering	1480
Leaf succulent	1808
Leafless plant	138
Lethal dose	1258
Levee	1584
Licence	1095
Life	1024
Life area	989
Life conditions	1030
Life cycle	954
Life form	975
Life-form spectrum	940
Life longevity	1031
Life pressure	1028
Life quality	1029
Life space	989
Light forest	1472
Light ions	693
Light pollution	820
Ligneous plant	865
Limnobiote	810

Limnophile	812
Linear erosion	450
Lithobiont	1900
Lithobiosphere	1903
Lithogenic landscape	1902
Lithophyte	1901
Lithosphere	1905
Litter	1875
Littoral	168
Littoral fauna	170
Littoral flore	169
Living matter	928
Local climate	1788
Local pollution	1787
Long- range forecast	573
Lotka-Volterr's equation	815
Lowbush	719
Low-water	1476
Lumbricide	1498

M

Macroclimate	1253
Macrorelief	1254
Magnetosphere	1243
Main gas	417
„Man and Biosphere" program	1296
Man-made soils	1285
Mankind	1298
Maquis	1252
Marginal zone	1634
Marine climate	875
Marking of animals	926
Marsh	1225
Matter resources	1462
Matter-energetics resources	1461
Maximum allowable dose	1636
Maximum permissible concentration	1635
Maximum permissible discharge	162
Maximum permissible dose	1636
Maximum permissible level	164
Maximum temperature	166
Meadow	1271
Meadow steppe	1272
Mechanical contamination	1320
Mechanical weathering	1321
Mechanochore	35
Megaphanerophyte	271
Megapolis	1311

Megatherm	270
Megatrophic plant	682
Melioration	1160
Mesoclimate	1313
Mesophanerophyte	1391
Mesophile	1389
Mesophyte	1387
Mesorelief	1314
Mesosphere	1392
Mesotherm	1388
Mesotroph	1390
Metabolism	1464
Metabolite	1463
Metamorphosis	1864
Metathermism	1326
Meteopathy	1932
Meteorological elements	1929
Meteosensibility	1931
Metropolitan area	1892
Microclimate	1343
Microcoenosis	1344
Microelement	1347
Microfauna	1342
Microflora	1341
Micropopulation	1348
Microrelief	1346
Microtherm	1345
Migration	419,1911
Migration of animals and plants	927
Migratory birds	1515
Mild climate	1323
Mimicry	1459
Mineral water	1091
Mineralization	1093
Mineralized water	1092
Minimum area	1475
Minimum's law (U.Libich's)	1474
Minor surface landform	1346
Mire	1225
Mist	1270
Mitcherlich's rule	1350
Mixed forest	828
Mode of life	966
Moisture balance	838
Moisture capacity of soil	1180
Moisture charge of soil	1179
Monitoring	1408
Monophage	1339
Monsoon climate	1415

Monsoon forest	1414
Monsoon rains	1413
Morphology of landscape	768
Mortal concentration	1257
Mortality rate coefficient	1255
Mortmass	1507
Mountain forest zone	797
Mountain landscape	801
Mountain soils	802
Mountain tundra	804
Mountain tundra belt	805
Mountain xerophyte	803
Mudflow	1659
Mud treatment	1839
Mutagen	1416
Mutant	1417
Mutation	1418
Mutualism	1862
Mycorrhiza	1675
Mycotroph	1676
Myrmecochory	1412
Myrmecophily	1411

N

Nanophanerophyte	421
Nanorelief	420
National park	18
National riches	17
Natural area	344
Natural background	307
Natural balance	309
Natural catastrophe	1764
Natural chain reaction	323
Natural community	306
Natural complex	301
Natural conditions	324
Natural disaster	1764
Natural diversity	310
Natural environment	311
Natural environment capacity	319
Natural environment control	313
Natural environment damage	318
Natural environment degradation	317
Natural environment exhaustion	316
Natural environment protection	1484
Natural factor	299
Natural flow	1505
Natural focus of disease	1149

Natural forbidden object	289
Natural gas	298
Natural landscape	300
Natural monument	368
Natural park	325
Natural pollution	295
Natural potential	321
Natural resources	327
Natural resources cadastre	331
Natural resources cadastre estimation	332
Natural resources economic estimation	340
Natural resources economy estimation	341
Natural resources estimate	333
Natural resources geography	329
Natural resources paid make use	339
Natural resources working-out	342
Natural self- thinning	322
Natural territorial complex	345
Natural vegetation	297
Natural water quality	326
Natural wealth	296
Naturalization	383
Naturally-historical law	359
Nature	376
Nature annals	375
Nature-anthropogenic balance	355
Nature-anthropogenic regime	354
Nature conservation	373
Nature protection	372
Nature protection education	358
Nature protection sold out	356
Necrophage	556
Necton	1424
Nematocide	1021
Neophyte	1471
Neritic zone	1447
Neuston	814
Neutralism	1504
Neutrophile	1503
Nitrate	1457
Nitrification	20
Nitrophile	21
Nitrophyte	19
Nival climate	1217
Nocturnal radiation	447
Nodal vegetation	1088
Noise	56
Noise-break green belt	54
Noise comfort	53

Noise defence	55
Noise stress	57
Non-waste production	101
Noosphere	267,1410
Nostalgia	907
„Nuclear winter“	1393
Number of organisms	1955
Numerical estimate of organisms	1956
Nutrient	960

O

Obligatory host	1140
Occasional species	1536
Oceanic climate	875
Oecumene	630
Oligophage	1632
Oligotroph	1633
Ombrophyte	113
Open plant community	279
Open woodland	1472
Openness of community	1077
Openness of system	1071
Optimization of landscape	767
Optimum landscape	795
Optimum law	794
Order of consumer	1916
Organic weathering	1950
Organism and environmental relations	1952
Organism-creator	1145
Organism-indicator	1957
Ornithochore	706
Ornithochory	705
Ornithofauna	703
Ornithophage	702
Ornithophily	707
Ornithophage	702
Orographic precipitations	798
Orographic rains	798
Orographic winds	799
Outbreak of reproduction	1954
Outbreeding	222
Outecology	732
Out economic estimation of natural objects	346
Outdoor environment	231
Outdoor environment condition indicator	232
Overbrowsing	440
Overflow	1123
Overgrazing	440

Overland runoff	1249
Overpopulation	441
Ovicide	1223
Oviparous	1222
Oxygen balance	694
Oxygen cycle	697
Oxylophyte	699
Ozone	1939
Ozone hole	1940
Ozonosphere	1941

P

Palaeoautecology	1154
Palaeodemecology	1153
Palaeoecology	1152
Palaeoendemic	1156
Palaeosynecology	1155
Paludal forest	1228
Pandemy	76
Panmixia	75
Parasite	1247
Parasite-carrier	1248
Parasitifer	1245
Parasitism	1246
Parcel	1537
Paroikia	1533
Parvifoliate forest	1265
Pathogenecity	32
Peat land science	1227
Peat moss bog	1261
Pelagic	1538
Pelagic region	1538
Pergola	684
Period of rain	114
Permanent community	885
Perpetual resources	1867
Persistence	1396
Pest control	1383
Pesticide	1721
Phanerophyte	1964
Phenoecology	1968
Phenological stage	1970
Phenology	1969
Phenotype	1971
Phoresia	1983
Photobiosphere	818
Photochemical smog	824
Photophobe	823

Photosynthesis	821
Phototroph	822
Phototropism	819
Phreatophyte	1986
Phrygana	1988
Phyllobiont	1805
Physical factor	1974
Physical weathering	1321
Physico-geographical barrier	1972
Physico-geographical belt	1973
Physiological drought	291
Physiological minimize corresponding density	290
Physiosphere	292
Phytobenthos	389
Phytoclimate	402
Phytocoenosis	404
Phytocommunity	394
Phytoecology	384
Phytoedaphon	409
Phytomass	390
Phytoncide	408
Phytophage	401
Phytopharm	1978
Phytoplankton	407
Phytosphere	410
Pickle	44
Pine forest	1682
Pioneer vegetation	160
Plain landscape	1114
Plankton	1543
Plant association	392
Plant association complex	393
Plant community complex	393
Plant conservation	387
Plant cover	391
Plant ecology	384
Plant pest	388
Plants' introduction	386
Pluviometric rose	1335
Pneumoconiosis	701
Poaching	1500
Poisonous animals	715
Poisonous plants	712
Pollution	69
Pollution of atmosphere	1337
Pollution with heavy metall	860
Pollution of river	1574
Polymorphism	253
Polyphage	252

Polysaprobe	254
Polysaprobe pond	255
Polyvoltinity	251
Pond	1587
Population	1786
Population density	1784
Population dynamics	1785
Population ecology	16,1781
Population factor	1782
Porch	1639
Potable water	833
Potential evaporation	452
Precipitable water	1473
Precipitations	1334
Predator	446
Preserve of landscapes	785
Primary biogeocoenosis	214
Primary forest	1138
Primary production	1673
Primeval forest	161
Principal metabolism	1139
Principle of individuals aggregation (V. Olly)	159
Pristine community	1052
Pristine nature zone	1051
Producer	218
Productivity	286
Property	1109
Prostrate plant	1877
Protected area and water surface	1521
Protected landscape	1520
Protected natural area	1519
Protected species	1522
Protection conditions	194
Protection of landscapes	790
Protection regime	194
Protective biology coloration	1529
Protective forest	1526
Protective plantation	1530
Psammobiont	180
Psammophile	182
Psammophyte	181
Psychoecology	1157
Psychotope	1158
Psychrophyte	1847
Public park	725

Q

Quagmire	1224
Quaking bog	1224

Quality	1497
Quality of soil	1183
Quality of stand	132
Quarantine	896
Quota	1914

R

Race	1612
Radiation	1235
Radiation balance	1239
Radiation dose	1234
Radiation energy	1237
Radiation safety	1236
Radical reorganization of landscape	757
Radioactive fog	737
Radioactive level	735
Radioactive nuclide	738
Radioactive pollution	734
Radioactive waste	736
Radioprotector	1238
Radiosensitivity	1233
Rainbow	869
Rainfall flood	115
Range	1754
Rare species	1055
Reacclimatization	1731
Reafforestation	137
Reclamation	1160
Recreation	1616
Recreation area	1620
Recreation capacity	1621
Recreation pond	1619
Recreation water body	1619
Recreation zone	1087
Recreational load	1618
Recultivation	1736
Recultivation of landscape	774
Recycling of waste	690
Red Data Book	905
„Red snow“	906
Reducer	1726
Refugium	1629
Refuse	685
Refuse-heap	817
Refuse of waste	690
Refuse recuperation	1732
Refuse segregation	687
Region	1753

Regulated flow	899
Regulated river	898
Regulation of landscapes	784
Reintroduction	1733
Relative humidity	1113
Reliability of natural system	304
Relict	1397
Relict elements of landscape	772
Relict fauna	1400
Relict flora	1399
Relict habitat	1398
Renovated water	1309
Repellent	1717
Representative species	1866
Reproduction area	1734
Reproduction inertia	262
Reproduction of natural resources	337
Reproduction rate	281
Reservation	193
Reservationing	112
Reserve	195,1518
Reserving affair	196
Reserving regime	197
Resistance of biosystem	972
Resource	1624
Resource estimate	1627
Resource saving	1625
Restored resources	1729
Restoration	1730
Restoration of human outdoor environment	1306
Restoration of natural resources	338
Restoration of population	351
Restored species	1728
Rest zone	99
Reticence of community	1078
Reutilization	1048
Reversible changes of nature	370
Reversible environmental change	1367
Rheophile	1198
Rhizobiont	213
Rid climate	1510
Right impact on nature	1857
Rime deposits	268
Ring	1944
Ring	1904
Rock cities	31
Rock garden	1748
Roof garden	349
Room's air	1838
Rotation	

Ruderal plant	47
Rule of obligatory ecological niche fill-up	492
Runoff	1197
Rupicolous plant	722

S

Safety in environmental management	120
Saline water	51
Salinization of soil	1177
Salinization of water	1594
Salt resistance	42
Sanitaric zone	1640
Sanitary-hygienic standard	1641
Sanitary-protectionic zone	1642
Sand storm	1869
Saprobity	1884
Sapropel	1886
Saprophage	1883
Saprophyte	1882
Saprotroph	1885
Saturated air	1054
Saturation deficit	841
Saxicolous plant	722
Sciophyte	1704
Sclerophyte	900
Scotch mist	1259
Sea climate	875
Sea ecological areas	877
Sea park	876
Sea water colour	878
Season	1656
Seasonal area	1658
Seasonal dynamics of ecosystem	469
Seasonal race	1657
Seasonal snow- line	1213
Secondary productivity	602
Secondary vegetation	603
Sediment load	1563
Segetal plant	1837
Selection	681,683
Self-purification	739
Self-purification of landscapes	783
Self-regulation of natural system	303
Semiarid climate	1009
Semidesert	1004
Semihumid climate	1006
Semiparasite	1008
Semispecies	1010

Sensibility	607
Sensitivity to pressure	1242
Setting basin	1532
Sewage water	908
Sex dimorphism	1661
Shade enduring plant	1705
Sheet erosion	1251
Sheet wash	1251
Shelf	1262
Shibliak	1483
Short-day plant	903
Short grass	1828
Short-lived derivative forest	902
Shrub	717
Shutting soil	1859
Silt load	1604
Simoom	1638
Simoon	1638
Site	348
Skeletal soils	1023
Sky colour	587
Slope wash	1251
Slough	1224
Slump	1681
Small-leaved forest	1265
Small scale landform	1346
Smog	872
Snow cover	1216
Snow melt	1221
Snow-drift	1218
Snow-fall	1214
Snowing	1214
Snow-storm	412
Social ecology	1683
Social-economic estimation of natural resources	335
Social pressure upon environment	1375
Sociosphere	1684
Sod	1241
Soft rime	268
Soft water	1860
Soil	1159
Soil aeration	1189
Soil air	1172
Soil conservation measures	1171
Soil degradation	1186
Soil depth of frost	1185
Soil diversity	1182
Soil drainage	1833
Soil erosion	1187

Soil fertility	1178
Soil formation	1163
Soil frost	1851
Soil improvement	1165
Soil moisture	1181
Soil restoration	1175
Soil water	1170
Soil water cycle	1167
Soil working-out	1188
Solar activity	207
Solar radiation	208
Solary	238
Solonchaks	58
Solonetz	70
Sound „intoxication“	1204
Specially protected natural area	1111
Specially protected recourse-preserving natural area	1112
Specially protected reserve-standard natural area	1110
Species	1794
Species area	1802
Species composition	1797
Species habitat	1799
Species selectivity	1796
Specific diversity index	1795
Specific energy	1798
Sphagnum bog	1261
Sporocide	1687
Spotty area	288
Spout	1549
Spring flood	423
Sprinkling-irrigation system	116
Square	1551
Stability index	886
Stability of landscape	769
Stabilization of sands	183
Stable community	885
Stable contaminant	883
Stand	868
Standard atmospheric pressure	1812
Standard planting with trees	887
State reserve	1540
Station	911
Station of experiences	269
Stem succulent	1846
Stenobiont	1426
Stenohal	1431
Stenohalinity	1432
Stenohygrobiont	1429
Stenooxybiont	1428

Stenophage	1430
Stenophot	1427
Stenotherm	1433
Stenothermobiont	1434
Steppe	1767
Steppe meadow	1768
Sterility	83
Sterilization	1266
Stony soils	1023
Storm of drifting snow	436
Stow	361
Strain	1840
Stranger plant	571
Stratification	1480
Stratification of landscapes	788
Stratobiont	1876
Stratum	1479
Stream erosion	432
Stress	1662
Structure of ecosystem	463
Struggle for existence	531
Subaqueous landscape	1575
Subassociation	1329
Subdominant	576
Subdominant species	577
Subhumid climate	1006
Subsoil	671
Subsoil protection	672
Subspecies	580
Substance flow	1466
Substitution of natural resources	343
Substitution of resources	1865
Substratum	1143
Subsurface water	1702
Subsystem	578
Subterranean layering	1699
Succession	1710
Succession climax	1711
Succulent	1709
Suffocation	1207
Summer flood	73
Sunshine duration	241
Supercooled water	444
Supplantation	568
Supplementary host	816
Surface runoff	1249
Surface waters	1250
Survival of most adapted	80
Survival potential	155

Survival rate	963
Survival value	963
Sustainable development	884
Sustainable environmental management	1094
Swamp	1232
Swamp forest	1228
Swamp meadow	1231
Symbiosis	1061
Symbiotopy	1060
Sympatry	1063
Synanthropic species	1082
Synanthropization	1081
Synanthropization of landscapes	786
Synchorology	1085
Synecology	1064
Synergism	1067
Synoikia	1065
Synusium	1672
System	1068
Systemogenetic law	1069

T

Taiga	1747
Tailings' storage	1402
Tailwaters	1725
Tamnobiont	718
Tarace element	1347
Taxon	1771
Technical permissible discharge	1776
Technical water	1775
Technogenic relief	1774
Technological system reserve	1777
Technosphere	1778
Telergon	1125
Temporarily agreemental discharge	720
Terrace	1639
Tnaw	1056
Thermal pollution	1554
Thermal vegetation	1552
Thermal water	1557
Thermic factor	1555
Thermopile	1558
Therophyte	74
„The World Charter of Nature"	367
Threatened species	1686
Threshold concentration	1482
Thyme community	1820
Tolerance law (V. Shelford's)	559

Tomillare	1820
Total discharge	540
Total evaporation	541
Total radiation	542
Touristic path	606
Toxic chemicals	617
Toxic concentration	714
Toxic waste	713
Toxicology	709
Toxicosis	711
Toxin	710
Traditional energetics	184
Trampling	1826
Transformation of landscape	776
Transformation of nature	374
Transport illness	1822
Trapping	204
Trapping norm	203
Trellis	1836
Trichohygrophyte	1244
Tripton	1823
Tropic area	1680
Tropic chain	1679
Tropic level	1677
Tropism	1951
Tropophyte	1871
Troposphere	1455
Tugai	1827
Turbidity	1604
Type of landscape	778
Type of locality	1790
Type of vegetation	398

U

Ubiquist	81
Underground water	1702
Undergrowth	579
Undershrub	1005
Underwood	579
United Nations Environment Program (UNEP)	1304
Unreproduction resources	1514
Unstable phytocoenosis	106
Urban ecosystem	1890
Urbanistic ecology	1888
Urbanization	1887
Urotshistsche	361
Utilization	1917

V

Valuation	1496
Vanishing community	109
Vant-Goff's rule	1718
Vaporization	451
Variability	1872
Variation	1872
Variety	1759
Vegetation	400
Vegetation chorology	1085,1670
Vegetation cover	391
Vegetation seasonal aspects	397
Vegetational fluctuation	395
Vegetational change	396
Vegetative season	1724
Vertical differentiation	272
Vertical soil zonality	1176
Vertical temperature gradient	1858
Viability	965,1000
Viability of ecosystem	464
Vicarious species	1866
Virgin forest	161
Virus	1742
Visibility	1803
Vision of conservation	357
„Vitasphere“	1026
Viviparous	914
Vulnerability	851
Vulnerable species	850

W

Warm air mass	1772
Warm front	1770
Waste	685
Waste burial	686
Waste detoxication	691
Waste drowning	688
Waste land	117
Waste neutralization	691
Waste regeneration	689
Waste water	908
Waste water clean-up	910
Water balance	1579
Water-bloom	1597
Water body	1587
Water capacity of production	220
Water clarification	1603

Water consumption	1610
Water consumption norm	1609
Water cycle	1600
Water detention	1583
Water discharge	1596
Water ecosystem	1577
Water in biosphere	1611
Water intake	1588
Water mass	1578
Water plant	1576
Water protection	1582
Water provided	1581
Water-provided plants	385
Water purity	1605
Water quality parameter	1602
Water quality scale	1601
Water regime of soil	1184
Water resource	1580
Water supply	1607
Water surface	1589
Water treatment	1573
Water-economic balance	1590
Watering standard	1606
Water's working-out	1595
Weather	572
Weathering	1191
Weeds	1407
Weir	1584
Wind erosion	1896
Wind energetics	1190
Wind rose	1894
Winter garden	1210
Winter hardness	1212
Wintergreen plant	1211
Woody plant	865
Working environment	217
World Weather Watch (WWW)	574
World Wildlife Fund (WWF)	1716

X

Xerophile	1512
Xerophyte	1506
Xylobiont	862
Xylophage	864

Y

Yield	286
-------	-----

Z

Zero increment	614
Zero increment of population	1783
Zoobenthos	912
Zoochore	923
Zoocide	922
Zoocoenosis	917
Zoocology	925
Zooformation	915
Zoomass	913
Zoophage	916
Zoophile	921
Zoophily	924
Zooplankton	920

Օգտագործված գրականություն

- Բույսերի անունների լատիներեն-հայերեն-ռուսերեն բառարան (կազմ. Թ.Գ. Ծատուրյան)- Երևանի, „Համալսարանի հրատարակչություն“, 1962.
- Հայրապետյան Ֆ.Փ.- ֆենոլոգիայի հայ-ռուսերեն բացատրական բառարան, Եր., ԳԱ Հրատարակչություն, 1987.
- Հայրապետյան Ֆ.Փ.- ֆենոլոգիայի հայերեն-ռուսերեն-անգլերեն բացատրական բառարան, Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, 2007.
- Հայրապետյան Ֆ.Փ., Հարությունյան Լ.Վ., Մուլքիջանյան Յու. Ի.- Կանաչ շինարարության հայ-ռուսերեն բացատրական բառարան, Եր., ԳԱ Հրատարակչություն, 1986.
- Ծատուրյան Թ. Գ., Գևորգյան Մ. Լ.— Ռուսերեն-անգլերեն-հայերեն բուսաբանական տերմինների համառոտ բառարան, Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, 2003.
- Ղազարյան Ռ.Ս.- Բուսանունների հայերեն-լատիներեն-ռուսերեն-անգլերեն-ֆրանսերեն-գերմաներեն բառարան- Երևանի, համալսարանի հրատարակչություն, 1981.
- Սուրադյան Ա.Յ., Արևշատյան Ա.Յ., Հովհաննիսյան Հ.Ա. - էկոլոգիական բացատրական բառարան - Երկրորդ վերամշակված հրատարակչություն, Եր., „Գիտություն“, 2001.
- Биологический энциклопедический словарь- М., Сов энциклопедия, 1986.
- Будыко М.И.- Глобальная экология – М., Мысль, 1977.
- Быков Б.А. —Экологический словарь - Алма-Ата, Наука, 2 изд., 1988.
- Вернадский В.И. — Химическое строение биосферы Земли и ее окружения – М., Наука, 1965.
- Гребенщиков О.С. – Геоботанический словарь – М., Наука, 1965.
- Десятицкий С., Заионц И., Чертков Л., Экзарян В. – Экологический словарь- М., Конкорд Лтд. Экопром, 1993.
- Коваленко Е.Г.- Англо-русский экологический словарь М., „Этс“, 2001.
- Краткий русско-армянский словарь ботанических терминов (сост. Араратян А., Цатурян Т., Кочарян Т.), - Եր., 1941.
- Лархер В. —Экология растений- М., Мир, 1978.
- Миркин Б.М., Розенберг Г.О., Наумова Л.Г. – Словарь понятий и терминов современной фитоценологии М., Наука, 1989.
- Одум Ю. —Экология (в 2-х томах) – М., Мир, 1986,
- Охрана ландшафтов- Толковый словарь, М., „Прогресс“, 1982.
- Охрана природы. Справочник (под. ред. Митрюшкина .П.) – М., Агропромиздат, 1987.
- Программа ЮНЕСКО „Человек и биосфера“- Найроби, 1974.
- Протасов В.Ф. – Экология, здоровье и охрана окружающей среды в России – М., Финансы и статистика, 2001.
- Протасов В.Ф., Матвеев А.С.- Экология- Термины и понятия, Стандарты, сертификация, Нормативы и показатели, М., „Финансы и статистика“, 2001.

Прохоров Б.Б. – Экология человека. Социально-демографические аспекты – М., Наука, 1991.

Путеводитель в экологию- М., РИБ „Турист“, 2003.

Реймерс Н.Ф. – Природопользование – Словарь-справочник-М., Мысль, 1990.

Реймерс Н.Ф. – Охрана природы и окружающей человека среды. Словарь-справочник- М., Просвещение, 1990.

Реймерс Н.Ф. Экология. Теории, законы, правила и гипотезы – М., 1994.

Четырехъязычный энциклопедический словарь терминов по физической географии (составитель Щукин И.С.) – М., Сов. энциклопедия, 1980.

Экологический словарь- справочник (под. ред. Камнева А.Н. и Истоминой Е.А.) -М., 2000.

Экология и экономика. Справочник – Киев, Политехиздат Украины, 1986.

The England Environmental Directory. Cambridge, 1996.

[2500m.]

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0040444

A π
93189

Երևան 2007